

Glasnik Slovenskega etnološkega društva (Glasnik SED):

Strokovno-znanstvena revija Slovenskega etnološkega društva

54 | 2014, št. 4

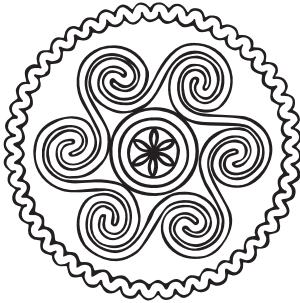
Bulletin of the Slovene Ethnological Society:

Scientific Journal

54 | 2014, Issue 4

Revija je od leta 1956 izhajala kot Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje, od leta 1959 (15 letnikov) kot Glasnik Slovenskega etnografskega društva, po letu 1976 pa izhaja kot Glasnik Slovenskega etnološkega društva. | The Bulletin had been published under the name Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje (Bulletin of the Institute of Slovene Ethnography) until 1956; as Glasnik Slovenskega etnografskega društva (Bulletin of the Slovene Ethnographical Society) until 1959 (15 volumes); and as Glasnik Slovenskega etnološkega društva (Bulletin of the Slovene Ethnological Society) since 1976.

V enem letniku izidejo štiri številke. | 4 issues (1 volume) are published yearly.

SLOVENSKO *etnološko* DRUŠTVO
SLOVENE *ethnological* SOCIETY

Izdajatelj | Publisher®

Slovensko etnološko društvo

Zanj | Represented by Anja Serec Hodžar

Ponatis celotne številke ali posameznih prispevkov in fotografij je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. | No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without written permission from the publisher. Quotations must contain a full mention of the source.

Naslov uredništva | Address

Slovenski etnografski muzej

Metelkova 2

1000 Ljubljana

Tel. | Tel.: (+ 386) 01 300 87 38

Fax | Fax: (+ 386) 01 300 87 35

Elektronska pošta | E-mail: info@sed-drustvo.si

Spletna stran | Website: <http://www.sed-drustvo.si/>**Uredniški odbor** | Editorial Board

Tatjana Vokič Vojkovič: glavna urednica | Editor-in-Chief

Dr. Bojan Knific: odgovorni urednik | Editor-in-Charge

Dr. Mateja Habinc, mag. Martina Piko-Rustia, Anja Serec Hodžar: članice | Members

Prispevke so recenzirali člani uredniškega odbora in zunanji recenzenti. Redakcija št. 4, 54 | 2014 je bila končana 9. 12. 2014. | All articles have been reviewed by the Editorial Board. The editing of this issue was completed on the 9th of December 2014.

Za znanstveno in strokovno vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji. | The authors are solely responsible for the content of their articles.

Lektorica | Language Editor

Dr. Ingrid Slavec Gradišnik

Prevodi angleških povzetkov in izvlečkov | Translation into English

Nives Sulič Dular

Bibliografska obdelava v programskem sistemu COBISS | Article Classification

Breda Pajsar

Oblikovanje | Design

Ana Destovnik

Računalniški stavek | Computer Typesetting

Tiskarna Jagraf d. o. o.

Tisk | Printed by

Tiskarna Jagraf d. o. o.

Naklada | Circulation

400 izvodov | 400 copies

Spoštovane bralke in spoštovani bralci,

pred vami je še letošnja zadnja, četrta številka *Glasnika SED*. V naslednjih letih (2015–2017) bo *Glasnik SED* dobil novo uredniško vodstvo. Za vse štiriletno uspešno skupno sodelovanje, konstruktivne pobude in zamisli se zahvaljujem članom uredniškega odbora, strokovnim in tehničnim sodelavcem, gostujočima urednikoma in urednicam, avtorjem in recenzentom člankov, bralcem *Glasnika SED*, članom, izvršnemu odboru in vodstvu Slovenskega etnološkega društva.

Tokratne uvodne strani posvečamo v spomin akademiku dr. Milku Matičetovemu in režiserju Jadranu Sterletu, ki sta, vsak s svojimi metodami dela in raziskovalnimi zanimanji, med drugim pomembno prispevala tudi k približevanju slovenskega robnega in zamejskega prostora širši javnosti.

V »Razglabljanjih« Tomaž Simetinger z analizo pravnih virov skuša odgovoriti na nekaj historično-antropoloških vprašanj, povezanih s plesno kulturo in zgodovino prava do prve polovice 20. stoletja. Dr. Jasna Fakin Bajec predstavlja metodologijo, ki je bila razvita v evropskem projektu THETRIS za spodbujanje sodelovanja med različnimi deležniki v razvoju podeželja. Mag. Bojan-Ilija Schnabl z interdisciplinarnim pristopom raziskuje ledinska imena v Šenttomažu pri Celovcu in okolici. Sledita strokovna prispevka, predstavljena na lanskem posvetu Slovenskega etnološkega društva *Interpretacije dediščine*: Ana Vrtovec Beno piše o interpretaciji dediščine v sodobnem ljudskem gledališču na Slovenskem, dr. Petra Kavrečič pa obravnava primere sodobnih kulinarčnih prireditev v severni Istri.

V »Knjižnih ocenah in poročilih« objavljamo recenzije Milana Vogla, Anje Moric, mag. Marka Smoleta, dr. Silva Torkarja, mag. Tite Porenta, Barbare Sosič, dr. Bojana Knifca, dr. Mateja Vranješa, dr. Jasne Fakin Bajec, dr. Irene Rožman in Iztoka Iliča. Katarina Weber, Iva Juhart in Tanja Kovačič poročajo o terenskih izsledkih raziskovalne delavnice Muzeja novejšje zgodovine Celje. Tadej Trnovšek predstavlja novo pridobitev Muzeja krščanstva na Slovenskem, tj. interaktivno aplikacijo, s katero lahko obiskovalec prvič na enem mestu dobi celosten pogled na srednjeveško pisarsko dogajanje v Stični. Dr. Bojan Knific poroča o 15. zborovanju Slovenskega muzejskega društva, katerega osrednja tema je bila muzejska etika. Aleksandra Renčelj Škedelj razmišlja o trenutnem odnosu splošne javnosti do nepremične kulturne dediščine in konservatorske službe.

V nadaljevanju lahko beremo o najnovejših razstavah v Goriškem muzeju, Pomurskem muzeju in Tržiškem muzeju, o Poletni šoli vizualne etnografije, 13. dvoletni konferenci Mreže za vizualno antropologijo pri Evropskem združenju socialnih antropologov in o mednarodnem posvetu *Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine s filmom*. Mag. Martina Piko-Rustia predstavlja pobudo *Slovenščina v družini*, ki opozarja na pomen slovenščine kot družinskega jezika na avstrijskem Koroškem. Sledijo poročila o nizu okroglih miz o etnologiji in kulturni antropologiji v praksi, aktivnostih Koordinatorja varstva žive kulturne dediščine v letu 2014, mednarodni konferenci o dediščini in vzdržnem razvoju, novoustanovljeni Mreži rokodelcev osrednje Slovenije, *Slovenskem lingvističnem atlasu 2*, v katerem lahko najdemo veliko zanimivega gradiva tudi za etnologue, in 3. mednarodnem festivalu vezanja.

V tokratni številki *Glasnika SED* smo na novo uvedli razdelek »Etnologija v vzgoji in izobraževanju«, namenjen objavam o strokovnem načrtovanju, pripravah in izvajanju vzgojnih in izobraževalnih programov z etnološkimi in dediščinskimi vsebinami. Prispevek dr. Bože Grafenauer se osredinja na vlogo dediščine v višješolskih strokovnih programih gostinstva in turizma in lastne izkušnje predavateljice pri izvedbi programov.

V »Odmevih« objavljamo članka dr. Silva Torkarja o etimologiji krajevnih imen Mengore in Kupljenik in dr. Valentina Skubica o motovilu in pojmu *motoviliti*. Posebej pestre so »Društvene strani«, na katerih poročamo o strokovnih ekskurzijah, etnoloških večerih, 13. vzporednicah med slovensko in hrvaško etnologijo in 28. podelitvi Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine.

Glasnik SED končujemo s povabilom k pripravi prispevkov ob 40-letnici Slovenskega etnološkega društva, ki jo bo praznovalo v prihodnjem letu. Vabljeni k sodelovanju.

Tatjana Vokič Vojkovič,
glavna urednica

		Nekrolog	Eulogy
5	Marija Stanonik	Milko Matičetov (10. 9. 1919–5. 12. 2014) Milko Matičetov (September 10, 1919 – December 5, 2014)	
6	Naško Križnar, Tanja Tomažič, Nadja Valentinčič Furlan, Polona Sketelj, Ingrid Slavec Gradišnik	Drobci spomina na Jadrana Sterleta (1949–2014) Memorial Fragments of Jadran Sterle (1949–2014)	
		Razglabljanja	Reflections
9	Tomaž Simetinger	Zgodovina prava in plesna kultura od prvih virov do sredine 20. stoletja. Prvi del The History of Law and Dance Culture from the First Sources until Mid-20th Century: Part 1	
18	Jasna Fakin Bajec	Razvojni potenciali kulturne dediščine za blaženje sodobnih družbenih in gospodarskih problemov Development Potential of Cultural Heritage to Mitigate Contemporary Social and Economic Problems	
27	Bojan-Ilija Schnabl	Ledinska imena v Šenttomažu pri Celovcu in okolici Local Place Names in Šenttomaž/Sankt Thomas by Celovec/Klagenfurt and Its Vicinity	
32	Ana Vrtovec Beno	»Ko dediščina oživi«. Interpretacija dediščine v sodobnem ljudskem gledališču na Slovenskem »When Heritage Comes to Life«: Interpretation of Heritage in Contemporary Folk Theatre in Slovenia	
37	Petra Kavrečič	Interpretacija istrske hrane. Od osnovne življenjske potrebe do dediščine Interpretation of Istrian Food: From Basic Life Necessity to Heritage	
		Knjižne ocene in poročila	Book Reviews
43	Anja Moric	Marko Smole: Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke Marko Smole: Architectural Heritage in the Valley of the Upper Kolpa and the Čabranka	
44	Marko Smole	Slavko Malnar: Življenje v preteklosti Slavko Malnar: Life in the Past	
45	Milan Vogel	Živa Deu: Kostanjevica na Krki. Poplavna ogroženost kulturne dediščine Živa Deu: Kostanjevica na Krki: Heritage and the Risk of Floods	
46	Silvo Torkar	Zvonimir Erjavec: Raunagarska rič. Rječnik ravnogorsko-sušičko-španovačkoga dijalekta Zvonimir Erjavec: Vocabulary of the Ravnogorski-Sušički-Španovački Dialect	
47	Barbara Sosič	Maja Korun Hočevar (ur.): Delavnica, polna nereda. Sodobni rokodelci in oblikovalci v Sloveniji Maja Korun Hočevar (Ed.): A Messy Workshop: Modern Slovene Artisans and Designers	
48	Irena Rožman	Duška Knežević Hočevar: Etnografija medgeneracijskih odnosov. Dom in delo na kmetijah skozi življenjske pripovedi Duška Knežević Hočevar: Ethnography of Intergenerational Relations: The Home and the Work on the Farm through Life Stories	
49	Matej Vranješ	Jurij Fikfak, Tatiana Bajuk Senčar in Dan Podjed (ur.): Triglavski narodni park. Akterji, dediščine Jurij Fikfak, Tatiana Bajuk Senčar, and Dan Podjed (Eds.): Triglav National Park: Actors, Heritages	
51	Milan Vogel	Marija Makarovič: Babno Polje in njegovi ljudje v metežu druge svetovne vojne Marija Makarovič: Babno Polje and Its People in the Turmoil of the Second World War	
52	Milan Vogel	Marija Stanonik: Poezija konteksta. 4. Slovenska pesem v tujem škornju od doma do puščavskega peska Marija Stanonik: The Poetry of Context. 4. Slovene Song in Foreign Boots: From the Home to the Desert Sands	
53	Milan Vogel	Franc Sever - Franta: Trenutki odločitev Franc Sever - Franta: Moments of Decision	
54	Tita Porenta	Jožica Koder: O Dolini in Dolincih. Pripovedi Zdravka Dovžana in drugih Dolincev o ljudeh in življenju, ki izginja Jožica Koder: Dolina and Its People: The Narratives of Zdravko Dovžan and Other Inhabitants of Dolina about the Local People and the Life That is Disappearing	
55	Bojan Knific	Marjetka Balkovec Debevec: Obleka v šoli. Pregled oblačilnega videza učiteljev in učencev na Slovenskem skozi čas	

		Marjetka Balkovec Debevec: School Clothes: Overview of the Clothing Style of Teachers and Students in Slovenia over Time	
57	Jasna Fakin Bajec	David Bole idr. (ur.): Sinergija kulture in turizma za razvoj podeželskih območij David Bole et al. (Eds.): The Synergy of Culture and Tourism for the Development of Rural Areas	
59	Iztok Ilich	Novi tiski na kratko Briefly on New Publications	
		Muzeološke strani	Museology Pages
60	Katarina Weber, Iva Juhart, Tanja Kovačič	Urbani fenomeni/muzejske perspektive – CE8 Urban Phenomena/Museum Perspectives – CE 8	
62	Tadej Trnovšek	Stiški srednjeveški rokopisi prvič na dosegu roke Medieval Manuscripts from Stična at Our Fingertips for the First Time	
64	Bojan Knific	15. zborovanje Slovenskega muzejskega društva. Muzealci in muzejska etika 15 th Conference of the Slovene Museological Society: Museum Workers and Museum Ethics	
		Konservatorske strani	Conservation Pages
65	Aleksandra Renčelj Škedelj	Izobraževanje in promocija pri ohranjanju nepremične kulturne dediščine ali zakaj bolje zdaj kot nikoli, čeprav je vlak že skoraj odpeljal Education and Promotion of the Safeguarding of the Immovable Cultural Heritage: Better Now Than Never – Even Though the Train Is Already Pulling out of the Station	
		Razstave	Exhibitions
67	Inga Miklavčič Brezigar	Meščanstvo na Goriškem Bourgeoisie in Goriško	
69	Jelka Pšajd	Razstava prekmurskih, gorenjskih in bitolskih skrinj v Pomurskem muzeju Murska Sobota Exhibit of Chests from Prekmurje, Gorenjsko, and Bitola at the Pomurje Museum of Murska Sobota	
70	Bojan Knific	Tržiški šuštarji. Od rokodelstva do industrije in od copat do škornjev The Cobblers of Tržič: From Handicraft to Industry, And from Slippers to Boots	
		Etnografski film	Ethnographic Film
72	Miha Peče	Po koncu Poletne šole vizualne etnografije After the Conclusion of the Summer School of Visual Ethnography	
74	Nadja Valentinčič Furlan	Tokovi vizualne antropologije 2014 The Currents of Visual Anthropology 2014	
		Slovinci zunaj meja Republike Slovenije Slovenes Living Beyond the Borders of the Republic of Slovenia	
77	Martina Piko-Rustia	Slovenščina – živ jezik v družini in javnosti v slovenskem zamejstvu Slovene Language Beyond the Slovene Border – A Living Language Spoken within the Family and in Public	
		Poročila	Reports
80	Anja Jukič, Natalija Šepul	Etnologinje in antropologi, antropologinje in etnologi v praksi Ethnologists and Anthropologists in Practice	
82	Anja Jerin	Aktivnosti Koordinatorja varstva žive kulturne dediščine v letu 2014 Activities of the Coordinator for the Protection of the Intangible Cultural Heritage in 2014	
85	Jasna Fakin Bajec	4. mednarodna konferenca o dediščini. Dediščina in vzdržni razvoj 4 th International Conference on Heritage: Heritage and Sustainable Development	
		Projekti	Projects
86	Mojca Košir, Mija Bokal	Rokodelstvo in nesnovna dediščina Srca Slovenije Handicraft and the Intangible Heritage of the Heart of Slovenia	

87	Mojca Horvat	Slovenski lingvistični atlas 2 – zakladnica gradiva, zanimivega za etnologe Linguistic Atlas of Slovenia 2 – A Treasure Trove of Interesting Material for Ethnologists	
		Etnologija je povsod	Ethnology is Everywhere
91	Bojan Knific	3. mednarodni festival vezenja v Velenju 3 rd International Festival of Embroidery in Velenje	
		Etnologija v vzgoji in izobraževanju	Ethnology in Education
93	Boža Grafenauer	Vloga dediščine v višješolskih strokovnih programih gostinstva in turizma The Role of Heritage in the Programs of the Vocational College for Catering and Tourism	
		Društvene strani	Society Pages
95	Anja Serec Hodžar	Poročilo o delu Slovenskega etnološkega društva. Od novembra 2013 do novembra 2014 Work Report of the Slovene Ethnological Society (November 2013 – November 2014)	
97	Ana Vrtovec Beno	Etnologija in digitalna humanistika. Digitalne zbirke v vsakdanji rabi Ethnology and Digital Humanities: Digital Collections in the Daily Use	
98	Helena Rožman, Alenka Černelič Krošelj, Aleksandra Renčelj Škedelj	Mala šola etnologije 2014 Ethnology 101 in 2014	
99	Tita Porenta, Mojca Tercej Otorepec	Po lovskih poteh od planine do planine pod južnim grebenom Košute nad Trzičem Along the Hunting Trails from Mountain to Mountain beneath the Southern Ridge of Košuta above Tržič	
101	Tanja Kovačič	Interpretacija etnološke dediščine. Seminar z mag. Marjeto Keršič Svetel Interpretation of Ethnological Heritage: A Seminar under Marjeta Keršič Svetel	
102	Ana Eterović	(Po)ustvarjanje plesne dediščine (Re)Creation of Dance Heritage	
104	Zmago Šmitek	Strokovna ekskurzija v mitično pokrajino Vurberka, Ptujске Gore in Boča Excursion to the Mythical Landscape of Vurberk, Ptujška Gora, and Boč	
105	Primož Primec	Strokovna ekskurzija tokrat v »nadvse dobre« Toplice An Excursion, This Time to the "Exceedingly Great" Toplice	
107	Anja Serec Hodžar	Vzporednice 2014. Srednjeevropsko povezovanje etnologov in kulturnih antropologov kot izziv današnjemu času Parallels 2014: The Ties between Central European Ethnologists and Cultural Anthropologists as a Challenge to Our Modern Times	
108	Zmago Šmitek	Slavnostni nagovor udeležencem »Murkovanja 2014« Zmago Šmitek's Keynote Address to the Participants of the Celebration of the 2014 Murko Awards	
109	Ivanka Počkar	Etnologija mi je vedno dajala vse bistveno! Ethnology Has Always Given Me All the Essentials!	
111	Marko Terseglav	28. podelitev Murkove nagrade, Murkovega priznanja in Murkove listine 28th Bestowment of the Murko Award, the Murko Special Recognition Award, and the Murko Certificate for Special Achievements in Ethnology in Slovenia	
		Odmevi	Echoes
114	Silvo Torkar	Odstiranje slovenskih krajevnih imen. Mengore in Kupljenik Slovene Place Names: Mengore and Kupljenik	
116	Valentin Skubic	Motovilo in motoviliti A Winch, to Winch	
		Razpisi, vabila, obvestila	Tenders, Invitations, Notices
117		40-letnica Slovenskega etnološkega društva v letu 2015 40 th Anniversary of the Slovene Ethnological Society in 2015	
118		Navodila za avtorje Instructions for Authors	

Milko Matičetov in Ančka Bekca (Ana Deško), ljudska pesnica med lupljenjem *frmentona* (koruze).

Foto: Milko Matičetov, Osp, 1949 (izvirnik hrani Oddelek za dokumentacijo Slovenskega etnografskega muzeja).

Akademik dr. Milko Matičetov.

Foto: avtor neznan, Ljubljana, leto neznano (Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU).

MILKO MATIČETOV (10. 9. 1919–5. 12. 2014)

Da bi še enkrat, vsaj enkrat slišal citiro in bunkulo, slišal rezijansko pravljico, katero koli že. Samo še enkrat! Milku Matičetovemu, neutrudnemu zbiralcu pravljic in drugih drobnih pripovedi se je ta želja uresničila. V počastitev njegove 95-letnice sta mu to enkratno doživetje ob prijazni naklonjenosti vodstva v Domu starejših v Trnovem pripravila Igor Cvetko in Jelena Sitar z lutkovno igrico o hudobni gradnici, ki je ne zajček ne volk ne medved ne morejo pregnati iz lisičinega stanovanja, se pa to posreči drobni rusici (mravljici). K sodelovanju sta spretno povabila še Julijana Strajnarja za glasbeno spremljavo in Mirka Ramovša, da je prikazal rezijanski ples. Simbolično sta bila ob tej pretresljivi slovesnosti združena Inštitut za slovensko narodopisje in Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, za kar si je vedno prizadeval, saj je Barbara Ivančič Kutin poskrbela za dokumentiranje tega izrednega dogodka.

Slavljenec dogajanja, žal, ni mogel doživljati neposredno, vsekar pa ga je v postelji spremljal zvočno. Še posebno tedaj, ko sta Igor in Julijan dve skladbici zaigrala samo njemu in zanj. Tedaj se mu je na obrazu zarisal širok, blažen nasmeh.

Sicer pa je, odkar mu je januarja letos umrla ljubljena žena, zares njegova lepa Vida, ki ga ni nikdar zapustila in sta si od mladih let delila vse hudo in dobro, najbrž hrepenel le po njej.

Leta 1977 je akademik dr. Milko (Ukmar) Matičetov objavil mitološko razpravo o Času. Zanj se je ustavil v zgodnjem jutru 5. decembra 2014 – v družbi osušelega ruja, ki mu ga je bil nekaj prej kakor za slovo z njegovega Krasa nabral zet Jožice Valentinčič, s katero sta hkrati stradala in študirala v Padovi (1938–1943). Padovanske izpite je leta 1947 nostrificiral v Beogradu in Filozofska fakulteta v Ljubljani mu jih je priznala kot enakovredne izpitom: A. umetnostna zgodovina s klasično arheologijo in etnologijo, B. italijanski jezik s književnostjo, C. slovenski

jezik s književnostjo in latinski jezik. Po kapitulaciji Italije se je pridružil prekomorcem in bil dodeljen I. tankovski diviziji, za katero je uredil pet števil glasila *Čelična-Jeklena pest*.

Po demobilizaciji iz Jugoslovanske ljudske armade leta 1945 se je zaposlil v Etnografskem muzeju v Ljubljani, vendar je že leta 1952 postal prvi redno zaposleni član Inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU v Ljubljani in bil istega leta v Antwerpnu navzoč pri ustanovitvi International Society for Folk-Narrative Research (ISFNR).

Leta 1955 je pri isti ustanovi doktoriral s folkloristično temo *Sežgani in prerajeni človek* (objava 1961). Že od začetka raziskovalnega dela na meji dveh in več jezikov in kultur se je zavzemal za sodelovanje strokovnjakov različnih narodnosti in bil glavni pobudnik za neformalno združbo etnologov vseh narodnosti v vzhodnih Alpah. Na prvem sestanku leta 1956 v Ljubljani si je nadela ime *Alpes Orientales*. Udeležil se je več domačih in mednarodnih etnoloških, slavističnih in romanističnih zborovanj.

Z Nikom Kuretom sta zasnovala in leta 1972 začela izdajati zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, *Traditiones*.

Milko Matičetov je bil od leta 1975 do 1985, ko se je upokojil, upravnik Inštituta za slovensko narodopisje. Leta je 1995 je bil izvoljen za izrednega in šest let pozneje za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Dobil je številna priznanja in nagrade tako na tujem kot doma, med drugim Levstikovo, Murkovo in Štrekljevo. Z njimi so se mu oddolžili predvsem Slovenci v Italiji.

Na življenjsko pot mladega Milka Matičetovega in njegovo strokovno usmeritev so odločilno vplivali Virgil Šček, Ivo Juvančič, Arturo Cronio in Ivan Grafenauer. Slovenska javnost ga pozna predvsem po *Rožicah iz Rezije* (1972) in *Zverinicah iz Rezije* (1973), čeprav je napisal tudi čez sto znanstvenih filoloških član-

* Red. prof. ddr. Marija Stanonik, doktorica literarnih znanosti in teologije, mag. etnologije, upok. znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, marija.stanonik@zrc-sazu.si.

kov, to se pravi, da je v njih povezoval znanje iz jezikoslovja, slovstvene in drugih vej folkloristike in etnologije. Nagnjenost do literature izpričujejo njegove razprave, ki niso prenesle stroge metodološke in terminološke discipline, in zadnja leta še očitneje lastno ustvarjanje, ko je strokovna dognanja (o škržadih) do zadnjega predstavljal kar v verzih. Že prej se je bila njegova umetniška narava posrečeno združila z njegovo filološko natančnostjo v razpravi o dišečih narcisah, za katere je po celotnem slovenskem etničnem ozemlju poiskal na desetine lokalnih imen, od katerih se mu je najbolj priljubilo *bedenica*.

Milko Matičetov je bil veliko raje na terenu kot v kabinetu. Njegov strokovni nazor je izhajal iz lastne empirične izkušnje in na tej podlagi je cenil zemljepisno-zgodovinsko metodo, ki ima za

nalogo rekonstruirati prostorsko in časovno razvoj ali propad posameznega sižerja.

Kot nenadkriljiv terenski delavec je imel pred očmi celotno slovensko etnično ozemlje, vendar se je najraje posvečal obrobim pokrajinam: Posočju, Slovenski Istri, Krasu, Zgornji Savski dolini, Koroški, Prekmurju in Porabju, dokler ga ni popolnoma očarala Rezija in ga tudi najbolj proslavila. Veliko jezikovnega in folklornega gradiva iz te samotne doline pod Kaninom je rešil pozabe in čaka na objavo, čeprav mu je dalo priložnost za številne članke in razprave o mitoloških temah, ki segajo tja v antiko. Toda občutljivost umetnika ga je vlekla k prvobitni naravi in vedno raje se je družil z rožicami, zvernicami in škržadi.

DROBCI SPOMINA NA JADRANA STERLETA (1949–2014)¹

Naško Križnar

Z Jadranom Sterletom sem se bežno srečeval, ko me je poiskal kot sogovornika v njegovih oddajah o kulturi, zlasti o etnoloških temah. Ker je imel rad zahodni slovenski prostor, od koder je sam doma, je cenil moje poznavanje severne Primorske, pozneje pa tudi etnografskega filma. Čeprav so mi njegove teme ustrezale, je veliko misli ostalo nedorečenih zaradi moje treme pred kamero. Morda sem ga razočaral tudi pred leti, ker mu nisem pritrjeval, ko je želel, da bi kulturna dediščina v televizijskem mediju služila eksplicitno kot sredstvo za kulturno etnično ozaveščanje gledalcev. Kljub temu verjamem, da bi se pred njegovo kamero še srečala, saj je bil vedno na tekočem z raziskovalnimi temami številnih posameznikov.

Z Jadranom sva si bila blizu zaradi skupnega doživljanja t. i. šestdesetih let in našega tedanjega hipijevstva, kateremu je ostal zvest do konca. To »zarotniško prijateljstvo« je trajalo še zlasti, dokler je bil živ Tomaž Kralj, Jadranova desna roka pri ustvarjanju televizijskih oddaj. O Jadranovem hipijevstvu priča npr. njegova »noša« pred kamero, sprva brki, brada in dolgi lasje, pozneje čop na temenu, poraščenost in obvezne kavbojke. Te noše ni zamenjal niti ob najresnejših temah svoje televizijske oddaje *Humanistika*.

V mojem spominu bo Jadran ostal človek, ki je v svojem življenju naredil veliko koristnega. Na male ekrane je pripeljal številne malo poznane prvine kulturne dediščine in njihove ustvarjalce. Bil je predan poslanstvu televizijskega medija na eni in krepitvi vloge humanistike na drugi strani. Takim ljudem se v Sloveniji prislovično dela krivica, saj niso pravoverni sledilci

utečenih položajev in praks, temveč vztrajno iščejo in odpirajo nove poti.

Tanja Tomažič

Z Jadranom se nisva poznala iz študentskih let. Že zdavnaj sem bila v službi, ko je začel študirati. Na oddaje, povezane z njegovim imenom, sem postala pozorna, ko se je začel pojavljati na televiziji. Bile so zanimive in nekaj posebnega, in kmalu sem izvedela, da je pripadal generaciji, ki je veliko popotovala že v študentskih letih. Zvedavi študenti niso hodili na izlete, ampak so želeli s svojimi očmi videti in na lastni koži preskusiti, kar so jim predavali po knjigah na etnologiji.

Potem pa se je nekoč, na prelomu stoletja, zgodilo, da se je kot »eden glavnih« pojavil v skupini televizijcev, ki so prišli posnet razstavo v Slovenski etnografski muzej. Po naključju sem bila avtorica razstave o igračah, ki smo jo do tedaj že skoraj postavili. Ne vem, kdo mu je svetoval, da bi morda bilo zanimivo za televizijske gledalce.

Zame kot avtorico je bila tema seveda zanimiva, a vem, da sem se sprva skoraj v zadregi začela pogovarjati z Jadranom. Kakšno presenečenje, nič mu ni bilo odveč, čas, ki smo ga prebili skupaj, se mu je zdel koristen, ker je spet zvedel nekaj novega: »Ravno take karte sem imel, pa tak skiro, pa tak avtomobilček!« Posnel je skoraj vse predmete, besedilo, čakala jih je montaža v studiu. Kar je bilo zame novo, je bila zanj rutina.

Po tem snemanju nisva več delala skupaj, še dostikrat pa sva se srečala, mimogrede. In takrat je bilo zanimivo izvedeti, kaj dela v tistem času ali pa kaj je delal zadnje mesece, ko ga ni bilo v Ljubljani. Vedno pa je bil videti nekoliko skrivnostno ali pa so bile takšne le teme njegovih raziskovanj. Spominjam se, da mi je, kar z nekakšnim obžalovanjem, čez nekaj mesecev po snemanju v muzeju prinesel zgoščenko: »Žal mi je, a oddaje ne bo,

¹ Več o življenju in delu Jadrana Sterleta v prispevku MMC RTV SLO (Spletni vir).

* Izr. prof. dr. Naško Križnar, univ. dipl. etnol. in arheol., upokojeni znanstveni svetnik Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, nasko@zrc-sazu.si; Tanja Tomažič, dipl. etnol., upokojena muzejska svetnica. 1000 Ljubljana, Celovška 136, tanja.tomazic@gmail.com; Nadja Valentinčič Furlan, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., anglistka, muzejska svetovalka, Kustodiat za etnografski film, Slovenski etnografski muzej. 1000 Ljubljana, Metelkova 2, nadja.valenticic@etno-muzej.si; mag. Polona Sketelj, dipl. etnol. in bibliot., muzejska svetovalka, Kustodiat za notranjo opremo in stavbarstvo, Slovenski etnografski muzej, 1000 Ljubljana, Metelkova 2, Polona.Sketelj@etno-muzej.si; dr. Ingrid Slavec Gradišnik, dipl. etnol. in slav., znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, ingrid.slavec-gradisnik@zrc-sazu.si.

Jadran Sterle v montaži.
Foto: Stane Sršen, Ljubljana, 2002.

zastonj sva delala, menda ne bi bila dovolj zanimiva za širši krog gledalcev. Pa se mi je zdelo škoda, da bi vsaj v muzeju ne dobili tega materiala.« Pa še to: ko sem se ob prvem srečanju zmotila in mimogrede Jadranu pripela zraven še Krta, se je zasmejal in dejal, da ga to niti najmanj ne moti. In mislim, da ga res ni.

Nadja Valentinčič Furlan

Z Jadranom Sterletom sva se prvič srečala v Slovenskem etnografskem muzeju, tedaj še na Prešernovi ulici, verjetno na odprtju katere od razstav okoli leta 1992. Name je naredil močan vtis: z malega ekrana sem ga poznala kot osrednjega novinarja za področja etnologije, muzejstva, pravzaprav družboslovja na splošno, obenem pa je bil v komunikaciji preprost, naraven, neposreden in vedno pozitivno naravnat. Poznal je ogromno ljudi, dela se je loteval z vizijo, njegova energija je pritegnila in navdušila ljudi. V tistem obdobju je pripravljaval prispevke za *Osmi dan*, *Oči kritike* in *Forum*, te oddaje je pogosto tudi vodil in pri tem izkopal zavidanja vredno razgledanost, načitanost, komunikativnost in znanje jezikov. V času, ko sem bila zaposlena v Službi za dokumentacijo in arhiviranje na Televiziji Slovenija, se mi je odkril vpogled v nastajanje nekaterih njegovih prispevkov in oddaj. Ko sta s »kompanjonom« – režiserjem Tomažem Kraljem, s katerim sta bila do Tomaževe smrti neločljiva ustvarjalna dvojica, prihajala po arhivske posnetke, sta včasih razlagala svoje vizije, spet drugič pripovedovala anekdote s snemanja. Po objavi sem marsikatero od teh oddaj tudi dokumentirala in arhivirala.

Jadran Sterle je leta 1997 ustvaril povsem novo oddajo *Humanistika* s pregledom knjig, razstav, posvetov in posebnih dogodkov, kot so okrogle obletnice muzejev, inštitutov, oddelkov in revij. Nekatero *Humanistike* so bile mozaične, druge tematske; mnoge od njih posvečene etnologiji, še pogosteje pa arheologiji, posebno izkopavanjem na slovenskem cestnem križu. Odkar je Televizija Slovenija leta 2005 to oddajo ukinila, etnološke, muzeološke in družboslovne teme medijsko niso več sistematično predstavljene, ovrednotene in promovirane. Jadran Sterle se je potem usmeril v pripravo 30 ali 50 minutnih dokumentarnih oddaj in kamero pogosto usmeril k dediščini vseh vrst. Zelo rad je snemal rodni Kras, ki ga je – in njegove ljudi – tudi dobro poznal. Mnoge dokumentarce Jadrana Sterleta smo premierno ali ob ka-

Jadran Sterle med snemanjem filma o pastirskih hiškah.
Foto: Jožica Zafred, Kras, 2008

kšnem posvetu prikazovali tudi v Slovenskem etnografskem muzeju: izjemen dogodek smo ustvarili ob predstavitvi dokumentarca *Korenine slovenskega morja*, ki smo ga septembra 2006 v večernem polmraku predvajali na platno pred muzejem, na našem »malem morju na muzejski ploščadi« pa so plavale barčice iz papirja. Jadranova oddaja o slovenskem ribištvu na Tržaškem je nastajala ravno v času, ko smo v SEM snemali filmsko biografijo čupe Marije za našo stalno razstavo *Med naravo in kulturo*, zato smo muzealci in televizijska ekipa združili moči pri snemanju veslanja z repliko čupe na Tržaškem. To je bil precejšen logistični podvig: Franko Košuta, eden glavnih protagonistov televizijskega dokumentarca, je poskrbel za barko in motorni čoln za prevoz ekipe in čupe iz Sosljanskega zaliva do zaliva Pri čupah, mi pa smo za veslanje nagovorili upokojenega ribiča Ladija Grudna Martinčevega iz Nabrežine, ki je pritegnil še mladega Aleksandra Tretjaka Bibca iz Križa. Dogodek smo posneli z dvema kamerama, vsak producent s svojo; zaradi različnih tehnologij posnetkov nismo kombinirali. Na predstavitev Jadranevega filma so v Ljubljano prišli tudi mnogi Tržaški Slovenci, ponosni na svojo ribiško dediščino; nekateri od njih, predvsem mlajši, so takrat na naši razstavi prvič videli izvorno čupo Marijo.

Zdi se, da je v zadnjem obdobju Jadran Sterle spet našel enakovrednega sogovornika v režiserju Tugu Štiglicu, s katerim sta posnela vrsto dokumentarno-igranih oddaj in kratkih igranih filmov. Mnogi se tematsko nanašajo na revolucionarne in protifašistične vsebine kot so Tržaški proces, organizacija TIGR ali himna Primorcev, kot da sta avtorja želela preprečiti zamiranje zgodovinskega spomina. Žal mi je, da njunega TV dokumentarca *Primorska himna* navsezadnje nismo uspeli pokazati v sklopu dogodkov Tematske poti Na svoji zemlji na Grahovem ob Bači: na dan kulture nam jo je zagodel žled, poleti pa nas je dosegla še žalostna novica, da Jadrana Sterleta ni več.

Polona Sketelj

Jadrana Sterleta se spominjam še kot študentka. Najine poti so se stikale ob različnih kulturnih dogodkih. Takrat je bil Jadran v službi, sama pa sem se dogodkov udeleževala kot obiskovalka. Opazila sem ga kot novinarja, ki je bil redno navzoč na dogodkih, povezanih z etnološkimi vsebinami in muzeji.

Z Jadranom sva se začela srečevati drugače, ko sem se zaposlila v Slovenskem etnografskem muzeju. Zvesto in redno je spremljal razstave in druge dogodke našega muzeja. Tako sem se v pogovoru z njim pred kamerami kmalu znašla tudi sama. Bil je prijeten sogovornik, vedno se je temeljito pripravil na pogovor in poznal vsebino, o kateri je tekel pogovor. Z njim pred kamero je bilo, kot da kamere ne bi bilo: sproščeno, zanimivo, kakor da se pogovarjaš ob kavi s prijateljem. In tudi sicer, ko sva se srečevala brez kamer, so naju družile skupne vsebine: slovensko obrežje, Nabrežina, Križ, čupa, ribištvo, oljarstvo, pastirske hiške, kraška arhitektura – vsebine, ki so bile tesno povezane z njegovim življenjem in najinim strokovnim delom in naravnostjo.

Zelo dobro se spominjam snemanja ob razstavi *Slovensko pomorsko ribištvo*, ki sem jo kot kustosinja gostujoče razstave v Slovenskem etnografskem muzeju postavila z avtorjem razstave, Brunom Volpijem Lisjakom iz Trsta. Že takrat sem v pogovoru z Jadranom pred kamero začutila, da bo tudi sam nekoč v prihodnosti prispeval pomembno delo o slovenskem ribištvu. In res je čez leta posnel dokumentarni film *Korenine slovenskega morja*. Na domačine, ki so mu razkrili del svojega življenja, je naredil izjemen vtis in z navdušenjem so mi pripovedovali o njem. Doživeli so ga prav tako kot jaz: kot sproščenega, naravnega, pozornega človeka z veliko predanostjo in veseljem do dela, ki ga je opravljal. Še so si ga želeli srečati. Tudi sama sem si želela tega. Pa je bilo zadnjič, ko sva se srečala na ploščadi pred muzejem. Tako kot vedno, sva se toplo in prijetno pozdravila in si izmenjala nekaj besed, ki sva jih sklenila s skupnimi načrti za prihodnost. Dogajalo naj bi se na ploščadi pred muzejem. Potem Jadrana ni bilo več. Prepričana sem bila, da ga je odnesel vrtnec dela, snemanj, raziskovanja. Nato sem izvedela, da je odšel za vedno.

Ostaja njegovo delo, *Osmi dan, Humanistika*, spomin na skupna snemanja in pogovore. Kot da tisto srečanje pred muzejem ni bilo zadnje, kakor da se vedno znova vrača.

Ingrid Slavec Gradišnik

Jadran je bil, ob vsem drugem, prijateljske vrste človek. Ko te s takšnim človekom kaj poveže, te zveže tako rekoč za zmeraj, in čeprav od srečanja do srečanja mine veliko časa, se zdi, kakor da se je prejšnje zgodilo predvčerajšnjim ali pred tednom dni. Mojemu spominu sta ušla kdaj in kje najinega prvega srečanja. Med knjigami, ki so se nalagale na police v študentskih letih, so bila tudi njegova *Pisma iz Havane*. Takrat je bil zame prvi sodobni

popotnik, blizu moji duši in duhu. Srečanja v Ljubljani so bila v naslednjih desetletjih povezana z etnologijo in takšnimi ali drugačnimi avanturami duha, ki jih je Jadran znal vedno prizemljiti – med njimi je bilo nešteto takšnih, ki so se zares rodile iz zemlje ali pa so v njej počivale. Dokončno jih je ozemljal z besedami in podobami. In z obojimi je bil nadvse spoštljiv. K vsakemu naslednjemu cilju sta ga gnali silna vedoželjnost in skrb, da bosta šli znanje in zavest o tem, o čemer so tekle besede in gibljive slike, ljudem ne le v spomin, ampak do srca. Na vsako takšno pot se je pripravljaj nadvse temeljito: vsak, ki je kdaj sodeloval z njim, je lahko hitro zaznal njegovo angažiranost in kritičnost, objeti z intimno naklonjenostjo. Najbrž ni pretirano reči – z ljubeznijo, čeprav utegne zveneti patetično. Ampak Jadran je bil človek, ki je kar naprej z drugimi delil svojo ljubezen do človeškega znanja, modrosti, ustvarjalnosti, življenja. Včasih sva se srečala v Kopru, oba sva tam imela nekaj domačega, in najprej sva bila Primorca, ki dihata morski zrak, kjer diši Istra, kjer so še vedno sledi bolečih mej, hkrati pa se svet odpira v toplo in pisano Sredozemlje. Niti pogovorov je tkal tudi genius loci.

Ko sva se pred približno poldrugim letom ob zajetnem kupu novih etnoloških knjig pogovarjala o tem in onem, je obžaloval, kar nekoliko bolelo ga je, da se posluš za duhovna obzorja krči in da iz leta v leto vse bolj usihajo možnosti za, danes bi rekli, »projekte«, ki so mu bili najljubši – filmi o modrosti, tokovih časa in meandrih tradicij ter oddaje, kakršna je bila *Humanistika*, ki jo marsikdo pogreša od hipa, ko se je odvrtela zadnja. V tem smislu smo imeli »boljši« prejšnji čas. Jadran seveda ni bil človek, ki bi obupal. Delal je nenehno in vedno imel spisak zamisli za naprej. Ko sem mu pripovedovala o zadnjih inštitutskih raziskavah, so mu oči žarele, zamikal ga je film o projektu Etnofolk ali o kaki izbrani temi iz kulturne dediščine. Napovedal se je na obisk in nekajkrat sva premaknila označeni dan na koledarju. Njegov čas naju je, kakor že večkrat prej, tokrat dokončno prehitel.

Jadranov prezgodnji odhod je prehitel tudi nas, etnologe, da bi se mu mogli vsi skupaj v živo zahvaliti s priznanjem za njegovo nadvse dragoceno sopotništvo na naših poteh med ljudmi in potovanjih po bližnjih in daljnih krajih. Hvala, da smo lahko skupaj tkali in v spomin zapisovali enkratne in neponovljive podobe življenja.

Spletni vir

MMC RTV SLO [A. K.]: *Slovo Jadrana Sterleta, svetovljana, ki je plaval proti toku*, 18. 7. 2014; <http://www.rtvlo.si/kultura/film/slovo-jadrana-sterleta-svetovljana-ki-je-plaval-proti-toku/342222>, 3.11. 2014.

ZGODOVINA PRAVA IN PLESNA KULTURA OD PRVIH VIROV DO SREDINE 20. STOLETJA

Prvi del¹

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Avtor besedila skuša odgovoriti na nekaj historično-anthropoloških vprašanj, povezanih s plesno kulturo in zgodovino prava. Besedilo je osredinjeno na dve daljši obdobji: najprej obravnava pravne vire do časa absolutizma, nato pa od absolutizma do prve polovice 20. stoletja. Avtor skuša kontekstualizirati nekatere zgodnejše pravne predpise, ki se nanašajo zgolj na okoliščine, v katerih se je ples odvijal (uživanje alkohola, igranje različnih iger na srečo, povečevanje delovne discipline idr.). Z analizo drugih, načeloma nekoliko mlajših, virov pa skuša orisati posamične, za ples neposredno določujoče dejavnike, kot so čas, kraj, struktura plesnih dogodkov, dajatve in kazni, povezane s plesom idr.

Gljučne besede: plesna kultura, ljudski ples, zgodovina prava, običajno in državno pravo, uživanje alkohola, dajatve in kazni, deželni ročini, policijski redi, igre na srečo

Abstract: The paper tries to provide answers to several questions from the field of historical anthropology that relate to the dance culture and the history of law. Focusing on two lengthier periods, it first examines sources of legal nature prior to the Age of Absolutism; the second part investigates such sources from the Age of Absolutism to the first half of the 20th century. Some of the earliest legal provisions, which refer only to situations in which dancing took place (i.e. consumption of alcohol, gambling, increase of work discipline, etc.) have been put into context. By means of analysis of other, generally more recent sources, the text tries to outline more concrete factors and circumstances that are closely connected with dance, for example the time, location, and structure of dance events, dance-related taxes and penalties, and so on.

Key Words: dance culture, folk dance, history of law, customary and public law, consumption of alcohol, duties and taxes, provincial deeds, police orders, gambling

Uvod

Znanstveniku, ki se ukvarja s historično antropologijo, se ob preučevanju človekovega vedenja in z njim povezanih plesnih praks odpira nekaj temeljnih vprašanj, na katera doslej raziskovalci plesne kulture na Slovenskem še niso odgovorili. Prevladujoča paradigma v slovenski tradiciji raziskovanja plesne kulture je bila predvsem pozitivistična, deloma tudi strukturalno-analitična (npr. Šuštar 1958; Ramovš 1972, 1986, 1988, 1990, 1995, 1996; Kunej 2012). Le izjemoma se najdejo tudi besedila, ki ples in s plesom povezane dogodke obravnavajo tudi v drugačni luči. V prispevku zato skušam osvetliti nekatere vidike prava, ki se nanašajo na ples in druge oblike s plesom povezanih zabav. S tem sem se skušal nekoliko približati nekaterim raziskavam na nemškem govornem področju, ki so bile opravljene že med obema svetovnjima vojnama in v zadnjih desetletjih (npr. Panzer 1938; Trathnig 1971; Fink 1996). Služile so mi kot osnova in obenem gradivo za primerjavo pravnih okoliščin različnih območij po Evropi, kjer je država ples tako ali drugače regulirala. Osnovni vir so mi za obdobje do absolutizma služili deželni ročini in policijski redi, pozneje pa posamični zakoni, dekreti in patenti Marije Terezije, Jožefa II, Leopolda II, Franca I idr. ali zbirke takšnih predpisov. Deloma sem gradivo dopolnjeval tudi z dokumentacijo raznih sodnih spisov, korespondenc, plakatov, formularjev in drugega arhivskega gradiva. Sicer sem si prizadeval zakone čim sistematičneje pregledati, nato pa dopolniti še z

dotatnim gradivom (sodni spisi, policijske prijave ipd.), vendar bi zaradi izjemne količine dodatnega gradiva slednje potrebovalo samostojno obravnavo. Težava se je pokazala tudi v tem, da ureditev gradiva v arhivih ne omogoča sistematičnega pregledovanja in zbiranja tovrstnega gradiva. Zato sem ga natančneje pregledal le za posamična obdobja in nekatere kraje na Slovenskem² ter s tem skušal dopolniti podobo obravnavane teme.

Pravo je eden pomembnih virov o plesni kulturi in sega tudi več stoletij v preteklost. Zakoni, ki so jih oblasti predpisovale, nam omogočajo pogled na dožemanje plesa in z njim povezane širše družbeno-kulturne prakse. Kljub razmeroma zgodnjim omembam plesa in vplivom zakonodajalcev na razvoj plesne kulture, so lahko obravnave pravnih virov, predvsem pa prenačljivi sklepi, precej zavajajoči. Pravo je namreč specifičen vir, ki sam po sebi in brez primerjav z drugim gradivom kaže na neko idealno stanje, kakršno so želele oblasti, v praksi pa je bilo pogosto precej drugače. Implementacija zakonskih predpisov je največkrat zaostajala za samim izdajanjem zakonov ali pa do nje sploh ni prišlo. Še posebej v dobi nastajanja moderne države je prihajalo do kopice novih zakonskih predpisov, ki so posegali na vsa področja človeškega življenja, zato so ljudje potrebovali precej časa, da so jih vsaj deloma, če že ne v celoti sprejeli. Šele z obsežno analizo nadzornih in kaznovalnih mehanizmov ter primerjavo sodnih procesov kršiteljev predpisane zakonodaje bi lahko prišli do realnejše podobe pravnega stanja v določenem

¹ Članek zaradi dolžine objavljamo v dveh delih. Drugi del bo objavljen v naslednjem *Glasniku SED* 55/1–2, 2015 (op. ur.).

² Gre predvsem za gradivo iz 20. in 30. let 20. stoletja, ki se nanaša na dele Koroške in Štajerske.

času. S kombinacijo takšnih analiz bi dobili oris, ki bi vseboval pogled od zgoraj navzdol in od spodaj navzgor ter tako poleg pravnih predpisov upošteval tudi posameznikove strategije spoštovanja ali kršenja zakonskih ali drugih normativov. Kljub pomanjkljivosti, ki jih tovrstna analiza vsebuje, ostaja pravo poveden in pomemben vir. V primerjavi z družbeno-kulturnim kontekstom nam odstre ples v njegovem širšem kontekstu. Vendar je zato treba poznati tudi razvoj in spreminjanje pravnega sistema v času. V besedilu tako skušam pojasniti določene zgodovinske procese razvoja samega prava in nekatere njegove učinke, ki so se posredno ali neposredno nanašali na plesno kulturo.

Časovni okvir raziskave sega od konca srednjega in začetkov novega veka, ko so nastali temeljni dokumenti deželnega prava, t. i. deželni ročini, do sredine 20. stoletja. Gre za pol tisočletja dolgo obdobje, v katerem je samo pravo doživelo precejšen razvoj, obenem pa je prišlo na območju današnjega slovenskega etničnega ozemlja do izrazitih kulturno-zgodovinskih sprememb. Pri dojetju prava je nujno treba upoštevati tudi, da je bilo današnje slovensko etnično ozemlje del posameznih dežel, ki so bile etnično mešane³ in večjezične. Zakone je zato treba obravnavati zunaj etničnih kategorij,⁴ saj praviloma niso bili vezani nanje.

Izdani zakoni so bili pisani v nemščini, le občasno prevedeni tudi v druge jezike. Prevajanje nekaj stoletij starih nemških besedil je lahko precej zapleteno. Zato sem ob prevodih ali povzetkih mestoma navedel posamične izraze, za katere menim, da bi lahko izražali večje ali manjše pomenske premike, ki so lahko nastajali postopoma, z vedno večjo časovno oddaljenostjo, zaradi omejenega obsega pa iz navedenih delov predpisov ne navajam celotnih izvirmih navedkov.

Habsburško monarhijo, od leta 1867 imenovano Avstro-ogrsko monarhija, so sestavljale dežele. Območje današnjega slovenskega etničnega ozemlja je po večini sodilo v dežele Kranjsko, Štajersko in Koroško. V raziskavi sem pravo teh treh dežel primerjal s predpisi, ki so veljali v drugih deželah monarhije in drugod po Evropi. V obravnavi plesnih uredb in redov pa sem primerjal podatke s Kranjskega s podatki iz drugih delov monarhije, predvsem z Dunaja.

V prvem delu članka zato pozornost namenjam predvsem okoliščinam plesa, ki jih je mogoče razbrati iz pravnih normativov, v drugem pa nekoliko konkretnjšim predpisom, ki so povezani s plesnimi dogodki.

Pravo, ples in plesne okoliščine od poznega srednjega veka do obdobja absolutizma

Pravo je sistem, ki je nastajal in se neprestano dopolnjuje, spreminja in prilagaja glede na družbeno-kulturne potrebe. Deželno

pravo, ki je služilo za osnovo poznejšemu pravu pod združenim habsburškim žezlom, je nastajalo v okvirih ravnovesja moči med plemiči in vladarjem. Kakor je opozorila Katja Škrubej (2010: 149–192), je patrimonializacija prava na Slovenskem potekala od spodaj navzgor, tako da so se dežele kot upravne enote razvijale počasi in postopoma, na osnovi različnih oblik avtonomije zemljiških gospodov, mest in podeželja. Poznejša monarhija zato ni nastala kot oblika centralne monarhije,⁵ temveč kot deželna monarhija, kjer je prihajalo do več stoletij dolgih pogajanj med deželnimi stanovi in vladarjem o priznavanju posamičnih pravic in suverenosti. Šele z absolutizmom se je pravni sistem v monarhiji dokončno poenotil. Pred tem so bile pravne regulacije v večji meri vezane na posamične dežele. Zaradi pogajanj deželnih stanov z vladarjem so posledično nastale precejšnje razlike med deželnimi pravi (prav tam). V takšnem pravnem sistemu je bilo v ospredju predvsem reševanje zakonodajnih in izvršnih problemov oblasti, ne pa obrobni pojav, kot so bile oblike zabav in prostega časa podložnikov. Vladar je najprej reševal prioriteta področja – davščine, vojsko in sodstvo.

Na danes večkrat napačno predstavo, da so imeli vrhovni predstavniki državne oblasti v habsburški monarhiji v vseh fazah njegovega razvoja monopol nad pravom, je opozorila tudi Škrubejeva:

pravo ni monopol državne oblasti, zlasti ne v dolgih stoletjih pravnega partikularizma, se je treba zavedati, da celo zemljiški gospodje (fevdalci), ki so javno oblast celo partimonializirali, tega monopola dejansko niso imeli niti tam, kjer so želeli. Celo v primerih samovoljnih zemljiških gospodov, ki si jih še preveč tipsko predstavljamo danes, je bila samovolja kot takšna prepoznana, ker se je vedelo, katera pravila, tj. kateri konkretni *ius proprium* (v smislu *mos regionis* in *mos maiorum*) bi morali upoštevati. (Škrubej 2010: 192)

Pravo je bilo izraz ravnovesja moči med posamezniki⁶ ter sožitje bolj ali manj velikih, razmeroma avtonomnih in med seboj povezanih pravnih sistemov. Naj je šlo za formalne oblike prava, ki so jih predpisovali fevdalni gospodje ali deželni ročini, ali neformalno pravo, kakršno se je ustno prenašalo predvsem med kmečkim prebivalstvom, vsako je imelo svoj pomen. Danes si pogosto poenostavljeno predstavljamo, da je bilo kmečko prebivalstvo povsem brez pravic, saj analiza pravnih virov jasno kaže, da so bili sistemi prava na lokalni ravni lahko razmeroma različni⁷ (Vilfan 1996: 119–142; Škrubej 2010). Utemeljeno lah-

5 Primer centralne monarhije je bila Anglija, kjer se pravni sistem s podeljevanjem pravic in priznavanjem suverenosti ni razvijal v takšni obliki pogajanj kot pri Habsburžanih, ko so ti vzpostavljali svojo oblast (Škrubej 2010: 218).

6 Izraz moči je bil tudi vir pravnega partikularizma, ki je vrhunec doživel med 10. in 13. stoletjem. Posledica tega je bila dolgotrajen sistem različnih oblik prava za posameznike, tako je za kmete veljalo eno pravo, za fevdalce drugo itn. (Vilfan 1996: 119–142).

7 Vprašanje avtonomije na podeželju sicer skriva logiko fevdalizma, da podložniki niso imeli pravic, a je bil pojav prava vendarle zapletenejši. Partikularizem je pojav, ko ljudje pred zakonom sicer niso bili enaki, a so imeli kljub temu vsak svoje pravice. »Izhodiščno lahko rečemo, da so zemljiški gospodje nad kmetih imeli oblast, a so po vsebini krajevno veljavnih pravil (*mos regionis*), četudi zgolj pravil neke soseske (*mos maiorum*), od začetka do konca fevdalne dobe praviloma spraševali tudi svoje podložne kmete. Takšna trditev predpostavlja, da so kmetje delno – če že ne formalno, vsaj dejansko – uživali pravno in poslovno subjek-

3 Pojem etnične mešanosti jemljem nekoliko s pridržkom, saj so identifikacijski procesi od poznega srednjega veka do sredine 20. stoletja izjemno zapleteni in marsikdaj o njih nimamo niti podatkov. Zato tudi oznako slovenski/-a/-o uporabljam izključno v sodobnem pomenu besede, saj je v določenih obdobjih, ki jih obravnavam v besedilu, sploh še niso poznali. Upoštevati pa je treba tudi dejstvo, da so se ljudje do 19. stoletja opredeljevali predvsem v lokalnih in deželnih/regionalnih okvirih.

4 Tudi v tem primeru so izjeme, in sicer v primeru, ko se sami zakoni sklicujejo na posamične etnične skupine, npr. na Rome. Za to obravnavo to ni pomembno, saj zakonov, ki bi poudarjali posamezne etnične skupnosti, med obravnavo v tem besedilu upoštevanih zakonov nisem našel.

ko sklepamo, da so lokalni zemljiški gospodje razne oblike neformalnega prava, povezanega s plesno kulturo in zabavo, spoštovali ali bili pred vse večjo diferenciacijo plemstva od drugih socialnih skupin celo udeleženci nekaterih plesnih dogodkov, ki so potekali v okvirih ustaljenega neformalnega pravega reda.

Organizacija zabav in prostega časa je bila stvar običajnega prava in se je le deloma vezala na pravo, ki so ga predpisovali zemljiški gospodje. Neposredne povezave običajnega prava in prava zemljiških gospodov so izhajale npr. iz plačevanja davkov za ples, posredne pa, npr., iz podeljevanja pravice krajem do letnih sejmov, ki se jim je vsaj že od 16. stoletja naprej pridruževal ples. Vse drugo dogajanje ob plesnih dogodkih je bilo povezano s pravom, ki se je prenašalo ustno in, žal, danes z izjemo posamičnosti, ni poznano.

Najzgodnejše oblike deželnega prava so v deželnih ročinah, ki so se v več stoletjih dopolnjevali v obliki vladarjevega podeljevanja posamičnih privilegijev. Prvi privilegiji so nastajali na Štajerskem v 12. in 13. stoletju⁸ in postali pravna predloga tudi za Koroško in Kranjsko; dobili sta jih v 14. stoletju (Vilfan 1996: 200). Ročini, ki so bili eden glavnih virov pri preučevanju vprašanj plesne kulture poznega srednjega in predvsem zgodnjega novega veka, so urejali predvsem tri področja, in sicer vprašanja o davkih in dajatvah, o sodni oblasti in o vojski. Druga področja so bila bolj ali manj prepuščena lokalnim zemljiškim gospodom in drugim neformalnim oblikam prava. Ročini so sicer dokaj zgodnji vir za obravnavo historično-antropoloških vprašanj, povezanih s plesno kulturo, a tudi dokaj skromen in le posreden. Kažejo pa na povezanost spodnjeavstrijskih dežel,⁹ kamor so sodile Kranjska, Koroška in Štajerska, s širšim prostorom, saj so bile pravne regulative tudi drugod razmeroma podobne (Jung 2001).¹⁰

Ročini samega plesa neposredno ne omenjajo, zato je treba pogledati kontekst plesnih dogodkov, s katerim so povezani. Pri tem so nam lahko v veliko pomoč tudi policijski redi, ki deželne ročine dopolnjujejo s konkretnimi zapovedmi, kaznimi, prepovedmi ipd. Ples in oblike zabave so bile po vsej Evropi povezane z uživanjem alkohola, predvsem vina in piva, od zgodnjega novega veka naprej tudi žganja. Uživanje alkohola je bilo pogosto čezmerno, kar je lahko imelo negativne posledice, ki so jih oblasti želele preprečiti. Čezmerno pitje so preganjale, obenem pa so ga označile tudi za brezbožnost in bogokletnost. Policijski

red za Kranjsko iz leta 1542 omenja, da zaradi pitja človek izgubi pamet, iz česar izvirajo blasfemija, uboji, pregrehe in hudo delstva (Policijski red 1542).

Hrana in pijača sta bili integralni del plesnih in drugih oblik zabave. Analiza policijskih redov in kaznovalne politike v poznem srednjem in zgodnjem novem veku na področju današnjega nemškega mesta Kurmainz je pokazala podobne probleme, kot so jih imele oblasti v habsburški monarhiji. Hrana in pijača sta bili ob plesnih dogodkih, predvsem na porokah in žegnanjih,¹¹ prav tako pa še ob pogrebnih slovesnostih, krstih in podobnih, s plesom povezanih dogodkih, v obeh oblasti problem, saj sta bili pogosto vzrok, da je gostitelj ob tem celo obubožal. V Štajerskem deželnem ročinu iz leta 1635, ki je prepis predloge iz 16. stoletja, lahko med drugim zasledimo:¹²

Opazili smo, da se na porokah s popivanjem, čezmerno hrano in z razkošjem dogaja brezbožnost. Pregrehe se delajo tudi z neprimernim oblačenjem rokodelcev in dni- narjev ter sploh s kršenjem reda. (Landhanduest 1635: f.¹³ 49)

Da je bila v obeh oblasti čezmerna potratnost na zabavah velika težava, lahko sklepamo tudi iz tega, da je takšnih zapisov več. V deželnem ročinu za Kranjsko iz leta 1687, ki ima na strani 169 povsem enako besedilo, kakršno najdemo že v štajerskem ročinu, in govori o omenjenem razkošju hrane in pijače na porokah. Očitke o potratnosti zabav, ki naj bi ljudi pehale v revščino, lahko nato spremljamo vse do 20. stoletja, saj jih je v svojem nasprotovanju plesu pogosto izražala tudi Cerkev. Drugi pogost očitek Cerkve pa se je nanašal na čezmerno pitje alkohola ob plesnih zabavah.

Regulacije konzumacije alkohola lahko najdemo vsaj že v policijskih redih iz 16. stoletja. Za pijanost je bila v policijskem redu za Kranjsko takrat zagrožena kazen, ki pa je bila odvisna od tega, kateremu stanu je pripadal posameznik. Kmetom in drugim pripadnikom najnižjega stanu je bila zagrožena kazen od štirih do osmih krajcarjev, meščanom kazen osem ali 16 krajcarjev, vitezom in plemstvu 16 krajcarjev ali pol goldinarja,¹⁴ gosposki od polovice do celega goldinarja, grofom pa od enega do dveh goldinarjev. Povratnikom, ki so jih oblasti obravnavale trikrat ali večkrat, so lahko prepovedali uživanje vina ali jih kaznovali z zaporom ob kruhu in vodi (Policijski red 1542: f. IV–VI).

Takšno poseganje oblasti v javna ali zasebna druženja je treba razumeti tudi v luči discipliniranja ljudi in uravnavanja njihovih zabav in drugih dejavnosti v prostem času. Alkoholizem je

tiviteo mnogo prej, preden sta jim bili načelno priznani najprej s patentni razsvetljenih absolutistov, nato pa dokončno z buržoaznimi ustavami. « (Škrubej 2010: 193)

8 Štajerski privilegiji veljajo tudi za eno zgodnejših oblik tovrstnega prava v Evropi.

9 Delitev avstrijskih dežel je opravil cesar Maksimiljan (1459–1519); razdelil jih je na gornjeavstrijske dežele (Tirolska in prednje dežele) in dolnjeavstrijske (Zgornja in Spodnja Avstrija ter notranjeavstrijske dežele – Štajerska, Koroška, Kranjska s Pazinsko knežijo, Goriška in Trst) (Otorepec in Matić 1998: 77).

10 Jungova je opravila zelo obsežno analizo zgodnjih pisnih virov – ne le pravnih – na celotnem nemškem jezikovnem območju, primerjalno pa še nekaj drugih virov, s katerimi se dopolnjujejo viri na Slovenskem. S primerjavo lahko ugotovimo, kako so bile obravnavane dežele vpete v širši, v prvi vrsti avstrijski pravni sistem, ker pa so posamični dokumenti služili kot pravne predloge, pa še v pravne sisteme drugod po takratni Evropi. Tudi zaradi obsežnega objavljenega etnografskega gradiva avtorico večkrat navajam za primerjavo ali dopolnilo lastnih ugotovitev (Jung 2001).

11 Žegnanje tu pomeni praznovanje godu farnega zavetnika. Na Slovenskem poznamo še druga poimenovanja, npr. lepa nedelja, proščjenje, opasilo idr.

12 Ker gre za staro besedilo, ki ga ni mogoče dobesedno prevesti, prav tako je zapis neskladen z današnjimi slovničnimi standardi, besede pa imajo več različnih pomenov, od katerih nekateri danes sploh ne obstajajo več, ga navajam po vsebini. Zavedam se, da je mogoča tudi drugačna interpretacija, ki jo prinese drugačen prevod.

13 Označevanje strani v tem času ni bilo poenoteno, kakor je danes, zato s črko f. označujem folio, torej list, ki lahko obsega dve, včasih tudi štiri strani. Večkrat niso oštevilčeni niti listi, zato v takem primeru strani ne navajam in uporabljam oznako b. n. s. (brez navedbe strani).

14 V izvorniku je navedena oznaka *Reinisches Gulden*, tj. renski goldinar, ki je bil enakovreden florintu, v splošni rabi pa je bila bolj poznana beseda *rajniš*.

bila ena glavnih tarč, na katero so se osredinile oblasti. Z reguliranjem zabav in uživanja alkohola so želeli doseči vsaj dvoje. Prepovedi so imele v prvi vrsti pomembno družbeno vlogo, saj je bil namen obvarovati družinske proračune pred propadom in s tem zavezati poslabševanje gospodarskega položaja podložnikov. Drugi cilj, ki je bil povezan s prvim, je bil doseči povečevanje delovne discipline. Težnja po nadzorovanju brezdolja in uživanja alkohola je bila pomembna pri poskusih, da bi dosegli večjo delovno storilnost podložnikov (Härter 2005: 749).

Ples in zabava v poznem srednjem in zgodnjem novem veku ni sta bila povezana le s uživanjem hrane in pijače, ampak pogosto tudi z igrami, ki so jih igrali tudi za denar. Policijski redi in deželni ročini so lahko ples in igre obravnavali z istimi predpisi. Pri igrah so omenjene predvsem igre s kockami in kartami, ki jih je oblast skušala zatreti, a se ji to ni nikoli povsem posrečilo. Policijski red za spodnjeavstrijske dežele iz leta 1527 navaja, da je rokodelcem prepovedano postavljanje igralnih miz na odprte prostore, prav tako je prepovedano posedovanje, igranje in uporaba prilagojenih (?) igralnih kock (izv. *valsche wurfel*) in kart. Če kateri od družabnikov vidi prekršek zoper ta red ali kakšne druge prestopke, naj to naznani županu ali sodniku. Da je bilo igranje iger problem, ki je imel že v tistem času dolgo zgodovino, kažejo tudi spoznanja Vere Jung (2001: 41).

Nadzor in regulacijo tega področja, predvsem da bi spodbujali večjo delovno storilnost in pobožnost, je narekovala tudi Cerkev. Kakor ugotavlja Jungova je bilo pri tem pomembno tudi zasramovanje žensk, ki so se udeleževale tovrstnih iger (nav. delo: 41–43). Igre so v očeh tako cerkvenih kot posvetnih oblasti podobno kakor uživanje alkohola in ples veljale za nepotrebno in nekoristno potratno časa. Posvetne oblasti plesa, uživanja alkohola in zabave sicer niso prepovedovale, a so si jih z zakoni prizadevale omejiti, cerkveni zastopniki pa so vsaj na deklarativni ravni skušali temu nasprotovati. Odnos cerkve do tega vprašanja lahko razberemo tudi v delih Janeza Svetokriškega. V priročnikih je igre in kartanje grajal predvsem, ker naj bi to bilo zapravljanje koristnega časa, ki bi ga bilo treba izkoristiti za boljše namene, kakršna sta delo ali molitev. Cerkveni nadzor se je izkazal predvsem v želji po nadzoru in organizaciji časa. Eden glavnih baročnih pridigarjev na Slovenskem je ples in igre grajal kot izgubo časa.

Sakaj vy sdaj, slasti u pustu, cell dan, cell teden nenuznu, inu nepridnu, nemarnu in greshnu ta shlahtni zhas dopernasshate s pyanzhvajnom, s plesom, s igrainom, inu s drugimi Kratkimi zhassi, inu nespumnite, koku shlahten je ta zhas Katerim bi vy lakku Nebu si mogli sashlush, kadar bi leta nuznu dopnesli k'zhastu. (Svetokriški 1641: 254)

V enem od svojih drugih priročnikov dodaja:

Nejste li vy shlishali, de v' Prashnike terbei Boga zhastiti, po Zerkuah hoditi, inu molit; vy pak cel dan quartate, jgrate, pianzhuate, klafate inu druge grehe tribute, je letu boshio bessedo poslushat, inu bugat? (Svetokriški 1707: 479)

Kljub temu, da so igranje in uživanje alkoholnih pijač tako cerkvene kot posvetne oblasti skušale prepovedati, jim to ni uspelo. Avstrijski cesarji so izdali več patentov, ki so vsebovali natančna navodila z navedbo prepovedanih iger in predvidenih kazni za tiste, ki prepovedi ne bi spoštovali. Marija Terezija je v času svoje vladavine zaradi neuspešnosti pri preganjanju patente večkrat

ponovila (Saurau 1744; Herberstein 1753; Maria Theresia 1765; Auersperg 1765). Ples in igre so bili v tem času med seboj zelo povezani, saj jih pravo obravnava v isti kategoriji. Policijski red (1527), ki je veljal tudi na Kranjskem, poleg iger v istem odstavku obravnava tudi ples rokodelcev in jim prepoveduje, da bi v javnosti plesali z ženskami nižjega stanu (izv. *gemeinen Frauen*). Kot kaže, so se vsaj pripadniki nižjih stanov pri plesu med seboj večkrat mešali, zato so morale biti priložnosti, kraji in časovna obdobja zanje enaki. Prav tako pa predpis izraža željo pripadnikov elite po zunanem razlikovanju pripadnikov stanov v oblačenju kot tudi obnašanju. Slednje je jasno iz Leopoldovega policijskega reda iz leta 1673, ki je določal, kako razkošne so lahko zabave posamičnih družbenih razredov. Ljudje, ki so sodili v prvi razred, so lahko na porokah pojedli hrane in popili vina za 100 goldinarjev, privoščili so si lahko tudi cvetlične aranžmaje in posebej še trobentača (izv. *Trompeter*) in bobnarja (izv. *Hertzpauken*). Ob drugih priložnostih pa so se lahko pogostili za 20 goldinarjev.¹⁵

Drugi razred ljudi, kamor so med drugim sodili tudi plesni mojstri, so lahko priredili poročne zabave, ki so stale do največ 50 goldinarjev, imeli so lahko tudi trobentača. Ob drugih priložnostih so lahko priredili pojedine za 15 goldinarjev.

Tretjemu razredu na porokah trobentač ni bil več dovoljen. Poročne gostije so morali omejiti na 30 goldinarjev, vključno z vinom, druge priložnosti, ob katerih so sledile pogostitve, pa, vključno z vinom, na 10 goldinarjev.

Četrty razred ljudi je lahko za poročna slavlja z vinom zapravil 20 goldinarjev. Ob drugih priložnostih so za pogostitev lahko porabili pet goldinarjev, vino ni bilo všteto. Na osebo naj bi ga porabili le četrtnino mere.¹⁶

Najnižji, peti razred si je lahko privoščil poročne obede za 10 goldinarjev, vključno z vinom. Omenjeno pa je tudi, da kjer je še v navadi t. i. *Kindlmahl*,¹⁷ lahko zanj porabijo pet goldinarjev (Policijski red 1673).

»Nečisti kmetje« in prvi ples

Policijski redi so gotovo vplivali na vedenje ljudi. Ne le, da so bili prisiljeni v izražanje zunanjih znakov, po katerih so kazali svojo razredno pripadnost, ampak je predvsem v 17. in 18. stoletju prihajalo tudi do precejšnjih razlik v moralnih merilih. Vedenjske vzorce na zabavah je sodoločal tudi družbeni status. V veliki meri je to veljalo tudi za spolnost. Janez Polajnar v raziskavi vzporna in širjenja meščanskih idealov in morale ugotavlja:

Vedenjska pravila in norme so bile vse do 18. stoletja postavljene izrazito v okviru strukturno oblikovane morale in so bile daleč od univerzalnih. Najnižji sloji so bili v družbeni hierarhiji namreč tako oddaljeni, da so bila pravila in norme v odnosu do njih popolnoma drugačne. Tako npr. nekatera moralno nesprejemljiva opravila v družbi po stanu enakih (npr. preoblačenje) v primeru njihove pri-

¹⁵ Opozoriti gre, da policijski red določa še precej drugih stvari: oblačilni red, po razredih določeno rabo jedilnega orodja, količino porabljenega voska za razsvetljavo idr. Na začetku vsakega od razredov je obsežen seznam, ki določa, kateri poklici in stanovi sodijo v kateri razred. Zaradi obsežnosti navajam v besedilu le povzetek dela, ki se nanaša na porabo hrane in alkoholnih pijač.

¹⁶ V besedilu je navedeno le »ein Viertel«, t.j. četrtnina ali četrtak.

¹⁷ *Kindlmahl* je bila gostija ob krstu otroka.

sotnosti (npr. služabnikov) niso sprožala enakih občutij. Občutek sramu ima, kot je zapisal Elias, tako predvsem družbeno funkcijo in se je oblikoval predvsem v skladu z družbeno strukturo. (Polajnar 2008: 8)

Občutka sramu, povezanega z zadovoljevanjem telesnih potreb, predvsem po spolnosti, je bilo bistveno manj kakor v času, ko so se uveljavili nazori meščanske etike. Upodobitve plesov kmetov iz zgodnjega novega veka kažejo, da je bila spolnost v vsem srednjeevropskem prostoru pomemben in integralni del plesne kulture. Slikovni viri namreč vsebujejo večkrat tudi podobe spolnosti ali elemente izrazite spolne konotacije (Jung 2001: 50–54 in dodatek z upodobitvami). Spolna svoboda je bila vse do 18. stoletja večja kot pozneje, kar pa ne pomeni, da spolnost ni bila regulirana. Slednje je mogoče sklepati tudi iz tega, da najdemo v vseh deželni ročinih poglavja, namenjena spolnim deliktom. Deželni ročini večkrat omenjajo neprimerno vedenje kmetov. Predvsem je to v poznem srednjem in novem veku omenjeno v povezavi z enim glavnih plesnih dogodkov v koledarskem letu – žegnanjem. Žegnanje je na pragu novega veka dobilo dvo-delno obliko, kakršno poznamo še danes. Prvi del je cerkveno bogoslužje, drugi pa zabavni del s sejmom, plesom in drugimi oblikami zabave. Pravna določila so se tako nanašala predvsem na zabavo in dogajanje na sejmih. V deželnem ročinu za Kranjsko je bilo določilo: »Če opravijo kmetje na sejmih ali žegnanjih kakšno nečisto dejanje, jih dobite in privedite pred našega sodnika« (Landts-handvesste 1678).

V ročinu dežele Štajerske iz leta 1583 je vladar ukazal, da je treba vsakogar, ki opravi nečedno dejanje, kaznovati z denarno kaznijo in še s kaznijo javnega ponižanja. Navedeno je, naj bo kazen odvisna od tega, kako hud je bil prestop (po Landhanuest 1583: f. 48).

Težava z zapisi iz tega obdobja je v tem primeru precejšnja, saj besede *vnzucht*, ki se pojavlja v izvornem besedilu in je srednjega pomena za razumevanje, ni mogoče nedvoumno prevesti. Avtorji različnih povzetkov in prevodov niso enoti, kaj naj bi pomenila. Označuje lahko neko spolno aktivnost (Jung 2001), ki je nedvomno povezana s plesom, ali pa motenje sejmskega miru (Nared 2008: 77). O spolnosti in njeni povezanosti s plesom, ki je bila obenem problematična za oblast in o kateri se lahko sklepa tudi iz drugih sorodnih pravnih virov, je pisal Karel Härter, ki je opozoril, da je bila primarna naloga policijskih virov preprečevanje razuzdanosti na takšnih dogodkih (Härter 2005: 735).

Ne glede na prvotni pomen besede je bila spolnost močno povezana s plesno kulturo. Temu primeren je bil tudi odnos katoliške cerkve do plesa. Analiza patrističnih in drugih srednjeveških besedil je pokazala, da je bil cerkveni odnos kompleksen, a je načelno nasprotoval plesu. Eden od razlogov, zakaj mu je nasprotoval, je gotovo poželjivost telesa, ki naj bi jo ples spodbujal.¹⁸ Kljub temu, da je duhovščina bdela nad izvajanjem mo-

ralnih norm, se ravno v pravu kaže kolizija njihovih interesov. Duhovniki so lahko imeli vsaj še v 17. stoletju od plesov in zabave denarni zaslužek. Deželni ročini namreč večkrat omenjajo pravico do gostiln, ki delujejo že dlje časa, druge pa naj bi zaprli (npr. Landhanduest 1660). Gre za pravico do t. i. *Bannmeile*, pri kateri so gostilne v trgih in mestih (poleg teh pa še druge rokodelske dejavnosti, kot so kovaštvo, izdelava čevljev in oblek), največkrat v bližini farnih cerkva, imele pravico do monopola v krogu ene ali poldruge milje. Lastniki teh gostiln so bili ob koncu srednjega in na začetku novega veka pogosto duhovniki ali cerkovniki (Otošec in Matič 1998: 71). Več je bilo plesov, večji je bil dohodek lastnikov, saj je bil ples, kot že omenjeno, povezan vsaj s porabo alkoholnih pijač in hrane, s tem pa z zaslužkom gostilničarjev. Plesi pa niso bili povezani zgolj s prodajo pijače in hrane, temveč nekateri tudi z določenimi denarnimi dajatvami. Konec srednjega veka se je začelo postopno uveljavljanje pravic krajev do sejmov ob žegnanjih. Te pravice so podeljevali zemljiški gospodje, ki so obenem zagotavljali sejmski mir, s tem pa sejmstvo tudi spodbujali, saj jim je trgovina prinašala dobiček. Podeljevanje pravice do sejma je bilo posredno, a pomembno povezano s plesom. Poleg sejmskega miru, ki so ga zemljiški gospodje morali zagotavljati, so morali zagotoviti tudi pravico do svobodnega plesa. Pobudniki plesa, ki so bili večinoma mladi, pogosto neporočeni moški, so morali za to pravico zemljiškemu gospodu plačati vnaprej določeno vsoto denarja. S tem denarjem je bil zemljiški gospod zavezan, da tudi sam odpleše prvi ples in s tem simbolično zagotovi pravico do miru in svobodnega plesa (prav tam).

Podeljevanje sejmske pravice je mogoče povezati z nekaterimi šegami pravnega značaja. Janez Vajkard Valvasor v *Slavi Vojvodine Kranjske* na več mestih omenja ples ob žegnanjih in njegovo odkupovanje oz. pravico do prvega plesa. Za prebivalce Reke na Hrvaškem je o začetku tega plesa zapisal:

Ob prošenjih tudi tu plešejo. Začne se koj po kosilu. Pri tem se razlega samo godba na piščali. Prvi ples pripada glavarju v Kastvu. Ta ga da, komur hoče. Drugi in tretji pripadata sodnikom. Ostale plese pa prodajo godci, namreč piskači. Ti pridejo še pred plesom h glavarju ter mu zagodejo, zagodejo tudi obema sodnikoma in naposled tistemu, ki mu je glavar dal ples. Le tega odvedejo njegovi sorodniki ob vselem sviranju, kakor v triumfu na plesišče. (Valvasor 1977: 138)

V poznem 16. in na začetku 17. stoletja se je začel proces, v katerem so se fevdalci vse bolj odmikali od kmečkega prebivalstva. Pobiranje denarja za ples in pravico do prvega plesa so postopoma začeli izvajati fevdalčevi namestniki, tj. sodniki, župani, uradniki, celo duhovniki idr. (Jung 2001: 124–143).

Tudi Valvasor je omenil župana v Istri, ki je imel ob žegnanjih pravico do prvega plesa.

»Pri tem (žegnanju op. a.) tudi plešejo. Prvi ples pripada županu; ta ga proda za tri libre (ki dado 40 krajcarjev).« (Valvasor 1977: 144)

Zgodnjenuoveška dajave za ples se je postopoma preoblikovala. Prvotni nosilci pravice do prvega plesa so postali nepomembni, vendar se je ta oblika plesnega dogodka razvila v več drugih, v katerih lahko zasledimo nekatere ostaline pravice do plesne svobode. Hierarhija, po kateri je imel pravico do prvega plesa fevdalni gospod ali njegov namestnik, se je postopoma zabri-

18 Analizo, ki obsega različne poglede cerkve na ples, je opravila Julija Zimmermann v knjigi *Teufelsreigen-Engelstätze: Kontinuität und Wandel in mittelalterliche Tanzdarstellung*. Poleg spolnosti omenja še več razlogov, zakaj je v tem obdobju cerkev zavračala ples: interpretiranje plesa v povezavi s poganskimi koreninami; zavračanjem nekaterih praks, npr. plesa in petja, se je hotela prva cerkev distancirati od vplivov takratnih drugih in novonastajajočih religij; želela je doseči tudi reformacijo religije in moralnih standardov v krščanskem smislu, s čimer bi se hkrati ustvaril tudi nov in drugačen socialni red (Zimmermann 2006: 60–65).

sala, pravica do prvega plesa pa je prešla na lokalno fantovsko skupnost. Tako so organizatorji, predvsem razne fantovske skupnosti, postali ne le organizatorji, ampak so tudi začeli prvi ples oz. ga na takšen ali drugačen način vodili. Tudi to trditev podpirajo Valvasorjeva pričevanja, na primer o plesu na žegnanoju pri Vipavcih.

Za žegnanje proda duhovni neporočenemu mladeniču (ali mlademu kmečkemu fantu) prvi ples; le ta spet proda dva plesa dvema drugima. Tako pleše on prvi, za njim drugi in potem tretji. Po teh treh plesih znova trikrat zaplešejo, pri čemer postane prvi zadnji in drugi prvi. Ko spet trikrat zaplešejo postane prvi tisti, ki je prvotno bil zadnji. Ko je prvo rajanje minilo, tedaj gredo zapovrstjo plesat vsi drugi in se pri plesu vedno menjavajo, da postane prvi zadnji, tako dolgo, dokler ne pride na vsakega vrsta, da postane prvi. Medtem pa ne sme nihče menjati svoje plesalke. Zato plešejo tikoma drug za drugim v nepretrganih vrstah in tudi dekleta, ki so z njimi plesali, morajo stati ob strani v vrsti. Nato se posvetujejo in pogovore prvi trije fantje, ali bi menjali plesalko in si drugo izbrali. Kar ti trije sklenejo, to morajo tudi drugi storiti, tako da obdrži vsak svojo plesalko ali pa si vzame drugo, kakor se pač glasi sklep. Če so častiti gospodje triumvirji ali trije plesni mojstri sklenili zadnje, si vsakdo izbere od deklet tisto, ki mu je všeč. Nato se po prejšnjem redu spet začne ples. Ko je spet na vsakega in na vsako prišel prvi ples, se gredo prejšnji trije plesni voditelji znova posvetovat kakor poprej; in kar sklene plesni posvet po tem, se pri plesu ravnaajo. To traja, dokler sonce ne zaide, znamenje, da morajo vsi nehati plesati. (nav. delo: 132)

Prav Valvasorjeva *Slava vojvodine Kranjske* je eden najzgodnejših virov, ki govorijo o nekaterih oblikah neformalnega prava, povezanega s plesom. Opisi razkrivajo razvoj določenih šeg in navad, ki so se, kakor je ugotovil tudi Härter, razvijale med drugim tudi pod vplivom države (Härter 2005: 736). S postopnim poenotenjem pravnega sistema, ki ga je prinesel absolutizem, so se lokalne različice pravnih sistemov začele umikati. Postopna implementacija pravnih določil je bila pomembna za razvoj nekaterih šeg in navad, tako v plesni kulturi kot širše. Tako so se nekatera pravna določila, ki so izvirala še iz srednjega veka, ohranila le kot del s plesom povezanih šeg in navad, pogosto s precej spremenjeno prvotno funkcijo.

Dajatve in kazni, povezane s plesom, od zgodnjega absolutizma do začetka 20. stoletja

Eno pomembnejših prelomnic v zgodovini prava je prineslo razsvetljenstvo, ki je bilo v politično-pravnem smislu povezano z absolutističnimi težnjami vladarjev. Že s Karlom VI. Habsburškim, ki je vladal med letoma 1711 in 1740, so se začele kazati nove smernice v razvoju sprva političnega, pozneje pa še pravnega absolutizma (Vilfan 1996: 365–367). Šele z vzpostavitvijo absolutističnega birokratskega aparata so se začele pojavljati težnje k poenotenju pravnega sistema (po Zupančič idr. 1989: 67). Proces je svoj vrhunec doživel pod vladavino Marije Terezije in njenega sina, sprva sovladarja, po njeni smrti pa cesarja Jožefa II. S teorijami o razumskem naravnem pravu in o absolutni državi v 17. in 18. stoletju je vlogo vrhovnega zakonodajalca prevzel vladar, tj. človek, ki naj bi skrbel za dobrobit države, zato je moral poseči po sredstvih, ki so mu to zagotavljala. Pravo je bilo

eno takšnih orodij. Vrhovni zakonodajalec in nosilec moči je bil zato lahko le eden in je utelešal državno blaginjo (Schelp 2001: 242). Razvoj prava je v razsvetljenstvu potekal predvsem v smeri kodifikacije državnega prava in izoblikovanja absolutne moči vladarja. Pri tem sta Marija Terezija in Jožef II. trčila na precejšen odpor plemstva in Cerkve (Škrubej 2010: 240–241). Reguliranje plesov, iger, drugih oblik zabav, raznih javnih shodov ipd. je potekalo na način, ki je zagotavljal precejšen nadzor udeležencev. Oblast se je raznih oblik združevanja, predvsem plemstva in vse močnejšega meščanstva, bala, saj je bilo to okolje, v katerem so se lahko razvijale politične ideje, ki niso bile skladne z absolutističnimi usmeritvami države. Sicer se odklonilni odnos oblasti do različnih oblik združevanja posameznikov kaže v vsej zgodovini, a je enega od vrhuncev dosegel prav v absolutizmu. Dogodki, ki so bili nujno povezani z javnim ali zasebnim združevanjem posameznikov – takšen je bil, na primer, ples – so bili podvrženi precejšnjemu nadzoru in strogim regulacijam. Glede na obliko plesnega dogajanja, predvsem pa na skupino ljudi, ki se ga je udeležila, so se ukrepi vsaj še do začetka 19. stoletja precej razlikovali. Pripadnost družbeni skupini je določala, katerega plesnega dogodka se lahko posameznik udeleži. Na eni strani so bili bolj ali manj elitni plesi, t. i. bali,¹⁹ ki so se jih udeleževali premožnejši, na drugi pa razni plesi, ki so se dogajali predvsem v gostilnah ali drugih javnih prostorih. Plesi so bili načeloma odprti za javnost, redkeje za zaprte družbe, kjer je bilo za vstop potrebno vabilo. Poleg javnih plesov so potekali tudi plesi, ki so jih prirejali posamezniki v zasebnih prostorih (pri premožnejših pogosto imenovani kar hausbali²⁰). Na podeželju, predvsem med delavskim in kmečkim prebivalstvom, je bilo zasebnih plesov več, saj so nastajali spontaneje, kot del zasebnega zabavnega življenja in pogosto vezani na različna delovna opravila ali druge oblike preživljanja prostega časa. Absolutistična država je za postavitev, posebej pa za vzdrževanje svojega vedno večjega državnega aparata potrebovala precej denarja. Do 18. in v 18. stoletju si je tako izmislila vrsto posrednih ali neposrednih davkov, ki so se stekali v državno blagajno ali namenske sklade, npr. za podporo širotišnic (Vilfan 1996: 323). S plesom so bile povezane dajatve še ob koncu starega in na začetku novega veka. Fevdalnim gospodom so prinašale precejšen delež denarnih prilivov. Na mejnih območjih med posestvi zemljiških gospodov je zato večkrat prihajalo do sporov, pod katero jurisdikcijo spada ples in komu pripadajo dajatve, ki so bile povezane bodisi s plesom neposredno ali pa s kaznimi za nezakonita dejanja udeležencev plesnega dogodka (Panzer 1938: 2–3). Kakšne so bile dajatve, je bilo precej prepuščeno samovolji fevdalnega gospoda, in so se od kraja do kraja razlikovale. V času nastajanja moderne države in obdobju absolutizma pa je, kot je zapisal Martin Scheutz, nastala prva sistematična in enotna obdavčitev plesa, ki sega v leto 1708 (Scheutz 2008: 134). Organizacija plesa je bila povezana s pridobitvijo licence za ples oz. z dovolilnico za glasbo, ki so jo izdajali lokalni uradniki. V jožefinskem policijskem redu za Kranjsko, Koroško in Štajersko iz leta 1786 je v devetem in

19 Opozoriti je treba, da so bila poimenovanja *bal* in *hausbal* v rabi tudi med prebivalstvom nižjih socialnih skupin, vendar je mogoče z gotovostjo potrditi, da sta bili ti poimenovanja pri njih v rabi šele ob koncu 19. oz. na začetku 20. stoletja. Viri iz časa absolutizma nam pričajo zgolj o tem, kakšna poimenovanja so uporabljali pripadniki elite.

20 Glej prejšnjo opombo.

desetem členu zapisano, da potrebujejo kavarnarji, gostilničarji, varilci piva in tisti, ki nudijo popotnikom prenočišča, dovoljenje (t. i. *Lizenzettel*), če želijo imeti svoje prostore odprte dlje od dovoljene 21. ure, ne glede na to, ali imajo v prostorih glasbo ali ne. Podobno je veljalo tudi za pustne plesne v Gradcu, kjer brez licence plesa niso smeli prirediti. V predpisu, ki je določal nočno dogajanje, pa je isti policijski red prepovedoval glasbo ponoči brez predhodnega policijskega dovoljenja, saj je to spadalo h kršitvam javnega reda (Joseph II 1788: 268–269, 279).

Jožefinski policijski red iz leta 1788 poleg plesa brez pridobljene licence prepoveduje tudi zasebne ali javno uprizorjene komedije. Dodano je še opozorilo, da bodo kaznovani vsi, ki niso pooblaščenici za izvajanje plesnega pouka, a to vseeno počnejo. Zagrožena kazen za prekrškarje je bila 10 goldinarjev (nav. delo: 282). Koliko so se tovrstni predpisi resnično spoštovali in kako hitro so bili sprejeti, je težko ugotoviti. Vsekakor pa je trajalo kar nekaj časa, da so se dokončno uveljavili. To lahko vidimo tudi iz Policijskega reda Leopolda II., naslednika Jožefa II. V tretjem zvezku zbirke zakonov iz leta 1791 je določilo za spodnjeavstrijske dežele, ki uvodoma ugotavlja, da tako gostilničarji kot glasbeniki ne spoštujejo predpisov, ki so bili znani že iz jožefinskih časov.

»Že nekaj časa se opaža, da se gostilničarji in drugi, ki držijo glasbo, preden jo naročijo, ne javijo na uradih, da bi nabavili dovolilnico, kot so to dolžni storiti in kakor je predpisano v patentih in odlokih« (Leopold II 1791: 52).

Marija Terezija je v odloku št. 704 iz leta 1763 določila, da se del zbranega denarja na različnih balih, drugih oblikah plesov, prav tako tudi denarja, ki zbere ob ogledih komedij, vrvohodcev, ob igranju biljarda ali kegljanju idr., nameni kot vir pomoči za vzdrževanje kaznilnic (Joseph II 1786b: 169). Kolikšen je bil ta del in kako so plačevali, pa odlok v tej izdaji ni določal.

O plačevanju dajatev od plesa je precej natančnejši odlok št. 893 iz novembra 1766.

Javni ples in zbrane družbe so dovoljene, ampak se v njih ne sme maskirati. Poleg tega se sprejme ukrep, pri katerem mora organizator oddati tretjino ali četrtno dohodka od plesa, in sicer polovico od tega nameniti po doslejšnji navadi v blagajno za revne. Druga polovica pa naj se nameni sirotišnici na Dunaju, ki ji bo ob vstopu komisarjev, ki jih bodo zaposlili, izročena na vsak dan plesa. S preostalim pa je potrebno svoje stroške, ki so namenjeni uporabi, na najboljši mogoč način plačati. Posledično je potrebno po svojih ugotovitvah za vstopnice določiti ceno, ki se vam zdi najprimernejša. (Joseph II 1786c: 157)

V 19. stoletju so plesne licence izdajali že precej sistematičneje. Sklepamo lahko, da je razlog zato v uspešnejšem policijskem nadzoru in vse uspešnejšem uveljavljanju zakonov. V razglasu za Koroško iz 12. januarja 1877 so dajatve ob plesu precej natančneje opredeljene kakor pred tem.

Za zasebne plesne zabave ni treba pridobiti posebnega dovoljenja ali plačevati dajatev za plesno licenco. Za vsako izdano licenco za plesno glasbo je treba plačati licenčno pristojbino, ne glede na to, kje je kraj dogodka.

1. Za redute, javne in družabne plesne, se plača 5 goldinarjev,
2. za manjše družabne plesne ali plesne venčke, kjer obiskovalcev ni več kot petdeset, se plača pristojbino v višini 3 goldinarjev in

3. za navadne gostilniške plesne, ne glede na število obiskovalcev, se plača 2 goldinarja.

Denar se nameni v prid lokalnemu fondu za podporo revnih, licenco pa se dobi pri magistratu deželnega glavnega mesta Celovec ali pri okrožnem pristojnem uradniku. (Lodron 1877: 6)

Za čas med obema svetovnjima vojnima je mogoče najti vrsto dokumentov, ki pričajo o sistematičnem pridobivanju plesnih licenc, predvsem pa dokaj uspešnem preganjanju prekrškarjev. Različne zakonske prepovedi in zahteve so potrebovale svoj čas, da so se uveljavile. V polni meri nikoli niso bile povsem uspešne, saj je vedno prihajalo do kršitev. V terezijanskih zakonih se sploh večkrat najdejo elementi, ki se povezujejo z moralnimi predpisi, predvsem pa s posledicami večkratnih kršitev. V zakonu iz leta 1753 je, na primer, zapisano, kako je med fanti povsem sprejeta pregreha nečistosti in kakšna je za to zagrožena kazen.

Med kmečkim fanti je že skoraj povsem sprejeta pregreha nečistost-s čimer se izziva božji srd in pogubljenje duš-pri tem razne omejitve in doslej predpisane denarne kazni 5 fl. in 15 kr., k odpravi tega zla, ne pomagajo. (Joseph II 1786a: 147)

Kaznovanje za različna protizakonita dejanja je sledilo logiki, da se za večkratne prestopnike z vsakim ponovljenim prestopkom kazni precej povišajo in zaostrijo. Najpogostejše pri kršitvah, povezanih s plesom, so sankcije, ki so oblikovane tako, da za prvi ponovitvi predvideva denarne kazni, za tretjo pa t. i. telesno kazen z ječo, rekrutacijo v vojsko, javno izpostavljanje ipd. Poleg kazni za posamezne prestopnike so zakoni predvidevali tudi kazni za uradnike, ki niso dosledno izpolnjevali svojega dela pri nadzoru ali prijavi kaznivih dejanj.

»Da se bo to (določilo op. a.) spoštovalo, bo vsak krojač, ki se bo pregrešil zoper predpis (da ne sme izdelovati pohujšljivih oblek op.a.), prvič kaznovan z 2, drugič pa s 4 goldinarji kazni, tretjič pa bo izgubil rokodelsko dovoljenje.« (prav tam)

V zbirki zakonov Franca I. iz prve polovice 19. stoletja, ki so veljali tudi za dele današnjega slovenskega ozemlja,²¹ je zapisano podobno stopnjevanje kazni.

Kazen za prestopke ali opustitve predpisov dvornega dekreta iz dne 24. avgusta 1826 in sedanje odredbe o redutah, tako javnih kot zasebnih plesih in plesni glasbi, je za organizatorja plesov in gostilničarja prvič 5 do 50 fl., pri ponovitvi se ta kazen podvoji, tretjič pa mu se prepove pripravo plesov in plesne glasbe. Za tiste, ki prirejajo domače zabave, je kazen od 10 do 100 fl.; za plesne goste od 2 do 10 fl.; za glasbenike pa zapor od 3 do 24 ur, ki se pri ponovitvi dejanja lahko podaljša na 2 do 3 dni. (Franz I 1829: 94; glej tudi Fink po Kropatschek 1996: 42)

Primerljivo kaznovanje je tudi v policijskem redu za Ljubljano in širšo Kranjsko; v njem 51. in 52. člen govori o javni varnosti, predvsem pa miru, ki se ga zagotavlja prebivalstvu. Če so v gostilnah, vinotočih ali kavarnah prekoračili policijsko uro,

se pri prvi prekoračitvi kaznuje s prej omenjeno kaznijo (2 goldinarja op.a.), pri ponovitvah pa se denarna kazen podvoji ali pa se prestopnika kaznuje s strogo odmerjeno

21 Gre za del, ki je spadal pod ozemlje takratne t. i. Ilirije.

telesno kaznijo. Iz istega razloga se ne dovoljuje glasne nočne glasbe ali porok na ulicah ali trgih mesta in predmestij. (Allgemeine Polizeieinrichtung 1790: b. n. s.)

Podobno stopnjevanje kazni, le še nekoliko dodelano, se je presnelo vse do 20. stoletja, kar lahko razberemo iz koroškega deželnega zakona o plesnih prireditvah, ki je bil izdan leta 1905.²²

Za prekoračitev tega zakona se gostilničarje kaznuje z 10 K do 50 K kazni, v primeru neizterljivosti pa se jih kaznuje z zaporom od 12 ur do 5 dni. V primeru ponovne prekoračitve zakona se kazni podvoji. Gostilničarjem, ki so bili že trikrat kaznovani zaradi prekoračitve tega zakona, se ne dovoli več prirejati plesnih zabav. V takih primerih se mora predložiti prijavo obrtnim organom. Prekoračitev tega zakona s strani drugih udeležencev plesnih zabav kot tudi prekoračitev oseb, navedenih v § 4. in 5., se kaznuje s kaznijo do 30 K ali, v primeru neizterljivosti, s tremi dnevi zapora. Poleg kazni je v primeru nepridobljene dovolilnice iz § 2.; pri prekoračitvi trajanja plesa po § 1., tudi v primeru plačane pristojbine, potrebno plačati še enkrat. Kazenski denar se kot pristojbine steka v občinski fond za revne. (Landesgesetz über Tanzunterhaltung 1905)

Literatura

FINK, Monika: *Der Ball: Eine Kulturgeschichte des Gesellschaftstanzes im 18. und 19. Jahrhundert*. Innsbruck in Dunaj: Studien Verlag in Libreria Musicale Italiana, 1996.

HÄRTER, Karl: *Policey und Straffjustiz in Kurmainz: Gesetzgebung, Normdurchsetzung und Sozialkontrolle in frühneuzeitlicher Territorialstaat*. Frankfurt am Main: Vittorio Klosterman, 2005.

KROPATSCHEK, Joseph: *Sammlung der Gesetze von Franz I.* Dunaj: W. G. Goutta, 1829.

KUNEJ, Rebeka: Štajeriš. *Podoba in kontekst slovenskega ljudskega plesa*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.

JUNG, Vera: *Körperlust und Disziplin: Studien zur Fest- und Tanzkultur im 16. und 17. Jahrhundert*. Köln idr.: Böhlau Verlag, 2001.

NARED, Andrej in Jure Volčjak: *Kranjski deželni privilegiji 1338–1736*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008.

OTOREPEC, Božo in Dragan Matić: *Izbrane listine zgodovinskega arhiva (1320–1782). Transkripcije z regesti in komentarji*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1998.

PANZER, Marianne: *Tanz und Recht*. Frankfurt am Main: Verlag Moritz, 1938.

POLAJNAR, Janez: *Pfuj! To je gerdo! K zgodovini morale na Slovenskem v dobi meščanstva*. Celje: Zgodovinsko društvo, 2008.

RAMOVŠ, Mirko: Potrkan ples. *Traditiones* 1, 1972, 129–148.

RAMOVŠ, Mirko: »Sedem korakov«. *Traditiones* 15, 1986, 201–224.

RAMOVŠ, Mirko: Visoki ali prvi rej. *Traditiones* 17, 1988, 178–208.

RAMOVŠ, Mirko: Mazurka kot slovenski ljudski ples. *Traditiones* 19, 1990, 107–124.

RAMOVŠ, Mirko: *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Bela Krajina in Kostel*. Ljubljana: Kres, 1995.

RAMOVŠ, Mirko: *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Prekmurje in Porabje*. Ljubljana: Kres, 1996.

SCHHELP, Rober: *Das Allgemeine Staatsrecht – Staatsrecht der Aufklärung: Eine Untersuchung zu Inhalt, Anspruch und Geltung der naturrechtlichen Staatsrecht im 17. und 18. Jahrhundert*. Berlin: Duncker & Humboldt, 2001.

SCHEUTZ, Martin: *Fasching am frühneuzeitlichen Wiener Hof: Zur domestizierung der »verkehrten Welt« in einem höfischen Umfeld*. V: Martin Scheutz in Vlasta Haleš (ur.), *Wien und seine WienerInnen: ein historisches Streifzug über die Jahrhunderte*. Dunaj idr.: Böhlau Verlag, 2008, 125–155.

SVETOKRIŠKI, Janez: *Sacrum promptuarium singulis per totum annum dominicis, et festis solemnioribus Christi domini et B. V. Mariae praedicabilae. Pars secunda*. Benetke: Ex Officina Zachariae Conzatti, 1641.

SVETOKRIŠKI, Janez: *Sacrum promptuarium singulis per totum annum dominicis praedicabile. Pars quinta*. Ljubljana: typis Joannis Georgij Mayr, 1707.

ŠKRUBEJ, Katja: *Pravo v zgodovini s poudarkom na razvoju na današnjem slovenskem prostoru. Odlomki virov s komentarji*. Ljubljana: GV založba, 2010.

ŠUŠTAR, Marija: *Slovenski ljudski plesi Primorske*. Ljubljana: Glasbenonarodopisni inštitut, 1958.

TRATHNIGG, Gilbert: *Volkskundliches in Edikten Cirkularen und Patenten des 18. Jahrhunderts. Oberösterreichischer Heimatblätter* 25/1–2, 1971, 25–37.

VALVASOR, Janez Vajkard: *Slava Vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977 (faksimile).

VILFAN, Sergej: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.

ZIMMERMANN, Julia: *Teufelsreigen-Engelstänze: Kontinuität und Wandel Mittelalterlichen Tanzdarstellung*. Frankfurt am Main idr.: Peter Lang, 2006.

ZUPANČIČ, Boštjan M. idr.: *Pravni memorandum. Svoboda združevanja*. Ljubljana: Magellan, 1989.

Arhivski viri

ALLGEMEINE POLIZEIENRICHTUNG: Zgodovinski arhiv Ljubljane, SI ZAL LJU, 489, f. 12, 1790.

AUERSPERG, Heinrich von: Arhiv Republike Slovenije v fondu Deželnih stanov za Kranjsko, AS I, fasc. 394, t. e. 701, 1765.

FRANZ I: Seine k. k. Mayestät Franz des Ersetn Gesetze und Verordnungen für sammtliche provinzen des Osterreichischen Kaiserstaates mit Ausnahme von Ungarn und Sibenbürgen. Funffünffünzster Band welche die Verordnungen vom 1. Januar bis letztem Dezember 1827 enthält. Dunaj: K. k. Hof idr., 1829.

HERBERSTEIN, Johann Seyfrid von: Arhiv Republike Slovenije v fondu Deželnih stanov za Kranjsko, AS I, f. 394, t. e. 701, 1753.

JOSEPH II: Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780. die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II theils noch ganz bestehen, theils zum Theile noch abgeändert sind, als ein Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II für die k. k. Erbländer ergangene Verordnungen und Gesetze in einer Chronologischen Ordnung. Zweiter Band. Dunaj: Joh. Georg Mössle k. k. priv. Buchhändler, 1786a.

JOSEPH II: Sammlung alle K. K. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780., die unter der Regierung des Kaiserers Joseph des II theils noch ganz bestehen, theils noch zum Theile abgeändert sind, als ein Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die k. k. ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung. Vierter Band. Dunaj: Joh. Georg Moßle k. k. priv. Buchhandler, 1786b.

JOSEPH II: Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780. Die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II theils noch ganz bestehen, theils zum Theile noch abgeändert sind, als ein Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II für die k. k. Erbländer ergangene Verordnungen und Gesetze in einer Chronologischen Ordnung. Fünfter Band. Dunaj: Joh. Georg Mössle k. k. priv. Buchhändler, 1786c.

JOSEPH II: Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer systematischen Verbindung: erhelt Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1786. Zehnter Band. Dunaj: Joh. Georg. Moesele K. K. privileg. Buchhändler, 1788.

²² Zakon je začel veljati šele na začetku leta 1906.

Landesgesetz über Tanzunterhaltunger: Pokrajinski arhiv Maribor, SI_PAM Sresko načelstvo Dravograd 1919–1941; spisi 1924, XII/2, 1905 (izvirnik hrani Pokrajinski arhiv Maribor, kopija zakonika je v zasebni zbirki Tomaž Simetingerja).

LANDHANUEST: Landhanduest des Löblichen Herzogtums Steyr etc., 1583 (ročina je zvezan z več dokumenti, ki jih hrani knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani).

LANDHANDUEST: Landhanduest des Löblichen Herzogtums Steyr etc. Gradec: Ernst Wiedmastetter, 1635.

LANDHANDUEST: Landhanduest des herzogtum Styer. Gradec, 1660 (izvirnik hrani knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani).

LANDTS-HANDVESSTE: Lants-handvesste Des Löblichen Hörzghthumbs Crain. Ljubljana: Buchdruckerey, 1678.

LEOPOLD II: Sammlung der Gesetze welche unter der glorreichsten Regierung des Kaisers Leopold des II in den sämtlichen K. K. Erbländererscheinen sind in einer chronologischen Ordnung. Dritter Band. Dunaj: Joh. Georg Moesle K. K. priv. Buchhändler, 1791.

LODRON: m. p. Kundmachung des k. k. Statthalters in Kärnten vom 12. Jänner 1877 (kopija razglasa je v zasebnem arhivu avtorja).

MARIA THERESIA: Wir Maria Theresia von Gottes Gnaden verwirbtte Römische Kayserin... 1765 (izvirnik hrani Arhiv Republike Slovenije v fondu Deželnih stanov za Kranjsko, AS 1, fasc. 394, t. e. 701).

POLICIJSKI RED: Die Neue Policey vnd Ordnung der Landtwerker vund dienstuoelk der Niederosterreichischen Lannde, 1527 (izvirnik hrani Arhiv Republike Slovenije v fondu Deželnih stanov za Kranjsko, AS 1, f. 394, t. e. 699).

POLICIJSKI RED: Arhiv Republike Slovenije v fondu Deželnih stanov za Kranjsko, AS 1, f. 394, š. 699, 1542.

POLICIJSKI RED: Zgodovinski arhiv Ljubljana, SI ZAL LJU 489, f. 12, 1673.

SAURAU, Lorbinian von: Arhiv Republike Slovenije v fondu Deželnih stanov za Kranjsko, AS 1, f. 394, t. e. 701, 1744.

The History of Law and Dance Culture from the First Sources until Mid-20th Century: Part 1

Dancing has always been embedded in a number of sociocultural processes. Among other things, dance practices were associated with various state and church regulations. The earliest legal sources that refer to dance-related issues were the provincial deeds. The first part of the text therefore focuses on the context in which dancing took place, i. e. on alcohol consumption, the question of fun and work discipline, gambling, etc. The second part examines other factors that are more directly relevant to dance and dancing, for example the penalties, taxes, structure of dance events, etc.

According to sources, the authorities associated excessive consumption of alcohol, which many times resulted in violence, immorality, or other major transgressions, with dancing. Consequences of excessive and frequent drinking also affected the work discipline of subjects and their slackened productivity. In order to amend this, the state and the church joined forces; while the state took legal measures the church employed the moral and the ideological approach. Police orders, which provide eloquent data in addition to those found in provincial deeds and other legal sources, had been trying to eradicate gambling, which was often linked to dance events, for several centuries.

From the 16th century onwards, the process of the development of duties and other forms of taxes related to dancing started to evolve; it helped shape various customs and traditions, for example the tradition of the buying or selling of the first dance. With the development of the absolutist rule the government started in the 18th century to collect direct and indirect taxes related to dance events. Among others, it gradually put into effect the so-called dance licenses. Fees from these licenses were frequently a form of social transfers in the society. The development of the absolutist rule brought about the incorporation of the customary law into the public law, resulting in the process of unification of government regulations; this greatly facilitated the control of dance events. As indicated by an analysis of related sources, the penalties for offenders escalated and became harsher after each repeated transgression.

RAZVOJNI POTENCIALI KULTURNE DEDIŠČINE ZA BLAŽENJE SODOBNIH DRUŽBENIH IN GOSPODARSKIH PROBLEMOV

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izveček: Razvojni potenciali kulturne dediščine se kažejo v različnih vidikih doseganja sodobne trajnostne družbe. Ker dediščinske dejavnosti navadno vključujejo večje število ljudi, lahko pripomorejo k večji socialni povezanosti, medgeneracijskemu povezovanju, vseživljenjskemu učenju itn. Poleg tega lahko znanje naših prednikov, ki so bili odvisni od naravnih bogastev, prispeva k razvijanju inovativnih trajnostnih izdelkov. Nekoliko manj pa so v dediščinskih aktivnostih razvidni načini za ustvarjanje različnih oblik povezav in sodelovanja med glavnimi akterji razvoja, kar je osrednjega pomena pri doseganju trajnostnih skupnosti. V prispevku so predstavljene metode, orodja in zamisli, kako s praksami kulturne dediščine doseči javno-zasebno partnerstvo in druge oblike mreženja. Predstavljena metodologija je bila oblikovana v izobraževalni delavnici, izvedeni v okviru evropskega projekta THETRIS.

Ključne besede: kulturna dediščina, vzdržen razvoj, javno-zasebno partnerstvo, evropski projekt THETRIS

Abstract: Development potentials of cultural heritage are reflected in different aspects whose primary aim is to create a modern sustainable society. Because heritage activities usually involve a greater number of people they can contribute to social cohesion, intergenerational cooperation, life-long learning, etc. Furthermore, the knowledge and skills of our predecessors, who depended on natural resources, can help in developing innovative sustainable products. To a lesser extent, however, do heritage activities indicate ways for the creation of different types of connections and cooperation among key development actors, which is of key importance to the achievement of sustainable communities. This article presents approaches, tools and ideas for the creation of public-private partnerships and other forms of networking, with the help of heritage practices. The methodology presented in the paper has been developed at an educational workshop organized within the European project THETRIS.

Key words: cultural heritage, sustainable development, public-private partnership, European project THETRIS

Uvod

Evropska skupnost se spopriema s številni socialnimi, gospodarskimi in razvojnimi izzivi, med katerimi sta v ospredju zlasti ekonomska in socialna neenakost, povezani s hitro rastjo revščine, migracijami, demografskimi spremembami, spreminjanjem spolnih vlog, brezposelnostjo mladih, staranjem prebivalstva, nekonkurenčnim poslovnim okoljem, hitrim in nenadzorovanim razvojem informacijskih tehnologij itn. Pred leti nastala družbena kriza, s katero se države spopadajo različno, je reševanje nastalih izzivov le še otežila. Čeprav si evropske in nacionalne politike prizadevajo ublažiti nastale probleme z najrazličnejšimi finančnimi mehanizmi in podporo iz različnih skladov, so mnogi evropski državljani še vedno nezadovoljni in razočarani nad kakovostjo in blaginjo svojega življenja. Vprašani, ki se tako postavljata, sta, zakaj učinki in rezultati evropskih politik ne obrodijo želenih rezultatov oziroma kako doseči kakovostno reševanje razvojnih izzivov.

Strokovnjaki imajo različne predloge, ki pa jih je težko uresničiti predvsem zaradi nesodelovanja in nerazumevanja med glavnimi akterji razvoja, tj. med politiki, strokovnjaki, gospodarstveniki in neposredno vpletenim prebivalstvom. Teoretično vse evropske in nacionalne razvojne strategije, vsi programi evropskih skladov in vsi razpisi za projekte poudarjajo potrebo po najrazličnejšem povezovanju, zlasti po javno-zasebnem partnerstvu, vendar je v realnosti zelo težko doseči vzajemno sodelovanje in uskladitev potreb vseh razvojnih akterjev.

Če se osredinimo samo na probleme kulturnega sektorja v Sloveniji, vidimo, da se politiki sicer načelno zavedajo pomembnosti

in gospodarskega potenciala kulture – in kulturne dediščine – za razvoj, npr. kreativnih industrij (trženje, promocija, industrijsko oblikovanje, grafično oblikovanje itn.), vendar tega razumevanja praviloma ne podkrepijo z ustreznim deležem v proračunu za kulturo. Čeprav se Unesco, Svet Evrope in strokovnjaki trudijo dokazati pomen kulture za vzdržen razvoj, je osrednje vprašanje, kako prepričati gospodarstvenike, da kultura – razumljena kot način življenja v določenem okolju – ter ohranjanje, vzdržno upravljanje in raba kulturne dediščine lahko bistveno izboljšajo poslovanje podjetja, ekonomske kazalnike ali razvoj novih ustvarjalnih idej za poslovne izdelke.

Nesodelovanje pri ohranjanju, predstavljanju in upravljanju kulturne dediščine se zrcali tudi v neučinkovitem povezovanju med strokovnjaki in lokalnim prebivalstvom, saj strokovna javnost žal ne vidi (večje) potrebe po vključevanju lokalnega prebivalstva v revitalizacijske projekte. V preteklosti se je mnogokrat zgodilo, da so strokovnjaki, vključeni v proces revitalizacije kulturnega spomenika, popolnoma zanemarili vrednote in pomene, ki jih je v lokalnem spomeniku videlo domače prebivalstvo. Tako so mnogo restavratorskih postopkov speljali le po svojih merilih (npr. obnova gradu v Štanjelu; Fakin Bajec 2011: 226–264). Poleg tega strokovnjaki iz različnih disciplin težko dosežejo interdisciplinarni pristop, kar pa je nujno za vzdržno revitalizacijo in rabo kulturne dediščine ter vzdržni razvoj naravnega in kulturnega okolja. In nazadnje, čeprav so lokalni prebivalci mnogokrat izključeni iz ohranjanja in upravljanja s kulturnimi spomeniki, so po drugi strani pogosto nezainteresirani, ravnodušni in brezbrizni do razvojnih potencialov kulturnega spomenika in dediščine.

* Dr. Jasna Fakin Bajec, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., prof. zgodovine, znanstvena sodelavka, Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica, 5000 Nova Gorica, Delpinova 12, jasna.fakin@zrc-sazu.si.

Poleg naštetih problemov velja poudariti, da vsako sodelovanje in vsaka vzajemna pomoč nujno zahtevata zdravo in povezano skupnost z vrednotami, kot so sočuten odnos do ljudi in naravnega okolja, medsebojno zaupanje in spoštovanje osnovnih načel etike. To je žal v ozračju individualizma, tekmovalnosti, sledenja lastnim gospodarskim interesom in korupcije zelo težko doseči. Namen prispevka je na primeru praks kulturne dediščine razgrniti možne načine ustvarjanja neformalnih oblik povezovanja in mreženja med glavnimi deležniki razvoja, ki bi se lahko razvile v dejanska javno-zasebna partnerstva in nove oblike podjetništva. Članek temelji na predstavitvi rezultatov izobraževalne aktivnosti o razvojnih potencialih kulturne dediščine, izvedene v mednarodnem projektu *THETRIS–THEmatic Transnational church Route development with the Involvement of local Society / Razvoj tematske mednarodne cerkvene poti s sodelovanjem lokalne skupnosti* (Fakin Bajec 2013: 123–124). Cilj izobraževanja je bil s partnerji iz držav Srednje Evrope analizirati probleme, izkušnje in posamične dobre ali manj dobre prakse upravljanja in rabe kulturne dediščine za razvoj podeželja ter razviti konkretne zamisli, kako oblikovati inovativna raziskovalna jedra, da bi z mreženjem spodbujali usklajeno sodelovanje zlasti politikov, stroke, gospodarstvenikov in lokalnih prebivalcev. Program izobraževalne aktivnosti so izvedle sodelavke Raziskovalne postaje ZRC SAZU iz Nove Gorice.

Izhodišna hipoteza je bila, da lahko dediščinske prakse (kot so raziskovanje lokalne zgodovine, organiziranje vaških ali regionalnih festivalov, oživljanje tradicionalnih šeg in navad, restavriranje lokalne arhitekturne dediščine ali raziskovanje in nadgrajevanje starih veščin in znanj za ustvarjanje novih izdelkov ipd.) omogočijo neformalne priložnosti in razmere za oblikovanje razvojnih mrež oziroma partnerstev, ki bi pospešili vzajemno delovanje oziroma sodelovanje med različnimi deležniki v razvoju. V projektu izpeljane aktivnosti (analiza prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti, v nadaljevanju PSPN, predstavitev dobrih praks upravljanja s kulturno dediščino, regionalni razvojni načrt upravljanja z dediščino itn.) so pokazale, da ima podeželje obravnavanih regij bogato kulturo in naravne razvojne potencialne, ki jih ne morejo v celoti izkoristiti zaradi nepovezanosti nosilcev različnih dejavnosti (npr. turističnih informacijskih središč, turističnih kmetij, restavracij, lokalnih društev, ponudnikov lokalnih izdelkov, upravljavcev dediščinskih institucij idr.). Rezultat nepovezanosti so nekonkurenčni in neinovativni izdelki na širši nacionalni, sploh pa na globalni ravni. Prav razvojne mreže bi lahko povezale različne človeške energije in kapital, okrepile raziskave, razvoj in inovacije, spodbujale sinergije; prihajalo bi do izmenjav izkušenj in dobrih praks ter oblikovanja vzdržnih lokalnih skupnosti.

Prispevek se začne s teoretskim premislekom o pomenu kulture in kulturne dediščine pri doseganju vzdržnega razvoja. Sledi analiza dodanih vrednosti različnih dediščinskih praks, ki so bile izpeljane oziroma predstavljene v projektu THETRIS in omogočajo inovativni razvoj ruralnih skupnosti. V zadnjem delu so na podlagi rezultatov izobraževalne delavnice poudarjeni glavni problemi, izkušnje, dobre in manj primerne prakse rabe kulturne dediščine za razvoj. Podane so tudi konkretne zamisli, kako z dediščinskimi dejavnostmi ustvariti komplementarno sodelovanje in povezovanje, kar je temelj vzdržnega razvoja.

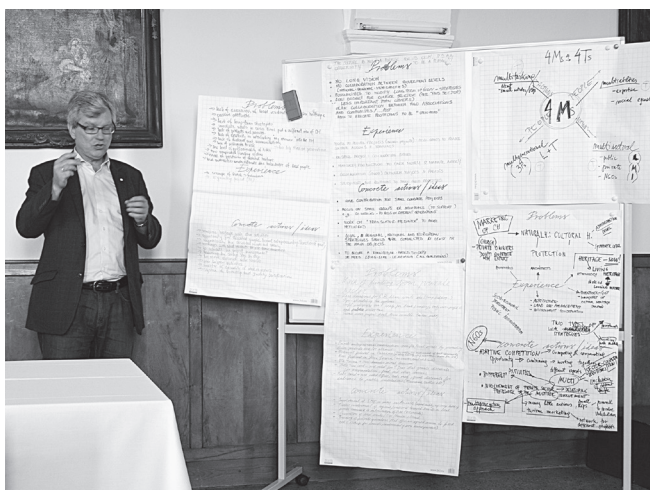
Kultura in kulturna dediščina kot najpomembnejša stebra vzdržnega razvoja

V sodobnem času imata koncepta kultura in kulturna dediščina različne pomene in vloge, kar je rezultat novodobnih postmodernih raziskovalnih paradig in trenutnih družbenih, kulturnih in gospodarskih svetovnih dogajanj. S postmodernim obratom, ki v raziskavah družbene stvarnosti (skupnosti, prostora, družbenih razredov, identitete, časa, bolezni idr.) v ospredje postavlja nosilce družbenih realnosti, tj. ljudi, oziroma njihove prakse ali dejanja v vsakdanjem življenju, sta tudi kultura in kulturna dediščina interpretirana z vidika ljudi in kot rezultat nenehnih historičnih, družbenopolitičnih in gospodarskih procesov. Kompleksni in včasih ironični politični procesi, kakor jih imenujeta Akhil Gupta in James Ferguson, v katerih so »kulturne oblike občudovane, izumljene, predelane in transformirane« (Gupta in Ferguson 1999: 1–5), so prispevali tudi k nastanku novih Unescovih konvencij o varovanju dediščine. Danes se pod pojmom dediščina ne razume le pomembnih zgodovinskih spomenikov, ki simbolizirajo politično in družbeno moč, temveč tudi nesnovne elemente, kot so značaj prostora, šege in navade, narečja, glasba, legende, pesmi, tradicionalna znanja in veščine. Skupnosti in skupine te elemente prenašajo iz roda v rod in jih nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino. S Unescovo konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine (Konvencija 2008)¹ so bili storjeni pomembni koraki prav pri razumevanju pomena in vloge nosilcev kulturnih procesov v lokalnih skupnostih oziroma skupinah in v določenih primerih pri posameznikih, ki živijo, potencialno spreminjajo in uporabljajo dediščinske elemente – bodisi za identifikacijske in predstavitvene namene ali za razvoj turističnih in drugih gospodarskih dejavnosti (npr. za razvoj t. i. kreativnih industrij). Danes so ohranjanje, predstavljanje, upravljanje in raba kulturne dediščine vse bolj vključene tudi v procese načrtovanja vzdržnega razvoja,² ki je po sodobnih razvojnih smernicah temeljni koncept kakovostnejšega življenja v prihodnosti.

Po definiciji vzdržnega razvoja, ki se osredinja na premišljeno ravnotežje okoljskega, družbenega in ekonomskega razvoja za trenutne in bodoče generacije, naj bi bil napredek družbe prilagojen naravnim okoljskim zmožnostim, izkušnjam in znanju ter potencialom kulturnega bogastva. Razvijali naj bi znanje in veščine, storitve in izdelke, ki naravnega okolja ne ogrožajo, temveč s premišljeno uporabo naravnih virov (npr. sončne energije, lesa, kamna, zelišč) in drugih elementov zagotavljajo vzajemno sodelovanje človeka z naravo. Vzdržno upravljanje predvideva, da so upoštewane in uporabljene pretekle kulturne prvine in tradicija, posebej tiste, ki so nastajale v sožitju z značilnostmi naravnega območja (npr. graditev bivalnih enot, gojenje poljskih

1 Konvencija je bila sprejeta 17. 10. 2003 v Parizu in ratificirana v Sloveniji 27. 12. 2007, v veljavo je prišla v letu 2008.

2 V Sloveniji se srečujemo z različnimi prevodi pojma *sustainable development*. Uveljavljajo se izrazi, kot so uravnotežen, trajno uravnotežen, sonaraven, sonaravno uravnotežen, vzdržen, usklajen, zdrav in obstojen, okolje ohranjajoč, trajnosten razvoj. Po Ani Barbič se je Republika Slovenija odločila za uporabo pojma vzdržen razvoj, kar je razvidno iz Ljubljanske deklaracije o prostorskih razsežnostih vzdržnega razvoja, sprejete leta 2003. V njej je poudarjeno, da vzdržen razvoj ni le stvar okolja, temveč zajema gospodarsko, okoljsko in družbeno vzdržnost (Barbič 2005: 17).

Gerhard Hoffbauer iz graške škofije (Avstrija) pri predstavitvi idej o vlogi javnega sektorja pri upravljanju z dediščino.

Foto: Petra Kolenc, Kostanjevica nad Novo Gorico, 8. 5. 2014.

pridelkov, kulinarika, umetnostno oblikovani izdelki). Te so lahko v sedanjosti dobri zgledi za razbremenitev tehnološko obremenjenega okolja in revitalizacijo onesnažene kulturne krajine. Nove veščine in znanje naj bi razvijali tako, da ne prizadenejo okolja, in s premišljeno rabo naravnih virov.

Sprva kultura in kulturna dediščina skoraj nista bili omenjeni v razpravah o novih razvojnih načelih; poudarek je bil zlasti na okolju, gospodarstvu in družbi. Kultura je bila razumljena kot del družbenega stebra, kar je z vidika večplastne definicije kulture razumljivo. Zlasti v krogu naravoslovno-tehniških ved, kjer dejansko razvijajo visokotehnološke vzdržne produkte in storitve, so kulturo pogosto razumeli kot preabstrakten, neotipljiv in marginalen pojem. Po njihovih interpretacijah kultura pomaga zgolj doživljati in razumeti svet oziroma ima le narodnobuditeljski, identifikacijski in manifestativni pomen. Njena vloga se nikakor ne kaže v gospodarskem, okoljskem in družbenem razvoju. Unesco, Svet Evrope in mnogi raziskovalci so si zato prizadevali, da pokažejo pomen kulture za razvoj inovativnih in konkurenčnih izdelkov. Poudarjajo, da so sicer v vsaki družbi nujno potrebni novi visokotehnološki procesi, storitve in izdelki z dodano vrednostjo, ki omogočajo napredek in tehnološki razvoj, vendar jih je treba ustvarjati z upoštevanjem kulture oziroma načina življenja ljudi, njihovih izkušenj, praks, dognanj in vrednot. Ker je človek družbeno bitje, ki se razvija in spolnjuje v skupnosti, je za načrtovanje razvoja osrednjega pomena razumevanje njegove družbene in zgodovinske realnosti, tj. preteklih in sedanjih kulturnih procesov, ki so lahko dobra in učinkovita razvojna smernica za vzdržno prihodnost. Leta 2002 sprejeta *Agenda 21 za kulturo*, namenjena lokalni politiki, poudarja prav pomen kulture za regionalni razvoj, osnovan zlasti na spoštovanju lokalne kulturne različnosti, človekovih pravic, medkulturnega dialoga, participativne demokracije, trajnosti in miru. Kultura je bila označena kot četrti steber trajnostnega razvoja (Spletni vir 1). Leta 2004 je dokument potrdil tudi Unesco. Velik poudarek je namenjen prav ohranjanju kulturne raznovrstnosti, ki je po Unescovi splošni deklaraciji o kulturni raznovrstnosti (Unesco 2002) potrebna za človeštvo ravno toliko, kolikor je biološka raznovrstnost pomembna za naravo. Zato

Partnerji evropskega projekta THETRIS, ki so se udeležili izobraževanja o razvojnih potencialih kulturne dediščine.

Foto: Petra Kolenc, Kostanjevica nad Novo Gorico, 8. 5. 2014.

je kulturna raznovrstnost eden izmed temeljev razvoja, ki ga ne razumemo samo kot gospodarsko rast, in hkrati sredstvo za doseganje zadovoljivejšega intelektualnega, čustvenega, moralnega in duhovnega obstoja.³ Pod okriljem Unesca je leta 2010 izšel dokument *Moč kulture za razvoj*, kjer je kultura v vseh svojih razsežnostih opredeljena kot

osnovna komponenta vzdržnega razvoja. Kot področje dejavnosti prek snovne in nesovne dediščine, kreativnih industrij in različnih oblik umetniških izrazov močno prispeva h gospodarskem razvoju, družbeni stabilnosti in okoljski zaščiti. Kot shramba znanja, pomenov in vrednot, ki prežemajo vse vidike našega življenja, kultura opredeljuje tudi načine človeškega življenja in interakcij tako na lokalni kot na globalni ravni. (Unesco 2010: 1)

Zato je poleg vzdrževanja naravnega ravnovesja, ki ga poudarja vzdržna politika, treba vzdrževati tudi kulturni ekosistem, ki ohranja kulturno življenje in človeško civilizacijo (Low 2008: 393). Leta 2011 je Generalna skupščina Združenih narodov sprejela 166. resolucijo, ki poudarja,

»da je kultura kot osnovna sestavina človeškega razvoja za posameznika in skupnost vir identitete, inovacij in ustvarjalnosti. Je pomemben dejavnik v boju proti revščini, omogoča gospodarsko rast in je lastnik razvojnih procesov« (Resolucija 2011: 1).

Iz predstavljenega se nam tako postavlja vprašanje, kako »uporabiti kulturo«, da bi dosegli kakovosten vzdržen razvoj določene območja oziroma prostora?

Pri povezovanju kulture z vzdržnim razvojem se kultura razume kot način življenja ljudi v določenem prostoru oziroma kot prakso ali proces nastajanja različnih kulturnih elementov (snovnih in nesnovnih) ter njihovih pomenov in vrednot, ki jih oblikujejo (po)ustvarjalci, nosilci, prenašalci, posredniki, opazovalci kulture. Pomeni in vrednote kulturnih elementov se kažejo v repre-

³ Leta 2005 je bila sprejeta tudi Konvencija o varovanju in spodbujanju raznolikosti kulturnih izrazov, ki jo je med prvimi v skupini držav članic Evropske unije ratificirala tudi Slovenija (Spletni vir 2).

zentativnem sistemu, kakršen je npr. jezik, ki omogoča izražanje misli, zamisli, občutkov, spominov, izkušenj, ki jih utelešajo kulturni elementi. Stuart Hall tako poudarja, da pri razumevanju koncepta kultura niso toliko pomembne stvari kot pa sam proces oziroma vrsta praks, ki oblikujejo in spreminjajo pomen snovnih in nesnovnih elementov in o njih podanih izjav (Hall 2003: 2). Pomen je tisto, kar nam daje občutek naše lastne identitete (kaj smo in komu pripadamo), in je povezan z načini uporabe kulturnih elementov (npr. kamna) za identificiranje in vzdrževanje kolektivnih identitet v določeni družbeni skupnosti ter z njihovim ločevanjem od drugih skupin. Pomeni kulturnih elementov se ustvarjajo in posredujejo v vsakem osebnem ali skupinskem stiku (npr. pogovor med kamnosekom in mladimi), samo posedovanje oziroma utelešenje pomena pa se zgodi v procesu prilagoditve, z njegovo (po)rabo oziroma z vključevanjem elementa v različne vsakdanje rituale in navade. Pomeni tudi regulirajo in organizirajo prakse ljudi; pomagajo postaviti pravila, norme in konvencije, s katerimi je urejeno in vodeno družbeno življenje (nav. delo: 3). Delno dajemo stvarjem pomen s tem, kako jih predstavimo ali si jih zamišljamo v zgodbah, z občutji, ki jih povežemo z njimi, z načini, kako jih razvrščamo, opredelimo in vrednotimo. Koncept kulture tako vključuje vse takšne prakse, ki so večinoma odvisne od izpogajanih pomenov in vrednot v določeni družbi ter njihovih učinkov. Družbeno pogajanje poteka na polju diskurzivnih praks, povezanih s sistemom družbene moči, ko različni diskurzi (strokovni, politični, javni, lokalni) oblikujejo številna dejanja, ki popularizirajo oblikovanje pomenov v določenem lokalnem kraju. Če skušamo to nekoliko konkretizirati s teorijo kulturne dediščine in vpisovanjem kulturnih spomenikov v register premične ali nepremične dediščine, spoznamo, da mnogokrat prihaja do nesoglasij oziroma sporov med strokovno javnostjo (predvsem konservatorji, muzealci, arhivisti) in nosilci ter (po)ustvarjalci kulturnih elementov. Kulturno zaščiteni stavbni enoti ali naselju npr. strokovnjaki dodelijo zgodovinsko, estetsko, razvojno, umetnostno, izobraževalno oziroma še drugačno vrednost ali pomen, domačini pa glede na način življenja dajo prednost produkcijskemu pomenu in si zato prizadevajo, da bi objekt spreminjali skladno s trenutnimi potrebami, možnostmi, izkušnjami. Ker se strokovna javnost ne seznani z načini življenja, željami, potrebami in pričakovanji lokalnega prebivalstva ter ne razišče preteklih osebnih in skupinskih izkušenj, pač pa vztraja pri avtoriziranem dediščinskem diskurzu (prim. Smith 2006), se lahko domače prebivalstvo upre na različne načine (da se, npr., izseli s kulturno zavarovanega območja, da ne upošteva konservatorskih smernic, da se ne vključuje v razvoj skupnosti). Pri družbenem pogajanju ne smemo prezreti niti vloge politične moči oz. njene ideologije vladanja, ki s sprejetimi zakoni, pravili, konvencijami, priporočili ali s finančno pomočjo lahko veliko stori za ustrezno vrednotenje ali zanemarjanje kulturne prvine. Predstavljen primer nam hkrati kaže, da raziskava pomena kulturnih elementov razkriva odnos lokalnega prebivalstva do elementa, kar je osrednjega pomena pri nadaljnjem (po)ustvarjanju oz. spreminjanju in razvijanju. Če politične avtoritete, strokovnjaki ali ekonomisti vsiljujejo razvoj elementa, ki ga lokalni prebivalci negativno vrednotijo ali ki nima tradicije v določenem okolju, ga domačini ne bodo sprejeli. Seveda pa je treba pozitivno vrednoteni element (npr. znanje o zeliščih, starih semenih, šegah in navadah) uporabiti oziroma dopolniti z upoštevanjem sodobnega znanja, potreb, želja in izkušenj.

V tem pogledu kultura prodira v vso družbo, raziskovanje kulture pa poudarja različne razsežnosti razvoja. Keith Nurse posebej opozarja, da je treba preučiti, kako določena družba ali lokalna skupnost razume razvoj: »ko govorimo o vzdržnem razvoju, niso vse skupnosti enake, nekatere kulture so razvitejše od drugih, kar je odvisno od političnega in historičnega konteksta« (Nurse 2006: 36). Ker kultura v svoji epistemološki osnovi zajema pomen in prakse razvoja, bi jo morali videti ne le kot četrti steber vzdržnega razvoja, temveč kot njegov osnovni steber, saj »identitete ljudi, pomenski sistemi, kozmologije in epistemološki okvirji izoblikujejo pogled na okolje in življenje v njem« (prav tam). Kultura določenega okolja tako opredeljuje, kako ljudje živijo, igrajo, mislijo, čutijo (nav. delo: 37). Podobno pozornost kulturi in razvoju so namenili tudi Francesco Bandarin, Jyoti Hosagraher in Frances Sailer Albernaz v članku »Zakaj razvoj potrebuje kulturo« in poudarili: »Delovanje kulture je tako zapleteno, prepleteno in zakoreninjeno v vsakem vidiku gospodarstva, politike, sociale in okoljskih aktivnosti, da je težko ločiti in meriti njen natančen vpliv« (Bandarin idr. 2011: 16).

Glede na predstavljena izhodišča lahko poudarimo, da načrtovanje razvoja določene skupnosti nujno zahteva poznavanje družbenih in zgodovinskih realnosti, kar se med drugim kaže tudi v pomenih in vrednotah elementov, ki jih zaradi različnih meril opredelimo kot dediščino. Čeprav dediščina zajema naravne in kulturne elemente iz preteklosti, je proces njihovega vrednotenja vedno odvisen od sodobnega časa in vrednot, ki so rezultat svetovnih družbenopolitičnih in gospodarskih vplivov ter lokalnih znanj, sposobnosti, moči in izkušenj. Tudi različni odnosi krajanov do dediščinskih prvin so tako rezultat različnih okoliščin, znanj in situacij.

Poznamo vsaj dva vidika razumevanja dediščine kot generatorja vzdržnega razvoja:

1. ker so naši predniki živeli z naravo in vzdržno uporabljali naravna bogastva, so lahko njihova znanja, veščine, orodja ipd. izrednega pomena za razvoj vzdržnih izdelkov in oblik zdravega načina življenja;
2. ker večina dediščinskih dejavnosti poteka v večjih skupinah, kjer se posredno ustvarjajo družbena in teritorialna povezanost, medgeneracijske vezi, oblike vseživljenjskega učenja, razmere za ustvarjalno okolje ipd., lahko dediščina tudi ublaži novodobne družbene probleme.

Hkrati je dediščina tudi most med kulturo in naravnim okoljem. Težko je namreč ločiti kulturne razsežnosti od naravnega okolja, kakor je težko osamiti sodobne stvaritve od njihovih kulturno-zgodovinskih korenin. Tako naravno okolje kot sodobna kultura izvirata iz preteklosti.

Čeprav imata kultura in kulturna dediščina velik potencial za izboljšanje kakovosti življenja v prihodnosti, lahko nesodelovanje med različnimi akterji razvoja zavira uspešno uresničevanje ciljev in zmanjšuje želeni učinek. Zato se postavlja vprašanje, zakaj je v določeni skupnosti težko ustvariti mreženje oziroma različne oblike povezovanja in sodelovanja. S tem vprašanjem smo se spoprijeli tudi partnerji pri mednarodnem projektu THETRIS.

Projekt THETRIS in njegov pomen za inovativni razvoj ruralnih skupnosti

Glavni namen projekta THETRIS (1. 7. 2012–31. 12. 2014) je bil postaviti strategije, inovativne načine in tehnike ohranjanja in vzdržne rabe kulturne dediščine za zagotavljanje družbene in

gospodarske vitalnosti podeželskih skupnosti. Vodilni partner projekta je bilo Združenje občin območja zgornje Tise iz Fehérgyarmata (Felső-Tisza Vidéki Többcélú Kistérségi Társulás) na Madžarskem; sodelovalo pa je še deset partnerjev iz srednjeevropskih držav, in sicer s Češke (Javna organizacija Češka Švica iz Krásne Lípe), iz Nemčije (Center za tehnološko-strukturni razvoj pokrajine Riesa-Großenhain iz Glaubitz), s Slovaške (Regionalna razvojna agencija Prešovske samoupravne regije iz Prešova), iz Italije (razvojna agencija LAMORO iz Astija, pokrajina Padova in pokrajina Turin), Avstrije (Graška škofija), s Poljske (Združenje malopoljskih občin in mest iz Krakova) in iz Slovenije (poleg ZRC SAZU, RP Nova Gorica še BSC, Poslovno podporni center iz Kranja). Projekt se je osredinjal zlasti na ohranjanje, predstavljanje in rabo srednjeveških in romarskih cerkva, ki so v mnogih skupnostih osrednji prostor srečevanja in povezovanja ljudi. Projektne aktivnosti so bile usmerjene k zarisovanju tematskih regionalnih cerkvenih poti, ki naj bi bile osnova za prihodnje upravljanje in rabo dediščine ter za pripravo različnih strateških dokumentov, kako dediščino uporabiti za vzdržni razvoj podeželja.⁴

Posredni namen projekta je bilo povečati zavedanje lokalnega prebivalstva o novih izzivih, ki jih ponujata vzdržno ohranjanje in raba kulturne dediščine za oblikovanje in utrjevanje regionalne identitete, in okrepi konkurenčnost evropskih regij. Glavni rezultat projekta je oblikovana čezmejna virtualna cerkvena pot (Spletni vir 3) z najzanimivejšimi cerkvami ob regionalnih poteh; to pot lahko razumemo kot pomemben povezovalni element in simbol oblikovanja in utrjevanja evropske identitete. Vključeni partnerji iz različnih sektorjev (občin oz. združenj občin provinc/regij, razvojnih agencij, škofije in raziskovalne ustanove) smo svoje dejavnosti združili v pet delovnih paketov.⁵ V okviru zadnjega, ki ga je vodila Raziskovalna postaja ZRC SAZU iz Nove Gorice, smo sodelavke za partnerje pripravile tudi izobraževanje o razvojnih potencialih kulturne dediščine za reševanje sodobnih družbenih in gospodarskih problemov.

Glede na predstavljene potencialne dediščinskih praks v sodobnem globalnem svetu in probleme, ki so bili razvidni iz analiz PSPN, smo izobraževanje izvedle v obliki razprave o možnih

4 Vsak partner je pripravil analizo PSPN, razvojno strategijo za oblikovanje regionalno pot, načrt prenosa praks z drugih partnerskih območij in vzdržni načrt za nadaljnje dejavnosti, s katerimi bo regionalna cerkvena pot dejansko zaživela.

5 Poleg prvega in drugega delovnega paketa, ki sta bila namenjena upravljanju in usklajevanju aktivnosti ter promociji projektних dosežkov in rezultatov, se je glavnina vsebinskega dela izvajala v tretjem, četrtem in petem delovnem paketu. Vsebina tretjega je bila analiza snovne in nesnovne dediščine na regionalni in transnacionalni ravni ter oblikovanje regionalne in transnacionalne strategije za njeno ohranjanje in vzdržno rabo. Glavni cilj četrtega delovnega paketa je bil izvedba sedmih pilotnih akcij in seminarjev, da bi preverili inovativne pristope, metode in rešitve za ohranjanje in rabo kulturne dediščine. Med drugim so bile testirane tudi različne informacijske in komunikacijske tehnologije (QR kode, GPS sledenje, 3D foto natečaj, aplikacija za pametni telefon idr.), ki lahko zmanjšajo stroške dediščinskega upravljanja in promocije, hkrati pa k dediščinskim dejavnostim pritegnejo mlajše generacije. V petem delovnem paketu se je zagotovilo vzdržnost projektnih rezultatov; partnerji so pripravili načrt, kako prenesti in implementirati rezultate, elemente dobrih praks upravljanja z dediščino iz drugih partnerskih regij, vzdržni načrt nadaljevanja postavljenih dejavnosti in priporočila za Evropsko unijo in druge evropske regije.

poteh, metodah, orodjih in pristopih oblikovanja lokalnih/regionalnih/transnacionalnih mrež ali povezav med lokalnimi oblastmi, znanstveniki/strokovnjaki, gospodarstveniki in lokalnimi organizacijami/zavodi/društvi oz. posamezniki. Partnerji so bili tudi opozorjeni na dodane družbene, gospodarske in okoljske vrednosti, ki jih imajo v projektu predstavljene dobre prakse in izvedene pilotne dejavnosti. Posebej je bil poudarjen pomen nesnovne dediščine, saj uspešna revitalizacija kulturnih spomenikov (npr. katedral, cerkva, gradov, vil in ljudske arhitekture) ne bo učinkovita brez premisleka o vsebinah, ki spomenik oživljajo in ga vključujejo v življenjski prostor, in brez primerne načina, kako te vsebine razviti. Ker nesnovna dediščina poleg pesmi, pripovedi, plesov, narečja, likovne umetnosti vključuje tudi stara znanja, veščine, izkušnje, spomine itn. določene lokalne skupnosti, lahko bistveno pripomore k razvoju novih vsebin, ki temeljijo na tradiciji in inovaciji. Kako?

Da bi zagotovili ekološko ravnovesje, vzdržne rabo naravnih materialov (npr. lesa, kamna) in omilili podnebne spremembe, lahko stare gradbene veščine, npr. graditev lesenih cerkva na Poljskem ali zgraditev kamnitih zidov in skrilastih (*skrlastih*) streh na Krasu, uporabimo za izdelavo sodobnih vzdržnih konstrukcij (npr. pasivnih hiš). Za kamniti zid na Krasu, ki je bil v sredini votel, velja, da je bil v primerjavi z betonskim zidom zelo dober toplotni regulator. Stare kraške hiše so pozimi tople in poleti hladne. K temu so seveda pripomogla tudi majhna okna in zato temačni prostori, ki danes niso priljubljeni, vendar lahko svetlejši prostore dosežemo tudi s povečanjem števila manjših oken. Poleg tega nam lahko usmeritev graditve kraške hiše z dvoriščnimi vhodi proti jugu ali zahodu in skromnimi odprtinaми proti severu pokaže, kako se najučinkoviteje prilagoditi podnebnim danostim, zlasti soncu in močni burji.

Ohranjanje regionalnih gradbenih znanj in veščin (lesarstvo, kamnoseštvo) in značilnih stavbnih enot, kot so lesene cerkve na Poljskem, Slovaškem in v Avstriji, ali kamnite cerkve v Sloveniji, omogoča tudi ohranjanje in predstavljanje lokalne kulturne raznovrstnosti, kar je izrednega pomena pri utrjevanju in razvijanju lokalne identitete. Pri naravnosti k vzdržnemu razvoju lahko poudarimo tudi dediščino romarstva. Romanje peš ali s kolesom ima v večini katoliških držav dolgo izročilo. V preteklosti je bila na ruralnih območjih to prva oblika turizma za kmečke prebivalce oziroma njihova skoraj edina možnost, da odidejo iz domačega kraja in spoznavajo druge kulture. Danes lahko romarstvo spodbuja razvoj vzdržnega turizma in zdravih oblik življenja. Kolesarstvo in pohodništvo bistveno prispevata k telesni dejavnosti, hkrati pa ne onesnažujeta okolja. Obenem lahko romanje v skupinah delno pripomore k reševanju sodobnih družbenih problemov, povezanih z individualizmom, tekmovalnostjo, sledenjem lastnim interesom, brezkompromisnostjo ipd. Romarji v skupini se namreč morajo prilagajati drug drugemu, sprejemati kompromise, se dogovarjati, navezovati prijateljstvo in negovati sočutne medsebojne odnose. Ta pristop vodi do druge dodane vrednosti dediščine, ki se kaže v procesih opolnomočenja ljudi in oblikovanju družbenih inovacij. V evropskem dokumentu *Empowering people, driving change: Social innovation in the European Union* (BEPA 2011) so družbene inovacije opredeljene kot »nove ideje (izdelki, usluge, modeli), ki hkrati izpolnjujejo družbene potrebe ... in ustvarjajo nove družbene odnose ali sodelovanja« (nav. delo: 9). Ker naj bi bil njihov namen spodbuditi ljudi k dejavni udeležbi pri posamičnih akcijah in prizadevanjih, lahko

v tem kontekstu tudi razumemo in razvijamo vlogo dediščinskih dejavnosti. Njihov rezultat je lahko omilitev številnih družbenih problemov, kot so dobro počutje državljanov, razumevanje staranja prebivalstva, zблиževanje različnih generacij, spodbujanje inovacij, na znanju osnovana družba, človeška ustvarjalnost in spoštovanje kulturne raznolikosti itn.

Ker kulturne dediščinske prakse vključujejo različne udeležence, lahko potencialno aktivirajo številne krajanje, ki so drugače izključeni iz družbe, premalo samozavestni, brezposelni. Vključevanje v raziskovanje, ohranjanje, restavriranje, predstavljanje oziroma vnovično uporabo prvin lokalne preteklosti namreč ljudem omogoča zadovoljevanje potreb po osebnem razvoju, kot so pridobivanje novih veščin, izkušenj, zaupanje in lastno spoštovanje, spreminjanje odnosov, kulturno zavest. Z vključevanjem mladih v dediščinske projekte in druge dejavnosti spoznavanja zgodovine načinov življenja njihovih prednikov prihaja do medgeneracijskih povezav ter pozitivnega spreminjanja pomenov in vrednot, ki jih imajo prvine dediščine. Če se mladi zanimajo za znanje, predmete, spomenike svojih prednikov in jih želijo vključiti v svoje programe, dejavnosti in raziskovanje, bodo v svoje dejavnosti posredno pritegnili številne druge deležnike (starše, stare starše, učitelje idr.).

Obenem lahko mladi z mladostno ustvarjalnostjo in drznostjo bistveno obogatijo uporabo dediščine in njeno prezentacijo, kar dediščini v sodobnem, tehnološko razvitem svetu prinaša dodano vrednost. Kulturne dediščinske dejavnosti, kot so vaška praznovanja ali drugi, z zgodovino povezani dogodki, so lahko priložnosti za neformalno povezovanje in sodelovanje, kar potencialno krepi druge oblike gospodarskega sodelovanja. Priprava vaških prireditev ali kulturnih festivalov ne pritegne le dediščinskih ustanov (muzeji, raziskovalni inštituti, turistične pisarne) in članov lokalnih društev, temveč tudi izvajalce in nosilce domače obrti, umetnosti, lastnike restavracij in turističnih kmetij, člane mladinskih organizacij, delavce v predelovalni industriji. To ustvarja številne možnosti za razvojne mreže med različnimi sektorji in ljudmi, zlasti med lokalnimi oblastmi, kulturnimi ustanovami, razvojnimi agencijami, majhnimi in srednjimi podjetji, mladinskimi in drugimi prostovoljci. Poleg tega take dediščinske dejavnosti nadaljujejo tradicijo kraja, kar je osrednjega pomena za utrjevanje lokalne/regionalne identitete in povezovanje med prebivalci, ki so najpomembnejši nosilci zdrave in vzdržne skupnosti. Analize PSPN, ki so jih opravili partnerji, so na regionalni ravni pokazale nekaj skupnih prednosti, slabosti, priložnosti in tveganj. Vsi partnerji so opozorili na s kulturno dediščino bogate prostore (muzeje, gradove, dediščinske spomenike, arheološka območja itn.), privlačno krajino in lokalno okolje, močno kulturno identiteto in živo lokalno tradicijo (festivali, tekmovanja, igre, kulinarični dogodki, koncerti). Zato so kulturni in na tradiciji osnovani dogodki lahko pomembne razvojne priložnosti, ki bi jih bilo vredno spodbujati pri vzdržnem razvoju okolja in aktivnem turizmu. Vendar pa imajo regije nedomišljene trženjske strategije, zlasti pa težave s pridobivanjem sredstev za ohranjanje in promocijo lokalne dediščine. Poleg tega se krajanje slabo zavedajo pomena promocije regionalne kulturne dediščine. Med pomanjkljivostmi so bili poudarjeni tudi omejeno, neglobalno razmišljanje, individualizem ter zlasti nezadostno in neučinkovito mreženje oziroma sodelovanje med lokalnim prebivalstvom, zasebnim in javnim sektorjem, lokalnimi oblastmi in strokovnjaki. Območja se spopadajo z odhajanjem mladih, ki

iščejo boljše priložnosti v urbanih prostorih. Čeprav je transnacionalna analiza pokazala, da je bistvena priložnost regij razvoj vzdržnega turizma, ki bi lahko potencialno tudi promoviral cerkvene znamenitosti in zagotovil finančne vire za njihovo ohranjanje in promocijo, se postavlja vprašanje, kako vse pomembne deležnike vključiti v turistično industrijo ali kulturno upravljanje in doseči njihovo vzajemno sodelovanje.

Problemi, izkušnje in nove zamisli o sodelovanju oziroma mreženju

Projektno izobraževanje, izvedeno v maju 2014, je bilo sestavljeno iz štirih delov: predavanja o razvojnih potencialih kulturne dediščine; dela v skupinah, pri katerem so se partnerji pogovarjali o problemih, izkušnjah in novih zamislih, s katerimi bi dosegli mreženje, kakovostno kulturno upravljanje in podjetništvo; plenarnega dela, kjer so partnerji predstavili glavne rezultate dela v skupini; in zaključka, kjer so bila obravnavana priporočila za Evropsko unijo. Partnerji so bili glede na svoje osebne izkušnje in vloge, ki jih opravljajo v regiji, razdeljeni v štiri skupine. Teme pogovorov so bila vprašanja, kako doseči dialog med pomembnimi deležniki razvoja (lokalnimi politiki, javnim in zasebnim sektorjem, strokovnjaki in lokalnim prebivalstvom), kako uspešno upravljati s kulturno dediščino in kako razviti nove oblike podjetništva, ki bi dediščini prinesle več gospodarskih in družbenih ugodnosti. Ker lokacija še posebej motivira ljudi za učenje, smo izobraževanje namesto v učilnici izvedli v Frančiškanskem samostanu nad Novo Gorico (večji del se je dogajal v vrtu vrtnic in parku). Zgodovinska in cerkvena kulturna dediščina je tako dodatno spodbudila udeležence k dejavnemu sodelovanju.

Problemi, ki so jih poudarili zastopniki politične javnosti in javnega sektorja, so bili: različne in neusklajene evropske, nacionalne in regionalne razvojne strategije; nizek proračun za kulturo; šibko sodelovanje med občinami in predstavniki nevladnih organizacij; in nizka politična zavest, da je lahko kultura generator razvoja. Posebna pozornost je bila namenjena razvojnim strategijam in njihovim vizijam, ki so navadno preveč futuristične, nedosegljive in zato nemotivacijske. Hkrati jih med izvajanjem ni mogoče spremeniti, zboljšati ali prilagoditi trenutnim političnim, gospodarskim in družbenim problemom. Še več, tudi če se občinski politiki in svetniki zavedajo smernice regionalnega razvoja, velikokrat razmišljajo le za čas do konca svojega mandata in mnogokrat podležejo vplivu ekonomskega kapitala, ki navadno nima poslušarja za naravne in kulturne posebnosti okolja. Poleg tega so regionalne strategije pogosto nepomembni dokumenti, le črke na papirju, ki jih zahtevajo nacionalne agencije in evropska politika. Zelo sporna je tudi metodologija priprave razvojnih programov. Ker so lokalni prebivalci pasivni, se ne udeležujejo delavnic, kjer bi izrazili svoja pričakovanja, potrebe, želje. Strategije so pogosto pripravljene v pisarnah, brez srečanj in pogovorov z ljudmi. Njihovi snovalci so navadno zunanji strokovnjaki, ki sicer poznajo smernice vzdržnega razvoja, a ne znajo v soglasju s prebivalstvom poiskati novih konkurenčnih izdelkov. Pod drobnogled smo vzeli tudi različne razvojne projekte Evropske unije, katerih največji problem so dolgoročni učinki projektnih rezultatov, saj se zaradi financiranja vse dejavnosti končajo ob koncu projekta. Kot uspešnejši so bili omenjeni manjši, konkretniji projekti (npr. projekti Ljudje–ljudem) ali programi korak za korakom, v katerih se hitro doseže rezultate.

Taki projekti ustrezajo vsem prebivalcem, zlasti pa županom, ki si želijo čim več konkretnih rezultatov.

Po mnenju partnerjev iz Združenja občin in mest Malopolske regije (Poljska), ki imajo veliko izkušenj z vključevanjem politične javnosti v razvojne projekte, so najboljši pristop za izobraževanje politikov študijski izleti v druge države in ogled dobrih praks. V pogovorih je bila posebna pozornost namenjena tudi razvojnim agencijam, ki bi mogle delovati kot »prevajalke« med lokalnimi oblastmi in prebivalstvom. Ker pa so njihovi vodje praviloma politično in prijateljsko povezani z občinskimi oblastmi, so razvojne agencije pogosto le podaljšek občin. Zato je tu priložnost za strokovnjake in raziskovalce (tudi etnologe in kulturne antropologe), ki smo po etičnih načelih politično neodvisni in lahko postanemo posredniki v različnih razvojnih aktivnostih. Treba se je zavedati, da naloge strokovnjakov iz dediščinskih, kulturnih ali raziskovalnih ustanov niso samo temeljne raziskave, opazovanje in občasno kritiziranje različnih praks v lokalnem okolju, temveč tudi pomoč in spodbujanje lokalnega prebivalstva, da doseže boljše življenjske razmere. Z interdisciplinarnim pristopom bi se morali raziskovalci usmeriti k različnim generacijam (otroci, mladostniki, zaposleni, starejši, bolni idr.) in posledično v lokalnih okoljih ustvariti spodbudne razmere za vseživljenjsko izobraževanje in doseganje na znanju temelječe družbe. Žal pa različni strokovnjaki pogosto niso sposobni skupnega dela in doseganja kompromisov med različnimi raziskovalnimi pristopi, saj vsak zagovarja svojo disciplino. Pri prizadevanju za vzdržan razvoj pa je interdisciplinarni pristop osnovna metodologija, saj se je treba reševanja okoljskih, družbenih, gospodarskih in kulturnih problemov lotiti celostno.

Med deležniki, ki so odgovorni za razvoj, ima glavno vlogo tudi lokalno prebivalstvo, ki spreminja svoje okolje glede na svoje znanje, izkušnje, možnosti in želje. Poleg že predstavljenega nezadostnega sodelovanja med strokovnjaki ali znanstveniki in domačim prebivalstvom velja opozoriti, da se mnogo domačinov (ne vsi) ne zaveda razvojnih potencialov kulturne dediščine. Sami tudi niso sposobni ustvarjalno nadgraditi tradicionalnih izdelkov ali storitev. Mnogi se tudi bojijo odpreti svoje podjetje v kulturni industriji. Poleg tega sta ustanovitve in vodenje kulturnega podjetja v trenutnih gospodarskih razmerah tvegani, hkrati pa države ne omogočijo davčnih olajšav, saj izdelki domačih obrti ali kreativnih industrij niso konkurenčni industrijskim izdelkom. Partnerji so negodovali tudi nad lokalnimi politikami, ki pogosto podcenjujejo znanje domačega prebivalstva in njihovo pripravljenost za delo pri dediščinskih projektih. Čeprav imajo lokalne skupnosti aktivna lokalna društva ali druge nevladne organizacije, ki promovirajo ohranjanje, upravljanje in rabo kulturne dediščine, ima le malo strokovnjakov ali raziskovalcev čas, voljo in možnosti, da jim pomaga ali z njimi sodeluje. Zastopniki javnih ustanov (npr. občinskih uprav, raziskovalnih centrov, javnih razvojnih agencij, javnih turističnih pisarn) pa niti moralno ne podpirajo dediščinskih dejavnosti lokalnih društev, kar se kaže mdr. v dejstvu, da se ne udeležujejo različnih prireditvev ali vaških praznovanj, ki so praviloma ob koncu tedna, ko so javni uslužbenci prosti. Partnerji so rešitve za predstavljene probleme videli v povezovanju dediščinskih aktivnosti z drugimi dejavnostmi, ki so povezane z vseživljenjskim učenjem in v katerih je nesnovna dediščina, zlasti tradicionalna znanja, veščine, spomini, primerna vsebina za različne programe. Omenimo lahko priprave različnih razstav, lokalnih monografij, amaterskih gledaliških predstav ali

delavnih učenja starih znanj. Vse to so neformalne oblike vseživljenjskega izobraževanja, v katerih udeleženci spoznajo razvojne potenciale kulturne dediščine, naučijo pa se tudi razvijati stara znanja za nova delovna mesta in gospodarsko okrevanje.

Vsako uspešno upravljanje, varovanje in ohranjanje dediščine zahteva finančne vire, ki pa jih vedno primanjkuje. Ker je kultura pogosto razumljena kot umetniška dejavnost in ne kot generator novih izdelkov, zasebni sektor nima potrebe, da bi investiral v kulturne dejavnosti. Hkrati vključitev zasebnega sektorja lahko okrepi etične dileme, saj cilj gospodarskih podjetij ni vedno usklajen z vzdržnim razvojem. Colin Long in Sophia Labadista sta v zborniku *Dediščina in globalizacija* poudarili, da si »določene gospodarske družbe lahko izboljšajo javno podobo in ugled z investicijami v dediščinsko ohranjanje, vendar so hkrati vključene tudi v komercialne dejavnosti, ki lahko uničujejo okolje in kakovost življenja ljudi« (Long in Labadi 2010: 12). Zasebne družbe si sicer s sodelovanjem z lokalnimi društvi, ki se ukvarjajo s dediščino, lahko povečajo dobiček, vendar delež zaslužene denarja ni transparentno porazdeljen tudi med lokalno prebivalstvo ali namenjen ohranjanju kraja. Za omilitev omenjenih problemov Fiona Starr predlaga vključitev tistih gospodarskih družb, ki jim ni cilj le dobiček, temveč tudi pomoč družbi in skrb za okolje. Socialno podjetništvo je v tujini (v primerjavi s Slovenijo) že dobro razvito in dosega dobre uspehe z vključevanjem marginalnih skupin, kot so ljudje s posebnimi potrebami, alkoholiki, narkomani, brezposelni. Pri projektu THETRIS je bil kot primer dobre prakse posebej omenjen socialni projekt San Domenico v St. Lambrehtu v Avstriji, ki vključuje brezposelne. Med iskanjem službe so za določen čas zaposleni v samostanskem vrtu, kjer pridelujejo različne poljske pridelke za prodajo in na ta način koristno preživljajo svoj prosti čas.

Starrova poudarja tudi, da lahko podjetje z odgovornim odnosom do družbe doseže številne poslovne ugodnosti, kot so boljše javno mnenje, podoba, dobiček, dostop do novih tržišč, vzdržnost, višja delovna morala, tržni položaj itn. (Starr 2010: 162–165). Partnerji so tudi opozorili, da so donacije in sponzorstvo v kulturnih dejavnostih redkejše kot v športu, zato bi jih država lahko spodbujala z davčnimi olajšavami. Tako kakor občinski voditelji tudi podjetniki potrebujejo kratkoročne projekte s hitrimi rezultati, hkrati pa je zanje še posebej pomembna promocija, ki jo lahko izvedemo na različne načine, tudi z aktivno navzočnostjo na festivalih ali vaških prireditvah. Poslovne družbe se lahko promovirajo z donacijo, prodajo ali oglaševanjem svojih izdelkov. Tudi promocijska gradiva, kot so npr. kartice za zbrane nalepke ali žige, ki obiskovalcem omogočajo popuste za hrano, nočitve, vstopnice, so uspešna oblika promocije podjetij (kot dober primer mreženja različnih turističnih ponudnikov je bila v projektu predstavljena kartica Sussa, ki so jo uvedli v dolini Sussa v torinski provinci v Italiji). Srednja in mala podjetja so primernejša za sodelovanje v različnih dediščinskih projektih kakor večja, saj so prilagodljivejša, potrebujejo več promocije, so lokalno občutljiva in tako nepogrešljivi sooblikovalec lokalne identitete.

Sklep

V svetu nenehnih okoljskih, družbenih in gospodarskih sprememb ima dediščina mnogo podob; ena od njih je potencialna blažilka mnogih sodobnih problemov. Lahko pomaga premagovati pasivnost krajanov, zmanjševati brezposelnost, revščino in onesnaževanje, zagotavljati spolno in socialno enakost, razvijati

zamisli za inovativne gospodarske izdelke, v družbo vključevati migrante in ljudi s posebnimi potrebami, oblikovati ustvarjalno okolje in zdrave skupnosti, prispevati k dobremu počutju domačinov in naposled tudi oblikovati različne razvojne mreže in druge oblike povezav med javnim in zasebnim sektorjem. Pri uresničevanju predstavljenih izzivov je seveda treba rešiti še številne druge razvojne težave, s katerimi se spoprijemajo vpleteni. Izobraževanje v okviru projekta THETRIS je pokazalo, da so problemi, ki potrebujejo največ pozornosti, fleksibilne razvojne strategije z jasno in dosegljivo vizijo, kar je izrednega pomena za upravljanje našega okolja, družbenega in gospodarskega življenja. Uspešno sodelovanje ali partnerstvo neizogibno zahteva prevajalce ali posrednike. To so lahko politično neodvisne razvojne agencije ali raziskovalne ustanove, ki bi morale poleg opravljanja temeljnih raziskav pomagati domačinom in lokalnim društvom, da strokovno, z zadovoljstvom in novim znanjem uresničijo svoje želje in potrebe ter razvijejo nove zamisli. To so tudi nove zaposlitvene priložnosti etnologov in kulturnih antropologov, saj nam etnografsko delo in spoznavanje zgodovine načina življenja v določeni skupnosti pomaga, da smo nepogrešljiv člen v interdisciplinarni skupini. S pogovorom z domačini ne spoznamo le, kako so nekoč živeli naši predniki in kaj bi bilo vredno ohranjati in nadgrajevati glede na sodobne potrebe in znanja, temveč imamo možnost, da se približamo ljudem, spoznamo njihov način razmišljanja, izkušnje, ideje, znanje, kar je zelo pomembno za napredek.

Dediščinske dejavnosti ponujajo številne priložnosti za izobraževanje družbi, ki temelji na znanju. Poglavitno pa je, da vsi udeleženci verjamejo v moč dediščine in nenehno izboljšujejo vire za njen razvoj. Pomembni so predvsem konkretni, majhni projekti in dejavnosti korak za korakom, saj konkretni rezultati in učinki opogumijo lokalne politike ter vodje majhnih in srednjih podjetij za sodelovanje v vzdržnem razvoju. Posebna pozornost bi morala biti posvečena tudi promociji. Lahko jo izvedemo tudi s pomočjo mladih, ki so drznejši, ustvarjalnejši in bolj seznanjeni z novimi tehnologijami, kar lahko pripomore k inovativnejšemu promocijskemu gradivu. Nova priložnost za kakovostnejše upravljanje z dediščino je tudi socialno podjetništvo, ki ne stremi le k finančnemu dobičku, temveč gradi na vrednotenju človeškega potenciala in razumevanju različnih človeških potreb.

Naj prispevek sklenem z mislijo, ki jo je zasnoval Gerhard Hofbauer iz graške škofije, med izobraževanjem pa smo jo vsi skupaj preoblikovali v naslednjo trditev: »Kulturna dediščina ni tukaj sama po sebi, temveč je nekaj, kar napolni naša srca; tukaj je, da nas opolnomoči za rešitev sodobnih družbenih in gospodarskih problemov in za doseganje boljšega in bolj zdravega življenja, dela in sodelovanja.« Potrebujemo le veliko formalnih in neformalnih priložnosti, da bi znali učinkoviteje uporabiti in izkoristiti njene razvojne potencialne.

Literatura

- BANDARIN, Francesco idr.: Why Development needs Culture. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* 1/1, 2011, 15–25.
- BARBIČ, Ana: *Izzivi in priložnosti podeželja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2005.
- CLARK, Kate: Only Connect – Sustainable Development and Cultural Heritage. V: Graham Fairclough idr. (ur.), *The Heritage Reader*. London, New York: Routledge, 2008, 82–98.

FAIRCLOUGH, Graham: *New Heritage Frontiers. V: Heritage and Beyond*. Strasbourg Cedex: Council of Europe Publishing, 2009, 29–41.

FAIRCLOUGH, Graham: *New Heritage: An Introductory Essay – People, Landscape and Change*. V: Graham Fairclough idr. (ur.), *The Heritage Reader*. London, New York: Routledge, 2008, 297–312.

FAKIN BAJEC, Jasna. *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine. Kraševci med tradicijo in izzivi sodobne družbe*. Ljubljana: Založba ZRC, 2005.

FAKIN BAJEC, Jasna: THETRIS. Razvoj tematske mednarodne cerkvene poti s sodelovanjem lokalne skupnosti. *Glasnik SED* 53/3–4, 2013, 123–124.

GUPTA, Akhil in James Ferguson: Culture, Power, Place: Etnography at the End of an Era. V: Akhil Gupta in James Ferguson (ur.), *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham, London: Duke University Press, 1999, 1–29.

HALL, Stuart: Introduction. V: Stuart Hall (ur.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage, Milton Keynes: the Open University, 2003, 1–11.

LABADI, Sophia in Colin Long: Introduction. V: Sophia Labadi in Colin Long (ur.), *Heritage and Globalisation*. London, New York: Routledge, 2010, 1–16.

LONG, Colin in Anita Smith: Cultural Heritage and the Global Environmental Crisis. V: Sophia Labadi in Colin Long (ur.), *Heritage and Globalisation*. London, New York: Routledge, 2010, 173–191.

LOW, Setha M.: Social Sustainability: People, History and Values. V: Graham Fairclough idr. (ur.), *The Heritage Reader*. London, New York: Routledge, 2008, 392–404.

NURSE, Keith: Culture as the Fourth Pillar of Sustainable Development. *Small States* 11, 2006, 28–40.

SMITH, Laurajane: *Uses of Heritage*. London, New York: Routledge, 2006.

STARR, Fiona: The Business of Heritage and the Private Sector. V: Sophia Labadi in Colin Long (ur.), *Heritage and Globalisation*. London, New York: Routledge, 2010, 147–169.

Spletni viri

Spletni vir 1: Wikipedia: Agenda 21 for Culture; http://en.wikipedia.org/wiki/Agenda_21_for_culture, 14. 10. 2014.

Spletni vir 2: Slovenska nacionalna komisija za Unesco: Kulturna raznolikost; <http://www.unesco.si/projekti-in-aktivnosti/kulturna-raznolikost.html>, 14. 10. 2014.

Spletni vir 3: THEmatic Transnational church Route development with the Involvement of local Society; www.thetris.eu, 2. 12. 2014.

Dokumenti in zakonodajni viri

BEPA: Bureau of European Policy Advisers: Empowering People, driving Change: Social innovation in the European Union, 2011; (dostopno na: http://ec.europa.eu/bepa/pdf/publications_pdf/social_innovation.pdf, 25. 5. 2014).

KONVENCIJA: Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine (MKVNKD), Ur. l. RS 2/2008, 8. 1. 2008 (dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlimpid=20082>, 14. 10. 2014).

RESOLUCIJA: United Nations General Assembly Resolution: Culture and Development (A/RES/65/166), 28. 2. 2011 (dostopno na: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/65/166, 25. 5. 2014).

UNESCO: Unesco Universal Declaration on Cultural Diversity, 2002 (dostopno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>, 14. 10. 2014).

UNESCO: The Power of Culture for Development, 2010 (dostopno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001893/189382e.pdf>, 29. 7. 2012).

Development Potential of Cultural Heritage to Mitigate Contemporary Social and Economic Problems

Development potential of cultural heritage is reflected in different aspects of achieving sustainable development, which is the primary policy plan for a better future. Furthermore, heritage practices aid in mitigating the impact of the current social and economic crisis that each of us faces in her or his unique way. Since heritage activities generally involve a larger number of people they could potentially contribute to greater social cohesion; intergenerational cooperation; lifelong learning; integration of vulnerable groups into the society; creation of a stimulating environment for new, innovative, and competitive products; and so on. In addition, the knowledge and skills of our ancestors, who depended upon natural resources and sustainable use of natural resources such as wood and stone, for example, can contribute to the development of sustainable products and services. These may be the results of the development of not only cultural and experiential tourism but also of the development of creative occupations (industrial and graphic design, marketing, and other methods of promotion), all of which create new employment opportunities for the young. To a lesser extent, however, do heritage activities indicate ways for the creation of different types of connections and cooperation among key development actors. Even though in theory all European and national development strategies, all programs of European funds, and all calls for projects emphasize the need for all kinds of cooperation, and particularly for public-private partnership, it is extremely difficult to harmonize the needs of all development actors in reality. This paper examines the problems, experience, and individual practices in the management and use of cultural heritage in order to promote and further rural development. It also offers concrete ideas on how to design, through the many informal opportunities offered by heritage activities, innovative research hubs, which would stimulate networking and provide incentive for and facilitate cooperation among various stakeholders in the development. The methodology presented in the paper has been developed at an educational workshop organized within the European project THETRIS (*THEmatic Transnational Church Route Development with the Involvement of Local Society/Razvoj tematske mednarodne cerkvene poti s sodelovanjem lokalne skupnosti*). In the period between July 1, 2012 and December 31, 2014, this project was implemented by the Research Station of the Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts in Nova Gorica.

LEDINSKA IMENA V ŠENTTOMAŽU PRI CELOVCU IN OKOLICI

Pregledni znanstveni članek | 1.2

Izvleček: Celovško polje oz. zlasti stara občina Šenttomaž pri Celovcu in okolica imata bogato jezikovno dediščino slovenskih ledinskih imen, ki so se ohranila do danes. Prvotni zapisi segajo v leto 1827. Zgodovinski zapisi so narečno obarvani in nakazujejo razne vidike sociolingvističnih danosti takratnega časa, vključno z medkulturnimi procesi. Zato naj bi njihovo raziskovanje potekalo interdisciplinarno, sodobni zapisi pa morajo upoštevati tako sodobni jezikovni standard kot lokalno narečno tradicijo.

Ključne besede: ledinska imena, mikrotoponimi, toponomastika, kataster, kulturni transfer, inkulturacija, avstrijska Koroška, Celovško polje, Štalenska gora, Šenttomaž pri Celovcu, Celovec, Grabštanj, Otmanje, Pokrče

Abstract: Celovško Polje/Klagenfurter Ebene, Austria, and the former municipality of Šenttomaž/Sankt Thomas by Celovec/Klagenfurt and its vicinity in particular, has a rich linguistic heritage of local place names in the Slovene language, which has been preserved to the present. The historical records date back to 1827. Since they are written in dialect they indicate various sociolinguistic aspects of the period in which they originated as well as intercultural processes of that time. Consequently, they should be investigated by using a multidisciplinary approach, with the findings taking into account both the contemporary standard language and the local dialectical tradition.

Key Words: place names, microtoponyms, toponomastics, cadastre, cultural transfer, enculturation, Austrian Carinthia, Celovško Polje/Klagenfurter Ebene, Štalenska Gora/Magdalensberg, Šenttomaž/Sankt Thomas by Celovec/Klagenfurt, Celovec/Klagenfurt, Grabštanj/Grafenstein, Otmanje/Ottmanach, Pokrče/Poggendorf

Slovenska ledinska imena s Koroške so bila leta 2010, po prizadevanjih slovenskih kulturnih društev in Martine Piko-Rustia ter drugih sodelavk in sodelavcev Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik (SNIUJ), sprejeta v Unescov seznam nesnovne kulturne dediščine (Spletni vir 1). Tako so bila poplačana številna prizadevanja domačinov za ohranjanje tega dela kulturne dediščine, ki po svoje izraža zgodovino in identiteto kraja oz. celo polja, hribčka ali ledine (prim. Golec 2009, 2010; Klinar 2012). Tudi v nastajajoči *Enciklopediji slovenske kulturne zgodovine na Koroškem, od začetkov do leta 1942*¹ imajo ledinska imena svoje mesto, saj nam pogosto pomagajo razumeti nekatere zgodovinske procese in lokalno zgodovino. Včasih njihovo zgodovinsko sporočilnost spoznamo dokaj enostavno, zlasti kadar se navezujejo na dane geografske značilnosti, včasih pa razodevajo staro in prastaro socialno ali pravno zgodovino kraja. In seveda so v *Enciklopediji* upoštevana odlična dela – zemljevidi iz Kotmare vasi, Šmarjete v Rožu, Sel in Škofič. Kotmirčani oz. Gorjanci so svoja ledinska imena na multimedijski način postavili celo na splet (Spletni vir 2), kar je posebej zanimivo za domačine, goste in tudi za znanstvenike raznih ved. S tem so se Kotmirčani skupaj z drugimi spet izkazali kot plemeniti kulturniki v tradiciji našega bukovištva, ki si je vedno prizadevalo za najvišjo kulturno raven in odličnost. Prav to je posebnost regionalne kulturne zgodovine na Koroškem, ki bi bila vsekakor vredna, da bi bila uvrščena na seznam Unescove nematerialne kulturne dediščine. In tudi za naju s Katjo Sturm-Schnabl, ki sva urednika *Enciklopedije* in hkrati domačina današnje občine Štalenska gora na severno-osrednjem delu Celovškega polja, se je z *Enciklopedijo* ponudila enkratna priložnost, da ponovno raziskujeva in zapiševa starodavno in še živo slovensko kulturno dediščino »stare ob-

čine« Šenttomaž nad Celovcem in njenega bližnjega okolja. Ob tem sem imel posebno srečo, da sem imel kot domačin dostop do občinskega arhiva in sem lahko fotografiral oz. dokumentiral vse stare katastrske mape ter da je nekdanji sosed in sedanjí vodja deželnega arhiva, g. Wilhelm Wadl, v imenitni občinski zgodovini Štalenske gore z zgodovinske perspektive že obdelal prav naša ledinska imena in da je leta 1995 ta spoznanja tudi objavil (Wadl 1995). Dodatno sem zapisal zlasti sodobno standardizirano obliko ledinskega imena, kadar je to bilo mogoče.

Šenttomaška dediščina ledinskih imen

Šenttomaž – v starih zapisih dokaj dosledno Št. Tomaž – je stara občina v jugozahodnem delu leta 1972/73 v okviru velike občinske reforme novo nastale občine Štalenska gora. Leži v osrednje-severnem delu Celovškega polja. Občino sestavljata stari občini Šenttomaž in severno-vzhodno ležeče Otmanje. Območje občine je od karantanske dobe tesno povezano s slovensko kulturno zgodovino, saj je v njej 10 razmeroma izredno majhnih katastrskih občin, ki so nastale v nasledstvu avtonomnega sodstva karantanskih kosezov. Katastrske občine torej po svoje zrealijo pravno zgodovino.² Dodatni viri za interpretacijo naših ledinskih imen iz omenjenih katastrskih map občine iz let 1898, 1901 in 1906, na podlagi merjenj leta 1827, so zapisi našega nadregionalno aktivnega kulturnega društva Edinost Št. Tomaž in Hranilnice in posojilnice Št. Tomaž. Dodatno lahko navedem, da sta fari Šenttomaž in Timenica bili še leta 1924 zapisani kot slovenski in da so bile Otmanje v istem letu zapisane kot »nemška in slovenska« fara. Wadl piše, da ima od katastrskih merjenj iz let 1826 do 1828 vsako zemljišče svojo številko parcele, da

1 Predvideni izid v letu 2015.

2 O tem sem pisal v prispevku o Celovškem polju (Schnabl 2013a: 107–122) in se tudi pri tem oprl na temeljna dela Wilhelma Wadla.

* Mag. Bojan-Ilija Schnabl MAS, magister filozofije in »master« javnega upravljanja (Public management), doktorand programa novejšje zgodovine na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete, Univerza v Mariboru.

pa so zemljišča prej imela svoja imena, ki so bila prvič zapisana prav ob teh meritvah. Tudi zapisi na omenjenih zemljevidih so zgodovinski, ker se v njih prepletajo narečni elementi, prav tako kot ponekod češki elementi, saj so očitno imena vsaj deloma zapisovali uradniki češkega rodu (tako npr. *Na Oslu* namesto *Na Oslu* med Rogarjo vasjo, *Rogarjevco* po domače, in *Oslom* oz. *Na Oslu*). Zgodovinski zapis *Sa Mostom* danes standardno slovensko zapišemo *Za mostom* (jugovzhodno od Žilj). Nekatera ledinska imena so zapisana v takratnem slovenskem pravopisu, ki se je sčasoma seveda razvil. Tako beremo npr. *per Rabi*, kar je standardno slovensko *Pri Rabi* (severno od Blažnje vasi), *per Krisu*, standardno slovensko *Pri križu* severovzhodno od Rogarje vasi, in *per Stegnach*, standardno *Pri stegnah*, vzhodno od Bezovja. Zgodovinsko pisavo najdemo tudi v sestavljenkah nekaterih oblik lokativa, tako npr. *Podoswam*, standardno slovensko *Pod oslom*, južno od *Osla/Na Oslu*, *Sapotam*, standardno slovensko *Za potom*, južno od Rogarje vasi in *Vodinach*, standardno slovensko *Na vodinjah*, jugovzhodno od Svinče vasi. Pri ledinskemu imenu, zapisanem *Namirlach*, zahodno od Pobrežij v občini Pokrče in južno od hribčka Plešavka, sodobne standardne oblike (še) nisva uspela zapisati. Le za Plešavko sem lahko zapisal pravljino poetično razlago v zgodovinski črtici o ledinskem imenu *Na Tamnah* (Schnabl 2013b: 135–138), ki je izšla pod naslovom *Magnolija in tulipani. Pripovedi in resnične pravljice s Celovškega polja* (Schnabl 2014: 33–40).

Nekatera ledinska imena iz omenjenih katastrskih map po zapisu lokativa z dvema besedama s tega vidika ustrezajo sodobni standardni obliki: npr. *pod Leschjam*, danes gotovo *Pod lešjam*, po Wadlu »pod gozdom«, ki se verjetno navezuje na neki lešnikov gaj na območju severno od Bezovij in južno od Šentlovrenca (gozdu vzhodno od Bezovij proti Jožapu oz. Šenttomažu danes rečemo *Amerika*, toda nihče ne zna razložiti, od kot to ustaljeno ledinsko ime; morda so se nekateri Bezovčani kdaj izselili v Ameriko in so šli na pot skozi gozd najprej v Šenttomaž in potem naprej v Celovec in daljni svet) (Schnabl 2011: 112). Prav tako je pri ledinskem imenu *med Bresjam*, standardno slovensko *Med brezjam*, ki se očitno navezuje na nekdanji brezov gaj severno od Bučinje vasi vzhodno oz. na levem bregu Krke. V obeh primerih bomo hkrati ohranili narečno obliko t. i. akanja, ko pač domačini v pristnem slovenskem narečju izgovarjamo »a« namesto »e« (*Med lešjam* in ne *Med lešjem*, *Med brezjam* in ne *Med brezjem*), kar je pri ledinskih imenih prav tako legitimno. Zapisani sta tudi ledinski imeni *Nad Hamrom* in *nad Horom*. *Nad hamrom* leži južno oz. vzhodno od Krke na griču oz. grebenu blizu Škofjega dvora in je verjetno povezan z gospodarsko dejavnostjo v Rutah blizu mostu čez reko (tod je še danes spominska plošča v spomin na mejo med plebiscitnima conama A in B, kar hkrati govori o slovenski kulturni zgodovini tega prostora). Starodavni zapis *nad Horom* bomo danes narečno obarvano zapisali *Nad horom*, standardno slovensko pa bi lahko bilo ali *Nad goro* ali *Nad gozdom*, saj je v poljanskem govoru Celovškega polja (ta spada k osrednjejužnokoroškemu slovenskemu narečju) *hora* lahko tako gozd kot tudi gora. In v tem primeru je mogoče oboje. Zato je v tem primeru narečno obarvani zapis ledinskega imena ustrežnejši, ker dopušča širše pomensko polje. Ledina *Nad horom* pa leži severno od *med Bresjam*, torej standardno slovensko *Med brezjem* v današnji občini Pokrče (narečno Poča ves). Nekatera ledinska imena so se tudi lokalno razvila. *Fika* (gozd med Svinčo vasjo in domačijo Bajgot pri Šentlovrencu) je še za-

pisana *Fike*. Ledina *Nasdreti*, standardno slovensko *Na zdrtu*, leži nad domačijo Smrečnik v južnem delu Rogarje vasi. Zapis ustreza geološki podobi omenjenega kraja, na zemljevidih pa se nahaja na celotnem območju severno od podružniške cerkve Šmarjeta, ki je danes del Celovca oz. Trdnje vasi. Domačini območje danes pogosto imenujemo tudi *Šmarješki gozd* – dokler ga razvoj mesta in industrije ne bo pogoltnil. Vsekakor je tudi to lep primer, kako pomembni so zapisi ledinskih imen za jezikovno kulturo in pravilno jezikovno rabo.

Domačini poznamo še nekatera druga ledinska imena, ki niso zapisana v katastrskih mapah in ki pravzaprav izvirajo iz hišnega imena nekdanjih domačij, ki pa jih danes že dolgo ni več, imena pa so ostala. Tako poznamo *Žnehlovco* in *Brka* na vijugasti poti iz Svinče vasi proti Bajgotu in Šentlovrencu, prvo severno, drugo južno od tega, še preden se »dotakne« reke Krke na njenem desnem bregu. Slednje ime je ponovno zaživelo, ko je domačin, stric Franci, tam na zelenem travniku zgradil hišo, ki je zdaj spet *Brk* ali *pri Brku*. V Bezovjah je od nekdanje Šolarjeve domačije ostalo le gospodarsko poslopje, *Šolar* oz. *Pri šolarju* pa je ostal kot ime travnika.

Pri nekaterih sodobnih zapisih je, kakor smo že videli, poseben izziv, kako primerno zapisati sodobno standardno obliko ledinskega imena, ki hkrati spoštuje lokalno jezikovno oz. narečno zgodovino. Milka Olip namreč pravilno piše, da seveda tudi nemških krajevnih ali ledinskih imen v uradni rabi ne zapisujejo fonetično ali narečno (npr. »Klognfnuat«), temveč standardno (Olip 2014: 8). Brez pomislekov bomo tako prevzeli ledinsko ime, zapisano kot *Tinja*, ki ima po Wadlu verjetno isti izvir kot naše znamenite Tinje na vzhodnem robu Celovškega polja in ki pri nas leži severovzhodno od Šentlovrenca na desnem bregu Krke. Po Wadlu označuje območje, ki je bilo ograjeno, prav tako, kakor so bile Tinje. Torej gre za območje vaške ali srenjske paše. Enako bomo prevzeli še živi ledinski imeni *Kukenja* (po Wadlu »razgledna točka«) ali *Pod Kukenjo* vzhodno od Žilj. *Kukenja* ima poleg tega tudi svojo literarno podobo in je tako zapisana v slovenščini. Pri nekaterih ledinskih imenih bomo morali poseči le nekoliko pravopisno. Tako bomo namesto *Neschza* (po Wadlu »jama ali vdolbina«) zapisali sodobni standardnoslovenski obliki ustrežajočo *Nežca* (severno od Šentlovrenca). Podobno velja za *Pod hišo* namesto *Pod hischo*, *Ročica* namesto *Rotschiza* (po Wadlu »potoček«), tj. območje ob izlivu Bučinjskega potoka v Krko južno od Žilj.

Zanimiva je Wadlova analiza zgodovinskih zapisov ledinskih imen na območju naše občine, saj meni:

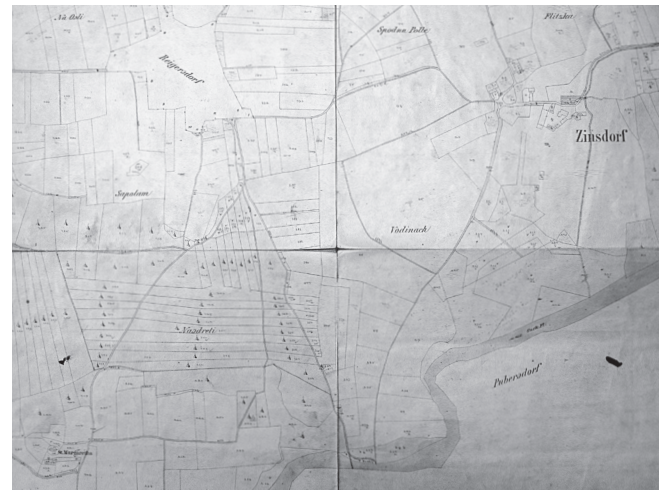
Območje južno od zvezne ceste v dolino Krčice je dobilo izključno slovenska ledinska imena. Vzdolž te ceste prevladujejo nemška ledinska imena, severno spet slovenska. Na območju Otmanj vodi jasna ločnica pri Mižli vasi. Severno od nje prevladujejo nemška ledinska imena, južno od nje so skoraj sama slovenska imena. Iz tega lahko razberemo, na katerih območjih občine je bilo prebivalstvo leta 1827 že v stanju, da poda nemško obliko ledinskega imena in kje je razmišljalo še izključno v domačem slovenskem narečju.³ (Wadl 1995: 64)

V občinskih katastrskih mapah so bila *krajevna* imena – v nasprotju z ledinskimi imeni – sistematično zapisana v nemški

3 Prevod je avtorjev.

Katastrska občina Bučinja vas/Wutschein, leta 1901 (detajl).
Vir: Arhiv občine Štalenska gora (foto: © Bojan-Ilija Schnabl, 2012).

Katastrska občina Svinča vas/Zinsdorf, leta 1901 (detajl).
Vir: Arhiv občine Štalenska gora (foto: © Bojan-Ilija Schnabl, 2012).

obliki. Zato tudi ni nenavadno, da so bila ledinska imena, ki se navezujejo na ime vasi, z dodatkom nemškega krajevnega imena zapisana tudi v nemščini. Tako so ledinska imena v nemškem zgodovinskem pravopisu (od zahoda proti vzhodu *Zeiselsdorferfeld*, *St. Thomaserfeld*, *Matzendorferfeld*, *Lassendorferfeld*, *Deinsdorferfeld*, *Vellacherfeld*), v standardni slovenščini pa so ustrezna ledinska imena *Čilberško polje*, *Šenttomaško polje*, *Domačjevaško polje*, *Vasjevaško polje*, *Dominčavaško polje* in *Belsko polje*. Pri Domačji vasi bomo domačini lahko uporabljali ledinsko ime na temelju ustaljene poljanske narečne variante *Mačjevaško puale* ali *Mačjevaško polje*. Hkrati pa lahko ugotovimo, da je naše *Spodnje polje* (zapisano kot *Spodnu Polle*) severno-severovzhodno od Svinče vasi (zahodno od vaške poti proti severu) ohranilo svoje pristno slovensko ime tudi v zgodovinskem zapisu. Pri ledinskih imenih, zapisanih kot *Obere Rabi* in *Untere Rabi* pri Žiljah na desnem bregu Krke, pa je očitna jezikovna kontaminacija, pri čemer je ohranjena slovenska slovnična podlaga (pri *Zgornji* ali *Spodnji Rabi*). Tudi to je značilno za deželni jezikovni razvoj, kjer je prišlo do različnih oblik kulturnih procesov oz. postopnih inkulturacij (Schnabl 2012).

Wadl je tudi opozoril, da je večina ledinskih imen povezana z lego in geografskimi danostmi, druga pa podajajo informacijo o posebni gospodarski dejavnosti. Tako je naš *Kollwerch* (nem. *Köhlerstätte*), gozd blizu Ovčjaka v kolenu Krke na njenem levem bregu, pač kraj, kjer se je pridelovalo oglje. Ledinsko ime *Pri grofovem mlinu* (zapisano še kot *per grovou Mlin*) se verjetno navezuje na goriške grofe, ki so bili v srednjem veku lastniki posesti v Timenici.

Poleg navedenih ledinskih imen naj omenim še naslednja: *Strugenza*, po sodobnem pravopisu *Strugenca*, ki se očitno navezuje na strugo potoka oz. reke Rabe že v občini Gospa Sveta in severno od Blažnje vasi in zahodno od gore »Sechzigerberg«, slovensko verjetno – tako sem skušal dognati – *Na Tamnah*. Jugozahodno od Partovce je *Barollone*, severno od nje, že blizu Gundrske vasi, pa t. i. območje *Stuck*. Za prvo danes le težko najdemo sodobno slovensko pravopisno obliko in bomo standardno zapisovali prav tako, kakor piše v starih mapah. Za *Stuck* (drugje tudi *Stuk*, *Nad Stuki*, slednje pri Lečji Gori in pri Ačalah v Celovcu, *Na Stuck* pri Žabičah pri Grabštajnu, *na Stuki* pri

Šentpetru pri Grabštajnu itn.), pa lahko domnevamo, da izvira iz izposojenke »*Stück*« (tako po presoji Milke Olip za podobne primere v Karavankah). Pri *Flicki*, zapisani še *Flitzka*, severno-severovzhodno od Svinče vasi (vzhodno od vaške poti proti severu), je posodobitev oz. standardizacija samoumevna. Za ledinsko ime, zapisano kot *Beski*, bomo na podlagi narečne rabe in analize lahko domnevali, da gre za povezavo z bezgom, saj je ledina jugozahodno od Šentlovrenca in blizu same vasi Bezovje (zahodno od omenjenega Bajgota). *Ni Klini* je ledina, ki je prav tako zapisana jugovzhodno od Žilj, in je morda *Na klini*, kar zopet ne razkriva prvotnega pomena imena. Za ledinsko ime, zapisano kot *Na Uresi*, južno od Vasjevaškega polja, je sodobni slovenski zapis *Na vresi*, ki tako ohranja del svoje narečne identitete. Pri *Smerzhini* (standardno *Smrčina*) domnevava podlago *smrečje*, saj je severno od Timenice. Za ledinsko ime *Brezovca* (jugozahodno od Rut pri Škofjem dvoru, na levem bregu Krke severno ob medobčinski ceste v Pokrče), je povezanost z brezo dokaj očitna. Pri ledinskemu imenu *Vogra* južno od Rut pri Škofjem dvoru je morda osnova neka povezanost, podobna izviru krajevnega imena Vogrče (Vogri/Obri), kakor to pri krajevnomu imenu zapisuje Kranzmayer. Za ledinsko ime, zapisano kot *Hurtz*, jugozahodno od vasi Olše v Pokrčah na levem bregu reke Krke, severno od 484 m visoke Plešavke in južno od omenjene *Tinje*, je slovenski izvir dokaj očitno, če ga povežemo s prav tako omenjeno narečno *horo* oz. *Na/V hurcə*.

Na javnem razglasu načrta namembnosti površin za Otmanje so še naslednja slovenska ledinska imena oz. ledinska imena slovenskega izvira: *Buaza* in *Vogra* jugozahodno ter *Bernza* južno od Mižlje vasi. Za *Bernca* domnevamo, da gre za enak izvir kot pri naši znameniti Brnci na Zilji, ledinsko ime lahko torej v sodobni slovenščini tudi tako zapišemo (*Brnca*). *Prode* (iz *proda*) in *Dulla* (iz slovenskega dola – stranska dolina) ležijo vzhodno od Posove (že v občini Gospa Sveta) oz. južno omenjenih Vogr. Ledinsko ime *Blato*, zapisano *Blatto*, ima jasen izvir (*blato*) in leži jugovzhodno od Srepč. Končno pa ledinski imeni, zapisani kot *Na Ziwunza* (jugovzhodno od Mižlje vasi) in *Krameta* (vzhodno od Srepč), še nista razodeli svojih etimologij in s tem podlage za interpretacijo in zapis v sodobni slovenski pravopisni obliki (morda: *Na Civnici* in *Krameta*).

Primeri slovenskih ledinskih in krajevnih imen s širšega območja Celovškega polja

Zapisu ledinskih imen pa lahko dodamo še eno, v tem sklopu zanimivo krajevno oz. ledinsko ime, namreč *Suho polje*. Krajevno ime Suho polje je zapisal Rudi Vouk st. v knjigi o utrakvističnem šolskem sistemu (Vouk 1980: 33). Prav tam so tudi zapisana in normirana poljanska krajevna imena Božnice/Feschnig, Frajnbek/Freudenberg, Ličje/Unter- in Ober-Leibnitz, Nerešovce/Nessendorf, Smolje/Kronabeth (nav. delo: 33, 74), v današnjem Celovcu Rožnek/Roseneck (nav. delo: 31, 72) in Veternica/Witternitz (nav. delo: 32, 73) ter Lepa vas/Schöndorf (nav. delo: 40, 81) pri Slovenskem Šmihelu. Pavle Zdovc pa podaja za nemško ustreznico Dürnfeld (vas oz. naselje severno od Ličje – nemško Leibnitz/Ličja, ki leži severozahodno od Timenice in južno od Mižlje vasi) v slovenščini kar dve različici, namreč *Dürnfeld* in *Niče* (nemško-slovenski seznam). V slovensko-nemškem seznamu pa je zapisal samo Nica vas (nemško Eixendorf), ki leži severozahodno od Mižlje vasi (vasi Leibnitz/Ličja pa ni na Zdovčevem nemško-slovenskem seznamu) (Zdovc 2010).

Vsekakor so v zgodovinskih zapisih in pravopisih še številna slovenska ledinska imena – in to vsej bližnji in širši okolici stare občine Šenttomaž, za katere je mogoče oz. bo mogoče določiti sodobno slovensko pravopisno obliko. Tako najdemo v zgodovinskem zapisu pri Trdnji vasi Za Martiniakom (Za Martinjakom), *Per Wodi* (Pri vodi), *Nive pod traunikim* (Njive pod travniki), *pod Jeschom* (Pod Ježom), *na Jeschu* (Na Ježu), *per Cesti* (Pri cesti), *Bresnica* (Breznica), *nad Wirthom*, *per Gruschi*, *nad starum Czestum* (Nad staro cesto), *Krive Nive* (Krive njive), *Gmainach* in *Gmaina* (Gmajna); pri Limarji vasi Nacilla, *per Sellenem Polli* (Pri zelenem polju), *Uokroglica* (Okroglica), *Krive Nive* (Krive njive), *Ograda* (Ograda), *Kernica* (Krnica), *per stari Czesti* (Pri stari cesti); pri Pobrežah Puberschka gmeina (Pobrežka gmajna), *Na Stamina*, *Uresa* (Vresa), *Modschach*, *Dobrava* (Dobrava), *Dornova*; na oz. v Lečji Gori spodno Polle (Spodnje polje), *Sverne Polle* (Severno polje), *Ograja* (Ograja), *nad Koglem*, *nad Wařiom* (Nad vasjo), *nad Stucki*, *Meschnarze* (Mežnarce); v Mišljah nad Vasjo (Nad vasjo), *pod Koglem*, *Ruthescha*, *Pettram*, *Ograie* (Ograje), *Gmaina* (Gmajna), *per Gori* (Pri gori), *Raunia*, *pod Rowom* (Pod rovom), *Vojach*; pri Blažnji vasi Blatenza (Blatenca), *Na Blatti* (Na blati), *Pod Krajam* (Pod krajom), *Velke Nive* (Velike njive), *Rathschnicza* (Račnica), *Voglach*; pri Borovjah Brezova Hora (Brezova hora (!)), *Podmirom* (Pod mirom), *Pri Krischi* (Pri križu), *Blatta* (Blato), *Poznak*, *Spodnopolle* (Spodnje polje), *Tablitza* (Tablica); pri Grabštajnu grajsko Polle (Grajsko polje). Severno od Posove v Gospe Sveti je zapisano še eno slovensko ledinsko ime, in sicer *Per Goritschnig*, kar je zastarel narečni zapis ledinskega imena *Pri Goričniku* in se navezuje na tamkajšnjo domačijo Goritschnig/Goričnik zahodno od Trebeše vasi (Treffelsdorf), ki leži severno od omenjene Mižlje vasi.

Če pogledamo omenjene franciscejske katastre iz let 1826–1828 (dostopni so tudi na spletu, Spletni vir 3), bomo našli še številna slovenska ledinska imena po vsem Celovškem polju, v okolici Celovca in mestu samem, na območju severno od Vrbskega jezera in Možberka in še drugod po Koroškem.

Marsikatero ledinsko ime ima že objavljeno literarno obliko in je s tem živo in ohranjeno v sodobnem slovenskem jeziku. Za številna ledinska imena na Celovškem polju in drugod po juž-

nem Koroškem pa je oz. naj bo pričujoče delo na podlagi že objavljenih zgodovinskih katastrskih map spodbuda za nadaljnja raziskovanja.

Literatura

GOLEC, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja. 1. del. *Arhivi* 32, 2009, 283–338.

GOLEC, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja. 2. del. *Arhivi* 33, 2010, 339–396.

KLINAR, Klemen idr.: *Metode zbiranja hišnih in ledinskih imen*. Projekt FLU-LED v okviru Operativnega programa Slovenija-Avstrija 2007–2013. Jesenice: Gornjesavski muzej, 2012.

OLIP, Milka: Kako zapisujemo ledinska in hišna imena. *Shranjeno za prihodnost. Ob 20-letnici Narodopisnega društva Urban Jarnik* (posebna izdaja Štirinajst dni; priloga Nedelje), marec 2014, 14.

SCHNABL, Bojan-Ilija: Inkulturacija, fenomen kulturnih procesov na Koroškem. *Studia mythologica Slavica* 15, 2012, 231–246.

STURM-SCHNABL, Katja in Bojan-Ilija Schnabl (ur.): *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška, Von den Anfängen bis 1942*. Dunaj: Böhlau Verlag (v pripravi za tisk, predviden izid v letu 2015).

VOUK, Rudolf: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918 / Bestandsaufnahme der Kärntner utraquistischen Schulen bis 1918*. Celovec: Slovenski znanstveni inštitut (Disertacije in razprave; 6), 1980.

WADL, Wilhelm (ur.): *Magdalensberg. Natur – Geschichte – Gegenwart. Gemeindechronik*. Celovec: Heyn, 1995.

ZDOVC, Pavel: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem / Die slowenischen Ortsnamen in Kärnten*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 2010 (Na Wikipediji objavljena Zdovčeva krajevna imena: http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_imen_avstrijskih_krajev; https://sl.wikipedia.org/wiki/Štalenska_gora; https://sl.wikipedia.org/wiki/Celovsko_polje).

Objavljena literarna dela z omembo štalenskih ledinskih imen

SCHNABL, Bojan-Ilija: Božja pot do Gospe Svete in nazaj, ali Večno mlade lipe. *Koledar Mohorjeve družbe* 2012. Celovec: Mohorjeva, 2011, 112–116.

SCHNABL, Bojan-Ilija: Celovško polje, neznani zaklad osrednje slovenske kulturne pokrajine. Izsledki enciklopedijskih raziskovanj. *Koroški koledar* 2013a, 107–122.

SCHNABL, Bojan-Ilija: Tamnah, Na Tamnah – Temna gora. Zgodovinska črtica o imenu gore nad celovskim poljem. *Koledar Mohorjeve družbe* 2013b, 133–138.

SCHNABL, Bojan-Ilija: *Magnolija in tulipani. Pripovedi in resnične pravljice s Celovškega polja*. Celovec: Drava, 2014.

Viri

Katastrske mape iz Šenttomaža pri Celovcu iz let 1898, 1901 in 1906 na osnovi merjenj leta 1827 iz občinskega arhiva Štalenska gora *Načrt o namembnosti parcel Otmanje* (razglas v občini Štalenska gora); <http://www.kagis.ktn.gv.at/>; fotodokumentacija avtorja.

Sodobni koroški zemljevidi s slovenskimi ledinskimi imeni

Kotmara vas: *Kotmara vas – Horni Kompájn, Konják in Hudár. Slovenska ledinska, krajinska in hišna imena / Köttmannsdorf – Horni Kompájn, Konják und Hudár: Slowenische Flur-, Gebiets- und Hofnamen*. Gorjanci: Slovensko poslovno društvo Gorjanci, 2008 (<http://gorjanci.at>).

Sele: *Življenjski prostor Sele / Lebensraum Zell*. Sele: Interesna skupnost selskih kmetov, 2008 (<http://kosuta.at>).

Šmarjeta v Rožu: *Šmarjeta v Rožu/St. Margareten im Rosental*. Apače in Celovec: Kulturno društvo Šmarjeta-Apače v sodelovanju s Slovenskim narodopisnim inštitutom Urban Jarnik, 2011.

Škofiče: *Škofiče/Schiefling*. Slovensko prosvetno društvo Edinost Škofiče, 2011.

Spletni viri

Spletni vir 1: *Verzeichnis des immateriellen Kulturerbes in Österreich, Slowenische Flur- und Hofnamen in Kärnten*; <http://nationalagentur.unesco.at/cgi-bin/unesco/element.pl?eid=12>, 7. 10. 2011.

Spletni vir 2: *Slovensko prosvetno društvo Gorjanci Kotmara vas*; <http://www.gorjanci.at>, 7. 10. 2014.

Spletni vir 3: *Amt der Kärntner Landesregierung – KAGIS*; <http://www.kagis.ktn.gv.at>, 7. 10. 2014.

Local Place Names in Šenttomaž/Sankt Thomas by Celovec/Klagenfurt and Its Vicinity

Local place names (microtoponyms) are an integral part of the linguistic cultural heritage of a microregion as well as the wider linguistic or territorial community, and even different communities. Although they generally refer to a (former) geographical feature they may also embody various economic endeavors of the past and even medieval legal relations. This suggests the need for an interdisciplinary approach to the research of such names. The place names found in Celovško Polje/Klagenfurter Ebene, Austria, and the former municipality of Šenttomaž/Sankt Thomas by Celovec/Klagenfurt and its vicinity in particular, which were first recorded around 1827 when the first cadastres were being made, reflect, among other things, the local linguistic history. Mostly in the Slovene language, the names indicate the sociolinguistic circumstances of the villages and nearby areas of that particular period. They were recorded according to the manner of that time, frequently in dialect, and sometimes demonstrate that their creators were not necessarily proficient in the Slovene language. Most of these place names have been preserved to the present and are still in use, also by people who no longer speak Slovene; in this case, they have been enculturated. Contemporary Slovene records of such names should consider both the modern standard language and the dialectal tradition and localisms used by the people living in this part of southern Carinthia.

»KO DEDIŠČINA OŽIVI«

Interpretacija dediščine v sodobnem ljudskem gledališču na Slovenskem

Strokovni članek | 1.04

Izvleček: Etnologi in kulturni antropologi se na terenu velikokrat srečamo z različnimi oblikami poseganj po preteklosti in njenimi interpretacijami. Pogosto uporabljena oblika interpretacije je tudi gledališče oziroma v primeru t. i. ljudskega gledališča uprizorjanje dediščine z igro. Avtorica v članku predstavi primere in merila gledališke ljubiteljske dejavnosti, ki snov za svojo uprizoritev črpa iz preteklosti; dediščina je z določenimi gledališkimi tehnikami (npr. besedilo in kostumi) »postavljena na oder«, da ob posebnih priložnostih »oživi« za občinstvo.

Ključne besede: ljudsko gledališče, kulturna dediščina, interpretacija, Slovenija

Uvod

Že kot majhnim otrokom so nam odrasli nostalgичno govorili, da je dediščina bogastvo, ki ga je treba varovati, ohranjati in prenašati na naslednje rodove. Z dediščino v različnih oblikah se srečamo že kot otroci, najprej v družini, nato v procesih vzgoje in izobraževanja¹ ter ob vsakdanjiku in praznikih v domačem okolju ali na različnih javnih prireditvah, festivalih in drugod.

Etnologi in kulturni antropologi se na terenu velikokrat srečamo z različnimi oblikami poseganj po preteklosti. Ljudje se radi oziramo po svoji preteklosti, zato so elementi dediščine zelo primerni in priročni za ljubiteljsko interpretiranje, tj. oživljanje segmentov iz preteklosti, ko gre za oblikovanje identitete, ohranjanje spomina in informiranje. Seveda pa etnologi z delom na terenu nismo le opazovalci dediščine, temveč smo tudi dejavno udeleženi pri njenem »ustvarjanju«. Z raziskavami lahko nevede sooblikujemo podobe izročila – ko nekaj raziskujemo, ko nečemu damo poudarek, postane to za ljudi pomembno.²

Ljudje se sami lahko odločimo, po katerem delu naše preteklosti oziroma dediščine bomo posegli ter na kakšen način jo bomo podali, predstavili ali z njo ravnali v prihodnje. Nekaterim je ljubši osebni pristop, kot so pripoved ali uprizoritev, drugi raje predstavijo svojo dediščino s predmeti, nepremičninami ali v besedilih. Podajanje in predstavljanje dediščine je namreč odvisno

1 Naša prva srečanja z dediščino in spomini nanjo so zelo pogosto ohranjena v podobi romantičnih večerov ob peči, ko nam je babica pripovedovala zgodbe ali pela pesmi; v podobah rokodelskih spretnosti, ki smo jih videli v delovnih opravilih starejših vaščanov; v spominu, kako nas je mama naučila nekaj svojih kuharskih spretnosti; v spominu na različne obrede ob praznikih in vsakdanjiku, ob katerih smo tudi sami prevzeli kakšno nalogo (mogoče jih vseh niti nismo razumeli, ampak smo vedeli, da pač morajo biti) ali kaj podobnega.

2 Tako kakor na primer že Niko Kuret, ki je z vpletenostjo in aktivnim raziskovanjem vplival tudi na to, da so marsikod katero šego oživili in obnovili. Njegovo delo je marsikomu služilo za rekonstrukcijo nekdanje podobe šege in navade (Fikfak 2003: 10).

Abstract: In the course of their fieldwork research, ethnologists and cultural anthropologists often encounter different interpretations of the past. A frequently employed form of such interpretation is the theatre, or in the case of the so-called folk theatre the enactment of heritage through a play. The paper presents examples of, and criteria for, amateur theatre activities that draw the material for their performances from the past and, by means of certain theatrical techniques (such as the text and costumes), on special occasions set it on stage in order to "evoke it to life" before the audience.

Key words: folk theatre, cultural heritage, interpretation, Slovenia

od kraja, časa in namena, prav tako je velik del prenašanja dediščine zelo odvisen od interpretacije posameznika. Vendar, kot je zapisala Marija Makarovič, je škodljivo, če ta prizadevanja zamenja romantično sentimentalni odnos (Makarovič 1968: 3).³ Pri raziskovanju namenjam pozornost igrani ali uprizorjeni preteklosti oziroma t. i. ljudskemu gledališču.⁴ Zanima me torej gledališka ljubiteljska dejavnost, ki snov za svojo uprizoritev črpa iz preteklosti ter jo z določenimi gledališkimi tehnikami (npr. z besedilom in kostumi) »postavlja na oder« oziroma ob posebnih priložnostih »oživi« za občinstvo. Kot taka pa je velikokrat vzeta iz določenega segmenta preteklosti skupnosti in prepuščena interpretaciji avtorjev. Mnogi bi ob tem poudarili, da gre za folklorizem in negativne vidike izrabe dediščine, vendar v tem prispevku predstavljam ljudsko gledališče z vidika interpretacije dediščine in problematiko folklorizma puščam ob strani.

Kaj imata skupnega interpretacija in gledališče?

Razprave o interpretaciji dediščine, kaj sploh je in kako se je lotevati oz. k njej pristopiti, so se začela konec 20. stoletja in se še aktivneje stopnjujejo v 21. stoletju. Interpretacijo kot komunikacijsko stroko je leta 1957 utemeljil Freeman Tilden ter v knjigi *Interpreting our Heritage* podal šest temeljnih načel kakovostne interpretacije, ki z nekaj spremembami v grobem veljajo še danes. Bistveno je, da se interpretacijo upošteva kot komunikacijski proces, ki vzbudi pozornost in zanimanje (*provoke*), poveže vsebino z vsakdanjim življenjem (*relate*) in uporabniku poda informacijo (*reveal*) s pomočjo različnih medijev (Tilden 1957; Spletni vir 1). Pomemben je prenos informacij, ki mora biti jase, celovit in prilagojen ciljnemu občinstvu. Tudi v listini o

3 Poleg romantičnega odnosa Janez Bogataj (1992: 15) omenja še negativni, tržni ali ekonomski in strokovni odnos do dediščine.

4 Za takšno obliko ljudske uprizoritvene dejavnosti so v rabi različni termini, sama v nadaljevanju besedila uporabljam termin (sodobno) ljudsko gledališče.

* Ana Vrtovec Beno, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., asistentka - mlada raziskovalka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, ana.beno@gmail.com.

interpretaciji in predstavitvi kulturne dediščine (*ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*), ki jo je leta 2008 izdala organizacija ICOMOS,⁵ je poudarjen pomen ohranitve elementov dediščine z uporabo ustrezne interpretacije, interpretacija pa je opisana kot sredstvo za krepitev javnega spoštovanja in razumevanja kulturne dediščine. Po njihovem mnenju naj bi ustrezno interpretirani deli kulturne dediščine »predstavili poglede različnih generacij – kaj je posebno in pomembno in zakaj morajo biti prav določeni elementi preteklosti preneseni na naslednje generacije« (Spletni vir 2: 1). Izbrani so le določeni segmenti, zato je še toliko pomembneje, kako jih ohraniti in predstaviti javnosti. V omenjeni listini so navedena naslednja načela kakovostne interpretacije: dostopnost, razumljivost, prilagojenost lokalnim okoliščinam, avtentičnost, trajnost, skrb za vključevanje vseh skupin od domačinov, obiskovalcev do ljudi s posebnimi potrebami ter seveda ustrezna pozornost raziskovanju, strokovnim podlagam, usposabljanju, izobraževanju in ovrednotenju. V dokumentu lahko zasledimo tudi priporočilo, naj interpretacija, med drugim, temelji na živi kulturni dediščini, nesnovnih elementih, tudi gledališču⁶ (nav. delo: 1–8).

Oblike interpretacije uporabljajo različne medije in tehnike – od pripovedovanja, različnih vodenj, postavljanj tabel, primernih avdio- in videosredstev, tiskovin in zemljevidov, prikazov in uprizoritev. Tudi gledališče lahko temelji na omenjenih izhodiščih in predstavlja za posameznike sredstvo kakovostne interpretacije. Gledališče je namreč oblika posredovanja informacij, celo način vzpostavljanja identitete (v primeru, da gre za t. i. ljudsko gledališče⁷), ki z živo izvedbo pred občinstvom pritegne pozornost in ustvari komunikacijo z njim. Gledališče je oblika osebne interpretacije, saj je človek – interpret v neposrednem stiku z občinstvom. Če govorimo o interpretaciji, so po Marjeti Keršič Svetel prav kulturne dejavnosti, npr. ples, likovne dejavnosti, film, video, gledališče, književnost, v službi komunikacijskega procesa (Keršič Svetel 2010: 6–7). Navsezadnje smo ljudje bitja, ki za boljši spomin in motivacijo uporabljamo čutila – če nekaj slišimo, vidimo, celo okusimo ali otipamo, nam postane bližje. Zato morajo biti stvari, ki želijo doseči širši krog opazovalcev, predstavljene na raznovrsten, mikaven in izzivalen način, da pritegnejo pozornost. Zakaj torej ne bi neke vsebine zaigrali ter jo na ta način skušali približati tudi drugim?

O ljudskem gledališču

Ljudska uprizoritvena dejavnost in njeno raziskovanje sta se od konca 20. stoletja zelo razmahnila in dobili povsem drugačen pomen. Pri svojem raziskovanju ljudskega ustvarjanja, vezanega na uprizarjanje dediščine, še vedno uporabljam t. i. tradicionalni

5 International Council on Monuments and Sites / Mednarodni svet za spomenike in spomeniška območja.

6 »Razlaga in predstavitev objektov kulturne dediščine se mora nanašati na njihov širši družbeni, kulturni, zgodovinski in naravni kontekst. ... Pri tem je treba upoštevati tudi nesnovne elemente dediščine, kot so kulturna in duhovna tradicija, zgodbe, glasba, plesa, gledališče, literatura, vizualna umetnost, lokalne šege in navade in kulinarčna dediščina« (nav. delo: 5).

7 Sklicujem se na opredelitev ljudskega gledališča v *Slovenskem etnološkem leksikonu*, po kateri ima ljudsko gledališče pomembno povezovalno vlogo in spodbuja lokalno identiteto (Fikfak 2004).

termin »ljudsko gledališče«, medtem ko so danes v uporabi tudi drugi izrazi, npr. uprizarjanje dediščine, igranje zgodovine, folklorno predstavljanje ipd. Kljub temu, da ima ljudsko gledališče kot termin nekatere negativne konotacije in nekoliko arhaičen prizvok,⁸ ga skušam pri spremljanju na terenu opazovati v sodobnem kontekstu.

Sodobno razumevanje t. i. ljudskega gledališča se namreč odmika od nekdanj izrazito mitične in ritualne funkcije. Če je sredi 50. let 20. stoletja Niko Kuret ljudsko gledališče opredelil kot »mimično-dramatske stvaritve, ki živijo ali so živele med ljudstvom določenih pokrajin kot spremljevalke letnega prazničnega krogotoka, in so zato obred in običaj, le deloma zabava; ... in se izvajajo v sporočenih in stalnih oblikah in v ustaljenem slogu« (Kuret 1958: 17–18), so v 21. stoletju poudarjene predvsem njegova izobraževalna funkcija, spodbujanje ustvarjalnosti, družbenja med posamezniki določene lokalne skupnosti, nacionalne ali lokalne pripadnosti. Jurij Fikfak tako k ljudskemu gledališču ne uvršča le t. i. folklornega ali obrednega gledališča, temveč mu prišteje celotno gledališko dejavnost v lokalni skupnosti. Ljudsko gledališče tako postane povezano s pomembnimi dogodki v letu (npr. pust, različni obhodi, pasijonske procesije idr.) ali pomembnimi dogodki v življenju družinske, fantovske ali vaške skupnosti (Fikfak 2004: 292).

Ljudsko gledališče se odmika od strogo začrtanih pravil, ki veljajo v institucionalnem, poklicnem gledališču. V večini primerov gre namreč za nepoklicne in neinstitucionalizirane skupine, ki jih sestavljajo posamezniki z veseljem do posnemanja, pisanja, ustvarjanja. Uprizoritve vsebujejo omenjene gledališke tehnike, vendar vse od besedila, scene in rekvizitov izdelajo in pripravijo člani skupnosti sami. Hitro se lahko zabriše meja z amaterskim gledališčem. V primeru t. i. ljudskega gledališča je razlika v igrani vsebini – akterji ne posegajo po avtorskih dramskih predlogah in zgodbah, temveč je vsebina uprizoritve, ki jo dramatizirajo, najpogosteje vezana na izročilo skupnosti (npr. prikaz načina življenja v določenem obdobju, uprizoritev zgodb in dogodkov, ki temeljijo na ustnem izročilu skupnosti, ipd.). Avtorji scenarija in poteka so pripadniki skupnosti, v uprizorjeni zgodbi so prikazani ljudje in dogodki iz resničnega življenja. Pri ljudskem gledališču pa je pomembno tudi sodelovanje oziroma vključitev občinstva. Uprizoritve se pogosto povezujejo s pojmi, kot so tradicija, dediščina in zgodovina. Zavest o vrednosti neke šege ali navade, plesa, pesmi in drugih oblik uprizoritvenih umetnosti, potreba po obnavljanju, obujanju in ohranjanju »izgubljenih« stvari ter prikazovanje spominov so privedle do njihove izvedbe na odru (Beno 2012: 49). V primeru ljudskega gledališča gre predvsem za uprizoritve in predstavitve določenih segmentov nesnovne dediščine. Po *Konvenciji o varovanju nesnovne kulturne dediščine* skupnosti in skupine nesnovno kulturno dediščino, preneseno iz roda v rod, nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino, to pa »zagotavlja občutek za identiteto in neprekinjenost s prejšnjimi generacijami, s čimer spodbuja spoštovanje do kulturne raznolikosti in človeške ustvarjalnosti« (Spletni vir 3).

8 Nekateri še danes sledijo oznaki in mišljenju, ki je veljalo do konca 50. let 20. stoletja in po katerem je bila »ljudska« sinonim za »kmečko kulturo«. Pri sodobni etnologiji pa gre seveda za upoštevanje načinov življenja v vseh obdobjih in družbenih okoljih (Bogatay 2004: 292).

Dediščina v rokah interpretacije

Dediščina je danes zelo uporabna snov, ki si jo radi sposodijo med drugim v turizmu, oglaševanju in trženju. Z vstopom v Evropsko unijo so akterjem dediščine različne oblike mehanizmov financiranja in nepovratna sredstva postala dostopnejša, s tem pa je poseganje po dediščini še naraslo in je postala ena glavnih sestavin med številnimi ljubiteljskimi dejavnostmi. Dediščina je tako danes razumljena kot ekonomska, prostorska in družbena kategorija.

Ne le nepremična, tudi premična in nesnovna dediščina sta postali del raznovrstne ponudbe in turističnih ciljev, spletnih portalov in na različne prireditve privabljata množice ljudi.

Bistveni poudarek pri sodobni uporabi dediščine je v razumevanju in vprašanju: komu ali čemu dediščina služi? Dediščina ima danes tako politično razsežnost kot družbeno povezovalno vlogo

»na ravni lokalnih skupnosti in regij; ob zavedanju njene enotnosti zagotavlja občutek lastne identitete, ob raznovrstnosti pa spodbuja strpnost in spoštovanje drugega. Hkrati je pomemben spodbujevalec trajnostnega razvoja in kulturnega turizma, od varstva okolja, prenove in razvoja podeželja do samih (najširših) kulturnih vidikov prostora in njegovega razvoja« (Spletni vir 4).

Sodobno pojmovanje dediščine zato zahteva celovit pristop, strokovno in interdisciplinarno obravnavo z nekaterimi drugimi vedami ter nenehno spremljanje in dokumentiranje njenih rab in interpretacij na terenu.

Za pojavljanje dediščine na turističnih prireditvah v Sloveniji je Janez Bogataj (1992: 34) glede na njene različne rabe analitično razložil štiri glavne skupine:

- prireditve, ki so nadaljevanje (kontinuiteta) dediščine v sodobni čas;
- prireditve, ki so plod našega sodobnega razmišljanja brez povezave z dediščino;
- prireditve, ki so interpretacija dediščine in jih ob zagotovitvi vseh strokovnih zahtev lahko imenujemo tudi »živi« muzej ali gledališče zgodovine;
- prireditve, kjer je dediščina sekundarni element, uporabljen na umeten, režijski način, kot del izmišljene dramaturgije. Takšna uporaba dediščine, njena interpretacija in aplikacija so zaradi neustrezne obravnave med najtežavnejšimi. V večini primerov gre za pojave kiča in folklorizma.

V tej razdelitvi prireditev lahko vidimo primere dobrih in slabih praks uporabe dediščine in njene interpretacije. Kot zgled dobre prakse interpretacije dediščine se v etnologiji pogosto omenja izraz *živi muzej*. V tem primeru t. i. gledališče zgodovine oziroma živi muzej predstavljajo šege in navade, ki so le še stvar preteklosti in spomina, vendar jih iz različnih potreb in motivov umetno postavljamo v sodobnost, ponavadi kot strokovno podprte predstavitve. Tako kakor v filmu ali gledališki igri igralci »našega časa« igrajo motive in vsebine iz preteklosti oziroma zgodovine. To je eden od načinov prikazovanja nekaterih šeg in navad, ki nimajo več svoje funkcionalne, torej globlje vzročne povezave s sodobnim življenjem (Bogataj 1992: 300; 2011: 13). Razširjen je tudi podoben izraz, tj. *živa zgodovina*, ki jo uporablja predvsem interpretacija kot stroka. Tudi v tem primeru gre dejansko za nekakšno gledališče, ki uprizarja življenjske položaje iz preteklih obdobj; po mnenju strokovnjakov pa je to z vidika interpretacije zahtevna oblika osebne interpretacije. Poudariti

je treba, da pri živi zgodovini ne gre za uprizarjanje preteklosti le zaradi zanimivosti, slikovitosti, temveč je igranje zgodovine sredstvo za doseganje interpretacijskih ciljev, tj. komunikacije, učenja in pojasnjevanja. Za še močnejšo izkušnjo se priporoča, da obiskovalci niso le opazovalci, temveč akterji, ki delujejo v rekonstrukciji »potovanja v času« (Keršič Svetel 2010: 11–12).

Gledališče na terenu

Interpretacija dediščine v obliki igranja, uprizarjanja, predstavljanja ali poustvarjanja ima na terenu različne razsežnosti. Dediščina je spremljevalni program različnih prireditev, ne glede na to, da je prikazovanje določenih sestavin dediščine pogosto popolnoma zunaj primarnega okolja (najznačilnejši in najproblematičnejši so sprevodi s prikazi kmečkih del).

Da je na terenu moč opaziti različne primere ljudskega gledališča, se vidi tudi po več vpisih v državni *Register žive kulturne dediščine*, ki vsebuje zvrst / kategorijo »uprizoritve in predstavitve«. V registru so dozdej vpisani različni pustni obhodi, obhodi pustnih oračev, otepanje, Posavsko štehanje in Škofjeloški pasijon, ki je tudi razglašen za mojstrovino žive kulturne dediščine državnega pomena.⁹ Te in še druge podobne primere ljudskega gledališča spremljata dolga tradicija in kontinuiteta. Še več pa je takih, ki so nastali popolnoma na novo, njihovi avtorji pa so ustvarjalni posamezniki, ki črpajo snov iz izročila, preteklosti, zgodovine, dediščine.

Danes so ljudem v prvi vrsti pomembni zabava, ogled, obisk iz veselja, želja po prijetno preživetem prostem času in ne obisk z izobraževalnim namenom. K temu težijo tudi avtorji, akterji oziroma interpreti dediščine. Zato je na terenu mogoče opaziti različne oblike interpretacije, ki se kažejo predvsem v mikavni zunanji podobi in težnji po »drugačnosti od drugih«. Poleg tega je zelo pomembna tudi zgodba. Za sodobne predstavitve so tako najpogosteje izbrani primeri, ki upodabljajo spomine, vezane na vesele strani življenja, največkrat povezane z realnimi osebami in prostori v skupnosti; zgodbe morajo biti preproste in verjetne. Ne gre samo za suhoparno nizanje dejstev, ampak za predstavitve »resničnega« načina življenja s čim več podobnostmi z osebami in prostori dogajanja ter dodanimi humornimi vložki.

Ko igranje dediščine dokumentiramo na terenu, jo lahko razvrščamo na različne načine. Za etnologe so najpomembnejši *akterji*, ki so (po)ustvarjalci in glavni nosilci uprizorjene dediščine. V skupnostih so možnosti raziskovanja številne, saj opazujemo vloge in naloge akterjev v skupini, njihov pristop k dejavnosti ali način povezovanja. Lahko govorimo o priložnostnih skupinah ali stalnih zasedbah, ki so formalno združene v kulturno-umetniških ali drugih društvih; lahko govorimo o majhni skupnosti posameznikov, generacijski skupini ali celo sodelovanju celotne lokalne skupnosti. So tudi družine, ki so se odločile prikazati »zgodbe svojih babic«. Način razvrščanja lahko narekujejo tudi *vsebinska* in predstavljeni elementi dediščine. Pri ljubiteljskih uprizoritvenih dejavnostih je najpogostejša interpretacija dediščine z igranjem oziroma predstavljanjem šeg in navad življenjskega ali letnega cikla, uprizarjanje segmentov vsakdanjega življenja, pomembnih zgodovinskih dogodkov ter različna uprizarjanja lokalne zgodovine (npr. Krvavska legenda), prigode nekdanj

⁹ Za mojstrovino žive kulturne dediščine sta poleg Škofjeloškega pasijona razglašeni tudi enoti Laufarija in Drežniški in Ravenski pust.

večih oseb in spomini na izročilo skupnosti (npr. razbojnik Guzej s Kozjanskega). Najpogosteje je dediščina predstavljena s »tradicionalnim« načinom dela, oblačilnim videzom, plesom, glasbo, uporabo narečja in prehrane. Naslednje pomembno merilo je postavitve uprizoritve v *kontekst*. Uprizoritve se dogajajo na festivalih, prikazih, kot del različnih sprevodov, procesij, na veselicah in sejnih. Redkeje jih vidimo kot samostojne uprizoritve (npr. Škofjeloški pasijon, Ravbarska vas, Krvavska legenda). Opazujemo in razdelimo jih lahko po *obliki izvedb*: kot obhod od hiše do hiše, kot predstavitev na (improviziranem) odru ali na kakšnem drugem javnem prizorišču (odprtem ali zaprtem). Pomembni kategoriji sta *stalnost in kraj* izvedbe – večinoma se dogajajo v domačem okolju, zelo redko potujejo po Sloveniji (gostuje, na primer, prireditev Prangerijada, ki jo vsako leto gosti drug kraj, na prireditvi pa se z igro zvrstijo različne skupine turističnih društev iz krajev in mest z ohranjenim sramotilnim stebrom – prangerjem). Mnoge imajo kontinuiteto iz preteklosti, medtem ko so druge plod sodobnega razmišljanja. S tem sta povezana zelo pomembna vidika, tj. *namen in njihova funkcija*: združevanje, izobraževanje, ustvarjalnost, ohranjanje in spominjanje. Uprizoritve so lahko izključno zaprtega tipa, kar pomeni, da so namenjene prebivalcem skupnosti, lahko pa so primarno nastale zaradi promocije in predstavitve širokemu krogu občinstva. Največkrat pa so nekaj vmes – uprizorjene za domačine in njihove prijatelje ter dostopne tudi drugim obiskovalcem. Pri kategorizaciji pa upoštevamo lahko tudi *druge dejavnike*, npr. vpliv medijev, mnenje in vključitev občinstva, profesionalnost zasedbe in podobno.

Sklep

Če je gledališče umetniška ustanova, ki se ukvarja z izvajanjem odrskih, zlasti dramskih del, ali pa vnaprej načrtovana umetniška uprizoritvena dejavnost, ki se odvija v živo pred očmi gledalcev (SSKJ 1998: 238), je vprašanje, kaj ljudsko gledališče loči od institucionalnega.

Predvsem gre za stopnjo angažiranosti in profesionalnosti sodelujočih ter za sam namen izvedbe. Zaradi močne kategorije ljubiteljske dejavnosti se ljudsko gledališče odmakne od jasnih značilnosti in strogo začrtanih pravil, pomembne pa so druge prevladujoče funkcije, ki niso nujno estetske. Taka oblika uprizoritvene dejavnosti je najfleksibilnejša in odvisna od posameznikov, ki se odločijo za neko interpretacijo. Razlog je lahko verski, praznični, ekonomski, propagandni ali kaj drugega; vsekar pa izhaja iz vsakdanjega življenja.

Čeprav bi včasih zaradi marsikatero negativne izkušnje in skrajnih primerov banalizacije dediščine najraje naredili »križ« čez celotno ljudsko ustvarjanje, menim, da je nemogoče, pa tudi nesmiselno zatirati vsa takšna prizadevanja in ustvarjalnost. Naša glavna naloga je, da smo na terenu navzoči, da pojave po lastnih

strokovnih merilih (kritično) spremljamo, dokumentiramo, raziskujemo in ljudem svetujemo, ko nas prosijo za strokovno mnenje, če in ko se odločijo, da bodo posegli po interpretaciji z uprizoritvami. Navsezadnje nam vse skupaj lahko razkrije razloge in razlage ljudi: zakaj so pri svoji interpretaciji dediščine posegli po gledališču ter kaj jim takšna igrana dediščina pomeni. Ljudsko gledališče je namreč živelo in bo živelo (v drugačni obliki) še naprej. In, če pogledamo iz druge strani: v njem lahko vidimo odsev današnjega časa.

Literatura

- BENO, Ana: Etnološki pogledi na ljudsko gledališče. V: Mateja Pezdirc Bartol (ur.), *Slovenska dramatika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012 (Obdobja; 31), 45–50.
- BOGATAJ, Janez: *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba, 1992.
- BOGATAJ, Janez: Ljudsko. V: Angelos Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004, 292.
- BOGATAJ, Janez: *Slovenija praznuje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- FIKFAK, Jurij: Od tradicije do produkcije lokalnosti – nekatera izhodišča in pogledi. V: Jurij Fikfak idr. (ur.), *O pustu, maskah in maskiranju. Razprave in gradiva*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003, 9–20.
- FIKFAK, Jurij: Ljudsko gledališče. V: Angelos Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004, 292.
- KERŠIČ SVETEL, Marjeta: Strokovna izhodišča za smernice in standarde kakovosti na področju načrtovanja interpretacije dediščine podeželja. V: Lili Mahne (ur.), *Identiteta je tudi interpretacija preteklosti. Slovenska mreža za interpretacijo dediščine*. Cerkljica: Notranjski ekološki center, 2010, 6–18.
- KURET, Niko: Ljudsko gledališče pri Slovencih. Za 190-letnico rojstva Andreja Šusterja Drabosnjaka (*6. maja 1768). *Slovenski etnograf* 11, 1958, 11–48.
- MAKAROVIČ, Marija: Nekaj misli ob 'folklornih prireditvah'. *Glasnik SED* 9/2, 1968, 3–4.
- SSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika: Gledališče. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1998, 238.
- TILDEN, Freeman: *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1957.

Spletni viri

- Spletni vir 1: John A. Veverka: Exactly what is "Interpretation"?; <http://www.interpretacija.si/arhiv/exactly.pdf>, 8. 12. 2013.
- Spletni vir 2: ICOMOS: The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage sites, 4. 10. 2008; http://www.international.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf, 8. 12. 2013.
- Spletni vir 3: Koordinator varstva žive kulturne dediščine: Nesnovna kulturna dediščina Slovenije; <http://www.nesnovnadediscina.si>, 13. 12. 2013.
- Spletni vir 4: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije: Pomeni varstva kulturne dediščine; <http://www.zvkds.si/sl/zvkds/varstvo-kulturne-dediscine/o-kulturni-dediscini/pomeni-varstva-kulturne-dediscine>, 13. 12. 2013.

“When Heritage Comes to Life” Interpretation of Heritage in Contemporary Folk Theatre in Slovenia

In their fieldwork ethnologists and cultural anthropologists often come across various uses of heritage, since it is most handy when it comes to amateur or professional interpretation. The theatre can be an important means to a high-quality interpretation. The theatre in itself is a means of communicating information, and even a means of establishing identity (in the case of the so called folk theatre). Folk theatre uses a live realization in front of an audience in order to attract attention and establish communication with the audience. The so-called folk theatre is a special form of staging and enacting heritage. It, mostly deals with the staging and the presentation of certain segments of the intangible heritage. Modern productions most often choose examples that show memories of the happy aspects of life and are generally connected with the actual people and locations within a certain community. The story must be simple and believable.

In most cases it is a non-professional and non-institutionalised group that produces these performances. It is usually made up of individuals with a fondness for imitation, writing and creating. These performances include proper theatrical techniques such as speech, movement, costumes, scene etc. However, all texts, the scene and the props are produced and prepared by the community members. Ready-made drama templates and stories are rarely used as the main theme of the performance is most often tied to the tradition of the community. Cooperation and involvement of the audience is also important – members of the audience are always present.

This field of folk creativity is very diverse and omnipresent in Slovenia, which is why it is the main task of ethnologists to monitor and research such events, as well as give advice to the people who create them.

INTERPRETACIJA ISTRSKE HRANE¹

Od osnovne življenjske potrebe do dediščine

Strokovni članek | 1.04

Izveček: Prispevek obravnava primere sodobnih kulinarčnih prirediteljev v severni Istri in preverja, katere prireditve temeljijo na zgodovinski tradiciji, kakor večinoma menijo prireditelji, ali na t. i. izumljeni tradiciji. Danes kulinarčne prireditve pogosto predstavljajo regionalne oziroma lokalne kulinarčne izdelke; njihov glavni motiv je promocija območja, zato so tesno povezane s turistično dejavnostjo in predstavivami dediščine v turistične namene.

Ključne besede: (sodobne) kulinarčne prireditve, tradicionalna istrska hrana, turizem, interpretacija dediščine

Abstract: The article highlights some examples of contemporary culinary events in Istria. It examines which manifestations are based on historical tradition, as most of their organizers are trying to claim, or whether they represent the so-called "invented tradition". Nowadays culinary events present regional or local "traditional" culinary delights with the central aim of promoting that particular area. Therefore, they are strongly related to tourist activity and the presentation of heritage for tourism purposes.

Key words: contemporary culinary events, traditional Istrian food, tourism, interpretation of heritage

Nacionalna/regionalna/lokalna identifikacija s hrano

Znanja o in prakse prehranjevanja so pomemben element nesnovne dediščine.² Priprava hrane predstavlja določene veščine ali znanje, drugače pa je hrana obravnavana kot segment snovne (materialne) kulture, zaradi svojih značilnosti pa je močno povezana s širšim kulturnim okvirom (njen socialni in duhovni kontekst) (Starec 2008: 114–115; Godina - Golija 2012: 91–92). Etnologi hrano označujejo kot kulturno dobrino, ki se pojavlja v obliki vsakdanjih, prazničnih, obrednih in delovnih jedi. Slednje se vežejo na prehrano ob določenih sezonskih delih ali v določenih okoljih (šola, delovna mesta) (Križnar idr. 2008: 44, 71–72). Etnologi se pri raziskovanju prehrane in z njo povezanih ritualov osredinjajo na sestavine jedilnih obrokov, preskrbo z živili in na uživanje hrane in navade, povezane s prehranjevanjem. V ospredju zanimanja so čas, prostor in socialna pripadnost, ki določajo izbor in pripravo jedi (Godina - Golija 1996: 212–214; Godina - Golija in Makarovič 2004: 465–466). Hrana je osnovna življenjska sestavina, ki jo ljudje potrebujemo za vsakdanje preživetje, a ima hkrati tudi številne simbolne funkcije v kulturah, v katerih je nastala.³ Skladno s spremenljivimi kulturnimi vzorci

v prostoru in času se spreminjajo tudi prehranske navade pripadnikov določene kulture oziroma skupnosti (Šarič Žic 2013: 39). Hrana in način njene priprave torej nista statična pojava, saj se s prilagajanjem zunanjim vplivom v času spreminjata in pridobivata nove značilnosti. Prav tako ni nobena jed na nekem območju poznana že od »vekomaj«. Lahko pa sledimo določenim težnjam in procesom, ki neko jed na regionalni ali nacionalni ravni identificirajo kot značilno in reprezentativno. Pri tem zgodovinski moment (čas, okoliščine, tudi vladajoča ideologija) opredeljuje popularizacijo določene jedi kot »nacionalne«. V sodobnem času smo tako priče zlasti vplivom medijev, h katerim spadajo tudi kuharske knjige, ki na podlagi identifikacije posamezne hrane pripomorejo oziroma s svojim izborom⁴ jedi prispevajo k oznakam jedi kot regionalnih ali nacionalnih in s tem kot reprezentativnih. Danes je težnja kuharskih knjig, kakor opaža Starčeva, zlasti v poudarjanju pestrosti »kulinarike na ozemlju Slovenije« (Starec 2007: 27). Vse bolj priljubljene so knjige, ki obravnavajo in predstavljajo t. i. »tipične« in »tradicionalne« lokalne, regionalne ali nacionalne jedi ter recepte.⁵ Slednje lahko služijo kot vir za analizo procesa nastajanja samega koncepta in vsebine nacionalne kuhinje in jedi, zlasti z vidika ustvarjanja kolektivne in nacionalne identitete, saj kuharske knjige pripomorejo k združevanju med seboj različnih regionalnih kuhinj in k ustvarjanju nekakšne enotne podobe kuhinje na nacionalni ravni. To je posebej zanimivo raziskovalno področje, ki pa ni predmet tega prispevka.

Za nacionalno in regionalno kuhinjo bi lahko torej rekli, da »rada počiva na predstavi tradicije oziroma kontinuitete s preteklostjo« (nav. delo: 24–25), in kakor pravilno opozarja Eric

1 Prispevek se deloma navezuje oziroma nadgrajuje izsledke terenskih raziskav, ki so na območju severne Istre (slovenske in hrvaške) potekale leta 2010 v projektu *Heritage Live* (Operativni program (OP) Instrument predpristopne pomoči (IPA) Slovenija-Hrvaška 2007–2013) (več: Panjek 2012).

2 V projektu *Register nesnovne dediščine kot del enotnega registra kulturne dediščine* (Ciljni raziskovalni program (CRP) »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013« (šifra projekta V6-0276) pri ZRC SAZU (vodja projekta dr. Naško Križnar) je bil pripravljen seznam vrst in tipov nesnovne dediščine Slovenije. Prehrana je uvrščena med »Gospodarska znanja«, pod tip 'Prehrana', in razdeljena na vsakdanje, praznične in delovne jedi. Po projektu je bil Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU imenovan za Koordinatorja varstva žive kulturne dediščine, leta 2011 pa je to vlogo prevzel Slovenski etnografski muzej. V Register je dozdaj o prehrani vpisanih sedem enot (Spletni vir 1).

3 Kot povzema Maja Godina - Golija po nemškem etnologu Günterju

Wiegelmannu, je hrana, poleg govora in oblačil, edini kulturni element, ki se ustvarja na dnevni ravni (Godina - Golija 2012: 91–92).

4 Izbor jedi je torej vsaj deloma subjektiven, saj je podvržen presoji pisca kuharske knjige.

5 Za istrsko kuhinjo, ki je osrednji predmet obravnave, obstaja precej knjig (npr. Pucer 2008, 2013, 2014; Dolničar Šaletič in Cirer Kos 2009).

* Dr. Petra Kavrečič, univ. dipl. zgod. in univ. dipl. etnol. in kult. antropol., asistentka raziskovalka, Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem. 6000 Koper, Gari-baldijeva 1, petra.kavrecic@zrs.upr.si.

Hobsbawm, so »tradicije«, ki dajejo podobo oziroma se sklicujejo na preteklost, v resnici največkrat mlade in včasih izumljene (Hobsbawm in Ranger 1983: 1). Kuhinja, tako nacionalna kot regionalna, nastaja v času in se nenehno spreminja ter dopolnjuje. Ravno tako so se pod vplivom drugih oziroma novih kuhinj ter tehnologiji priprave hrane spreminjali sam način priprave jedi in njene sestavine. Svoje temelje oziroma izvir pa kuhinja, zlasti nacionalna, išče predvsem v preteklosti (Starec 2007: 24), kar smo preverjali na primeru istrske kuhinarike.

Istrska prehrana

Kultura prehranjevanja nastopa kot kazalnik družbenih, ekonomskih in duhovnih razsežnosti nekega časa. V slovenskem prostoru se izraža v pestrosti, saj se na tem območju prepletajo panonska, sredozemska in alpska kultura (Bogataj 1992: 178). Na območju Istre (slovenskega in hrvaškega dela), kjer so se v zgodovini prepletale različne kulture, se njeni prebivalci identificirajo predvsem s sredozemsko kuhinjo, kar posebej utemljujejo s sestavinami tamkajšnje hrane. V prvi vrsti je poudarjeno oljčno olje, ki je simbol sredozemske kuhinjske identitete in pripadnosti temu prostoru (Šarić Žic 2013: 39).⁶ Sledijo vino, v novejšem času tartufi, šparglji idr.

V preteklosti sta bili v severni Istri obmorska in zaledna kuhinja vezani na primarne panoge v njunem okolju. Obmorska kuhinja izvira iz krajev, kjer so se ljudje ukvarjali predvsem s solinarstvom, oljarstvom, vinogradništvom in ribolovom, zaradi tega je slonela zlasti na morskih jedeh. Za razloček od obmorske so zaledno kuhinjo sestavljale predvsem zelenjavne in močnate (na primer močnik in polenta)⁷ jedi. Meso ni bilo na vsakdanjem jedilniku, večinoma so jedli krompir, fižol, repo, ječmen, zelje, polento in že omenjeni močnik (Pleterski 2008: 18). Pri pripravi jedi iz zelenjave, sadja in poljščin so uporabili izdelke, ki so uspevali v določenem letnem času, in temu primerno tudi prilagodili jedilnik. Zgodovinski razvoj, novi kulturni vzorci in navade so seveda vplivali na razvoj kuhinarike v času,⁸ prehranske navade so se spreminjale, uvajale, uvažale in udomačile so se nove kulturne rastline, novi prehranski izdelki in polizdelki (Panjek 2005). Istrske jedi so tako že v preteklosti izražale prehranske navade njenih prebivalcev tako v mestu kakor na podeželju. Kmetje v zaledju so jedi pripravljali drugače od solinarjev, razlike so bile tudi v nekaterih sestavinah. Ljudje so sledili kolesarskemu ciklu, temu primerno so za različne dogodke in priložnosti pripravili različne jedi (vsakdanje, praznične, delovne). Za kmete je bila prehrana odvisna od letine in sezonske zelenjave in tudi od živinoreje. Prehrana ribičev je temeljila predvsem na morskem ulovu. V primerjavi z zaledjem so bile v mestih precej drugačne tako prehranjevalne navade kakor tudi sestavine hrane, kar pa ne pomeni, da med podeželjem in mestom ni bilo stikov in medsebojnih vplivov. Prav tako je že v preteklosti pri prehranjevanju prihajalo do stikov med posameznimi družbeni-

mi in etničnimi skupnostmi, saj so si ljudje prizadevali jedi tudi izboljšati, jim dodajali nove okuse in sestavine (Starec 2007: 25). Zgodovinski razvoj gospodarstva, migracije, vojne, politične in podnebne razmere so vplivali tudi na razvoj kuhinarike in seveda njeno razširitev na različna območja.

Kuhinarika in njena vloga v turizmu

V povezavi s kuhinjskim znanjem in prehranjevalnimi navadami so v današnjem času postale zelo priljubljene t. i. gastronomske oziroma kuhinjske prireditve, ki postajajo tako rekoč obvezna sestavina turističnih in drugih dogodkov, tako na lokalni kot nacionalni ravni. V severni Istri, ki je bila osrednje območje raziskave prireditev s kuhinjsko vsebino, je bilo ugotovljeno, da te potekajo v skladu s sodobnimi težnjami. V pričujočem besedilu bomo zato prikazali in poudarili nekatere primere sodobnih kuhinjskih prireditev v Istri in preverili, ali sodijo med manifestacije, ki slonijo na preteklem izročilu, kakor jih skušajo večinoma predstaviti izvajalci prireditev, ali gre za t. i. izumljeno tradicijo. Pri ponudnikih lokalnih kuhinjskih dobrot sta razumevanje in percepcija, kateri izdelki in hrana so »tradicionalni«, tesno vezana na izročilo »babič« in segata najdlje do konca 19. in na začetek 20. stoletja. Za »tradicionalne« navadno veljajo stara prehrana in recepti z ruralnega območja. Čeprav se, kakor opozarja Tanja Kocković Zaborska, te pogosto vežejo na neko »izmišljeno« prehrano – v tem smislu gre najpogosteje za konstrukt oziroma folklorizem –, se ljudje z njo postopoma identificirajo oziroma jo sprejmejo kot del regionalne identitete (Kocković Zaborski 2009: 129).

V etnološkem raziskovalnem interesu je prehrana razmeroma pozno postala preučevani segment kulture in življenja. Prve etnološke raziskave o prehrani sicer sodijo v 19. stoletje, vendar je šele v prejšnjem stoletju tematika postala deležna strokovnejše in sistematičnejše obravnave. Tako se dejansko zanemarljivo možnost vključevanja starejših jedi in sestavin v ponudbo, saj so se v daljšem zgodovinskem obdobju kmetijstvo, pridelki, izdelki – in z njimi prehrana – spreminjali (Godina - Golija 1996: 221; Panjek 2005), zato je tudi težko določiti, kaj je »izvirno«, »pristo« ali »tradicionalno«, oziroma je to najpogosteje rezultat subjektivne presoje ali izbora neke skupnosti ali posameznika.

Sodobne kuhinjske prireditve so dogodki, katerih namen sta predstavitev in promocija krajevnih kuhinjskih znanj in veščin. Velikokrat poleg raznih spremljajočih prireditev, kot sta glasba in ples, vključujejo tudi strokovno ocenjevanje izdelkov in prodajo hrane. Hrano in pijačo so na lokalnih prireditvah ponujali že v preteklosti, na primer na šagrah, osmicah⁹ in drugih podobnih dogodkih. Osmicam podobne dejavnosti, ki so prav tako še danes žive, lahko zasledimo tudi drugod, na primer na Krasu, v italijanski Furlaniji, kjer jim pravijo *privata*, in na avstrijskem Štajerskem, kjer so poznane pod imenom *Buschenschank*, na slovenskem Štajerskem pa je izpeljanka te besede *púšenšánk*, *púšelšánk*.¹⁰ Podobni dogodki so bile tudi t. i. martinje, ko so mladi fantje z »brento« in glasbeno spremljavo od hiše do hiše

6 Raziskava je bila sicer opravljena na otoku Krk, vendar velja tudi za območje Istre.

7 Močnik so jedli tudi v Istri. Sicer naj bi bila v 19. stoletju prehrana podobna kakor drugod po Slovenskem. Pleterski sklepa, da polenta ni bila nujno koruzna jed, saj je bil gost močnik skuhan iz kakršne koli moke (Pleterski 2008: 18).

8 Širile in uvajale so se nove prehranske sestavine, na primer koruza od 17. in krompir od 19. stoletja, na območju Istre pa npr. polenovka.

9 Osmice so dobile ime po odloku, ki ga je leta 1784 izdal cesar Jožef II., ko je podelil pravico do prodaje in točenja lastnega vina kmetu iz Solkana. Dovoljenje je bilo omejeno na osem dni in od tod se je razširil izraz osmica (Furlan idr. 2004: 393–394).

10 Gre za vinotoč oziroma točilnico in »prodajalno vina lastne pridelave za pitje zunaj lokala« (Godina - Golija in Dular 2004: 676).

pobirali vino in morebitne prostovoljne prispevke. Zbrano vino so pozneje popili na martinjski šagri. Martinje (praznovanje za sv. Martina) so bile znane v Kubeđu, kjer naj bi trajale tri dni, z začetkom v nedeljo dopoldne s slovesno mašo, se nadaljevale v ponedeljek s sejmom in končale v torek z omenjenim pobiranjem vina od hiše do hiše. V zadnjih letih je ta prireditev tudi drugod, in sicer v Predloki, Dolu, Hrastovljah in Črnem kalu, kjer poteka ob nedeljah (Hrobat Virloget idr. 2012).

Prireditve s ponudbo lokalne ali regionalne hrane so torej poznane že iz preteklosti in so se tudi ohranile. Vendar so se sodobne prireditve preoblikovale v novo obliko, drugačno od sejmov ali današnjih tržnic; zanje je značilno, da so se preselile v mestno okolje. Drugačne so tudi od šager, ki so vezane na cerkveni praznik (obletnica posvetitve farne cerkve ali njenih delov, god cerkvenega zavetnika). Njihovo specifičnost je mogoče opredeliti z osnovnim namenom, tj. predstavitev in promocijo lokalne in regionalne hrane, razvoj tovrstnih dogodkov pa nakazuje željo po obujanju t. i. tradicionalne kuhinje in njeno vključevanje v turistično ponudbo kraja. Turistična društva in organizacije pogosto nastopajo tudi kot pobudnice in organizatorke prireditev na lokalni ravni in so kot takšne promotorji in »skrbniki« kulturne dediščine oziroma tistega, ki jo ohranja (Serec Hodžar 2005: 72). Istra je razvito turistično območje, kjer se je turistična dejavnost začela intenzivneje razvijati v avstrijskem obdobju, zlasti proti koncu 19. stoletja. Razvoj je delno prekinila prva svetovna vojna, čas pod okriljem takratne fašistične Italije pa je prinesel nove turistične pobude. Izrazitejši razcvet turizma, ki je z desetletji postajal vse pomembnejši gospodarski dejavnik, pa se je začel po drugi svetovni vojni (Panjek 2007). Z novimi težnjami v turistični dejavnosti proti koncu prejšnjega stoletja in v luči sodobnih okoliščin in teženj po vse večji potrebi po ovrednotenju in spoznavanju tudi drugih turističnih potencialov se je zanimanje usmerilo v iskanje in spoznavanje dediščine. Zvrst prezentacije teh »novo odkritih« zakladov preteklosti so tudi prireditve, pospremljene s kulinariko (lokalno in regionalno).¹¹

Dandanes je vključevanje dediščine in njenih prvin v turizem zelo pogosto, med temi ima prehrana, ki se ponuja obiskovalcem prireditev ali praznikov, zelo pomembno vlogo. Na Slovenskem je bilo vključevanje dediščine v turizem opazno že v času med obema vojnama, predvsem pa po drugi svetovni vojni. Etnologija se v sooblikovanje turistične ponudbe (dediščina v turizmu) vključuje zlasti od 60. let prejšnjega stoletja, kar se je v 21. stoletju še okrepilo (Primožič 2005: 51–53).¹²

Raziskava, ki je leta 2006 potekala na čezmejnem slovensko-hrvaškem območju, je pokazala, da kulinarika (»tipična« kulinarika) sodi na tretje mesto med zaznanimi elementi turistične privlačnosti slovenskega dela in na peto mesto hrvaškega dela Istre. Pri oceni poznavanja istrske kulturne dediščine pa je v obeh primerih kulinarika na prvem mestu – torej kot najbolj poznana. »Tipične« istrske jedi in pijače so tudi najzanimivejši element kulturne dediščine oziroma dodatne turistične privlačnosti (Bre-

zovec idr. 2007).¹³ Ravno zaradi tega je pri predstavitev kulinarčnih znanj in prehrane na lokalnih, regionalnih in nacionalnih prireditvah, zlasti tistih, ki so organizirane v turistične namene, potrebno ustvariti sodelovanje med skupnostjo kot nosilko izročila in znanj (oziroma društvi, ki se ukvarjajo s promocijo in prezentacijo dediščine) ter strokovnjaki.

Sodobne kulinarčne prireditve v Istri z vidika interpretacije dediščine

Povezovanje turizma in kulinarike je danes pomemben element razvoja in promocije Istre. Turizem uvrščamo med pomembnejše gospodarske dejavnosti tega območja, pri čemer imajo nove strategije za privabljanje turistov pomembno vlogo. Razlike med zaledjem in obrežnim delom Istre se kažejo tudi pri prireditvah, ki so povezane s kulinariko, pri čemer je pomemben način njihove izvedbe.

V zaledju potekajo že omenjene šagre, ki se praznujejo v času vaških zavetnikov. Čeprav so tradicijsko praznovanja cerkvenih zavetnikov značilna za ruralna območja, jih ponekod, na primer v Piranu, prirejajo tudi v mestih. Na šagri poleg zabave in pijače ponudijo tudi kulinarčne dobrote. Med obiskovalci prevladujejo domačini in prebivalci okoliških vasi. V mestih so izvedbe prireditev podvržene večjim in pogostejšim spremembam. Vse bolj je poudarjena kulinarčna ponudba, ki sloni na t. i. tradicionalni istrski prehrani. Kot tradicionalno dojemajo predvsem hrano iz zaledja, iz vasi; ta naj bi ohranjala pristnejši stik s preteklostjo in naj ne bi bila podvržena tolikšnim spremembam kakor v mestih. Tradicionalne sestavine in recepte nato »uvozijo« v mestno okolje, kjer jih predstavijo na prireditvah s kulinarčno vsebino. V mestih so se na ta način pojavile nove, specifične kulinarčne prireditve, ki ob spremljevalnih vsebinah ponujajo različne jedi na osnovi starejših receptur. Prireditve so prilagodejene letnemu času, ponudba jedi pa je odvisna od osnovne sestavine letnega časa. V severni Istri so zlasti v mestih le redke kulinarčne prireditve starejše od deset let. Sprva so bile manjšega obsega, pozneje so prerasle v večdnevni dogodek s spremljevalnim programom. Nastale naj bi, po mnenju pobudnikov in organizatorjev, na osnovi t. i. »tipičnih« produktov Istre, da bi (turistično) promovirali območje.

V Kopru so s prireditvami, ki vključujejo kulinariko, začeli pred nekaj leti. Z novimi oziroma dodanimi vsebinami so te prireditve povezali v skupen projekt, imenovan *Gastronomski zakladi Istre*,¹⁴ ki vključuje vso slovensko Istro. Pri tem sodelujejo ob-

13 Raziskava je potekala v okviru čezmejnega projekta Srce Istre/Heart of Istria (Program pobude Skupnosti (PPS) INTERREG IIIA, Sosedski program Slovenija – Madžarska – Hrvaška 2004–2006). Anketiranci so med elemente turistične privlačnosti v obeh delih Istre na prvo mesto postavili morje in zrak (plaže), na drugo pa obmorska letovišča. V slovenskem delu na tretje mesto sodi »tipična« kulinarika, v hrvaškem pa sta pred kulinariko turistično privlačnejši narava ter mesta in arhitektura. V slovenskem delu Istre je odstotek turistične privlačnosti kulinarike precej višji kot na Hrvaškem, in sicer 16,86 % v primerjavi z 6,29 %. Nasploh je prvi element, morje, na Hrvaškem izjemno poudarjeno in daleč prekaša vse druge identificirane elemente turistične privlačnosti.

14 *Gastronomski zakladi Istre* je eden večjih projektov na območju slovenske Istre. V povezavi s prehrano organizira tudi vodene tematske večere v izbranih restavracijah, na katerih sodelujejo lokalni vinarji in oljkarji. Pomemben del projekta sestavlja pet prireditev, in sicer Festival Malvazije, Festival zlate oljčne vejice, Šparga fest, Praznik refoška in

11 Več o uporabi dediščine v: *Traditiones* 41/2 (2012) in Rittig-Beljak in Belaj (2009).

12 Prezentacije nacionalne in regionalne kulinarike so bile usmerjene k ohranjanju narodne identitete, imele so narodno-politično funkcijo, poudarjale so »samobitnost, ljubezen do domovine z govorico ljudske kulture« (nav. delo: 51).

čine, različna društva in organizatorji,¹⁵ ki se ukvarjajo s promocijo in »oživljanjem« kulinarinih izdelkov. Prvotni namen je bila predvsem identifikacija kulinarinih izdelkov, ki naj bi temeljili na izročilu, v nadaljevanju pa njihova promocija in promocija samih prireditev in gostinskih ponudnikov. Poleg tega so glavni cilji, ki jih opažajo tudi v hrvaškem delu Istre, celovitejša in učinkovitejša promocija in povečan obseg turističnega prometa ter izboljšanje prepoznavnosti Istre kot turističnega cilja tudi zunaj glavne turistične sezone (desezonalizacija) (Ustni vir 1). Prireditve so torej najtesneje povezane s turizmom in novimi strategijami turističnega trženja, česar se zavedajo tudi starejši:

Danes so izumljene gastronomske prireditve večinoma turistične narave, kot recimo fešta olivnega olja. Predvsem gre za promocijo hrane, saj včasih sta bili dve jedi, recimo s šparglji, danes jih je veliko. Tako da se lahko na tak način osnovo surovino predstavi skozi različno hrano. (Ustni vir 2)

Pri tem se postavlja vprašanje, ali se prebivalci območja identificirajo s takimi dogodki in jih sprejmejo ali pa potekajo mimo njih, kar deloma velja za prireditve v urbanih središčih, ki so namenjene zelo širokemu krogu obiskovalcev, ljubiteljem kulinarike, izletnikom in turistom ter seveda domačinom ter strokovnjakom in ponudnikom hrane. Glede na vsakoletno rast obiska ter vključenost lokalnih gostinskih ponudnikov in proizvajalcev, je videti, da so prireditve dobro sprejete. Pri tem ima pomembno vlogo tudi zaslužek od prodaje, ki ga imajo ponudniki kulinarinih izdelkov. Številne »tradicionalne« prehranske produkte promovirajo tudi na posamičnih prireditvah, npr. malvazijo na Festivalu Malvazije, refošk na Prazniki refoška,¹⁶ kakije na Prazniku kakijev, sol na Solinarskem praznik itn. Nekateri so vključeni tudi v omenjeni projekt.

Na hrvaški strani Istre poteka podoben projekt, *Gourmet turizem*, ki je eden najbolj poznanih turističnih produktov hrvaške Istre. Projekt povezuje podobne pobude, turistične kmetije, vinske ceste, Dneve vina, Dneve tartufov, kolesarski turizem idr., s čimer po mnenju organizatorjev predstavljajo »tipične« izdelke določenega kraja. Število prireditev, ki se vključujejo v projekt, se večja, kar kaže na njegov uspeh v turističnopromocijske namene (Spletni vir 3). Ena izmed takih prireditev je tudi Bobičijada v občini Umag, kjer poteka ocenjevanje jedi – *bobičev*. Namen organizatorjev (Turistično društvo Lovrečica – Babiči) je enak kakor v slovenski Istri, tj. povezati gostince ter razširiti ponudbo območja, z degustacijami pa razširiti poznavanje starih receptur. Opazno je, da se prireditve tako v slovenski kakor v hrvaški Istri tematsko dopolnjujejo, kakor na primer Festival oljčne veji-

prireditev Od vinarja do oljkarja (Spletni vir 2).

15 Med njimi so poleg občin Koper, Izola in Piran npr. Društvo vinogradnikov Slovenske Istre, Društvo oljkarjev Slovenske Istre, sodelujoči gostinski ponudniki Istre, Območna obrtno-podjetniška zbornica Koper, Območna obrtno-podjetniška zbornica Izola in Območna obrtno-podjetniška zbornica Piran, Turistično društvo Marezige, vinarji Istre, oljkarji Istre.

16 Praznik refoška poteka v zaledju Mestne občine Koper, v vasi Marezige. Je praznik vseh vinogradnikov, na katerem ocenjujejo različne vrste vin. Izbrana sta najboljši refošk in malvazija, ki ju nato ponudijo vsem obiskovalcem. K prazniku sodijo še športne prireditve in kulturni program (Spletni vir 2).

ce¹⁷ v Sloveniji, Oleum Olivarium v Bujah, Festival špargljev v Kopru in Šparogada na Hrvaškem. Takšne so tudi prireditve na martinovo, praznik vina. Tematska podobnost in tudi časovna usklajenost izvajanja kulinarinih dogodkov je posledica naravnih danosti, v katerih uspeva za sredozemsko območje značilna vrsta kultur.

Nekatere sodobne kulinarine prireditve promovirajo tudi druge jedi. Tak primer je Sladka Istra, ki jo organizirajo v Kopru septembra. Osnova naj bi bile istrske sladice, kar pa ni povsem res. Na prireditvi so namreč predstavljeni tudi izdelki iz drugih delov Slovenije in celo iz tujine. Drug primer je Praznik kakijev, ki ga novembra pripravijo v Strunjanu. Poleg tematske podobnosti je pomemben tudi prostor izvedbe kulinarinih prireditev, kjer je danes osrednje območje prireditev mesto. Festival zlate oljčne vejice in praznovanje sv. Nazarija potekata v celoti v mestu, prav tako Sladka Istra, ki jo je etnolog Janez Bogataj označil kot pozitivno, saj zapolnjuje vrzeli pri poznavanju »sladic, ki predstavljajo ohranjanje in nadaljevanje sladkih mojstrovin naših prednikov« (Spletni vir 4).

Vendar naj ponovim, da zlasti v zadnjih letih, predvsem v želji po večji odmevnosti in obiskanosti, dogodek pridobiva nove vsebine, ki niso vezane izključno na produkte iz Istre. Ker pa gre za novo prireditve, ki ni zasnovana na načelu oživljanja kake pretekle prireditve in se dogaja v mestu, kjer potekajo razstava, okušanje in prodaja izdelkov, je prireditev zelo dobrodošla in predstavlja »nove oblike sodobnih ustvarjalnih ter kreativnih iskanj« (prav tam). Sladka Istra je torej nova prireditev in novost pri predstavljanju posebnega kulinarinega izdelka, ki pa svoje temelje vendarle išče v preteklem izročilu, v »tradicionalnih« istrskih slaščicah.

Poleg omenjenih v mestih potekajo še druge prireditve s kulinarine vsebino, na primer Praznik cvetja, vina in oljčnega olja v Ankaranu, Praznik oljk, vina in rib v Izoli, Oleum Olivarium in Praznik grozdja v Bujah. Kljub razvoju kulinarinih prireditev v mestu se lahko del programa dogaja tudi v vaškem okolju. Tak je na primer Festival špargljev. Festival se začne s kulturnim programom in ponudbo špargljevih jedi v Gračišču, nato pa se kot večdnevni festival seli v mesto, kjer potekajo predavanja in delavnice. Del programa se odvije tudi na Manžanu in sklne na Pomjanu,¹⁸ kjer pripravijo največjo istrsko špargljevo fritajo. Podoben je potek Solinarskega praznika, kjer se del programa dogaja v mestu, drugi del pa v Solinah.

Prireditve, ki se v celoti dogajajo na podeželju, so Praznik refoška v Marezigah, Bobičijada v Babičih v hrvaški Istri in Festival črnega in belega tartufa. Na podlagi terenske raziskave o tartufih v hrvaški Istri je Tanja Kocković Zaborski ugotovila, da tartuf, ki danes velja za tradicionalno jed, na podeželju hrvaške Istre ni bil sestavina tradicionalne prehrane.¹⁹ Je pa za promocijske in turistične namene konec 90. let prejšnjega stoletja postal simbol regionalne kulinarine ponudbe. Pri tem gre za »izumljeno

17 Festival oljke, oljčnega olja in oljkarjev v Sloveniji v Kopru poteka aprila in združuje kulturne, izobraževalne in kulinarine dogodke. Del prireditve je mednarodno tekmovanje za zlato oljčno vejico, na katerem sodelujejo oljkarji iz Slovenije, Hrvaške in Italije. Organizirana so tudi predavanja o oljki in oljčnem olju ter vodena degustacija izbranih vzorcev (Spletni vir 2).

18 Ta prireditev je v Pomjanu zamenjala šagro.

19 To velja tudi za slovenski del Istre.

tradicijo«, ki se je zelo uspešno in razmeroma hitro uvrstila v nove kuharske knjige, na jedilnike v gostilnah na podeželju in v mestih ter na različne prireditve. Tako zdaj funkcionira kot regionalni identifikacijski simbol območja (Kocković Zaborski 2013: 18). Čeprav gre pri tem za konstrukt, so ga ljudje sprejeli kot že staro oziroma »tradicionalno« živilo in se z njim močno identificirajo (prim. Rittig-Beljak in Belaj 2009). Podobno velja v slovenski Istri.²⁰

Posebna oblika prireditve, kjer je vidna povezava kulinarike s šagro, je v Smokvici; skušajo ohraniti starejše elemente šagre s ponudbo značilne hrane. Ta je v tem primeru vključena v širši kontekst ohranjanja preteklega izročila, šeg in navad, obenem pa tudi promovira in povezuje gostince. Preplet šagre in ponudbe lokalnih jedi je mogoče zaslediti tudi pri Prazniku grozdja v občini Buje in pri Šparga festu v Pomjanu, kjer pa je ta prireditev zamenjala šagro. Poleg prostorske izvedbe se kulinarčne prireditve med seboj razlikujejo tudi po vsebini programa. Ta je najbolj odvisen od časa izvedbe in kulinarčnih sestavin, ki jih želi organizator poudariti. V določenih primerih so te prireditve brez spremljevalnega kulturnega programa oziroma brez navezave na pretekli način življenja in načine priprave hrane. Takšna je prireditev Od vinarja do oljkarja v Koprju, kjer pripravijo vodene degustacije s predstavitvijo gostincev na območju celotne Istre. Na Festivalu zlate oljčne vejice so v ospredju promocija oljarjev in vin, degustacija in ocenjevanje. Tudi na prazniku Oljk, vina in rib v Izoli je glavni poudarek na večerni predstavitvi različnih stojnic in ponudnikov kulinarčne ponudbe, brez vključevanja prizorov iz preteklega načina življenja.

Sklep

Sodobne kulinarčne prireditve niso nujno povezane s praznovanji, predstavljanjem ali rekonstrukcijo izročila. Nekatere so vezane zgolj na živila, jedi, pijačo in njihove produkte, pri čemer ne gre za poskuse obujanja preteklosti oziroma tradicije. Druge so povezane s turistično promocijo in prezentacijo, saj je sama organizacija lahko v rokah turističnih in sorodnih društev.²¹ V primerih obujanja izbranih šeg in navad pa se to večinoma manifestira kot kič in neustrezna romantizacija ali nostalgija po preteklosti. To lahko vidimo pri Prazniku refoška v Marezigah, kjer poleg izbora najboljših vin poteka spreved vozov z igranimi prizori kmečkega življenja naših »nonotov in non«.

Program vsake posamične prireditve je prepuščen možnostim organizacije. Na nekaterih prireditvah se kulinarčna ponudba (npr. čevapčiči) ne ujema z jedmi, ki so bile značilne za to območje, čeprav smo v zadnjih letih pričali prizadevanjem, da so regijsko različne jedi prilagojene prireditvi in se s tem ohrani čim več tradicionalnih receptur. Vendar je to izredno počasen proces. »Želeli bi namesto čevapčičev ponuditi jedi iz kotlov, bobiče, golaž, mineštro, ... ampak ljudje niso vajeni, in se bojimo, da tega ne bodo sprejeli« (Ustni vir 3). Ta skrb je danes lahko odveč, saj si obiskovalci in turisti želijo pokušati lokalno kulinariko, kakor je pokazala že raziskava iz leta 2006 (Brezovec idr.).

Kulinarčne prireditve poleg že znanih vaških šager nakazujejo nov način predstavitev in oživitve nesnovne istrske kulturne dediščine, kar so ljudje dobro sprejeli. Razvoj kulinarčnih prireditev je danes v razcvetu, saj jih ljudje v glavnem sprejemajo z naklonjenostjo, zato njihovo število raste, poleg tega se nadaljuje tesnejše povezovanje organizatorjev in vseh društev z gostinci. Oblikuje se nova turistična ponudba, ki naj bi temeljila predvsem na »tipičnih« (reprezentativnih) istrskih elementih. Dediščina, tudi kulinarčna, se v času spreminja in dopolnjuje skladno z novimi »modnimi« smernicami. Etnolog se pri presojanju tradicij znajde v dvoumnem položaju. S stališča raziskovanja mu je zanimiva vsakršna oblika šeg in navad, saj se v nasprotju s splošno predstavo te spreminjajo, umirajo, izmišljajo, znova oživljajo, spreminjajo funkcije in oblike v odvisnosti od vsakokratnih sodobnih potreb, želja in okusov. Po drugi strani pa mora kritično presojati tiste »tradicionalne« prireditve, ki se promovirajo kot nosilci oziroma predstavljalci »tipične«, »avtentične« dediščine obravnavanih prireditev (Hrobat Virloget idr. 2012). Zavedati se je treba, da je »avtentičnost v dediščini« večinoma družbeno oblikovana kategorija, ki ne nastaja iz objekta zanimanja, ampak jo opredeljujejo posamezniki, ki se z njo tako ali drugače ukvarjajo, in služi kot orodje legitimacije na eni ter kot merilo izbire in interpretacije preteklosti na drugi strani (Čepaityte Gams 2010: 133). Pri tem gre seveda za vprašanje, česa si prireditelji, ki skušajo promovirati dediščino, poleg zabave še želijo.

Literatura

- BOGATAJ, Janez: *Sto srečanj z dediščino*. Ljubljana: Prešernova družba, 1992.
- BREZOVEC, Aleksandra idr.: *Srce Istre. Kulturna dediščina skozi oči turistične javnosti*. Koper: Založba Annales, 2007 (<http://heartofistria.org>).
- ČEPAITYTE GAMS, Ona A.: Dediščina in vprašanje avtentičnosti. Kaj (re) konstruiramo? V: Božidar Jezernik (ur.), *Kulturna dediščina in identiteta*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010 (Zbirka Zupaničeva knjižnica; 31), 109–136.
- DOLNIČAR ŠALETIČ, Zlatka in Tatjana Cirer Kos: *Recepti naših non. Solinarska kuhinja*. Portorož: Soline Pridelava soli, 2009.
- FURLAN, Andrej idr.: Osmica. V: Angelos Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 2004, 393–394.
- GODINA - GOLJIJA, Maja: Teoretična izhodišča etnološkega preučevanja prehrane. *Traditiones* 25, 1996, 211–221.
- GODINA - GOLJIJA, Maja in Gorazd Makarovič: Prehrana. V: Angelos Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 2004, 465–466.
- GODINA - GOLJIJA, Maja in Andrej Dular: Vinotoč. V: Angelos Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 2004, 676.
- GODINA - GOLJIJA, Maja: Contemporary appropriations of culinary tradition in Slovenia. *Traditiones* 41/2, 2012, 91–104.
- HOBSBAM, Eric in Terence RANGER: *The Invention of Tradition*. Cambridge idr.: Cambridge University Press, 1998 (1983).
- HROBAT VIRLOGET, Katja idr.: Sodobne »tradicionalne« prireditve v severni Istri s stališča predstavitev dediščine. V: Aleksander Panjek (ur.), *Istrski praznik. Preteklost, sedanjost, avtentičnost. Šagre in ljudski prazniki v severni Istri*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales, 2012, 54–74.
- KOCKOVIĆ ZABORSKI, Tanja: *Tartufi kao istarski simbol. Etnološka analiza gastronomskoga regionalnog identiteta. Sinopsis magistrarskog rada*. Zagreb: Filozofska fakulteta Univerze v Zagrebu, 2009, 129–130 (www.ffzg.unizg.hr/files/009958_2.doc).

20 Hrana predstavlja pomemben dejavnik regionalne pripadnosti tudi na obravnavanem območju (več: Godina - Golija 2012: 97–99).

21 Izsledke raziskave o predstavitvi kulturne dediščine na javnih prireditvah, ki je bila opravljena na območju Ljutomera leta 2003, je objavila Anja Serec Hodžar (2005) in opozorila na pomanjkljivo sodelovanje in vključevanje etnologov v pripravo dogodkov s tako vsebino.

KOCKOVIĆ ZABORSKI, Tanja: Proučavanje prehrane u Istri na primjeru etnološke analize tartufa kao gastronomskoga simbola regionalnoga identiteta. V: Ivan Cifrić in Petar Strčić (ur.), *Znanstveni skup. Etnološke i folklorističke znanosti u Kvarnerskome primorju i Istri u 19. i 20. stoljeću*. Rijeka, 11. – 12. listopada 2013. *Knjižica sažetaka*. Zagreb in Reka: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2013, 18 (http://info.hazu.hr/upload/file/Kal13/Znanstveni%20skup%20Etnoloske%20i%20folkloristicke%20znansoti%20u%20Kvarnerskome%20primorju%20i%20Istri_Knjizica%20sazetaka.pdf).

KRIŽNAR, Naško idr.: *Register nesnovne dediščine kot del enotnega registra kulturne dediščine. CRP »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013«*. Šifra projekta V6-0276. *Zaključno poročilo*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2008 (www.zkds.si/filelib/crp/elaborat.pdf).

PANJEK, Aleksander: La valorizzazione degli alimenti tradizionali e la storia dell'agricoltura. Un'indagine sugli agriturismi al confine italo-sloveno tra Gorizia e Capodistria. *Annales* 15/1, 2005, 15–24.

PANJEK, Aleksander: Štirje čezmejni kulturni itinerariji v mestih in na podeželju Istre. V: Darko Darovec idr. (ur.), *Srce Istre. Poti kulturne dediščine / Heart of Istria: Heritage and Art: Cultural Itineraries*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, 2007, 7–11.

PANJEK, Aleksander: Dediščina v živo! Projekt Heritage Live. *Glasnik SED* 52/1–4, 2012, 162–164.

PLETERSKI, Andrej: *Kuhinjska kultura v zgodnjem srednje veku*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2008.

PRIMOŽIČ, Tadeja: Dediščina in turizem na Slovenskem. V: Jože Hudales in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v rokah stroke*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zupaničeva knjižnica; 14), 2005, 51–68.

PUCER, Alberto: *Istrska kuhinja. Pr nes kuhemo pu naše*. Ljubljana: Kmečki glas, 2008.

PUCER, Alberto: *Ko zadiši po istrski kuhinji. Istrska kuhinja od A do Ž*. Ljubljana: Kmečki glas, 2013.

PUCER, Alberto: *Istrske jedi z zgodbo*. Padna: Umetniško ustvarjanje Istral, 2014.

RITTIG-BELJAK, Nives in Melanija Belaj (ur.): *Turist kao gost. Prilozi kulinarskom turizmu*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2009.

SEREC HODŽAR, Anja: Prezentacija kulturne dediščine na javnih prireditvah na lokalni ravni. V: Jože Hudales in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v rokah stroke*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zupaničeva knjižnica; 14), 2005, 69–74.

STAREC, Saša: Kuharske knjige in »Slovenska kuhinja«. *Glasnik SED* 47/1–2, 2007, 24–28.

STAREC, Saša: Kuhanje in njegovo mesto v vsakdanjem življenju. *Etnolog* 18, 2008, 113–125.

ŠARIČ ŽIC, Ivana: Maslina u prehranbenoj praksi otoka Krka. Tradicionalni i suvremeni diskurs. V: Ivan Cifrić in Petar Strčić (ur.), *Znanstveni skup. Etnološke i folklorističke znanosti u Kvarnerskome primorju i Istri u 19. i 20. stoljeću*. Rijeka, 11.–12. listopada 2013. *Knjižica sažetaka*. Zagreb in Reka: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2013, 39 (http://info.hazu.hr/upload/file/Kal13/Znanstveni%20skup%20Etnoloske%20i%20folkloristicke%20znansoti%20u%20Kvarnerskome%20primorju%20i%20Istri_Knjizica%20sazetaka.pdf). *Traditiones* 41/2, 2012 (<http://isn.zrc-sazu.si/index.php?q=en/node/300>).

Ustni viri

Ustni vir 1: Tamara Kozlovič, vodja turistične organizacije Mestne občine Koper (v: HROBAT VIRLOGET, Katja idr. 2012).

Ustni vir 2: Sogovornik iz Lovrečice, Umag, Hrvaška (v: HROBAT VIRLOGET, Katja idr. 2012).

Ustni vir 3: Peter Babič, društvo Figaruola, Smokvica (v: HROBAT VIRLOGET, Katja idr. 2012).

Spletni viri

Spletni vir 1: Koordinator varstva žive kulturne dediščine: Register žive kulturne dediščine; <http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register>, 18. 6. 2014.

Spletni vir 2: Mestna občina Koper: Gastronomske prireditve; <http://www.koper.si/index.php?page=documents&item=2002163>, 18. 6. 2014.

Spletni vir 3: Istra Gourmet - Zeleni Mediteran; http://www.istria-gourmet.com/si/info?&saov_sv_un=1, 18. 6. 2014.

Spletni vir 4: Sladka Istra; www.sladka-istra.si, 18. 6. 2014.

Interpretation of Istrian Food: From Basic Need to Heritage

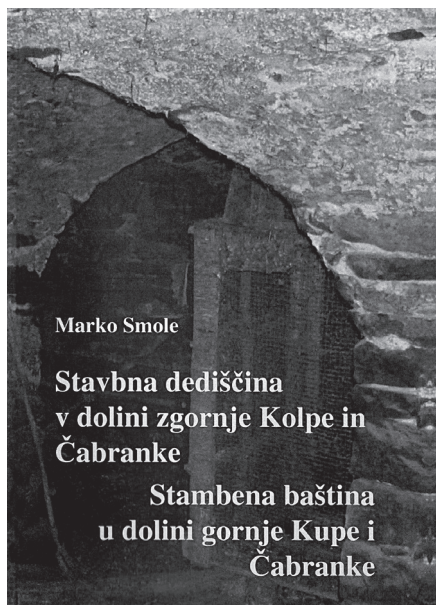
The culinary culture is currently one of the most important activities that represent a geographic area. However, food and cuisine are not a static phenomenon since adaptation to external influences has changed over time and has gained new elements; no dish has always been present in a specific region. A particular historical moment that has been subjected to the construct of time, circumstances and ideology was the one which defined the popularization of certain foods as “national”. Food culture has also been influenced by other, or novel ways of food preparation and the use of different ingredients. Nevertheless, the “national” cuisine seeks its origins in the past.

In Istria (both Croatian and Slovenian), its inhabitants identify primarily with the Mediterranean cuisine, which is justified with the indigenous components of the local diet, for example olive oil, a symbol of Mediterranean culinary identity and belonging, wine and, in more recent times, truffles, asparagus, etc.

In relation with the current knowledge in the culinary field and the eating habits of today, gastronomic and culinary events have become very popular. These events have become an integral part of tourist offer and of other events on local and national levels.

The article highlights some examples of contemporary culinary events in Istria. It examines which of them are based on historical tradition, as most of them are presented, or whether they represent the so-called “invented tradition”. Nowadays culinary events present regional or local “traditional” culinary delights with the central aim of promoting that particular area. Such events are strongly related to tourist activity and the presentation of heritage for tourism purposes.

MARKO SMOLE: *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke*; Matica hrvatska Ogranak u Čabru, Plešče 2013, 178 str.

Dolina zgornje Kolpe in Čabranke je (bila) redko predmet (družboslovnih) raziskav. Prebivalce gospodarsko in zaradi izseljevanja tudi demografsko osiromašene doline je prizadel nastanek državne meje med Slovenijo in Hrvaško leta 1991. Takrat uveljavljen obmejni režim je tako rekoč zaprl nekdanjo prehodno dolino. Meja je zarezala v preteklosti prehodni, kulturno in ekonomsko povezan prostor in prebivalcem prinesla obilo težav; poleg omejenega gibanja, so jim otežili tudi socialni stiki. Knjiga Marka Smoleta *Stavbna dediščina v dolini zgornje Kolpe in Čabranke* je nastala prav z namenom, da bi opozorila na skupno (stavbno) dediščino tega kulturnega območja in jo približala širši, slovenski in hrvaški, javnosti. Smole se kot ljubiteljski etnolog loteva obmejnega območja, na katero je stroka (z redkimi izjemami, npr. Knežević Hočevar 1999 in Makarović 2002) pozabila.

Knjiga je sestavljena iz dveh delov. V prvem delu avtor geografsko in zgodovinsko opiše območje doline zgornje Kolpe in Čabranke. Posebno pozornost nameni gospodarskim dejavnostim in pomenu transportnih poti za razvoj in življenje teh krajev. Ugotavlja, da so se kulturni vplivi oz. tudi gradbene »posebnosti« širile z drugih območij po treh smereh. Vplivi s

Hrvaške in Bele krajine so vidni v obliki cerkvenih stavb, ki imajo zvonike na preslico, v številnih svaricah¹ na fasadah ter v tem, da se je z graditvijo ceste ob Kolpi od Broda do Osilnice in Plešč v prvi polovici 19. stoletja širil »tip nadstropne obcestne hiše s kamnitim pritličjem na nivoju ceste«. Druga kulturna povezava je bila s trgovskima in pristaniškima mestoma, Reko in Bakrom, od koder so v dolino že pred 19. stoletjem uvažali različne izdelke notranje opreme italijanskih in drugih čezmorskih obrtnikov. S Primorskega so prihajali tudi gradbeniki in kamnoseki, ki so sodelovali pri večjih in zahtevnejših gradnjah (npr. cest in cerkva). Iz tretje smeri – iz Loške doline so verjetno v 16. in 17. stoletju prihajali slikarji, ki so poslikali nekatere cerkve v dolini. Da bi predstavil skoraj pozabljene kulturne povezave, v knjigi nameni posebno poglavje tudi Kočevrjem – kočevskim Nemcem in njihovi arhitekturi ter v drugem delu opiše nekdanjo kočevsko domačijo na Travi pri Dragi, kjer gre, kakor pravi, »za enako zasnovano arhitekturo kot na čabranski ali osilniški strani doline«. V prvem delu knjige obširneje obravnava še različne tipe naselij, njihovo lego in splošne značilnosti stavbne dediščine tega območja (npr. značilen kvadratni tloris in arhitekturna razmerja tlorisov, okenskih odprtih itn.). Prikaže tudi razvoj stavbne dediščine v stoletje in pol dolgem obdobju prehoda od ognjiščne in verjetno dimnične arhitekture, prek stavb s črno kuhinjo, kuhinjo z ognjiščem z napo, do štedilniške in povojnih kompaktnjših stavb s kurišči okoli osrednjega dimnika. Natančneje so obdelani uporaba in izvir gradbenih materialov, izvedba lesenih konstrukcij in kritine, vhodnih vrat in oken, pa tudi organizacija stavb, namembnost prostorov in notranja oprema.

V drugem delu podrobno opiše 10 hiš in pripadajočih gospodarskih poslopij z obravnavanega območja, za primerjavo pa hišo iz Babnega Polja. Osredinja se pred-

vsem na najstarejše ohranjene stanovanjske stavbe in opiše okoliščine njihovega nastanka ter razvoj do današnjih dni. Vse obravnavane stavbe stojijo v vaškem okolju, saj Smole iz analize zaradi obširnosti izloči samo mesto Čabar, ki je doživljalo velike gradbene predelave šele konec 19. in na začetku 20. stoletja. To je smiselno tudi zaradi dejstva, da je stavbna dediščina v nekaterih skoraj ali popolnoma opustelih vaseh bolj podvržena zobu časa in mnogo hitreje izgineva. Stavbna dediščina na obravnavanem območju je bila namreč že med drugo svetovno vojno zelo poškodovana, saj so takrat italijanski vojaki požgali veliko hiš in vasi (nekaj hiš in cerkva tudi partizani). Mnogih razvalin lastniki niso obnovili ali pa so rajši postavili nove stavbe, zaradi gospodarskih razmer manj ambiciozno zasnovane. Tiste, ki so bile obnovljene, so nemalokrat skušale slediti modnim smernicam in so zanemarile prvotni tloris, razmerja in razporeditev prostorov, videz in okoljsko vpetost stanovanjske stavbe in pripadajočih gospodarskih objektov, do česar je Smole kritičen. Prav tako je kritičen tudi do lokalne politike na obeh straneh meje in do konservatorske stroke, ki sta zatajili pri prepoznavanju stavbne dediščine kot pomembne identitetne vrednote obmejnega območja – ne samo arhitekturne, temveč tudi urbanistične in krajinske. Po vojni so se prebivalci iz teh ekonomsko osiromašenih krajev začeli izseljevati, kar je povzročilo še dodatno propadanje stavbne dediščine.

Avtor o razvoju naselij in namembnosti stavb sklepa na podlagi pregledanih vojaških in katastrskih kart iz različnih obdobij od druge polovice 18. do sredine 19. stoletja, opira pa se tudi na ustno izročilo prebivalcev doline, poznavalcev in lastnikov obravnavanih stavb, ki jih navaja v uvodu, in na ugotovitve s terena. Knjiga vsebuje tako bogato slikovno gradivo kot tudi skice stavb in tlorise, ki jih je izdelal avtor sam, ne manjkajo niti fotografije notranjosti in notranje opreme. Predgovor, uvod in sklep uvodnega dela so prevedeni v hrvaški jezik, povzetek na koncu pa v angleški jezik. Prednost knjige Marka Smoleta je, da je z njo zapolnil praznino v poznavanju tega

¹ Svarica je geometrijsko konstruirana cvetlica – orodje vrhovnega božanstva »s šestimi listi kot predkrščanska zaščita pred strelo in ognjem«.

prostora, saj stavbna dediščina doline zgornje Kolpe in Čabranke v takem obsegu še ni bila obdelana. Obravnavano delo presega nacionalne razmejitve, ki so se posebno po letu 1991 prebudile v dolini, saj ne govori o ločenih bregovih, ampak o dolini kot enotnem kulturnem prostoru, ne ozirajoč se na sedanje omejitve zaradi obmejnega režima. Knjiga je, po avtorjevih besedah, uvod v nadaljnje raziskave na tem območju, saj si želi, da bi v naslednjih letih v raziskovalnih delavnicah Etnološke zbirke

Palčava šiša in s pomočjo domačinov evidentirali še več primerov stavbne dediščine in na ta način spodbudili njeno ohranjanje in hkrati ohranjanje izročila o življenju v dolini. Avtor namreč skozi opise ohranjenih stavb pripoveduje tudi zgodbo (nekdanjih) prebivalcev doline. Knjiga bralcem omogoča, da spoznajo vpetost arhitekture v kulturno okolje, lahko pa je tudi kot pripomoček graditeljem in načrtovalcem pri razumevanju in obnovi sedanjih, pa tudi pri načrtovanju novih objektov, skladnih s

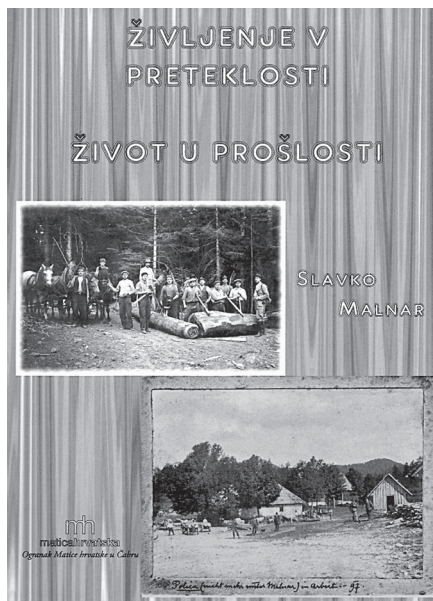
tradicijo lokalnega kulturnega okolja in s posebnostmi doline zgornje Kolpe in Čabranke.

Literatura

KNEŽEVIČ HOČEVAR, Duška: *Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe. Domačinska razmišljanja nacije in lokalitete*. Ljubljana: Založba ZRC, 1999.

MAKAROVIČ, Marija: *Dva bregova eno srce. Življenjske pripovedi iz doline Kolpe in Čabranke*. Kočevje: Pokrajinski muzej Kočevje, 2002.

SLAVKO MALNAR: *Življenje v preteklosti/Život u prošlosti*; Matica hrvatska, Ogranak Matice hrvatske u Čabru, Ravnice 2013, 250 str.

Najnovejša knjiga Slavka Malnarja, *Življenje v preteklosti (Život u prošlosti)*, o življenju v vasicah najvišjih predelov Čebanskega je zanimiv pregled načina življenja v tem manj ali celo najmanj rodovitnem predelu obmejnega območja Hrvaške na severozahodnem delu Gorskega kotarja. Avtor je v zadnjih letih napisal in izdal zavidljivo število domoznanskih knjig o območju, kjer živi že vse od rojstva. V njih na dokumentaren način odkriva marsikje spregledana dejstva iz zgodovine, jezikoslovja, razširjenosti primkov in izvira prebivalcev svojih domačih krajev. Vse to so dejstva, ki zaradi obrobne lege območja v

zadnjih sto letih niso bila deležna pozornosti nacionalnih interpretacij zgodovine in etnologije obeh držav, na robu katerih leži. Zaradi vsega tega so bila ali spregledana ali velikokrat vse preveč posplošena. Že v dosedanjih knjigah avtor ni skrival osebnih pogledov in razmišljanj, ki so bila plod premislekov ob ljubiteljskem, skrbnem in podrobnem raziskovanju tako dokumentiranih kakor drugače, prek ustnih virov in spominov pridobljenih informacij.

Knjiga, ki je pred nami, sledi njegovima zadnjima deloma o najvišje ležečih območjih občine Čabar – *Hišna imena in vzdevki v župniji Tršće* (2011) in *Gorači - Gerjansko* (2012), prvo delo je pisano v slovenščini, drugo v domačem govoru. V novi knjigi je z enciklopedično natančnostjo opisal življenje domačih ljudi, njihove delovne prakse, šege in navade. Ustrašil se ni niti natančnih navedb količin in mer drvarskih izdelkov, kot si jih je zapomnil iz mladosti, volumnov in teže bremen, ki so jih težaki in težakine prenašali na hrbtih, in podobno. Načina življenja tamkajšnjega prebivalstva se je sicer manj strukturirano in poglobljeno dotaknil v marsikateri od dozdaj izdanih knjig – izdal jih je že dvanajst, od katerih jih je nekaj v celoti napisanih celo v domačem govoru.

Tokratna knjiga opisuje življenje ljudi v okolici avtorjevega rodnega kraja, Ravnic pri Trstju (Tršće), kjer je preživel vsa leta od otroštva do danes. Območja bajtarjev, kot mu pravijo tisti iz drugih delov Če-

branskega, ki je bilo poseljeno verjetno najpozneje in je živelo med drugimi precej starejšimi naselji: Gerovim – na križišču starih poti, vezanih na Kvarner, in Prezidom, ki je bil mnogo bolj vezan na Babno Polje in Loško dolino, na tretji strani tudi Plešci in Osilnico – vezanima na dolino Kolpe. Skupaj s Čabrom je trstjansko območje, od njega po prenehanju železarstva v drugi polovici 18. stoletja sicer precej ločeno, ves čas živelo posebno življenje. Najprej kot območje oglarjev in privilegiranih kopačev železove rude ter tovornikov rude v dolino, nato območje malih kmetov in gozdnih delavcev, nekaj desetletij od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne celo rudarjev v ambicioznih poskusnih podzemnih kopih živosrebrne rude.

Knjiga, ki se začne kot pripoved o življenju za te kraje nekdanje značilne družine z več otroki na srednje veliki ali mali kmetiji, se počasi prelevi v natančen opis tako delovnih opravil na polju, travnikih, pašnikih, v lazih, gozdu. Prav gozd je, po prenehanju železarstva, gozdarskega dela večim ljudem teh krajev dajal kruha doma in po svetu, vse od Slavonije prek Francije do Amerike. Natančno opisuje navade in šege, povezane z domačimi deli in letnim delovnim ciklom kmetov, navaja lokalna poimenovanja predmetov, orodij in njihovih delov, opisuje nekdanje žive in razširjene obrti ter šege ob prazničnih ali drugače pomembnih dnevih v letu. Ne manjkajo niti šege življenjskega cikla: od rojevanja, kr-

* Mag. Marko Smole, univ. dipl. inž. elektr., vodja Delovne skupine za ljubitelje etnologije pri SED. 1210 Ljubljana-Šentvid, Stanežiče 34b, smole.marko@gmail.com.

sta, prek druženja mladine, godovanj, porok in *ohceti*, do smrtne postelje in pokopa, ter za sedanje čase nenavadno razposajenih običajev ob poslavljanju od umrlega, ki so bili še pred nekaj desetletji značilni za celotno *Čebransko*. Po eni strani gre za spomine in izkušnje avtorja ter njegovih prednikov in znancev, kot so mu jih pripovedovali v otroštvu in mladosti, po drugi strani so v opise spretno vpletene pripovedi, ki so krožile med ljudmi v vasicah, kjer je preživel in preživlja svoje življenje: od romantično tragične ljubezenske zgodbe do hudomušnih pripovedi o poljskem čuvaju, lovcih, coprnicah, škrahtih in *raske-ljenem* volku, celo do premisleka o odnosu domačih ljudi do risa – skrivnostnega in krvoločnega prebivalca tukajšnjih gozdov. Posebno vrednost imajo dodatki besedil starih molitev, ki so zapisane v lokalnem govoru okolice Trstja in se jih spomni le še malokdo.

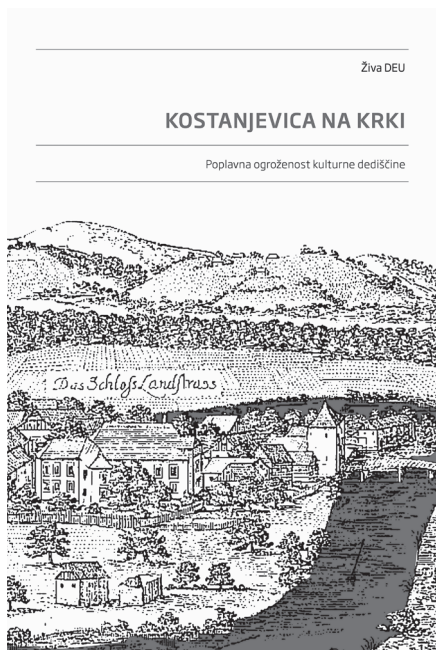
Knjiga je primerno oblikovan, zanimiv in kakovosten, z mnogimi starimi fotografijami (nekatero so sicer s sosednjih območij) opremljen pregled načina življenja prebi-

valcev tega dela območja *Čebranskega*, etnološko prepričljiv in z nacionalnimi pogledi neobremenjen dokument, ki ne dopolnjuje le znanja o kulturi ljudi obmejnega območja, tako Hrvaške kot Slovenije, temveč raziskovalcem ponuja bogat material za nadaljnja raziskovanja. To območje ima na obeh straneh meje enako narečje in lokalne govore, etnologija pa ga do zdaj, po mojem mnenju razen redkih izjem, še ni bila sposobna odkriti na tako dosleden način. Le želimo si lahko, da se bo tudi na drugih, že prej omenjenih predelih tega raznovrstnega, a povezanega območja *Čebranskega*, a tudi predelov čez mejo – osilniškega dela, delov nad Čabrom, tj. Dragarske doline in Kotarskega podolja, in Babnega Polja ob Prezidu, v času, dokler še živi generacija Slavka Malnarja, ki je v njih preživela s tradicionalnimi delovnimi praksami in šegami prežeto življenje, neobremenjeno z državno mejo, še našel kdo, ki bo zmožen dovolj natančno dokumentirati svoje ali njihove spomine, spomine na svet, ki počasi, a vztrajno izginja spred naših oči in zgublja svojo stoletja graje-

no identiteto. Na srečo ta za zdaj trmasto vztraja pri domačinih vsaj še v govorih območja, kar Slavko Malnar nenehno poudarja v vseh svojih knjigah, v katere narečna besedila tudi jezikoslovno dosledno vključuje skupaj z vsemi naglasi in lokalnimi različicami izgovarjave.

Avtor je za knjigo prejel tudi letošnjo nagrado Gorančica, ki jo vsako leto podeljuje Novi list iz Reke za najboljšo izdajo na območju Gorskega kotarja. Posebnost knjige je, da je napisana dvojezično, v slovenskem in hrvaškem jeziku, natis je omogočil Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu. Pohvala gre tudi uredniku »Maticе hrvatske Ogranak u Čabru«, profesorju Ivanu Janešu, ki oblikovno ureja izdaje in že precej let skrbi za ustvarjalno okolje, v katerem so domači avtorji deležni spodbude in pomoči pri uredništvu projektov krajevne etnologije in literarnega ustvarjanja v lokalnih govorih. Brez prostovoljstva vseh sodelujočih tudi te knjige ne bi bilo.

ŽIVA DEU: Kostanjevica na Krki. Poplavna ogroženost kulturne dediščine; Občina, Kostanjevica na Krki 2014, 165 str.

Samo v zadnjih letih so poplave poleg škode v naravi in na objektih uničile ali močno poškodovale tudi precej nepremične kulturne dediščine. Marsikaj je bilo obnovljeno ali vsaj sanirano, a marsikod tako, da se je že pokazalo, da dela niso bila narejena strokovno ustrezno. Večinoma so za to krivi neustrezno izobraženi izvajalci, ki pa se lahko v veliki meri sklicujejo na to, da pri nas za obnavljanje in saniranje objektov (tudi kulturne dediščine) ni ustrezne literature. Z izidom monografije *Kostanjevica na Krki. Poplavna ogroženost kulturne dediščine*, ki jo je uredila priznana »zaščitnica« arhitekturne dediščine, arhitektka dr. Živa Deu, bo takšen izgovor odpadel.

Delo je nastalo na podlagi interdisciplinarnih raziskovalnih delavnic otoškega dela mesta. Sodelovali so študentje Fakultete za arhitekturo in Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, vodila pa jo je

avtorica. Otoški del mesta ima prav zaradi pogostega poplavljanja Krke poseben položaj, zato je v monografijo vključen tudi prispevek dr. Helene Rožman, kako Kostanjevičani doživljajo poplave. Bile so namreč stalnica in ljudje so z njimi znali živeti, a tudi poskrbeti, da so bile njihove posledice čim manjše. Zato so lastniki ob reki ležečih kmetij in gozdov redno čistili odtočne jarke, v samih objektih pa je bila notranja oprema prilagojena občasnim poplavam tako z uporabo ustreznih talnih oblog kot s pohištvo, ki ga je bilo mogoče dvigniti tudi za dvajset centimetrov, kolikor je bilo ponavadi ob poplavah v hiši vode. Danes so protipoplavni ukrepi tako v notranjosti kot pred hišami večinoma zanemarjeni ali neustrezni (npr. z betonom zaliti tlakovci, da voda ne more prenikati v zemljo).

O vsem tem se je mogoče poučiti iz pričujoče knjige (in po njej tudi ukrepati), ki

* Milan Vogel, univ. dipl. etnol. in prof. slov., upokojeni komentator v kulturni redakciji Dela. 1000 Ljubljana, Rozmanova 7, milan.vogel@delo.si.

je razdeljena na tri dele. V prvem so pripevki o zgodovinskem razvoju mesta in arhitekture, objavljeni pa so tudi odloki oz. zakoni, po katerih je bila Kostanjevica na Krki zaradi svoje enkratnosti leta 1997 razglašena za kulturni in zgodovinski spomenik in zanjo veljajo vsi v domačem in svetovnem merilu sprejeti vrednostni in normativni akti. Druga dva dela govorita o urbanizmu in arhitekturi mesta, ki zaradi posebne lega in florisa zahtevata precej specifične pozornosti. Tako so v delavnici raziskovali urbano zasnovo mesta, razmerje med stavbami in zelenimi površinami, urejenost odprtih prostorov in predlagali tudi rešitve (npr. urejenost brežin) ter se

veda arhitekturo, ki jo prav tako določa oblika prostora, konstrukcije, materiale in še kaj, kar bi prispevalo k boljšemu zavarovanju starega mestnega jedra. Avtorica je zapisala (str. 2):

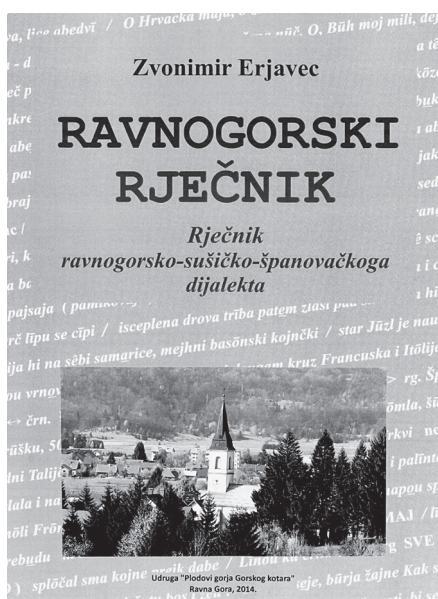
Analiza stanja urbanističnih in arhitekturnih elementov in primerjave z enako ali podobno opravljenimi analizami v preteklosti, razkriva, da je območje kljub zaščiti ogroženo, da se fizične poškodbe kot posledice splošne neozaveščenosti tako prebivalcev kot strokovnjakov, ki v to tkivo posegajo (izjeme potrjujejo pravilo) razraščajo. Dodatno vpliva na

zniževanje dediščinskih kakovosti tudi poplavna ogroženost.

Prav vlagi kot posledici poplav, podtalnice ali meteornih voda je v monografiji namenjena velika pozornost s konkretnimi rešitvami (npr. drenaže, uporaba primernih materialov) in ustreznimi ponazoritvam (bogata likovna del knjižice je zelo nazoren in poveden), dodana pa sta še prispevka tujih strokovnjakov.

Monografijo bodo brezplačno prejela vsa gospodinjstva, recenzent, Kostanjevičan dr. Andrej Smrekar pa je o njej zapisal: »To je knjiga, ki smo si je želeli.«

ZVONIMIR ERJAVEC: Raunagarska rič. Rječnik ravnogorsko-sušičko-španovačkoga dijalekta; Udruga »Plodovi gorja Gorskog kotara«, Ravna Gora 2014, 580 str.

V soboto, 11. oktobra 2014, je Ravna Gora, kraj in občina v Gorskem kotarju z manj kot tremi tisoči prebivalcev in s šolo, ki jo obiskuje 109 učencev, doživela slovesno predstavitev narečnega slovarja Zvonimirja Erjavca. O tem, da v Ravni Gori govorijo slovensko rovtarsko narečje, je znanstveno javnost prvi obvestil Nikola Majnarić leta 1939 z izčrpno razpravo »Jedno rovtarsko narječje u Gorskom kotaru«

v beograjski reviji *Južnoslovenski filolog* (Majnarić 1939). Majnarić je bil profesor klasičnih jezikov na zagrebški univerzi, sicer pa avtentični govorec opisanega narečja. Na podlagi te objave je zgodovinar Pavle Blaznik v loških arhivskih virih poiskal številne priimke, ki so še danes živi v Ravni Gori, npr. Čadež, Erjavec, Jereb, Kenda, Novinc, Podobnik, Sedej, Šinkovec, Troha (Blaznik 1979). Vsi ti priimki so dejansko bolj kot na Loškem doma na Cerkljanskem, Idrijskem in Tolminskem, o čemer nam pričajo tolminski in idrijski arhivski viri. V Ravni Gori so sicer znani tudi idrijski in tolminski priimki Brus, Oblak, Podgornik, Svetličič, Velikonja, Vončina in še nekateri.

Nastanek naselja Ravna Gora je povezan z graditvijo ceste od Karlovca do pristanišča v Bakru leta 1732, ko je država sem preselila izkušene drvarje in tesače iz cerkljansko-idrijskih hribov. Še danes se Ravna Gora deli na dva dela: na zgornji ali »kranjski« in na spodnji ali »Horvatijski«. Leta 1865 je skupina domačinov odšla iz Ravne Gore v Slavonijo drvarit in ustanovila v bližini Požege novo kolonijo, vas Španovica (< Županovica), ki pa je bila leta 1942 v celoti uničena. Iz te vasi izvira avtor ravnogorsko-španovskega

slovarja Zvonimir Erjavec (r. 1928), ki se je hrvaščine naučil šele v šoli. Po študiju germanistike v Zagrebu je nekaj let predaval na Pedagoški akademiji v Pakracu, od leta 1968 pa je učil na srednjih šolah v kanadskem Torontu. Po upokojitvi leta 1993 se je posvetil rodoslovni rekonstrukciji Španovice in leta 2006 izdal knjigo *Španovački rodoslov*. Odtlej je s pomočjo več informatorjev v Ravni Gori in bližnji Stari Sušici pisal slovar svojega domačega narečja, pri čemer se je v zadnji fazi dela lotil tudi primerjav z besedjem, zajetim v slovarju Ivana Tominca *Črnovrški dialekt* (1964), ki mu Erjavec pravi kar »rovtarska biblija«, slovarju *Kako se reče po cerkljansko* Marka Razpeta (2006), *Slovarju poljskega narečja* Dušana Škrlepa (2010) in *Slovarju zatolminskega govora* Helene Čujec - Stres (2010). Nastal je zelo izčrpen *Ravnogorski rječnik* s podnaslovom *Rječnik ravnogorsko-sušičko-španovačkoga dijalekta* na 580 straneh velikega formata. V uvodnem delu »Izvor in posebnosti ravnogorsko-sušičko-španovskega narečja« avtor spregovori o samoglasniškem in soglasniškem sistemu, podrobneje obdela pojave akanja, ikanja, okanja in ukanja, navede uporabljene pisane in ustne vire. Slovar vsebuje tudi kratke »Prispevke za

* Dr. Silvo Torkar, dr. znanosti s področja jezikoslovja, mag. znanosti s področja slovenskega imenoslovja, prof. ruščine in sociologije, znanstveni sodelavec, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 4, silvo.torkar@zrc-sazu.si.

slovnico« tega narečja, »Ravnogorsko frazeologijo« in na koncu tudi ravnogorski »Ače naš«. Čeprav avtor nenehno govori o rovtarskih koreninah in vzporednicah ravnogorskega narečja, obenem opozarja, da se imajo Ravnogorci danes za Hrvate.

Na predstavitvi slovarja so v kulturnem programu sodelovali tudi otroci z recitalom v ravnogorskem narečju, otroški tamburaški ansambel je zaigral več pesmi, najprej Mi se imamo radi, med drugimi pa tudi Jaz pa pojdem na Gorenjsko. Občinstvo so pozdravili podpredsednik občine, nekdanja in sedanja ravnateljica osnovne šole, pa tudi dve narečni literarni ustvarjalki. Ravnateljica je napovedala, da bodo pri pouku jezika še več pozornosti kot doslej namenili domači govorici in tako poskrbeli, da

dediščina, ki so jo prejeli od svojih staršev, še ne bo izginila. Slovar, ki ga je s tolikšno vneto in spoštovanjem do svojih prednikov sestavil Zvonimir Erjavec, jim bo pri tem v trdno oporo.

Povedati je treba, da je Ravna Gora šele od nedavnega ena od točk *Slovenskega lingvističnega atlasa* (Škofic idr. 2014). Toda da bi si ustvarili celovitejšo podobo o nastanku in razvoju tega slovenskega jezikovnega otoka, bi bile nujno potrebne ne le jezikoslovne, pač pa tudi etnomuzikološke in antropološke raziskave. Čas zanje se neusmiljeno izteka.

Literatura

BLAZNIK, Pavle: O preselitvi loških podložnikov. *Loški razgledi* 26, 1979, 77–89.

ČUJEC - STRES, Helena: *Slovar zatolminskega govora. Od A - O*. Zato: Stres inženiring, 2010.

MAJNARIČ, Nikola: Jedno rovtarsko narječje u Gorskom kotaru. *Južnoslovenski filolog* 17, 1938–1939, 135–149.

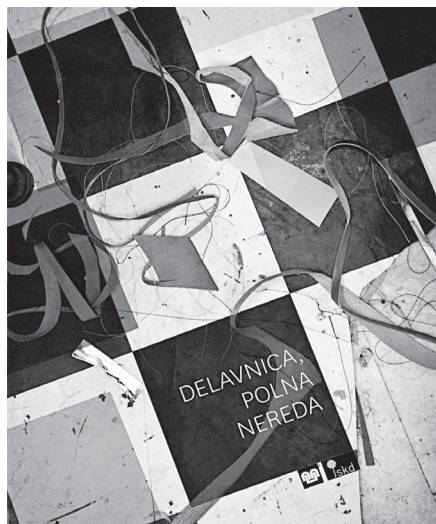
RAZPET, Marko: *Kako se reče po cerkljansko*. Cerko: Občina, 2006.

ŠKOFIC, Jožica idr.: *Slovenski lingvistični atlas. 1. Človek (telo, bolezni, družina)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2014 (elektronska izdaja).

ŠKRLEP, Dušan: *Slovar poljanskega narečja*. Gorenja vas: Gostilna Poni, 1999.

TOMINEC, Ivan: *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1964.

MAJA KORUN HOČEVAR (UR.): Delavnica, polna nereda. Sodobni rokodelci in oblikovalci v Sloveniji; Zavod Lab laar, Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Ljubljana 2014, 187 str.

Pobudnik izida knjige o sodobnih rokodelcih je skupina sodelavcev Zavoda Lab laar, katerega poslanstvo je spodbujanje sodobnega rokodelstva in združevanje različnih ustvarjalcev ter pomoč pri večji prepoznavnosti. S tem namenom so se lotili tudi predstavitev triintridesetih že uveljavljenih rokodelcev, ki s svojim umetniškim talentom in spretnimi rokami ustvarjajo zanimive kreacije in jih seveda nato skušajo čim bolje in čim več prodati. To so ustvarjalci,

ki pri svojem delu iščejo lasten izraz in po večini presegajo tradicionalne in že uhojene poti nekdanjih rokodelcev in rokodelcev, ki še danes sledijo tradicionalnim načinom in oblikam izdelave. V marsičem jih lahko tudi presegajo, saj združujejo uporabnost izdelkov s sodobno estetiko, ki je današnjemu človeku precej bližja, pri čemer pa ne gre za negativen odnos do dediščine, saj jo, če jo poznajo in se z njo identificirajo, lahko spretno vključujejo v svoje izdelke, jo nadgrajujejo ali ustvarjajo povsem na novo.

V svetu (najbolj znan primer je Skandinavija) postaja rokodelstvo vse pomembnejše in poznana gospodarska dejavnost, v očeh uporabnikov pa zaželeno vrednota. Uporabniki izdelke kupujejo zato, ker so narejeni ročno, so funkcionalni in estetsko dognani, so delo poznanih avtorjev, so iz kakovostnih, domačih materialov ipd. Tudi v Sloveniji že imamo nastavke, ki bi jih bilo treba le pognati, da bi lahko prispevali k splošnejši uveljavljenosti kakovostnega domačega rokodelstva. Ne pozabimo, da že več kot desetletje v več krajih v Sloveniji delujejo rokodelski centri, ki imajo lahko izjemno pomembno vlogo pri promociji in prenosu rokodelskih znanj in veščin. Tudi

to je način za sooblikovanje lokalne in nacionalne identitete in prepoznavnosti.

Knjiga ima tri uvodnike, ki pojasnjujejo današnje okoliščine, v katerih se odvijajo rokodelske dejavnosti, med njimi je tudi besedilo s pregledom razvoja rokodelstva in vizijami za njegov razvoj spod peresa Janeza Bogataja. Osrednji del je namenjen portretom rokodelcev in ga je pripravila Valentina Vovk. Očitno je, da se ji je posrečilo navezati z vsakim od rokodelcev domačen stik in jih predstaviti z veliko mero iskrenosti, spodbudnih besed, poudariti njihove največje dosežke in najbolj poznane izdelke, skratka, predstaviti o vsakem posebej splošen in poseben vtis. Pri tem so v pomoč tudi zanimive in povedne fotografije Maja Pavčka. Namen knjige tako ni le predstavitev unikatnih ali maloserijskih izdelkov sodobnih rokodelcev, temveč so v ospredje postavljeni prav rokodelci sami, njihovo življenjsko in delovno okolje, njihov odnos do ustvarjanja in naposled tudi pomisleki in težave. To so realnosti, ki jih ob taki poti zagotovo čakajo, z vsem se morajo spopadati sami, saj je, sistemsko gledano, zanje slabo poskrbljeno. Ena glavnih težav je trženje izdelkov. Ta namreč največkrat terja od izdelovalca

* Barbara Sosič, univ. dipl. etnol., kustosinja, vodja oddelka za dokumentacijo Slovenskega etnografskega muzeja. 1000 Ljubljana, Metelkova 2, barbara.sosic@etno-muzej.si.

cev, predvsem od tistih, ki se preživljajo le z rokodelstvom, in to zanje ni le konjiček, dosti truda in časa, ki bi ga ob boljši skupni organiziranosti in podpori resornih ustanov lahko porabili za ustvarjanje. Sodelovanje na sejmi doma in v tujini, komisijska prodaja po trgovinah, prodaja v lastnih delavnicah in trgovinah, vse je povezano s stroški. In ko sledi izračun, včasih ne ostane nič. Vsekakor je njihova eksistenca dostikrat negotova in najverjetneje jih le ustvarjalnost žene, da vztrajajo in se jim pogosto z domiselnostjo in uveljavitvijo izdelkov na koncu le posreči.

Pojavljanje rokodelskih izdelkov na sejmih ali v trgovinah dodaja vrednost kakovostni ponudbi ter prispeva k pisanosti in poznanju rokodelstva v našem okolju ter nagrajuje tudi turiste, ki prihajajo v Slovenijo vse množičneje.

Čeprav marsikdo nerad sliši, da je rokodelc, in svoje delo dojema kot umetniško, pa je izraz za to dejavnost zelo primeren. Rokodelec je po drugi svetovni vojni žal veljal za nazadnjaškega, a zdaj je čas, da se uveljavi kot povsem aktualen – kakor je že bil in kakor je to v svetovnih jezikih.

Je namreč spreten ustvarjalec, ki zna večje ročno in tudi s pomočjo orodij načrtovati in ustvarjati izvirne in funkcionalne, estetske izdelke, tehnološko preproste ali zahtevne. Spodbudno je, da rokodelci materiale in zamisli za izdelke najpogosteje iščejo v svojem kulturnem in naravnem okolju, uporabljajo pa tudi materiale, ki jih lahko ustvarjalno reciklirajo. V knjigi so tako predstavljeni rokodelke in rokodelci, ki iz najrazličnejših materialov izdelujejo nakit, oblačila in obutev, ki so različno oblikovani in v različnih tehnikah, modne dodatke, kot so torbe, torbice in denarnice, kaligrafske in klasično tiskane izdelke, poslikavajo posode in druge predmete, tiskajo na blago, izdelujejo uporabno in dekorativno keramiko, svetilke, vežejo knjige, ustvarjajo plakate, reklame in vsakršne vzorce, črke vseh vrst, lesen pribor in piščali, naravna mila, duhovite igrače, pletene in kvačkane uporabne izdelke, izdelke iz pleksistekla, reciklirajo najrazličnejše materiale v uporabne in zanimive izdelke, oblikujejo unikatno in naravno notranjo opremo, narišejo domiselne knjižne in druge ilustracije, izdelujejo mozaike. Čeprav so ljudem taki

izdelki všeč, pa žal v zadnjem času precej pada naša kupna moč. Dobro zvenijo tudi domiselna imena blagovnih znamk, pod katerimi rokodelci prodajajo svoje izdelke (npr. Fensišmensi, Milo za drago, Tri lukne, tipoRenesansa, Smetumet, Tejaideja, Zelolepo, Soba z razgledom in podobno). Merilo za predstavitev so bili torej že uveljavljeni ustvarjalci, ki so v javnosti poznani z umetniških sejmov, umetniških spletnih trgovin in osebnih predstavitev na Facebooku in blogih, ki so nemalokrat tudi prodajalna z zelo izvirnimi prispevki.

Ustvarjalnim ljudem roke redko mirujejo, iščejo namreč poti, da svoje zamisli spravijo v življenje – jih izdelajo. V časih, ko sta skoraj že propadalo gospodarstvo in industrija nemi za prošnje za službe umetniško usmerjenih ljudi, jim ne preostane nič drugega, kakor da se prepustijo svoji nadarjenosti in domisljam. Takih ustvarjalcev je v Sloveniji prav gotovo še dosti več, kakor jih je predstavila *Delavnica, polna nereda*, in lahko le upamo, da si bodo tudi ti kdaj zaslužili predstavitev v takšni ali podobni knjigi.

DUŠKA KNEŽEVIĆ HOČEVAR: Etnografija medgeneracijskih odnosov. Dom in delo na kmetijah skozi življenjske pripovedi; Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2013, 245 str.

Antropološko delo Duške Knežević Hočevar *Etnografija medgeneracijskih odnosov. Dom in delo na kmetijah skozi življenjske pripovedi* je rezultat nekajletnega načrtnega raziskovanja medgeneracijskih odnosov v kmečkih družinah v času, ko se kmečko prebivalstvo spoprijema z demografskimi, socialnimi in gospodarskimi problemi, kot so staranje prebivalstva, oskrba ostarelih, odhajanje mladih s kmetij, neizkoriščene obdelovalne površine in druge gospodarske možnosti razvoja na podeželju.

Razprava je nastala v času vpeljave »kmetijskih« ukrepov, ki naj bi spodbudili gospodarje kmetij k pravočasni predaji kmetij otrokom, tako imenovani/-emu mladi/-emu prevzemnici/-ku, s čimer bi kmetijstvo ponovno zaživelo, postalo konkurenčnejše in za mlade poklicno zanimivejše. Raz-

prava je sestavljena iz dveh delov. Prvi je teoretični: v njem avtorica pokaže na moč socialne antropologije, da na podlagi klasičnega aparata demografske in historične antropologije ter socialne gerontologije ponazori razumevanje medgeneracijskega pretoka blaginje. Pri tem pa se osredini posebej na razprave, ki obravnavajo modele solidarnosti in ambivalence med družinskimi člani. Drugi del razprave je etnografski, tj. študija na podlagi terenske raziskave, s poudarkom na življenjskih pripovedih odraslih članov izbranih kmečkih večgeneracijskih družin o njihovem doživljanju odnosov med generacijami. Z njimi pa tudi preverja rezultate predhodne raziskave v soavtorstvu z Majdo Černič Istenič (2010), *Dom in delo na kmetijah. Raziskava odnosov med generacijami in spoloma*.

* Doc. dr. Irena Rožman, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., znanstvena sodelavka, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije in Znanstveno-raziskovalno središče Koper, 6000 Koper, Titov trg 5, irena.rozman@guest.arnes.si.

Avtorica je s tem delom slovenski antropološki prostor seznanila z novimi pristopi, teorijami preučevanja medgeneracijskih odnosov v kmečkih družinah, ki jasno potrjujejo in razločujejo vrste medosebnih odnosov družinskih članov. Jedro razprave so analize »stvarnih« medosebnih odnosov med člani večgeneracijske kmečke družine: prikaže razhajanja in bližino »stare« in »mlade« generacije v pojmovanju skrbi za ostarele starše, ki pa jih obravnava v povezavi z drugimi tematikami – uvajanjem novosti v kmečko gospodarstvo, dednimi navadami in medsebojno pomočjo med sorodniki in sosedi.

Vse omenjene tematike (medsebojna pomoč, dedno pravo, uvajanje novosti v kmečko gospodarstvo) so bile že od zgodaj jedro klasičnih etnoloških razprav; avtorji so jih sicer povezovali z dinamiko družinskega življenja, vendar so bili pri tem bolj zazrti v preteklost kot sedanjost. Prav tako

je bilo družinsko življenje obravnavano le kot sestavina t. i. krajevnih etnoloških monografij ali drugih etnoloških monografij, na primer o življenjskih zgodbah ali povezano z obravnavo drugih družbenih fenomenov. Izjema je delo Mojce Ravnik; že naslov – *Bratje, sestre, strniči, zermani* (1996) – pove, da je predmet raziskave družinsko življenje. V problematiko družinskega življenja lahko uvrstimo tudi delo Vilme Malečkar *Dalmatinske neveste* (2005), ki obravnava preživetvene strategije družin v Brkinih, tesno povezane s poročnimi, in delo Irene Destovnik *Moč šibkih. Ženske v času kmečkega gospodarjenja* (2002), ki obravnava življenje in preživetje samskih mater in njihovih otrok. Vendar pa delo antropologinje Duške Knežević Hočevar zavzema posebno mesto, ker se osredinja na vsakdanje življenje, ki ga kmečki ljudje s svojim delovanjem, ravnanjem in čustvovanjem živijo zdaj, a

o njem vemo zelo malo. S tega gledišča je delo Duške Knežević Hočevar izjemno pomembno in dragoceno, ker etnologe in antropologe opozarja, da so raziskave o načinu življenja sodobnih kmečkih družin podhranjene.

Literatura

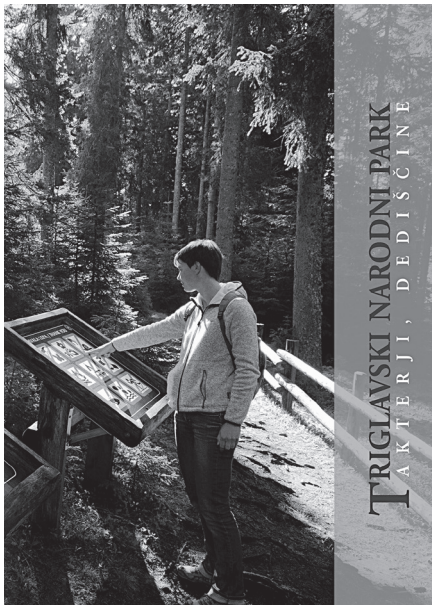
DESTOVNIK, Irena: *Moč šibkih. Ženske v času kmečkega gospodarjenja*. Celovec: Drava, 2002.

KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška in Majda Černič Istenič: *Dom in delo na kmetijah. Raziskava odnosov med generacijami in spoloma*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010.

MALEČKAR, Vilma: *Dalmatinske neveste. Procesi ženske poročne migracije iz zadrškega zaledja v Brkine v 20. stoletju*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče in Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Založba Annales, 2005.

RAVNIK, Mojca: *Bratje, sestre, strniči, zermani. Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1996.

JURIJ FIKFAK, TATIANA BAJUK SENČAR IN DAN PODJED (UR.): Triglavski narodni park. Akterji, dediščine; Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2014, 177 str.

V slovenski etnologiji in kulturni antropologiji je v zadnjem desetletju opaziti naraščanje zanimanja za teme, povezane z zavarovanimi območji (npr. Bajuk Sen-

čar 2005; Simonič 2006; Vranješ 2008). Ta težnja je nedvomno dobrodošla, ne la za vedo samo, temveč tudi za zainteresirano javnost, upravljavce in prebivalce oziroma različne akterje, ki se z zavarovanim okoljem srečujejo v vsakdanjem življenju in poklicno. Najbrž ne pretiravamo, če rečemo, da je zavarovanim območjem že pred nastankom usojeno, da povzročijo različne, nasprotno, pogosto konfliktne poglede na rabo prostora ter s tem povezano naravno in kulturno dediščino. Poenostavljeno rečeno, ti pogledi se oblikujejo glede na različne položaje v krogu zakonodajalec–upravljavec–uporabnik prostora. Razlike v pogledih so običajno prepoznaven odsev razlik v družbenih vlogah, interesih, navedah in zlasti vrednotah vpletenih akterjev, upravljanje teh razlik pa pogosto ni prepuščeno nikomur. Ni skrivnost, da se antropologi in etnologi še posebej radi lotevajo tem, kjer sta družbeno oblikovanje in uporaba različnih stališč očitni, navsezadnje se šolajo za ugotavljanje in razumevanje teh procesov. Ko gre za zavarovana območja,

ima razumevanje teh odnosov tudi potencialno aplikativno plat. Diskurzi o zavarovanih območjih se namreč pogosto razkrijejo šele ob »razgretih« okoliščinah, predvsem pa se zdi, da se vrtijo v omenjenem krogu različnih vlog. Če bi bila ena od nalog raziskovalnega dela, da se z izhodiščne pozicije zunaj omenjenega kroga tistim v krogu pomaga, da stališča drugih bolje razumejo, bi to lahko pomagalo pri sprejemanju odločitev o upravljanju zavarovanega območja. Iz večine prispevkov zbornika je mogoče razbrati tudi omenjeno željo. Zbornik namreč prinaša prve rezultate projekta »Triglavski narodni park. Dediščine, akterji – strategije, vprašanje in rešitve«, ki ga vodi dr. Jurij Fikfak iz Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Uredniki so v zbornik vključili sedem prispevkov, ki se z različnih zornih kotov lotevajo vprašanj odnosa do dediščine v Triglavskem narodnem parku (TNP), skleneta pa ga prispevka o zavarovanih območjih na Hrvaškem in Finskem. Glede na to, da je odnos do naravne in kulturne dediščine v parkih v

* Dr. Matej Vranješ, univ. dipl. geogr. in fil., Svetovanje, vodenje, izvajanje projektov - Matej Vranješ s.p. 5000 Nova Gorica, Cankarjeva 34, matej.vranjes@gmail.com.

veliki meri povezan z normiranjem prostorskih rab, lahko rečemo, da so sodelavci projekta ujeli pravi čas. Zajahali so val javnih – lokalnih in nacionalnih – razpravljanj o pomenu Triglavskega narodnega parka ter zlasti o udeležnosti akterjev v teh razpravah. Triglavski narodni park je namreč redno tema javnih debat vsaj od začetka procesa sprejemanja novega Zakona o TNP, torej približno od leta 2003.

Pred tem vsaj v širši javnosti razprava ni bila tako opazna, predvsem pa ni bilo priložnosti, da bi bila v postopku normiranja prostorskih rab poudarjena soudeležba deležnikov, s tem pa tudi ne priložnosti za sopostavljanje mnenj na način, ki bi bil dejansko učinkovit. Številni deležniki niso bili deležni pozornosti, predvsem pa niso bili udeleženi. Tudi v postopku sprejemanja novega zakona (2003–2010) so bili zastopniki lokalnih skupnosti udeleženi šele potem, ko so skupnosti s civilnimi pobudami odgovorile na prvi predlog novega zakona.

Pozneje je v »strokovno komisijo« za pripravo predloga novega zakona »oblast« vendarle vključila tri zastopnike lokalnih skupnosti in dva zastopnika nevladnih naravovarstvenih organizacij, ne pa tudi drugih uporabnikov prostora. Lahko rečemo, da so šele med sprejemanjem načrta upravljanja, dokumenta, ki naj bi med drugim za desetletje podrobneje opredelil možnosti prostorskih rab, ustrezen glas dobile tako lokalne skupnosti kot tudi različni uporabniki prostora. Ker so se v Javnem zavodu TNP z načrtom upravljanja začeli intenzivno ukvarjati leta 2012, so avtorice in avtorji izkoristili priložnost in aktualne teme obravnavali ob spremljanju tega procesa, v okviru katerega so se deležniki javno opredeljevali. Avtorji nekaterih prispevkov v zborniku tako ob konkretnih primerih ugotavljajo, kako je bil ob pripravi načrta upravljanja z vidika udeležnosti in iskanja kompromisov storjen precejšen korak v pravo smer, da pa hkrati med stališči akterjev ostajajo pomembne razlike (T. Bajuk Senčar, Š. Ledinek Lozej, M. Kozorog, S. Poljak Istenič). Samemu vprašanju udeležnosti pri sprejemanju načrta upravljanja se posveča Tatiana Bajuk Senčar, med spornimi točkami pa poudari črne gradnje, povezane s spreminjanjem namembnosti objektov, ki so v preteklosti imeli (pretežno) kmetijsko funkcijo.

V več prispevkih so obravnavana neka- tera izmed osrednjih vprašanj, pri katerih so razlike v pogledih akterjev na rabo pro-

stora posebej izrazite: ohranjanje stavbne dediščine in s tem povežno spreminjanje videza in namembnosti nepremičnin (črne gradnje), ohranjanje planinskega pašništva in športno-rekreacijska raba prostora. Iz predstavitve Vita Hazlerja je očitno, da je bila nepremična kulturna dediščina na območju TNP v slovenski etnologiji že precej raziskana. Danes je na območju parka veliko obnovljenih zavarovanih stavb, a kar nekaj jih še čaka na prenovo in finančno pomoč, nekaterim pa se spreminja namembnost. Spreminjanje namembnosti objektov je v TNP v prvi vrsti povezano z realnimi možnostmi ohranjanja planinskega pašništva, ki ga obravnava Špela Ledinek Lozej.

V prispevku razkriva nekatere razlike in tudi zblíževanja v pogledih na ohranjanje dediščine pašništva med »zastopniki javnega interesa« (zakonodajalec, upravljavci in druge udeležene institucije) in akterji, ki so v pašništvo dnevno in življenjsko vpleteni. Avtorica ugotavlja, da je TNP planšarstvu kot tradicionalni kmetijski dejavnosti posebej naklonjen in njegovo ohranjanje načeloma spodbuja, vendar pa razločki med tistimi, ki pašniško dejavnost normirajo, tistimi, ki na planinah, kmetijah in prestajah delajo, ter končno tudi tistimi, ki nekdanje kmetijske objekte ohranjajo z drugačnimi nameni (oddajanje obiskovalcem), ostajajo. Pri tem ta delitev med »akterji« ni tako enoznačna, saj v resnici obstajajo posamezniki ali družine, ki so hkrati postavljeni v dve ali celo vse tri omenjene vloge. Recimo, da je primer izmišljen: nadzornik ali uslužbenec JZ TNP se aktivno ukvarja s planinskim pašništvom, hkrati pa kmetijski objekt »na črno« oddaja obiskovalcem. Nič presenetljivega ni, da se podobne dvoumne vloge in različni pogledi na ohranjanje tradicionalnih preživetvenih praks pojavljajo tudi na drugih zavarovanih območjih, kakor je to omenjeno v prispevku o Nacionalnem parku Mljet (Goran Šantek in Tibor Komar), skozi identitetno perspektivo pa tudi v prispevku o Arhipelaškem narodnem parku na Finskem (Katriina Siivonen).

Med vprašanji, ki so najbolj zaposlovala predstavnike Javnega zavoda TNP pri pripravi načrta upravljanja, so bile športno-rekreacijske dejavnosti na zavarovanem območju. Če izvzamemo planinstvo in alpinizem, ki sta v TNP pridobila malodane status nedotakljive dediščine (navsezadnje je v Mojstrani temu namenjen muzej), s tem pa med športi v naravi privilegiran status, v zadnjih dveh desetletjih na območju

parka izjemno narašča zanimanje za druge oblike rekreacije v gorskem okolju. Kakor za TNP ugotavljata tudi Miha Kozorog in Saša Poljak Istenič, velja pa to tudi za območja zunaj njegovih meja, urejanje teh dejavnosti ne sledi njihovi množičnosti. Avtorja lepo osvetlita strategije izbranih interesnih skupin, ki se ob sklicevanju na enakost uporabnikov (proti privilegirano- sti »planincev«) in na dejstvo, da vplivi na okolje še niso ocenjeni, borijo za pravico do rabe prostora. Prepričljivih presoj vplivov na okolje za te dejavnosti namreč ni, za marsikatero dejavnost so realno neizvedljive, vplivi pa težko dokazljivi ali »merljivi«. V takšnih razmerah se upravljavci lahko zatečejo k t. i. načelu previndnosti, a to načelo v skrajni rabi pomeni, da dejavnost preprosto prepovejo. Čeravno se zdi, da avtorja zagovarjata stališče, da bi bila strožja naravovarstvena politika v teh primerih smiselna, je iz vsebine prispevka razvidno, da mislita predvsem na jasnejšo opredelitev omejitev. V procesu načrta upravljanja je TNP k temu pristopil po zgledu parkov v tujini, tj. z uvajanjem »mirnih con«. Avtorja športno-rekreacijske rabe prostora sicer osvetlujeta zlasti z vidika posameznikovega avanturizma. K temu je treba dodati, da je za lokalne skupnosti odnos do teh dejavnosti vse prej kot le vprašanje strpnosti do adrenalina željnih množic, temveč predvsem vprašanje razvoja turizma. Raznovrstne oblike aktivnega preživljanja prostega časa v naravi povsod po Evropi izjemno naraščajo, že danes so tudi glavni adut turizma večine lokalnih skupnosti z območja parka. Odnos do rekreacije v naravi je skratka povezan z razvojem turizma, ki je za ekonomijo prebivalcev zavarovanega območja osrednjega pomena.

Vprašanje družbeno-ekonomskega razvoja in z njim povezanega odnosa prebivalcev do lokalnega okolja na primeru doline Trente obravnava Peter Simonič. Dolina Trente je dober primer študije v kontekstu Triglavskega narodnega parka, saj v celoti leži na zavarovanem območju, še danes pa velja za razmeroma demografsko ogroženo. Avtor prikaže zgodovinski razvoj doline skozi posamezne faze, ki so se kazale v različni izrabi naravnih virov. Današnja fazo opredeljuje kot »okoljevarstveno« in jo vidi kot edini možni okvir nadaljnega razvoja. Vendar pa prebivalci parka do »okoljevarstva« gojijo dvoumen odnos – tudi z vidika možnosti nadaljnega razvoja turizma. Na eni strani je namreč park dojet

kot varuh dediščine, ki v dolino privablja številne obiskovalce. Po drugi strani pa je aktualno vprašanje urejanja turistične infrastrukture in tudi sodobnih načinov preživljanja prostega časa v naravi.

Nadaljnji razvoj območij v TNP je seveda povezan z odnosom do ohranjanja, spreminjanja in trženja kulturne in naravne dediščine. Lokalne skupnosti znajo dediščino vrednotiti ne le zaradi identitete, temveč tudi kot potencialno turistično blago (Mateja Habinc). Ker je odnos do dediščine pravzaprav odsev družbenih in posameznikovih vrednot, bo prihodnost parka odvisna tudi od tega, kakšne vrednote predajamo prihodnjim generacijam (Barbara Turk Niskač). Upravljanje z dediščino in s

tem povezano normiranje prostorskih rab s sprejetjem zakona in načrta upravljanja nikakor ne bo zakoličeno. Če ne prej, bo že čez slabo desetletje, ko bo treba sprejeti načrt upravljanja za naslednje obdobje, priložnost za ponovno razkritje vrednot in čas za nova pogajanja.

Problematika TNP je preširoka in prezapletena, da bi jo lahko celovito predstavili v eni knjigi ali enem raziskovalnem projektu. Prav zaradi tega je nenehno spremljanje dogajanja »na terenu« dobrodošlo. Predstavljeni zbornik postavlja zanimivo zrcalo vpletenim akterjem in s tega vidika se lahko veselimo objave drugega dela rezultatov raziskovalnega projekta. Deležniki bodo še posebej veseli, če bo v njih kar

največ prostora namenjenega izsledkom etnografskega oziroma empiričnega dela.

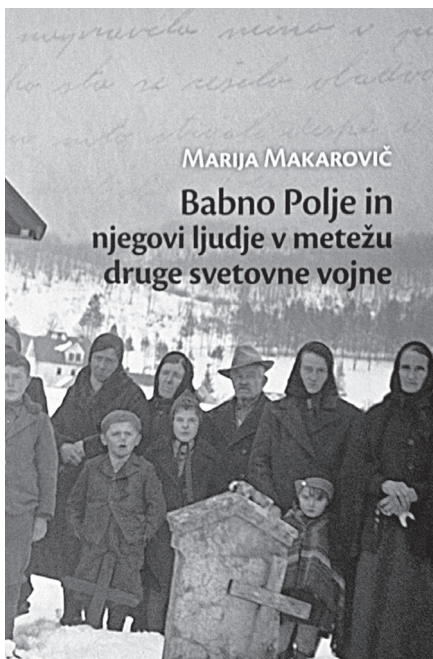
Literatura

BAJUK SENČAR, Tatiana: *Kultura turizma. Antropološki pogledi na razvoj Bohinja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.

SIMONIČ, Peter (ur.): *Ethnography of Protected areas: Endangered Habitat – Endangered Cultures*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zbirka Županičeva knjižnica; 16), 2006.

VRANJEŠ, Matej: *Prostor, teritorij, kraj. Produkcije lokalnosti v Trenti in na Soči*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales (Knjižnica Annales Majora), 2008.

MARIJA MAKAROVIČ: *Babno Polje in njegovi ljudje v metežu druge svetovne vojne*; Kulturno društvo Notranjska in Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Cerknica, Cerknica 2014, 557 str.¹

Dr. Mariji Makarovič kljub častitljivim letom znanstveno-raziskovalna žilica ne da miru. Pred kratkim je svojim številnim etnološkim knjigam o noši, pripovedim o življenju koroških Slovencev in monografijam krajev na različnih koncih Slovenije in tudi na drugi strani meje dodala obsežno delo *Babno Polje in njegovi ljudje v metežu*

druge svetovne vojne. Knjiga je res nastala na podlagi leta 1999 objavljenih življenjskih pričevanj osemnajstih tam živečih ali odseljenih Babnopoljcev pod naslovom *Moje Babno Polje*, toda v letu dni pregledati še toliko arhivskega gradiva, zapisov in zbrati živa pričevanja, iz česar je nastala več kot 500 strani obsežna knjiga, zahteva posebno zagnanost. Knjiga je izšla v Cerknici tudi s pomočjo domačinov.

In kaj je avtorico spodbujalo k pisanju?

Pravi, da se je spraševala, ali je smiselno posegati v preteklost in ali mlade zgodovina oz. spopadi med »rdečimi in belimi« sploh zanimajo. Potrditev, da jih, je dobila v spisih dijakov slovenske gimnazije v Celovcu, ki so pisali o grozljivih občutkih ob obisku taborišča Auschwitz. Da bi tja peljali naše učence, nikomur ne pade na pamet.

Drugo potrditev, da je o teh, za slovenski narod usodnih letih treba pisati, je našla v dejstvu, da je pri nas vse več prenejanja resnice, da sodelavci italijanskega in nemškega okupatorja zelo uspešno, tako

rekoč z varikino, perejo svoje umazano sodelovanje in na vse mogoče načine umazano vodo zlivajo na partizane in njihove množične podpornike. Makarovičeva na več mestih jasno pove, kdo je okupiral Slovenijo in zakaj (»Italijani niso prišli k nam s potnimi listi na turistični ogled lepot Slovenije, ampak s tanki, in zato, da bi zasedli ozemlje, iztrebili Slovence in tu naselili Italijane«). Svojo knjigo zato posveča fašističnemu genocidu nad moškimi v Jermendolu in na Vražjem vrtcu, kjer so konec julija 1942 Italijani postrelili 47 moških, njihove domove požgali, večino ljudi pa odgnali v koncentracijsko taborišče na Rabu, kjer je umrlo 19 Babnopoljcev, babnopoljskim partizanom in »vsem Babnopoljcem in Babnopoljkam, ki so obenem s svojim župnikom Antonom Černugljem sodelovali v osvobodilnem boju slovenskega naroda.« Če bi bilo takih župnikov več, bratomornega ubijanja med Slovenci ne bi bilo. Knjigo je napisala na podlagi številnih pisnih virov, tudi domobranskih, posebej dragocena pa so pričevanja še živečih neposrednih udeležencev, ki jih je zapisala leta 2013. Mnogi med njimi so bili v času vojne še otroci.

Makarovičeva večkrat poudari, da knjiga ne bo vseč ne levim ne desnim skrajnjem,

¹ Besedilo je bilo pod naslovom *Recenzija knjige. Pobito, požgano in izseljeno Babno polje* objavljeno v Književnih listih (Vogel 2014: 15) (op. ur.).

saj piše tako o nesmiselnih in nepremišljenih likvidacijah ljudi s partizanske strani in o povojnih pobjah kakor o izredni krutosti domobrancev, ki so s puškinih kopiti izmaličili že mrtve partizane ali aktivistki v šestem mesecu nosečnosti pod cerkvenim zvonikom iz trebuha izrezali živega otroka. Toda njeno prepričanje je vseskozi jasno: ve se, kdo se je boril za domovino in kdo je sodeloval z okupatorji. Zato je kot credo

monografije, ki bi morala priti tudi v šolske klopi, zapisala:

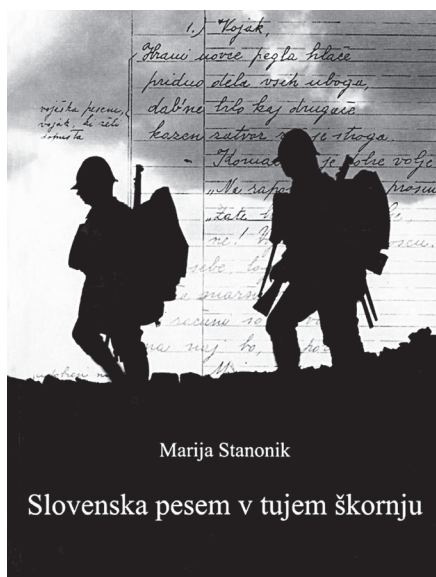
Italijanska in nemška okupacija Slovenije sta bili nemoralno, nasilno in po mednarodnem pravu neupravičeno dejanje. Partizanski boj zoper italijanskega in nemškega okupatorja je bil moralno dejanje za osvoboditev slovenskega naroda. Domobranska kolaboracija z

okupatorjem ni bila niti moralna niti narodnoosvobodilna. Povojni množični zunajsodni poboji razoroženih domobrancev in drugih beguncev so bili zločin.

Literatura

VOGEL, Milan: Recenzija knjige. Pobito, požgano in izseljeno Babno Polje. *Delo* 56, 25. 8. 2014, 15.

MARIJA STANONIK: *Poezija konteksta. 4. Slovenska pesem v tujem škornju od dóma do puščavskega peska. Slovensko odporniško pesnjenje pod italijanskim fašizmom (1920–1943) in v Severni Afriki (1943–1945)*; Mladika, Trst 2014, 269 str.¹

Knjigo *Slovenska pesem v tujem škornju od dóma do puščavskega peska* z vsebinsko še jasnejšim podnaslovom *Slovensko odporniško pesnjenje pod italijanskim fašizmom (1920–1943) in v Severni Afriki (1943–1945)* spada v niz knjig, ki jih je ddr. Marija Stanonik napisala in izdala »v duhu sprave«. Desetletja je raziskovala in zbirala pesmi iz druge svetovne vojne in v ta namen zasnovala zbirko *Poezija konteksta*. Predstavljena knjiga nosi številko IV.

Kot slovstveno folkloristko so jo zanimale pesmi, ne glede na kateri strani so bili avtorji in na kakšen način so se bojevali. Pri tem so jo vodila znanstvena spoznanja, ki jih je poleg v strokovnih knjigah zaokrožila tudi v doktoratih iz slovenske književnosti in teologije ter magisteriju iz etnologije. Tako je tovrstno pesništvo etnološko in literarnozgodovinsko obravnavala v knjigah *Poezija konteksta. 1. »Pozdravljeno trpljenje...«* (1993), *Poezija konteksta. 2. »Na tleh leže slovenstva stebri stari«* (1993), *Iz kaosa kozmos. Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva. 1941–1945* (1995), *Poezija konteksta. 3. Slovensko pesništvo pod tuji zastavami. Pesnjenje slovenskih prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko v drugi svetovni vojni od 1941 do 1945* (1999), *Most. Antologija pesmi iz druge svetovne vojne, ne glede na to, na kateri strani so se znašli njihovi avtorji* (2000), *»Odpuščam in prosim odpuščanja«* (2007) in *»Žene pa so gledale od daleč«* (2010).

Poleg Korošcev imajo najdaljšo tradicijo tlačenja v tuji škorenj prav Primorci, saj se je že kmalu po koncu 1. svetovne vojne začelo sprva prikrito, potem pa vse odkritejše in krutejše fašistično nasilje. Prav v času, ko je bila slovenska beseda razen v cerkvi, potem pa tudi tam, prepovedana, so nastale številne pesmi tako za posvetno, bolj ali manj intimno rabo, ali za cerkveno in društveno, dokler niso bila društva ukinjena. Tako najdemo v prvem poglavju »Slovensko odporniško pisanje pod italijanskim

fašizmom (1920–1943)« razmišljanje o slovenski besedi v javnosti in zakaj so slovenske pesmi nastajale: zase, pisali so jih slovenski vojaki v italijanski vojski, v ilegali, pesnili so tudi člani organizacije TIGR in talci v Bazovici, v pregnanstvu in begunstvu, ter kako so pesnile ženske in duhovniki.

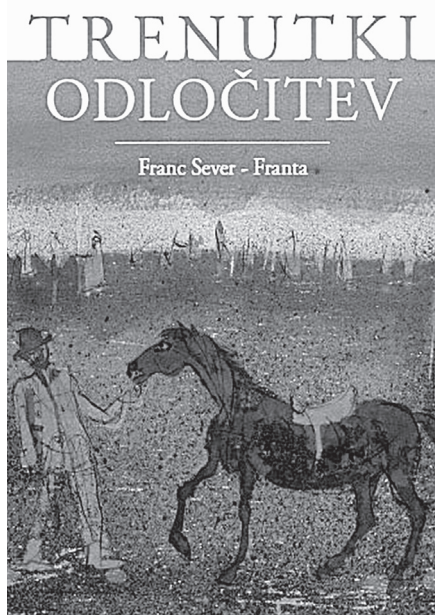
Drugo poglavje je namenjeno praznovanju 100-letnice rojstva Simona Gregorčiča leta 1944. Organizatorji proslave na Primorskem so bili razpeti med partizane in Nemce, veliko pozornosti pa so obletnici namenil v Kairu, kjer je jeseni leta 1941 začel izhajati list *Bazovica* kot Berilo Jugoslovanskega odbora iz Italije. Posebna poglavja so si prislužili tudi italijanski vojak Andrej Peršič, ki je pisal slovenske pesmi v afriški puščavi, vojak Danilo Florjančič je pisal ob Rdečem in Jonskem morju, bolj znani Anton Novačan pa v Jeruzalemu in Kairu. Kje vse in kaj vse je Slovence sililo k pesnjenju v svojem jeziku, izvemo tudi iz zadnjega poglavja, ki govori o prestopanju prisilnih mobilizirancev iz italijanske vojske k zavezniškimi antifašističnim enotam na Srednjem vzhodu. Marsikaj, kar govori o okoliščinah nastajanja pesmi, najdemo v zelo številnih in natančnih opombah, v prilogi pa je mogoče prebrati tudi celotne pesmi nekaterih avtorjev.

Literatura

VOGEL, Milan: Recenzija knjige. Pesnjenje pod fašizmom in afriškim soncem. *Delo* 56, 30. 7. 2014, 14.

¹ Besedilo je bilo pod naslovom *Recenzija knjige. Pesnjenje pod fašizmom in afriškim soncem* objavljeno v Književnih listih (Vogel 2014: 14) (op. ur.).

FRANC SEVER - FRANTA: *Trenutki odločitev*; Založba Pivec, Maribor 2014, 487 str.¹

Franca Severja - Franta nismo pogosto srečevali na jugoslovanskem ali slovenskem literarnem prizorišču, saj se je vedno držal ob strani ali v ozadju. Bralce je opozoril nase s knjigo *Pust na Menini planini*, nova knjiga spominov *Trenutki odločitev*, ki zajemajo polovico njegovega življenja, pa bo gotovo pritegnila številne bralce. Vsaj zaslužila bi si. Četudi je bralec zaradi obsežnosti morda ne bo prebral od vrstice do vrstice, bo iz nje odnesel marsikatero izkušnjo in življenjsko modrost.

Spomini niso pisani dosledno kronološko, marveč se marsikje prepletajo dogajanja iz različnih obdobij njegovega dolgega življenja, saj je že prestopil devetdeseto leto starosti. Razdeljeni so na poglavja o prednikih in otroštvu, okupaciji in času med vojno, o koncu druge svetovne vojne, šolanju v Rusiji in službovanju pri jugoslovanskem vojnem letalstvu, vendar so v teh okvirnih poglavjih »zgodbe«, ki delujejo kot samostojne in sklenjene enote. Glavno vezivo, ki spomine povezuje v celoto, pa sta poštenost, ljubezen do naroda in domovine in tudi do žensk. Menda prav

zaradi slednjega »greha« naj ne bi postal narodni junak, čeprav je bil eden prvih slovenskih partizanov; kot osemnajstletnik se jim je namreč pridružil že pred božičem leta 1941. Za odločitev za odhod v partizane navaja štiri razloge. Prvi in glavni je bila surova okupacija, poniževanje, izseljevanje in pobijanje ljudi samo zato, ker so bili zavedni Slovenci in so branili pred fašizmom svoje domove in pravice. Drugi razlog je bil totalitarni režim Kraljevine Jugoslavije, tretji kratenje njegove osebne svobode, ko je postal polnoleten, četrti pa je bil klic domovine,

»ki me je pritegnil z vso močjo in mi podaril neuklonljivo vero in upanje, da bosta zmagali pravičnost in svoboda. Začutil sem, da moram storiti vse za svojo domovino, svojo grudo, svoj rod in postati vojak svoje domovine.«

Prav zato ga še vedno tako boli, da so nekateri fantje, tudi sošolci, podlegli cerkveni propagandi in pod lažnim geslom boja proti komunizmu postali okupatorjevi sodelavci. Zato je oster kritik uradne cerkve, zlasti njenega vrha, ki je po drugi svetovni vojni, še posebej pa po osamosvojitvi Slovenije, še okrepila opravičevanje kolaboracije. Sprašuje:

Zakaj pripadniki cerkve opravičujete početje ljubljanske škofije med vojno? Zakaj širite razkol in sovražstvo med mladimi? Zakaj ločujete vernike z ene in druge strani, sejete nezaupanje in zastrupljate tragično rano našega naroda? Zakaj to počnete v škodo naroda in cerkve? Kaj ni tako početje smrtni greh? Kaj res ne veste, da je vaše početje nerazumno, kot je bilo med okupacijo od leta 1941 do 1945? Zakaj poskušate ohranjati bojni položaj, v katerem ste bili skupaj s tretjim rajhom poraženi? Ali se zavedate, da lažno obtoževanje uničuje prihodnost mnogih generacij?

Franta pa ne bi bil Franta, če ne bi bil ostro kritičen tudi do »svojih«, saj ga še vedno boljše ukazan umik 4. operativne cone s Koroške na Dolenjsko tik pred koncem vojne, zaradi česar smo verjetno izgubili Koroško, premestitev 14. divizije po koncu

vojne v Vojvodino, kar je pomenilo konec slovenske vojske, in kako so se nekdanji bojevniki po vojni osebno okoristili in tako pozabili na načela, za katera so se borili.

V *Trenutkih odločitev* preberemo marsikaj, česar v drugi »partizanski« literaturi ne najdemo, npr. o ureditvi partizanskega tabora, vključno s stranišči in higieno, ali o osamomorih: »Danes je grozljivo, če si človek vzame življenje, takrat pa je bilo samoumeven, razumljiv in sestavni del partizanstva,« pravi v delu, kjer opisuje, kako so se mu, skritemu pod skalo, približevali Nemci in je v rokah držal pištolo in bombo, da bi se ubil, preden bi ga ujeli.

Treba je poudariti tudi avtorjev izreden smisel za jezik in opisovanje, pa naj bo to narava, prvi spolni stik z dekletom pri šestnajstih ali nemško hajkanje in osamljen beg in preboj iz nemškega obroča, predvsem pa avtorjevo pošteno držo, širino in človeški odnos do vseh, tudi do nekdanjih nasprotnikov, kar potrjujejo besede:

»Nikoli nisem niti takrat niti pozneje ničesar očital, z vsemi sem se pozdravljal, le v moji duši so ostale sence zaradi nedomoljubnega ravnanja nekaterih fantov.«

Knjigo je Franta posvetil padlim za domovino, svoji družini in dolini ter mladim.

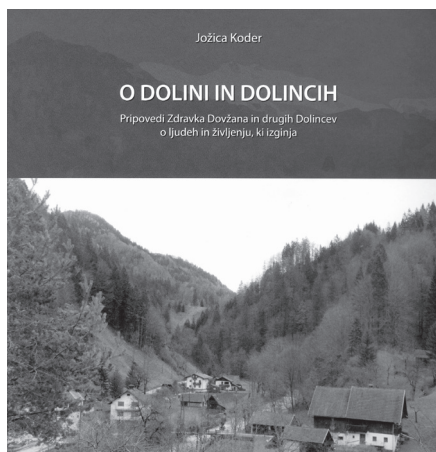
Literatura

VOGEL, Milan: Recenzija knjige. Kako se je kalil Franta. *Delo* 56, 21. 10. 2014, 15.

¹ Besedilo je bilo pod naslovom *Recenzija knjige. Kako se je kalil Franta* objavljeno v *Književnih listih* (Vogel 2014: 15) (op. ur.).

JOŽICA KODER: O Dolini in Dolincih. Pripovedi Zdravka Dovžana in drugih Dolincev o ljudeh in življenju, ki izginja; Ljudska univerza, Tržič 2014, 154 str.

»Gradivo za knjigo *O Dolini in Dolincih* temelji na ustnih pričevanjih prebivalcev Doline in njenih zaselkov,« v uvodnem stavku Besede avtorice pojasnjuje Jožica Koder, učiteljica slovenskega jezika v pokoju, ki se za tržiško kulturno dediščino in slovstveno folkloro zanima in jo zbira ter zapisuje že več kot 30 let. Svoje učence je zanjo navduševala tudi kot urednica šolskega glasila *Stežice*.¹ Avtorica je sicer že dolgoletna znanka slovenskih etnologov in dopisnica *Glasnika SED*, veliko pa objavlja tudi v *Slovstveni folkloristiki*, glasilu Sekcije za zbiranje in raziskovanje slovenske slovstvene folklorne. Sodeluje z etnologinjama ddr. Marijo Stanonik in podpisano, zadnja leta pa predvsem z etnologom dr. Bojanom Knificem. Kodrovo je zbiranje gradiva na terenu pred leti spodbudilo sodelovanje v programu *Za prihodnost pomembni kulturni prežitki Tržiča in okolice*. Program je bil namenjen splošnemu neformalnemu izobraževanju odraslih med letoma 2012 in 2014, razpisalo ga je Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, financiral pa Evropski socialni sklad. Potekal je na Ljudski univerzi Tržič pod mentorstvom dr. Bojana Knifica, ki je udeležencem pokazal možnosti za spoznavanje etnoloških značilnosti Tržiča in okolice. Izmed vseh sodelujočih je le Kodrova uspelo nova spoznanja tudi uporabiti: zbra-

ti podatke, jih urediti in jih celo objaviti v knjigi. Knjigo *O Dolini in Dolincih* je založila Ljudska univerza Tržič, spremno besedo in uredniško delo je prispeval dr. Bojan Knific, od jeseni 2013 kustos v Trziškem muzeju.

O Dolini do zdaj ni bilo kake obsežnejše monografske razprave, kar pa ne pomeni, da naselje in njegova zgodovina nista nikogar zanimali. Najprej so jo odkrili paleontologi, leta 1936 je sosesko Dolina podrobno opisal tržiški župnik Viktor Kragl (1936), v okviru gospodarske trilogije o zgodovini gozdarjenja v tržiškem okolišju pa Ivan Mohorič (1965). V Trziškem muzeju je bila leta 1997 postavljena stalna oglarska zbirka z obsežnejšim katalogom (Gašpirc 1997).

Dolina je naselje severovzhodno od Tržiča ob reki Tržiška Bistrica nad znano Dovžanovo sotesko, ki velja »za največjo naravno krasoto tržiške kotline« (Kragl 1936: 107). Okoli naselja se razprostira čudovito divja pokrajina iz kamna, vode in gozdov. To naravno bogastvo je bilo sprva last zemljiških gospodov iz tržiške graščine Neuhauhaus, po letu 1873 pa jeseniške Kranjske industrijske družbe. Domačini so imeli tu služnostne pravice za izkoriščanje gozda, za Tržič pa je bilo pomembno zaradi oglja, ki so ga stoletja prenašali v koših ali saneh, imenovanih žlefe, po ozkih in nevarnih poteh, med drugim tudi čez stari Hudičev most v Dolžanovi soteski. Najdlje so v Dolini gojili tudi lan, iz katerega so izdelovali domače hodno platno. Območje je postalo bolj odprto za zunanji svet šele ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja, ko je s prihodom baronov Born v sosednji Jelendol začela nastajati cestna (današnji Bornov predor) in druga splošna infrastruktura območja. Danes je Dolina del krajevne skupnosti Dolina-Jelendol, ki ima številne naravne znamenitosti. Zaradi Dovžanove soteske je območje vključeno v slovensko geološko pot, v stari podružnični šoli je urejeno informacijsko središče s stalno razstavo o fosilih in drugih zanimivostih. Oglejmo si jih lahko s pomočjo novega Turističnega vodnika po Tržiču in okolici (Žiberna 2014).

Kodrova v svoji knjigi ni razmišljala o že napisani zgodovini, zanimalo jo je, kako domačini sami vidijo življenje v vasi, kaj vedo povedati o svojih koreninah in kaj je tisto, kar jih spodbuja, da so in še vedno vztrajajo v tem sicer prelepem, pa vendar včasih krutem okolju. Vsaka hiša, vsaka družina ima svojo zgodbo, prav vse pa so povezane s skalami, gozdovi, njivicami na slabo rodovitni prsti in pašniki pod gorskim grebenom Košute. Na začetku 19. stoletja je bilo v soseski Dolina 21 hiš, leta 1936 pa že 62. Številne so danes prazne, na novo so na temeljih starih zrastle samo ob obeh bregovih Bistrice. Najdragocenejši informator je bil Zdravko Dovžan, ki je veliko o svojih sokrajanah zvedel že od svojega očeta, Ukčovga Matevža (1904–1997). V prvem delu knjige beremo o izviru hišnih imen, nastanku in preteklosti domačij ter njihovih nekdanjih in sedanjih prebivalcih. Avtorica je obiskala 28 družin, popisala 30 domačij v treh delih vasi: posebej v najstarejšem delu, Na Jamáh, in posebej na desnem in levem bregu Tržiške Bistrice proti Jelendolu. V tem razdelku je predstavila še nastanek šole v Dolini, kapelico trpečega Kristusa na Kobiljem klancu (ob glavni cesti v Dolino pred Bornovim predorom mimo Dovžanove soteske) in nadomestno znamenje Dobrega pastirja (pod skalo ob hiši Dolina 1).

V drugem delu knjige beremo o zanimivih domačinih in o ljudeh, ki so prihajali od drugod in dajali kraju svoj pečat. Posebni spomini so se ohranili v povezavi s *kopišarstvom*, tj. oglarjenjem, košnjo, oranjem, žetvijo, mlatvijo, oblačilno kulturo in nekaterimi šegami koledarskega leta (šmarnice in božič, maše zornice). Prav gotovo je res, da so v Dolini zaradi odmaknenosti in divje narave nastale številne zgodbe, verovanja v moč posebnih sil, vraže in zle duhove. Divje okolje je oblikovalo poseben odnos domačinov do divjih živali in zbuvalo domišljijo o obstoju bajeslovnih bitjih. Kodrova je zbrala nekaj pomenov o divjih zvereh, škrtatih, divji jagi in drugih bajeslovnih bitjih. O posebnih človeških stiskah govorijo pričevanja žensk, ki so rojevale doma, in o zagovorih proti zobo-

¹ *Stežice* so glasilo učencev Osnovne šole Bistrica – Tržič, ki izhaja že od leta 1968.

* Mag. Tita Porenta, prof. zgod. in univ. dipl. etnol., muzejska svetovalka, Muzeji radovljiške občine – Mestni muzej Radovljica. 4240 Radovljica, Linhartov trg 1, mestnimuzej@siol.net.

bolu. Knjigo sklence poglavje o romanjih in božjih poteh na Svete Višarje, Trsat, Glinje na Koroškem in na Sveto goro nad Solkanom, o čemer je Kodrova podrobneje že pisala v *Glasniku SED* (Koder 2013).

Knjigo dopolnjujejo številne fotografije in dokumenti iz družinskih arhivov in sodobne podobe Doline, ki jih je posnela Lučka Kavčič, ter odlomki pesmi dolinskega pesnika Helija Zecha. Na koncu sta slovarček narečnih besed in seznam sogovornikov.

O Dolincih, nekdanj oglarjih, apnarjih in gozdnih delavcih, v sedanjem spominu pa tudi mojstrih striženja ovac, predicah in

štrikaricah, pripovedovalki in poznavalki številnih zagovorov zoper uroke z izjemnim tehničnim znanjem o sodobnih napravah pred 2. svetovno vojno, glasbenih samoukih, vsestranski ljudski kulturni delavki, zadnjem coklarju v Dolini, nabiralcih medu, izjemnih gospodinjah, izdelovalcu gozdnih riž – drč, fotografu, dolinskem pesniku in konjskem mešetarju, se bere v knjigi Jožice Koder, ki ne bi nastala brez njene velike volje in zanimanja za etnologijo. Vsekakor pa je njeno delo ogledalo našega uspešnega prizadevanja za promocijo etnologije na terenu.

Literatura

GAŠPIRC, Mateja: *Je ukuhan oglje Koparjenje na območju katastrske občine Sv. Katarina. Brošura ob razstavi*. Tržič: Zavod za kulturo in izobraževanje, Tržiški muzej, 1997.

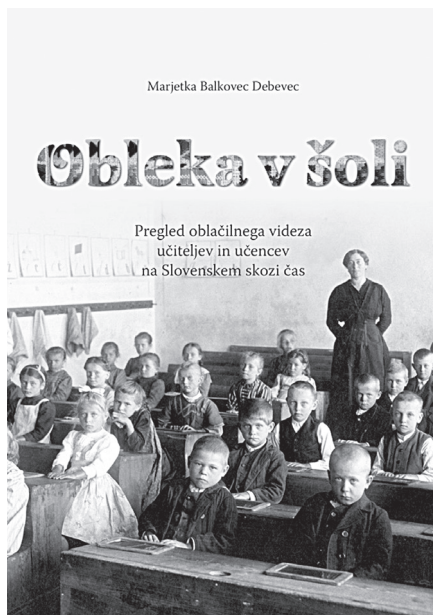
KODER, Jožica: Dolinska romanja in božje poti. *Glasnik SED* 53/3–4, 2013, 129.

KRAGL, Viktor: *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič: Župni urad, 1936.

MOHORIČ, Ivan: *Zgodovina industrije, gozdarstva in obrti v Tržiču. Knj. 3*. Tržič: Turistično društvo Tržič, 1965.

ŽIBERNA, Marjan: *Po Tržiču in okolici. Turistični vodnik*. Tržič: Občina, 2014.

MARJETKA BALKOVEC DEBEVEC: Obleka v šoli. Pregled oblačilnega videza učiteljev in učencev na Slovenskem skozi čas; Slovenski šolski muzej, Ljubljana 2014, 115 str.

Septembra 2014 je izšla knjiga, katere prebiranje priporočam vsem, ki svoje znanstveno, strokovno ali ljubiteljsko delo namenjajo preučevanju preteklih načinov oblačenja, tudi vsem, ki se ukvarjajo s spoznavanjem ali predstavljanjem življenja otrok v šolskih klobeh in učiteljev za katedri. Izjemno lepo oblikovano knjigo s tridimi platnicami, s prek sto barvnimi stranmi nekoliko zmanjšanega A4 formata in vmesnimi listi iz reliefno oblikovanega pavspapirja, ki ločujejo posamezna poglavja

in nas spominjajo na stare albume s fotografijami, je v 500 izvodih izdal Slovenski šolski muzej. Bogati jo obsežno, grafično domiselno obdelano slikovno gradivo, ki z vizualno govorico dopolnjuje zapisana spoznanja.

Čprav je pretekla oblačilna kultura na Slovenskem po zaslugi vodilnih raziskovalcev, kot so Angelos Baš, Marija Markovič in Janja Žagar, dobro raziskana, spoznanja pa v zelo velikem obsegu tudi objavljena, je vendarle na tem področju še vedno precej vrzeli, ki bi jih bilo v prihodnjih desetletjih vredno zapolniti. Do nedavnega je bila ena teh vrzeli nekdanje oblačenje otrok, o katerem še danes nimamo povsem zadovoljivih odgovorov. Se je pa prav mag. Marjetki Balkovec Debevec z lastnim raziskovanjem in spodbujanjem drugih k zbiranju gradiva posrečilo doseči, da so se spoznanja o tem v zadnjih letih zelo razširila. Z razstavno in aplikativno dejavnostjo v Slovenskem šolskem muzeju in gostovanji drugod, z objavo tematskega zvezka *Šolske kronike*, ki je prinesel nova spoznanja o različnih vidikih oblačenja otrok in odraslih, povezanih z njihovim šolanjem, ter naposled s to knjigo, ji je uspelo, da je tančica, ki megli pogled na nekdanje oblačenje šolajoče se mladine in učiteljev, vse presojnejša.

Vsebina knjige je razdeljena v šest poglavij, razčlenjenih še na od tri do štirinajst

podpoglavij, dodan je seznam virov in literature, sklepa jo povzetek v angleškem jeziku. »Uvodu«, v katerem avtorica med drugim predstavlja pretekle aktivnosti Slovenskega šolskega muzeja v zvezi z obravnavano temo, sledi poglavje »Kako do šiviljskega in krojaškega znanja«, namenjeno kratkemu povzetku najstarejših virov o izdelovanju oblačil, potem pa se podrobneje posveti razvoju strokovnega šolstva, ki je skupaj s knjigo Matije Kunca *Krojni vzorci za otroška oblačila*, izdano 1895, pomembno vplivalo na razvoj otroške oblačilne mode. V poglavju »Oblačilni videz učiteljev in učiteljic« obravnava odnos družbe do oblačenja učiteljic in učiteljev in norme, ki so nanj vplivale. Oblačenje učiteljic in učiteljev se je skozi čas namreč močno spreminjalo – ni le sledilo spremembam v sočasni oblačilni modi, temveč je preoblikovanje formalne podobe oblačenja sledilo tudi družbenim in političnim spremembam ter odnosu do učiteljskega poklica. V poglavju »Oblačilni videz učencev« avtorica obravnava norme, ki so narekovale oblačenje otrok v šoli, hkrati predstavlja oblačenje, kakor ga je pisalo življenje samo. Ne pozabi na obravnavo pouka ročnih del, pri katerem so učiteljice vzgajale zlasti dekleta, da bi skrbele za svojo in oblačilno podobo bližnjih, obravnava pogosto bosonogost šolskih otrok, kakor tudi enega opaznejših pojavov otroške

* Dr. Bojan Knific, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., kustos, Tržiški muzej, 4290 Tržič, Muzejska 11, bojan.knific@guest.arnes.si.

oblačilne mode na Slovenskem s konca 19. in začetka 20. stoletja – mornarsko obleko. V posebnem poglavju so obravnavane »Šolske halje in druga uniformna oblačila«, ki so se v preteklem stoletju v šoli ali ob njej razvijale na Slovenskem. Posebno pozornost v poglavju »Oblačenje ob slovesnih šolskih priložnostih« namenja podobi in vlogi oblačenja ob praznikih, vprašanjem pripadnostnega kostumiranja, posebnemu oblačenju ob valeti in maturi ipd. Obravnave v poglavjih sledijo zgodovinskemu pregledu virov, in sicer kronološko od najzgodnejših pričevanj do sodobnosti. Avtorica je z besedilom, napisanim v strokovno neoporečnem in hkrati razumljivem jeziku, pokazala dobro poznavanje obravnavane tematike, pri čemer je primerno in v zadostni meri upoštevala poznano literaturo, nova spoznanja pa je zgradila na številnih, prvič na tak način predstavljenih in obdelanih časopisnih in ustnih virih. Celostno je obravnavala oblačenje šolajočih se otrok in učiteljev, pri čemer je – kolikor so ji uporabljeni viri in literatura dopuščali – skušala predstaviti razvoj oblačenja od zgodnejših pričevanj v 19. stoletju, bolj izjemoma, čeprav mestoma dokaj obširno, tudi prej, povsem do sodobnosti. Da obravnave ni omejevala zgolj na oddaljenejšo preteklost, temveč je upoštevala tudi razmere v zadnjih desetletjih, je še posebej pomembno, kajti prav predstavljeni časovni lok, ki se konča v sodobnosti, daje celosten pogled na oblačenje obravnavanega dela družbe. Avtorica pri tem ni analizirala le formalne podobe oblačenja – torej oblačilnega videza šolajočih se otrok in njihovih učiteljev – temveč tudi okoliščine, ki so vplivale na njihovo oblačilno podobo in jo pravzaprav z družbenimi norma-

mi skušale določati. V diahroni analizi je pokazala, kako so se oblačilne razmere spreminjale ter kdo in kako je vplival na te spremembe, ob tem pa skušala zajeti tudi vprašanja, kako je bilo oblačenje šolskih otrok in učiteljev prepleteno z oblačenjem drugega prebivalstva. Pri tem so zlasti učitelji na gmotno skromnejših in odročnejših območjih dajali pomemben zgled okolju, zaradi česar je bilo njihovo oblačenje deležno posebnih komentarjev in iskanj novih poti.

V besedilu je podrobno obravnavano strokovno šolstvo, ki je imelo na oblačilno podobo in njeno spreminjanje velik vpliv – torej predvsem šolanje krojačev in šivilj, ki so znanje, pridobljeno v formalnem in neformalnem izobraževanju, neposredno prenašali v oblačilno prakso ljudi vseh družbenih plasti. S kratkimi odlomki iz virov, ki pričajo o nekdanjem oblačenju, avtorica zelo nazorno prikaže družbene razmere, ki so določale dokaj skromno oblačenje otrok in težave njihovih staršev, da so jim zagotovili ustrezno obleko. Pri tem bralcu predstavlja nova spoznanja in z navedbami bogati nekatera že poznana. Podrobno predstavi pouk ročnih del, ki je sicer drugače, a zaradi množičnosti ne manj pomembno od strokovnega šolstva, vplivalo na oblačilno podobo ljudi in njeno spreminjanje – še zdaleč ne le na podobo otrok in učiteljev, temveč predvsem na odraslo podobo tistih, ki so se večin ročnih, z oblačenjem povezanih del, naučili in jih pozneje v življenju uporabljali. V šoli pridobljena in s šivanjem, kvačkanjem, pletenjem in drugimi ročnimi deli povezana znanja, ki jih je bilo mogoče uporabiti pri izdelovanju ali pa popravljanju oblačil in oblačilnih dodatkov, so namreč pomemb-

no vplivala na vsakdanjo in praznjo podobo oblačenja ljudi, na njihovo oblačilno porabo in na dostopnost času in razmeram primernih oblačil.

Zanimiva in sorazmerno nova so spoznanja o oblačenju učiteljev in učiteljic, obravnavana v samostojnem poglavju, posebej povedna pa je prvič na tak način predstavljena anketa o oblačenju učencev, katere izsledki so bili objavljeni v *Prosveti* in v prilogi *Učiteljskega tovariša* leta 1939. Besedilo, ki se navezuje na to anketo, skupaj z neposrednimi navedki bralcu zelo jasno pojasni bedne razmere, v katerih so živeli šolajoči se otroci, in z njimi povezano skromno oblačenje. Prav tako je za razpravo in prikaz oblačenja učencev in učiteljev pomembna obravnava uniformnega oblačenja v šoli, ki se na Slovenskem sicer nikoli ni povsem uresničilo v obsegu, da bi se v oblačenju otrok in učiteljev uveljavile uniforme, je pa značilno za del naše oblačilne preteklosti. Enak pomen velja pripisati poglavju o oblačenju ob posebnih priložnostih, v katerem sta obravnavani pripadnostno kostumiranje ter oblačenje ob valeti in maturi.

Marjetka Balkovec Debevec v razpravi na bralcu prijazen in slikovit način predstavlja zgodovinski razvoj oblačenja učencev in učiteljev, pri čemer je pri obravnavi oblačenja otrok bolj poudarjena revnejša kmečka plast, nekoliko skromneje pa premožnejša mestna plast. Omejitev na obravnavo oblačenja učencev in učiteljev je nakazana že s podnaslovom, za celostno obravnavo oblačenja v šolstvu pa bi v prihodnje koristil tudi prikaz oblačenja drugih, ki jih je bilo in jih je v šolah mogoče srečati (kuharjev, kuharic, snažilck, hišnikov, tajnic idr.).

DAVID BOLE IDR. (UR.): Sinergija kulture in turizma za razvoj podeželskih območij; Založba ZRC, Ljubljana 2014, 52 str.

Knjiga o sinergiji kulture in turizma pri razvoju podeželskih območij, ki so jo uredili David Bole, Mateja Šmid Hribar, Jani Kozina in Primož Pipan,¹ je nastala v okviru evropskega projekta *SY_CULTour. Sinergija kulture in turizma. Uporaba kulturnih potencialov v manj razvitih podeželskih območjih*. Vodilni partner projekta, ki je potekal med marcem 2011 in februarjem 2014, je bil Geografski inštitut Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, projekt pa se je izvajal v okviru Programa transnacionalnega sodelovanja na območju Jugovzhodne Evrope.

Ob zavedanju, da se podeželska območja Evrope spoprijemajo s številnimi izzivi, ki so posledek tako širših družbenopolitičnih svetovnih razmerij (globalizacija) kakor podnebnih sprememb, je bil namen projekta »lotiti se težav evropskega podeželja, ki postaja vedno manj odvisno od tradicionalnih gospodarskih panog ... in se vedno bolj usmerja k storitvenemu sektorju gospodarstva, v katerem pomembno vlogo igra tudi turizem« (str. 6). Turizem je postal najbolj rastoča gospodarska dejavnost, ki lahko na podeželju ustvarja številne pozitivne učinke: od ekonomskih, ki so neposredno vidni v finančnih prilivih iz

kulturnega turizma in novih možnostih za zaposlovanje, do družbenih in okoljskih učinkov, ki se kažejo predvsem v opolnomočenju lokalnega prebivalstva in ohranjanju kulturne krajine in biotske raznovrstnosti. Poleg tega avtorja uvoda David Bole in Federico Bigaran podrobno predstavita tudi nove razvojne razsežnosti lokalne kulturne tradicije v turistični ponudbi, ki se kaže v spodbujanju človekovih ustvarjalnih potencialov. V uvodu knjige je predstavljena tudi v projektu oblikovana definicija kulturnih vrednot, s katerimi so partnerji opredelili razvojne potenciale kulture in kulturne dediščine. Kulturne vrednote so označili kot

»obliko kapitala oziroma razvojni vir območja, ki ga lahko izkusijo in v njem uživajo ne le turisti, temveč tudi lokalno prebivalstvo, in ki ima lahko pozitivne ekonomske, družbene in okoljske učinke« (str. 6).

Avtorji knjige se tako ne osredinjajo na razvojne potenciale snovnih in nesnovnih elementov kulturne dediščine, kar je pri povezovanju kulture in turizma največkrat poudarjeno in kar tudi spodbujajo mednarodne kulturne in dediščinske ustanove (npr. UNESCO, Svet Evrope), temveč v ospredje postavljajo vrednosti kulturnih elementov. Ker pa so na določenih mestih v knjigi kulturne vrednote poistene z elementi lokalne kulturne dediščine, bi morda za širši krog bralcev, ki jim je knjiga dejansko namenjena, veljalo pojasniti njihovo medsebojno razmerje. Predvidevamo, da so avtorji z izrazom kulturna vrednota želeli poudariti tudi tiste kulturne elemente, ki niso povezani s preteklostjo oziroma tradicijo določenega okolja, kakor to velja za kulturno dediščino, in so sodobnega nastanka, kakor na primer opazovanje nočne neba na Javorniku. Čeprav bi v okolici Idrije, ki je bila vključena v pilotno območje projekta, pričakovali, da bodo ljudje poudarili druge kulturne vrednote, povezane s preteklostjo, večji potencial vidijo v sodobnejših praksah.

Izreden pomen in dragocenost knjige sta v predstavitvi pristopov oziroma poti, na kakšen način naj se stroka, lokalno prebi-

valstvo, politika ali podjetniki ukvarjajo z razvojem turizma ter izborom in upravljanjem kulturnih vrednot določenega območja, saj je ob neustreznih pristopih turizem lahko tudi razvojna grožnja, stagnacija oziroma upor. Ker mnogokrat turistične prakse ne dosežejo zelenih rezultatov predvsem zaradi izključenosti lokalnega prebivalstva oziroma turistične aktivnosti niso v skladu s tradicijo, izkušnjami, željami in pričakovanji domačinov, je glavni namen knjige predstaviti smernice za upravljanje s kulturnimi vrednotami na podeželskih območjih oziroma, kako s t. i. metodo participacije pritegniti čim več lokalnega prebivalstva, ki je glavni deležnik razvoja v svojem bivalnem okolju. Publikacija tako predstavlja metodološki pristop »od spodaj navzgor«, kjer so

»lokalni deležniki tako osrednji pobudniki kot podizvajalci in tudi končni uporabniki celotnega procesa ustvarjanja novih oziroma dodatnih turističnih proizvodov, izpeljanih iz njihove lastne kulture« (str. 5).

Samo vključevanje lokalnega prebivalstva nujno zahteva tudi navezavo dobrih medsebojnih odnosov, sodelovanje in komunikacijo med samim prebivalstvom oziroma različnimi organizacijami, združenji, turističnimi ponudniki. Dobra komunikacija je tudi osrednji cilj metode participativnega načrtovanja, zlasti t. i. aktivne participacije, »pri čemer imajo deležniki možnost ne le poslušati in gledati, pač pa se lahko interaktivno vključijo v procese in sprejmejo možnost, da jih bo to spremenilo« (str. 7). Kakor še poudarita avtorja uvoda,

da bi dosegli vse potencialne deležnike, je narava izvajanja participativnega pristopa navadno zasnovana na neformalnosti in vključuje aktivno poslušanje, namen pa je pustiti lastne ideje in poglede ob strani ter biti pripravljen dati drugim sodelujočim možnost, da nas prepričajo s svojimi idejami. (str. 7)

Vse to pa zahteva tudi dobrega posrednika oziroma osebo, ki komunikacijo vodi z usmerjanjem pogovora, spodbujanjem

¹ Publikacija je leta 2013 najprej izšla v angleškem jeziku pod naslovom *The Synergy of Culture and Tourism for the Development of Rural Areas* (Bole idr. 2013; Spletni vir).

razprave, nevsiljevanjem svojih zamisli in zna na koncu izoblikovati sklepe. V knjigi so predstavljene tudi možne tehnike participacije. V drugem poglavju avtorica Mateja Šmid Hribar na praktičen in konkreten način ponazarja šest korakov, ki naj bi jih storila lokalna skupnost, da bi lahko začela »odkrivati, ohranjati in predvsem uporabljati svoje lastne kulturne vrednote v razvojne namene« (str. 5). Smernice so napisane v obliki preprostih in razumljivih navodil in so rezultat večletnega preskušanja na devetih pilotnih območjih v Jugovzhodni Evropi. S predstavitvijo pilotnih območij v tretjem poglavju bralec na konkretnih primerih spozna dobre prakse ter pozitivne in negativne pristope vključevanja lokalnih deležnikov za vzdržno upravljanje in trženje kulturnih potencialov. Najprej so predstavljeni koraki za določitev jasne ideje in pregled trenutnega stanja na posameznem območju, kjer želimo razvijati turizem. Nato so podane možne poti za pripravo strateškega načrtovanja in akcijskega načrta ter njihov zagon. Na koncu so predstavljeni še načini preverjanja rezultatov. Predstavljeni so tudi obrazci za pomoč pri pripravi akcijskega načrta, ki so še posebej dragoceni za vse tiste upravljalce različnih evropskih razvojnih projektov, ki nimajo ekonomskega oziroma upravljalškega znanja. Vsak predstavljen korak je jasno opredeljen s cilji, metodami, aktivnostmi in konkretnimi primeri, vse skupaj pa dopolnjujejo zanimive ilustracije in fotografije.

V zadnjem, tretjem poglavju so predstavljena pilotna območja, ki so sodelovala pri nastajanju in preverjanju oblikovane metodologije. V samem projektu je sodelovalo 11 partnerjev iz Italije, Grčije, Bolgarije, Madžarske, Srbije in Slovenije, pilotna območja pa so bila v Sloveniji (Idrija in Jesenice), Italiji (Trentino in Gorska skupnost Sirentina), Grčiji (hrbovje Pelion in Kreta), Bolgariji (regija Pazardžik), na Madžarskem (Osrednja podonavska regija) in

v Srbiji (Vojvodina). Partnerji iz različnih javnih in zasebnih ustanov so na svojem območju pritegnili še druge ustrezne deležnike; ti so uspešno izvedli pilotne aktivnosti in s tem k sodelovanju pritegnili tudi druge ustanove. V predstavitvi pilotnih območij bralec najprej spozna zgodovinske in geografske značilnosti krajev, konkretne probleme na območjih, vizijo, ki je bila oblikovana v projektu, in kratkoročne učinke projektnih nalog in rezultatov. Kot glavni učinek so skoraj vsi avtorji poudarili premoščanje komunikacijskih vrzeli med posamezniki ter lokalnimi in občinskimi deležniki, ustvarjanje medsebojnega sodelovanja, sprejemanje različnih idej in doseganje soglasja. Mnogi so tudi spoznali, da »vključenost deležnikov in njihovo aktivno sodelovanje pri razvoju kulturnih vrednot velja za edini način, kako zagotoviti dolgoročni razvoj določenega območja« (str. 38). Pri tem so sicer ugotovili, da je takšen pristop lahko občasno sicer zahtevnejši, saj so mogoči konflikti, kar od mediatorjev – to so lahko tudi strokovnjaki – zahteva več napora. Vendar, kot so poudarile sodelavke iz Občine Jesenice, »ti konflikti na zelo zgodnji stopnji vodijo tudi do konsenza, saj se po tem, ko so odločitve sprejete in aktivnosti izvedene, konflikt ponavadi ne zaostri« (str. 38). Kot pri mnogih evropskih projektih so tudi partnerji pri SY_CULTour izrazili bojazen, »da lokalni deležniki po zaključku aktivnosti iz projekta ne bodo nadaljevali s sodelovanjem, saj jih nihče ne po spodbujal k sestankovanju« (str. 42).

V sklepnem poglavju je glavni vodja projekta David Bole strnil glavna spoznanja, med katerimi velja zlasti poudariti pomen vključevanja lokalnega prebivalstva, saj je

participativni pristop pokazal, da so lokalne skupnosti pričele razvijati kulturne proizvode v korist revitalizacije svojega širšega družbenega okolja in v svojo korist, pri tem pa si zagotovile kakovostne prostočasne aktivnosti in spodbu-

dile humanitarne aktivnosti, vključenost v skupnost oziroma poglobitev lastnih interesov (str. 47).

Dodatni pozitivni rezultati so bili tudi ohranitev kulturne dediščine, krepitev osebne in kolektivne identitete ter močnejša povezanost med člani določene lokalne skupnosti. Čeprav ekonomske koristi vzdržnega upravljanja s kulturno dediščino niso takojšnje, kakor poudari David Bole, kar mnogo deležnikov lahko demotivira, je vendarle treba poudariti, da je včasih za dobro počutje ljudi pomembnejše doseganje osnovnih socialnih vrednot (dialog, spoštovanje, razumevanje in medsebojna pomoč) kakor pa ekonomskega kapitala. Na koncu velja poudariti, da je knjiga dragocen pripomoček vsem, ki vidijo v kulturi in njeni dediščini razvojni potencial za reševanje trenutnih gospodarskih in socialnih težav. Knjiga na preprost in ilustrativen način predstavi glavne pristope pri oblikovanju kulturnih produktov in storitev, in to ne samo za razvoj turizma, kakor napoveduje naslov, temveč tudi ustvarjanja vzdržnih izdelkov in storitev. Zato lahko le srčno upamo, da bo knjigo v roke prijelo čim več bralcev, zlasti članov različnih lokalnih društev, predstavnikov malih in srednjih podjetij, občinskih ustanov in razvojnih agencij, ki se ukvarjajo z vzdržnim razvojem. Škoda je le, da je izdaja v slovenskem jeziku že pošla in je knjigo mogoče dobiti le v angleški različici. Veljalo bi razmisliti o njenem ponatisu, da bi tako projekt kot knjiga dejansko dosegla dolgoročnejši učinek in trajnost.

Literatura

BOLE, David idr. (ur.): *The Synergy of Culture and Tourism for the Development of Rural Areas*. Ljubljana: Založba ZRC, 2013.

Spletni vir

SY_CULTour final publication: The synergy of culture and tourism for the development of rural areas; http://www.sycultour.eu/documents/sy_cultour-final-publication, 20. 11. 2014.

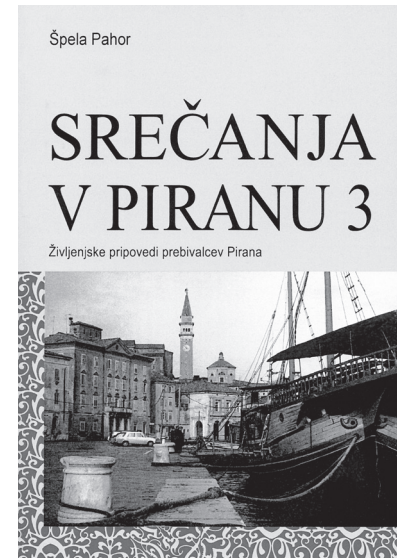
ŠPELA PAHOR (ur.): Srečanja v Piranu 3. Življenjske pripovedi prebivalcev Pirana; Mediteranum, Piran 2014, 412 str.

Bibliotekarka, etnologinja in prevajalka Špela Pahor, leta 2012 dobitnica Murkovega priznanja za večstransko delo v knjižnici, nadaljuje pred devetimi leti za diplomsko nalogo začeti projekt zapisovanja življenjskih zgodb Pirančanov. Prvi, že razprodani zvezek te trilogije (320 str.) je leta 2007 izdala Mestna knjižnica Piran. Vanj vključene življenjske zgodbe (vse, ki niso bile zapisane ali povedane v slovenščini, so prevedene iz italijanščine) so zbirateljci povedali ali napisali Otilia Grisanci, Elsa Koncilja, Amalia Petronio, Zdravko Kuhta, Lidija Pribac, Antonija Bonaca, M. P., Arcangelo Svetini, Antonija Kokalj, I. P., M. Š., I. P., Ilonka Hajnal, Milan Matovina - Mičo, Marica Merljak, Valerija Fernus, V. Z., Štefka Bernik Tomac, D. L., B. H., Z., R. P. in sestra Shireen Joseph. Leta 2011 so v nadaljevanju *Srečanj* (312 str.) izšle pripovedi, ki so jih javnosti zaupali Ivana Pahor, Mandica Maraspin, Savina Gorišek, dr. Miroslav Pahor, Rudi Mraz, Leopold Belec, Ana Rodin, Dušan Kmetec, Vida Flego - Draksler, Miša Rustja, Ksenija Petaros Kmetec, Tanja Trebežnik Sambolec, Vanja Pegan, Tanja Albreht, Zorko Bajc, Neda Žabotter, Maria Fornazaro in Luisella Ravalico, ki sta še edini spregovorili v italijanščini oz. piranskem narečju. Špela Pahor je njuni pripovedi prevedla v slovenščino – z obžalovanjem, da ju ni mogla oziroma znala posredovati v obliki, v kakršni ju je slišala.

Tudi v letos poleti objavljenem tretjem zvezku *Srečanj* je zapisovalka dragocenih pričevanj Pirančanov in Pirančank ostala zvesta vodilu, ki že od prvih zapisov osmišlja njeno delo: »O piranskih velmožeh je napisana cela knjiga, hranijo jo v domoznanskem oddelku piranske knjižnice. Kdo pa je pisal o teh preprostih, neznanih ljudeh – soljudeh – ki so s svojim vsakdanjim delom in trudom prav tako prispevali, da je mesto zdaj tako, kot je?« Med njimi od množične izselitve avtohtonih prebivalcev po drugi svetovni vojni tudi v novejšem času prevladujejo priseljenci in njihovi otroci z vseh koncev in krajev, tudi tujci iz povsem drugačnih kulturnih okolij. Tem je Špela Pahor, potem ko je najprej dobila besedo četverica italijansko govorečih meščanov – Norina Zamarin, Sergio Perentin, Amerigo Appolonio in Anamarija Degan, rojenih še globoko v prvi polovici prejšnjega stoletja – v nadaljevanju namenila večji del knjige. Po letnicah rojstva, od leta 1900 naprej, si s svojimi zgodbami sledijo Ludovika Kalan, Rozina Nussdorfer, Franc Ipavec, Slavko Terčon, Roža Mlakar, Mira Zorec, Sofija Simić, Divka Sladič, Lida Tomasin, Katarina Ljumezi Butuč, Cecilija Mužinić, Jožica Žagar, Natalija Paninc, Edi Poniž, Darko Šolič, Janja J., Ranko Pepič, Zdravko Kuhta, Jana Kostevc, Mihaela Lipuš, Roberto d'Ans in Aleš Lenassi. Pestro galerijo na koncu zaokroža portret leta 1901 rojenega Ivana Merljaka iz Lucije.

MARUŠKA MARKOVČIČ (ur.): Časovni splet besede, plesa in druženja; Turistično kulturno društvo Kanomlja, Srednja Kanomlja 2014, 84 str.

Zbornik prinaša izsledke raziskave pri projektu *Časovni splet besede, plesa in druženja*, ki so ga spodbudila vprašanja, koliko se dandanes zavedamo pomena snovne in nesnovne dediščine, ali jo znamo ohranjati, ustrezno interpretirati in vključevati v turistične dogodke? Po besedah Maruške Markovčič, urednice in glavne avtorice publikacije, so odgovori pritrdilni in so temelj za dobro interpretacijo nesnovne dediščine, posebej še živega ustnega slovstva, na območju Kanomlje, Šebrelj, Reke in Idrijskih Krnic. Etnologinja Markovčičeva v prvem razdelku predstavlja na terenu zapisano nesnovno etnološko dediščino; glasbenica in raziskovalka ljudskega petja Katarina Šetinc v drugem delu piše o osnovah in značilnostih ljudskega petja in jih ponazarja s prizadevanjem pevske skupine Kanomeljske punce, ki v svoj repertoar vključujejo ljudsko petje. Tretji del, ki ga je dodala urednica, in četrti, prispevek gledališkega in radijskega režiserja Klemna Markovčiča, pa sta zasnovana kot priročnika s koristnimi napotki za vse, ki se bodo preskusili v interpretaciji in scenski postavitvi nesnovne dediščine.

* Iztok Ilich, publicist, prevajalec in urednik. 1000 Ljubljana, Trebinjska 11, iztok.ilich@amis.net.

URBANI FENOMENI/MUZEJSKE PERSPEKTIVE – CE8

Raziskovalna delavnica Muzeja novejše zgodovine Celje

Doma na tujem. Raziskava kulturnih, narodnih in verskih skupnosti v Celju¹

Migracije so stalnica v človekovem življenju, ne glede na to, ali mislimo na posameznike ali družbene skupine. V zadnjem obdobju so zaradi različnih razlogov, najpogosteje ekonomskih, spet realnost sodobnega načina življenja. Fizična selitev v drug geografski prostor vedno prinese s sabo spremembo, in dalj ter za dlje časa gremo, bolj je ta sprememba povezana z našim načinom življenja. Prav to nas je zanimalo na letošnji raziskovalni delavnici Urbani fenomeni/muzejske perspektive – CE8. Pogovarjali smo s skupinami in posamezniki, ki so svoj novi dom našli v Sloveniji. Zanimalo nas je, kako je sprememba vplivala na njihovo življenje, s kakšnimi težavami so se sprijemali in kako poteka njihovo vključevanje v novo družbo in okolje. Naši sogovorniki so bili iz pravoslavne, islamske in mormonske skupnosti, pa tudi posamezniki z Japonske, Makedonije, Kitajske, ZDA, ki so svoj drugi dom našli v Celju.

Prvo srečanje smo imeli s pravoslavnim parohom Milanom Dudukovičem v cerkvi sv. Maksimiljana. Cerkev je katoliška in zgolj »na posodo« pravoslavni verski skupnosti, da lahko opravlja svoje bogoslužje. Srbska pravoslavna cerkev je v Celju vse od začetka 20. stoletja, od ustanovitve Kraljevine SHS in pozneje Kraljevine Jugoslavije. Prva in edina pravoslavna cerkev v Celju je bila zgrajena leta 1932 in prvo bogoslužje je bilo 19. junija. Postavljena je bila pred mariborsko in ljubljansko cerkvijo, čeprav je imela takrat v Celju le okoli 700 vernikov, predvsem trgovcev in vojakov.

Cerkev je bila med drugo svetovno vojno tako poškodovana, da so ruševine popolnoma odstranili. Ohranilo se je le nekaj predmetov, ti pa so zdaj shranjeni v Pokrajinskem muzeju Celje in Zgodovinskem arhivu Celje. Zgodovinski spomin na pravoslavno cerkev se je povsem izgubil in skoraj nihče več ne ve, da je bila v Celju nekdanja pravoslavna cerkev.

Vse do leta 1980 v Celju ni bilo pravoslavnih duhovnikov, kar je bilo povezano predvsem s takratno politično ideologijo. Pozneje je bilo nekaj gostujočih, predvsem iz Maribora. Celje je dobilo svojega pravoslavnega paroha leta 1992. Od takrat ima celjska srbska pravoslavna skupnost svoj prostor in svojega duhovnika. Celjska cerkvena občina, ki povezuje tudi večje okoliške kraje, združuje danes okoli 700 gospodinjev, kar pomeni nekaj prek 2200 članov. Imajo svoje bogoslužje in verouk. Verniki pa si želijo tudi svojo cerkev, zato že nekaj let potekajo pogovori o nakupu zemljišča zanjo.

Sogovorniki razen potrebe po lastnem verskem objektu nimajo drugih težav pri izražanju verske pripadnosti. Prav tako imajo

dobre in spoštljive stike tudi z drugimi verskimi voditelji v Celju. Cerkev obiskujejo predvsem starejši pripadniki skupnosti, mlajši, še posebej iz druge generacije srbskih priseljencev, pa se manj udeležujejo verskih obredov. Nekateri mladi svojo srbsko identiteto izražajo predvsem v Srbskem kulturno-humanitarnem društvu »Desanka Maksimovič«, ki deluje povsem ločeno od Srbske pravoslavne skupnosti.

Kulturne razlike. Med domovino in tujino²

Selitev v tujino pomeni tudi spoznavanje in prilagajanje navadam večinskega prebivalstva. Socialno okolje, zgodovinski in kulturni prostor, socializacijski procesi in drugi dejavniki vplivajo na način življenja. Definiranje identitete in načina življenja, ki je značilen izključno za en narod, je nemogoče (Knust in Neumann 2013: 203) in prepogosto pelje k stereotipizaciji. Načina življenja Slovencev ne moremo pripisati izključno slovenskemu narodu, lahko pa govorimo o navadah, s katerimi se večina dnevno srečuje. V pogovorih s sogovorniki nas je zanimalo, kje opazajo največje kulturne razlike in podobnosti med navadami Slovencev in navadami v izvorni državi ter katere so bile največje spremembe, s katerimi so se sprijeli ob selitvi v Celje.

Sogovornica z Japonske, ki od leta 1997 živi v Celju, največje razlike opaza v družinskih odnosih. Meni, da so družinske vezi pri Slovencih tesnejše. Ne samo, da pri nas ponekod živi več generacij skupaj, tudi aktivnosti in pogovorov v družini je več. Na Japonskem pogovori o vsakdanjiku med družinskim kosilom niso običajni. Starši in otroci niso tako povezani in imajo pogosto slabe odnose, starejši umirajo sami. Meni, da Slovenci bolje izražamo svoja čustva in smo v odnosu do drugih odprtejši. Vendarle pa pravi, da smo v svetu po odprtosti primerljivi z Japonci. Nad nekaterimi navadami Slovencev je razočarana – predvsem jo motita vrivanje v vrsto in obrekovanje. Opaža, da si prehitro ustvarjamo predsodke o drugih, kar pripelje do neresničnih govorov. Takšna »vaška mentaliteta«, kot jo imenuje, se na Japonskem pojavlja le na podeželju. Podobno kot v Sloveniji si tudi na Japonskem ustvarjajo stereotipe na podlagi narečij.

Makedonec, ki v Celju živi od leta 2007, med slovensko in makedonsko kulturo vidi predvsem podobnosti. V Celju pogrša le ulično dogajanje. V primerjavi z rodno Bitolo, kjer se ljudje vse skozi sprehajajo po promenadi, so ulice v Celju prazne. Kljub temu Makedonijo lažje primerja s Celjem kakor z Ljubljano. Meni, da so Celjani odprtejši in da je tu lažje sklepati poznanstva.

Kadie in Kaylee sta misijonarki Cerkve Jezusa Kristusa svetih iz poslednjih dni (mormonska cerkev) iz ZDA. Osnove slovenščine sta spoznali pred odhodom v misijon in jo v Sloveniji dnevno prakticali, zato jima jezik ni predstavljal ovire. Največje razli-

1 Avtorica besedila: Katarina Weber.

2 Avtorica besedila: Iva Juhart.

* Katarina Weber, absolventka študijskih programov nemcistike in zgodovine (UN), Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Aškerčeva ul. 2, katarina.weber0@gmail.com; Iva Juhart, dipl. etnol. in kult. antropol. (UN), absolventka magistrskega študijskega programa Etnologija in kulturna antropologija, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Tržaška 47, iva.juhart@gmail.com; Tanja Kovačič, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., absolventka doktorskega študijskega programa Humanistika in družboslovje, smer Etnologija, kulturna in socialna antropologija, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. 5220 Tolmin, Žagarjeva 7, tanja.kovacic85@gmail.com.

Cerkev sv. Maksimiljana namenjena srbski pravoslavni skupnosti in paroh Milan Duduković.
Foto: Sebastijan Weber, Celje, 10. 7. 2014.

V molitvenem prostoru celjske islamske skupnosti z imamom Nazifom ef. Topuzem in njegovo ženo.
Foto: Iva Juhart, Celje, 9. 7. 2014.

ke, ki jih opažata v primerjavi z domovino, so urejenost, čistost in historičnost prostora. V misijonu sta se morali prilagoditi tudi na drugačne prehranske navade, predvsem na uživanje kruha, ki ga doma nista jedli. Poudarjata tudi slovensko obsedenost s prepihom, ki ga, kot pravita, pri njih ne poznajo.

Iman iz islamske skupnosti v Celju pravi, da jim je največji kulturni izziv pokopavanje vernikov. Težave imajo pri iskanju primerne zemljišča za pokopališče, ki bi bilo obrnjeno proti jugovzhodu. Pokojne zaenkrat pokopljejo na celjskem pokopališču ali jih odpeljejo v domovino.

Kljub prijetnim in manj prijetnim kulturnim razlikam, s katerimi se spoprijemajo sogovorniki, smo med pogovori opazili, da ustvarjanje novega doma v Celju zanje ni bilo težavno. Čeprav večina meni, da Celje ni multikulturno mesto, se tu počutijo dobro sprejeti in nimajo težav z okoljem.

Raziskovanje težko dosegljivih skupin³

Udeleženke tokratnih Urbanih fenomenov smo navezale stik z več skupnostmi in posamezniki, da bi se z njimi osebno srečale. Pri tem nismo bile vedno uspešne. Predstavniki makedonske skupnosti je sicer izrazil željo po sodelovanju, vendar je bil v času našega tabora odsoten. Jehovih prič se nam ni posrečilo priklicati. Predstavniki albanske skupnosti po prvem klicu ni več odgovoril. Kitajec v kitajski trgovini nam je nejasno dal vedeti, da nas ne razume. Od Kulturnega društva nemško govoreče mladine, ki smo ga nagovorile s spletno pošto, nismo dobile odgovora. Udeleženke tabora smo veliko razpravljale o razlogih za neuspešno navezovanje stikov. Ugotavljale smo, da po naših osebnih izkušnjah danes na območju Republike Slovenije predvsem Albanci in Kitajci veljajo za etnični skupnosti, ki se ne vključujeta v širše družbeno, kulturno in politično dogajanje v državi. Zaradi tega ostajata dokaj nepoznani in neraziskani.

Albansko in kitajsko skupnost v Sloveniji postavljam v skupino težko dosegljivih družbenih skupin. Abdolreza Shaghaghi, Raj S. Bhopal in Aziz Sheikh (Shaghaghi idr. 2011: 87) povzemajo,

da so to skupine ljudi, ki se jim je težko približati in jih pritegniti v raziskovalne ali druge programe zaradi različnih dejavnikov, kot so geografska lokacija, socialni ali ekonomski položaj. Lahko gre tudi za skrito populacijo, ki se zaradi določenih razlogov – uporabe nelegalnih drog, prostitucije ali brezdomskega statusa – skrivajo pred zastopniki različnih ustanov. Nekatere od teh skupin namerno prikrivajo svojo skupinsko identiteto zaradi strahu pred potencialnimi negativnimi zakonskimi ali socialnimi posledicami. Težko dosegljive skupine je termin, ki so ga skovali raziskovalci; mednje uvrščajo heterogene skupine: verske in/ali etnične skupnosti, migrante, nepismene, ekonomsko deprivilirane, spolne manjšine, obolele z aidsom, uporabnike drog in druge obrobne ali stigmatizirane skupine. Nekateri člani teh skupin se načrtno skrivajo ali prikrivajo svoj identiteto, drugi ostajajo spregledani zaradi nefleksibilnosti izvajalcev raziskav.

Zakaj so Albanci in Kitajci težko dostopni? Zaradi jezika, vere, etnične pripadnosti, morda tradicije, vrednot ali strahov? Gre za seštevek zgolj nekaterih od teh dejavnikov? Ali pa se zgolj raziskovalci ne potrudimo dovolj, da bi na primeren način prišli v stik z njimi? Trdnih odgovorov na ta vprašanja nisem našla niti v času raziskovalnega tabora in tudi ne v pregledani literaturi. Našla pa sem nasvete raziskovalcev, ki so se že spoprijeli z raziskovanjem težko dosegljivih skupin. Jean Faugier in Mary Sargeant (1996: 791) predlagata uporabo kvalitativnih metod raziskovanja, predvsem metodo snežne kepe, posebej zbiranje življenjskih zgodb in etnografij. Drugi (Shaghaghi idr. 2011) predlagajo, da terensko delo izvaja eden od zastopnikov raziskovane skupine ali pa da se sodelujoče pridobi prek ustanove, v kateri se zbira večina članov te skupine. Uspešno raziskovanje težko dostopne skupine je odvisno predvsem od znanja o njenih specifičnih značilnostih. Paul Vittles trdi, da noben posameznik ali skupina nista težko dosegljiva. Dostop do nekaterih pa je res zahtevnejši, tudi v materialnem pogledu, saj je treba v raziskavo vložiti več truda in ustvarjalnosti (po Wilson 2001: 2).

Na podlagi osebne izkušnje pri poskusu, da bi raziskala kitajsko skupnost v Celju, lahko dodam, da je na začetku raziskave težko dostopne skupine najpomembnejše, da pridobimo sogovornike, ki niso nujno člani te skupnosti, imajo pa dolgotrajne in

3 Avtorica besedila: Tanja Kovačič.

dobre izkušnje z njenimi člani. Pomagajo lahko pri pridobivanju podatkov o značilnostih in potrebah raziskovane skupine in pri navezovanju stikov z njenimi predstavniki. Pri takšnem delu je izredno pomembno, da ima raziskovalec dovolj časa, da pridobi zaupanje članov skupine. Če želi dobiti dober odziv sogovornikov, pa mora svojo raziskavo zastaviti tako, da ta odgovarja na probleme, s katerimi se spoprijema raziskovana skupina ljudi.

Literatura

FAUGIER, Jean in Mary Sargeant: Sampling hard to reach populations. *Journal of Advanced Nursing* 26, 1997, 790–797.

KNUST, Sarah-Lena in Marie Louise Neumann: Perceptions of Cultural Differences between Turkish and German Societies: Personal Observations of two German Erasmus Students at Karabük University. *Journal of History, Culture and Art Research* 2/4, 2014, 203–212.

SHAGHAGHI, Abdolreza idr.: Approach to Recruiting 'Hard-To-Reach' Populations into Research: A Review of the Literature. *Health Promotion Perspectives* 1/2, 2011, 86–94 (dostopno na: <http://journals.tbzmed.ac.ir/HPP/Manuscript/HPP-1-86.pdf>, 25. 8. 2014).

WILSON, Debbie: Consulting Hard to Reach Groups. *Local Authorities Research and Intelligence Association (LARIA)* 68, 2002, 2–3 (dostopno na: <http://laria.org.uk/wp-content/uploads/2014/03/68-LARIANews-February-2002.pdf>, 25. 8. 2014).

STIŠKI SREDNJEVEŠKI ROKOPISI PRVIČ NA DOSEGU ROKE

Maja 2013 je Muzej krščanstva na Slovenskem vstopil v mednarodni evropski projekt *Religija in oblikovanje evropske kulturne identitete (RISECI – Religion in the Shaping of European Cultural Identity)*. V projektu, katerega nosilec je Observatorij Blanquerna (Observatori Blanquerna) iz Barcelone, sodelujejo še edinburška univerza s Škotske in Sklad Sigtuna (Sigtunastiftelsen) s Švedske. Projekt se bo uradno končal maja leta 2015, vendar lahko že zdaj z veseljem ugotavljamo, da je bila odločitev o vstopu vanj pravilna.

V projektu, katerega del so tudi mednarodni simpoziji o religiji in kulturi, si zaposleni širimo obzorja in sklepamo nova poznanstva. Za muzej in njegove obiskovalce pa je ob vsem tem glavna pridobitev nova interaktivna aplikacija, ki jo je delno podprla Evropska unija. Aplikacija je dobila prostor v eni od dveh stalnih razstav, tj. ob razstavi *Življenje za samostanskimi zidovi*, in sicer v prostoru, kjer predstavljamo znamenite stiške romanske rokopise. Obiskovalec lahko tako prvič na enem mestu dobi celosten pogled na srednjeveško pisarsko dogajanje v Stični.

Dolenjski cistercijanski samostan ima to srečo, da je približno med letoma 1175 in 1181 imel v svojih prostorih zelo živahno pisarsko delavnico - skriptorij. V njem je sodelovalo vsaj 11 poklicnih pisarjev in devet knjižnih slikarjev, ki so v Stično prišli iz pomembnih evropskih pisarskih središč. Njihova zapuščina je izjemna in bistvenega pomena za slovensko srednjeveško zgodovino. Strokovnjaki domnevajo, da so v samostanu v tem kratkem času ustvarili okrog 60 do 70 rokopisov, od katerih jih je danes ohranjenih 36. Več kakor dovolj, da lahko potrdimo, da gre resnično za izredno pomembno zapuščino, ki Stično postavlja ob bok največjim dvornim in cerkvenim pisarskim delavnicam tistega časa.

Osnovni namen interaktivne aplikacije je predstavitev del in živahnega zakulisja pri nastajanju stiških srednjeveških kodeksov. Širokozaslonski ekran na dotik je postavljen v rekonstrukcijo srednjeveške pisarske mize. S tem smo želeli povezati več kot 800 let razvoja širjenja znanja pri nas. Od poklicnih pisarjev, ki so z gosjimi peresi pisali na pergament, do sodobnih brezžičnih naprav, ki nam v vsakem trenutku omogočajo kakršno koli in-

formacijo. K rekonstrukciji pisarske mize smo dodali štiri preproste stole, da se obiskovalci ob aplikaciji zadržijo dlje časa. Obiskovalec sede za pisarsko mizo in se lahko vsaj za nekaj minut preskusi v vlogi srednjeveškega pisarja. Aplikacija namreč omogoča interaktivno sodelovanje, pri čemer lahko udeleženec izbira med dvema tipoma pisav, ki so ju nekoč uporabljali stiški pisarji. Mogoče je torej napisati in natisniti krajše besedilo v karolino-gotici, značilni pisavi 12. stoletja, ali v češki bastardi, v kateri je zapisan znameniti *Stiški rokopis Ms 141* iz prve polovice 15. stoletja.

Osnovni namen dvojezične aplikacije je predstaviti zgodovino stiških rokopisov med 12. in 15. stoletjem oz. do pojava prvih tiskanih knjig. Osrednja pozornost je namenjena stiškim romanskim rokopisom s konca 12. stoletja. Kot rečeno je bilo v Stični takrat eno izmed pomembnejših evropskih rokopisnih središč tistega časa. Imena pisarjev, ki so na Dolenjsko prišli iz belgijskih, nemških, francoskih in avstrijskih krajev, ostajajo večinoma neznan. Izjema so le Bernard, Engilbert in Willerm. Bernard je prvi poimensko znan pisarski mojster na Slovenskem in je bil osrednja osebnost stiškega skriptorija, imamo ga lahko celo za vodjo delavnice. Njegov prispevek je viden v številnih stiških rokopisih, poleg tega pa je bil odličen knjižni slikar. Njegove iniciale so prefinjeno dovršene in domiselne. Pisarski mojster Bernard je bil po mnenju strokovnjakov tudi lektor, vloga, ki je bila navadno dodeljena najspretnejšemu in najizkušenejšemu pisarju v skriptoriju. Engilbert, ki ga po slogu pisave lahko uvrstimo v kölnsko pisarsko šolo, je v enem od rokopisov tudi upodobljen. Njegov več kot 830 let star avtoportret zgodovinsko dogajanje v cistercijanskem samostanu Stična še dodatno podkrepi. Nasploh so stiški romanski rokopisi polni različnih portretov, za katere do danes večinoma ne vemo, koga upodabljajo. To so upodobitve cerkvenih dostojanstvenikov, menihov, pisarskih pomočnikov ter pisarjev samih oziroma vrste ljudi, ki so bili takrat povezani s samostanom in z nastajanjem rokopisov. Morda je med njimi upodobljen tudi Marold, stiški samostanski knjižničar, ki velja za prvega poimensko poznanega bibliotekarja na Kranjskem. Interaktivna aplikacija obiskovalcu omogoča, da spozna vsebino

* Tadej Trnovšek, prof. zgod. in univ. dipl. soc. kult., kustos, Muzej krščanstva na Slovenskem, 1295 Ivančna Gorica, Stična 17, info@mks-sticna.si.

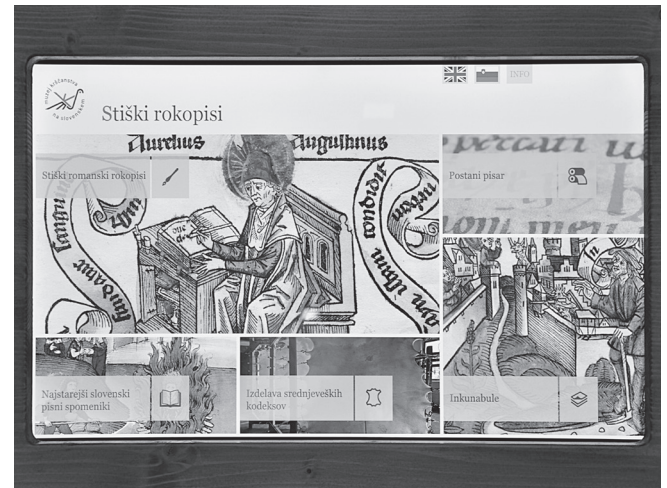

Rekonstrukcija srednjeveškega skriptorija v stiškem muzeju.
Foto: Tadej Trnovšek, Stična, 29. 9. 2014.

najpomembnejših rokopisov. Mednje spadata najstarejši cistercijanski gradual in kronika staufovske dinastije. Obe deli sta iz ok. leta 1180. Zlasti zanimivi pa so številni pripisi, ki razkrivajo vsakdanje skrbi takratnega človeka. Eden takih zapisov se v latinščini glasi: »O dragi sin, ne skušaj leteti previsoko, če boš letel visoko, si boš peruti ožgal.« Na koncu se je pisec podpisal z začetnicama W. M. Poleg pripisov, ki so značilni za tisti čas in jih najdemo tudi v drugih sočasnih evropskih rokopisih, pa je nekaj povsem avtentičnih in enkratnih. Takšen je, na primer, latinski slovarček oglašanja ptic in zveri. Avtor, ki se je več kot očitno zanimal za živali, je popisal oglašanje 24-ih ptic in 14-ih zveri, med katerimi so tudi levi, tigri, leopardi, panterji, sloni, risi idr. Med zanimivejše pripise iz 12. stoletja spada tudi krajši zapis nevm, tj. predhodnic notnega zapisa. Posebej povedni so pripisi o turških vpadih, ki so Dolenjsko s Stično prizadeli zlasti v 15. in 16. stoletju. Zapisi vaj iz hebrejskega in arabskega jezika dokazujejo, da so bili menihi v poznem srednjem veku zelo razgledani in eni redkih izobražencev tedanjega časa.

Posebej zanimiva je galerija nekaterih romanskih inicial, po katerih so stiški rokopisi poznani tudi zunaj meja Slovenije. Uporabniku aplikacije odkrivajo drugačen - srednjeveški - svet, poln mističnih živali in zveri. Svet je bil namreč takrat po prepričanju tedanjih ljudi poln nadnaravnih bitij in nepojasnjenih pojavov. S povečavo lahko razkrijemo vsako potezo knjižnega slikarja, ki je delček tega sveta ujel v slikovito inicialo.

V 18. stoletju so bili stiški romanski rokopisi večinoma prevezani. S tem se je zgubila skoraj vsakršna sled o prvotnih platnicah, vezavi. Ostaja le ena izjema. To je *Stiški rokopis Ms 35*, ki ga

Najnovejša pridobitev muzeja – interaktivna aplikacija o stiških rokopisih.
Foto: Tadej Trnovšek, Stična, 29. 9. 2014.

hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Kodeks z najstarejšo ohranjeno vezavo v Sloveniji si je mogoče na aplikaciji ogledati v 3D predstavitvi. Na enak način je predstavljena tudi zunanja podoba znamenitega rokopisa, v katerem je tretji najstarejši zapis v slovenskem jeziku. Gre torej za enega najpomembnejših pisnih spomenikov v slovenski zgodovini. Kodeks, ki je nastal med letoma 1428 in 1440, je pisalo več pisarjev. Zadnjih nekaj strani, kjer je slovensko besedilo, pa sta pisala zgolj dva: neznan čški menih in domnevno njegov »kranjski« učenec. Vsebina slovenskega dela je predstavljena v posebni tehniki, *flash*, ki bralcu omogoča, da lista po besedilu in ga spozna tudi slušno. Zasluga za to izkušnjo gre rokopisnemu oddelku NUK, ki je uporabo modula odstopil stiškemu muzeju. Sodelovanje z Arhivom Republike Slovenije obiskovalcem muzeja omogoča, da si na aplikaciji lahko ogledajo krajši 14-minutni film o nastajanju srednjeveških kodeksov. Pouči nas o delu številnih pomočnikov, ki so pisarjem pripravljali pergament, črnilo, knjige pa po končanem prepisu tudi zvezali v platnice.

To so torej nove teme, ki obiskovalcem muzeja ponujajo globlji pogled na stiške rokopise in drugačno dožemanje »svetlega« srednjega veka. Aplikacija je izredno pomembna dopolnitev klasičnemu ogledu in k številnim pedagoškim delavnicam, ki jih, tudi o kaligrafiji in knjižnem slikarstvu, ponuja naš muzej. Zadnje čase opažamo, da vse več skupin pride k nam z željo, da bi bil njihov obisk muzeja in samostana prilagojen izključno spoznavanju stiških rokopisov in srednjeveške pisne kulture. In takim skupinam ima stiški muzej res ogromno pokazati.

15. ZBOROVANJE SLOVENSKEGA MUZEJSKEGA DRUŠTVA

Muzealci in muzejska etika

Slovenski muzealci, ki so včlanjeni v Slovensko muzejsko društvo – stanovsko društvo, sorodno Slovenskemu etnološkemu društvu – se enkrat letno zberejo na dvodnevem strokovnem srečanju, na katerem poslušajo predavanja, ki osvetljujejo izbrane teme iz njihovega delovnega vsakdanjika, se pogovarjajo o drugih, z delom v muzejih povezanih vprašanjih, in se družijo. Tokratna tema zborovanja, ki je potekalo v Kočevju 10. in 11. oktobra 2014, je bila muzejska poklicna etika.

Prvi dan zborovanja je potekal v Pokrajinskem muzeju Kočevje, ki domuje v domačinom dobro znanem Šeškovem domu. Zgrajen je bil v letih 1936/1937 kot Sokolski dom. Prostorna dvorana, sicer namenjena kulturnim prireditvam, in drugi prostori Šeškovega doma so omogočali prijetno strokovno druženje prek 80 udeležencem, med njimi je bilo tudi nekaj etnologov.

Uvodnemu jutranjemu pozdravu direktorice Pokrajinskega muzeja Kočevje Vesne Jerbič Perko so sledili kratki nagovori Lilijane Štefanič, podžupanje občine Kočevje, Verene Štekar - Vidic, predsednice Slovenskega muzejskega društva, in mag. Tanje Roženbergar, predsednice Slovenskega odbora ICOM – mednarodnega muzejskega združenja.

Sledila so predavanja, ki sta jih moderirala ddr. Verena Vidrih Perko, kustosinja arheologinja Gorenjskega muzeja v Kranju, soustanoviteljica doktorskega študija heritologije in priznana muzeologinja, ter mag. Borut Rovšnik, muzejski svetnik v zavodu Muzeji in galerije mesta Ljubljane. Predvsem Vidrih Perkova je pri predstavitev predavateljev, tem njihovih predavanj in v sklepnih mislih opozarjala na pomen uveljavljanja nove muzeološke misli, ki presega delitve na posamične stroke in v ospredje postavlja holistično obravnavo dediščine, ki jo hranijo muzeji in jo pravzaprav s svojim delovanjem ustvarjajo ter s tem pomembno sooblikujejo sodobno slovensko družbo. Ne le da zbirajo, hranijo in preučujejo premično kulturno dediščino ter komunicirajo z javnostjo, muzeji imajo pomemben družbeni kapital, ki se ga je treba zavedati, ljudi pa usmerjati k spoznavanju vrednosti dediščine in zavedanju o njenem pomenu v življenju vsakega človeka. Muzej je medij, ki na podlagi starih zgodb ustvarja nove, zgodbam daje pomen in jih poudarja, pri čemer se je vredno vedno znova vprašati tudi o etiki delovanja tistih, ki so med pomembnejšimi ustvarjalci novih zgodb, tj. kustosov.

Napovedano uvodno predavanje Cvetke Hedžet Tóth o bratovščini med ekonomijo in kulturo je žal odpadlo, kakor sta žal odpadli še dve drugi napovedani predavanji. Okoliščine odpovedi treh predavanj mi sicer niso znane, a glede na temo posvetovanja – muzejska poklicna etika – sem se večkrat vprašal o etičnosti takšnega ravnanja.

Predavatelji so v dopoldanskem delu posveta vsak iz svojega zornega kota razpravljali o etiki ravnanja v muzeju in znanstvenih disciplinah, ki so povezane z delom v muzeju. Kustosom etnologom je bilo še posebej zanimivo predavanje dr. Mojce Ramšak »O etnološki in antropološki raziskovalni etiki«, v katerem je podrobno predstavila zakone, odločbe, pravilnike in

uredbe, ki urejajo to področje. V diskusiji je bilo precej govora o nemogočih, skoraj neverjetnih določbah veljavnih pravnih aktov, ki, če bi jih dobesedno upoštevali, ovirajo in v nekaterih primerih praktično onemogočajo glavno metodo etnološkega oz. kulturnoantropološkega dela – terensko raziskavo – predvsem pa ovirajo hranjenje terenskih zapiskov, kar si je z vidika preverljivosti znanstvenega dela in ohranitve pričevanj pravzaprav težko predstavljati.

Dr. Jože Muhovič je v predavanju »O logiki malih in velikih zgodb. Socio-kulturne implikacije in konsekvence« predstavil filozofski pogled na pomen in posledice zgodb, ki jih ustvarjajo muzeji. Dr. Jelka Pirkovič je v referatu »Vprašanje etike v varstvu kulturne dediščine« na podlagi izkušenj iz varstva nepremične kulturne dediščine razmišljala o etiki pri ohranjanju premične kulturne dediščine. V drugem delu posveta so referate predstavili Andrej Medved, dr. Tina Pleško, Metka Dariš, dr. Saša Tome in mag. Borut Rovšnik. Zlasti dr. Tina Pleško je poudarila nekaj z etičnega vidika spornih muzeoloških praks v svetu, o katerih je vredno premišljati, predvsem tedaj, ko se lotevamo muzejskih interpretacij in oblikujemo nove zgodbe, ki naj bi bile boljše od »starih«.

Popoldanski del posveta se je začel z razpravo o predstavljenih vsebinah, ki se je razširila tudi na druga vprašanja – ne le na vprašanja muzejske profesionalne etike. Kodeks muzejske etike ICOM in slovenska prizadevanja za njegovo uveljavitev in dostopnost je predstavila mag. Tanja Roženbergar, o etiki v muzejih je razpravljala Helena Hauptman. Ob sklepu strokovnega dela prvega dne časa in prave volje za plodno razpravo, ki bi vodila v sprejetje pomembnejših sklepov posveta, ni bilo, hkrati smo imeli udeleženci na programu še daljše predavanje dr. Mitje Ferenc, ki se ni dotikalo vprašanj o etiki ali drugih, z delom v muzeju povezanih vprašanj. V izjemno zanimivem predavanju nam je namreč predstavil lokalno zgodovino, in sicer vprašanje naselitve, razvoja in razkroja skupnosti kočevskih Nemcev, in nas opozoril na slikovna pričevanja o obstoju njihovih vasi, ki so v 20. stoletju skoraj dokončno zginile iz obličja Kočevske.

15. zborovanje Slovenskega muzejskega društva se je končalo v soboto s strokovno ekskurzijo po Kočevskem, naslovljeno »Po poteh Petra Kozlerja«.

* Dr. Bojan Knific, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., kustos etnolog, Tržiški muzej, 4290 Tržič, Muzejska 11, bojan.knific@guest.arnes.si.

IZOBRAŽEVANJE IN PROMOCIJA PRI OHRANJANJU NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE ALI ZAKAJ BOLJE ZDAJ KOT NIKOLI, ČEPRAV JE VLAK ŽE SKORAJ ODPELJAL

Razglabljanja

Upam si trditi, da bi na vprašanje, kakšen je v Sloveniji trenuten odnos splošne javnosti do nepremične kulturne dediščine in službe, ki jo skuša ovrednotiti in ohranjati, večina konservatorjev, zaposlenih v območnih enotah Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (v nadaljevanju ZVKDS), odgovorila podobno – in sicer, da je ta zelo zaskrbljujoč oziroma slab.

Danes smo torej konservatorji in s tem konservatorstvo precej na slabem glasu. Investitorji, ki z investicijami posegajo v nepremično kulturno dediščino ali na njena območja, nas imajo pogosto za nazadnjake oziroma zaviralce razvoja. Splošna javnost pa, še posebej v zadnjih letih, ko sta tudi Slovencem gospodarska in finančna kriza pokazali svoje ostre zobe, našo službo vidi predvsem kot nepotrebno davkoplačevalsko breme.

Očitno je šlo nekaj hudo narobe, saj je še pred stotimi leti France Stele kot pionir slovenske konservatorske stroke v širši javnosti veljal za zaupanja vrednega strokovnjaka oziroma osebo, ki je bila deležna enakovrednega spoštovanja kot takrat vodilni slovenski arhitekti in gradbeniki. Kaj se je torej v stoletju razvoja konservatorstva zgodilo, da smo konservatorji padli tako nizko na lestvici javne priljubljenosti?

Krivično bi bilo trditi, da je bil pred stoletjem konservator uspešnejši, kakor je danes. Razlike v načinu dela in količini varovane nepremične kulturne dediščine so prevelike za preprosto primerjavo. Treba je upoštevati tudi dejstvo, da so se v tem razmeroma kratkem obdobju bistveno spremenile tudi slovenska družba in njene vrednote. Pozitiven odnos do stavbne dediščine, ki je bil nekoč nekaj samoumevnega, že skoraj prirojenega, se je dodobra izgubil. Slab odnos do naše službe in njenega dela med drugim povzroča dejstvo, da splošna javnost o tem, kaj konservatorji dejansko počnemo in kako veliko lahko konservatorska stroka z uspešnim delom prispeva slovenski družbi, ve bolj malo. Na žalost naše delo zadnje čase povezujejo predvsem z birokratskim izdajanjem kulturnovarstvenih pogojev in soglasij lastnikom nepremične kulturne dediščine, kar pa resnici na ljubo tudi ni (pre)daleč od resnice.

Naslednja šibka točka so mediji. Največ se namreč o našem delu v slovenskem medijskem prostoru govori, kadar nas del javnosti ali konkretni investorji izpostavljajo kot oviro v razvoju ali kot dežurne krivce za raznovrstne krivice, ki so se jim zgodile. Tu se pojavi spet nov problem. Na žalost je že kar nekako utečena praksa, da na včasih že precej neokusno in krivično blatenje konservatorske službe nihče od odgovornih ne odgovori. Kje je razlog za to, ne vem. Prepričana pa sem, da to naši službi prej škodi kot koristi.

Zdi se, da se dosedanje vodstvo ni dovolj zavedalo, kako pomembna sta informiranje in vključevanje širše javnosti. Osebnostno menim, da bi to nujno morala biti ena izmed poglavitnih nalog ZVKDS. In to predvsem v praksi, ne le kot ena lepo zapisanih

alinej v Zakonu o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1), v katerem je kar nekaj členov namenjenih promociji nepremične kulturne dediščine. Kako pa v praksi temu sledimo?

Izdajanje vodnikov o slovenski kulturni dediščini, vsakoletna organizacija Dnevoev evropske kulturne dediščine (DEKD) in podelitve Steletovih nagrad, skrb za spletno stran ZVKDS in še nekatere druge dejavnosti so sicer pohvalne, vendar pa ne zadoščajo in tudi v bodoče ne bodo, če želimo našo vse bolj potapljujočo se ladjo potegniti na suho. Reševanja problemov se bo treba lotiti sistematično z jasno postavljenim ciljem, to pa je ozaveščena javnost. Dosedanje konservatorske izkušnje so namreč nedvoumno pokazale, da je tam, kjer investorji oziroma lastniki sami spoznajo vrednote varovanja nepremične kulturne dediščine, praviloma najlažje doseči cilj varovanja. Konservatorji torej za lažje delo in doseganje dobrih rezultatov nujno potrebujemo ozaveščene sogovornike, bodisi v vlogi lastnikov, arhitektov, projektantov oziroma najbolje kar vseh, ki so vpleteni v proces njenega ohranjanja.

Dejstvo je namreč, da je pri nas še vedno največji del odgovornosti za nepremično kulturno dediščino v rokah lastnikov. Največji delež krivde za to stanje nosijo ljudje, ki krojijo slovensko kulturno politiko z najvišjih položajev in v kulturni dediščini ne vidijo priložnosti in enega izmed pomembnih identifikacijskih atributov na nacionalni ravni. Povedano preprosteje: dokler se država ne bo zavedala kapitala, ki ga ima dobro varovana in vzdrževana nepremična kulturna dediščina, bo težko o tem pričati njene državljanke, ki so neposredno vključeni v procese varovanja. Načinov, kako bi država lahko podprla dejavnosti, povezane z varovanjem nepremične kulturne dediščine, je veliko. Med njimi je mnogo takih, ki niso nujno povezani s pretiranimi finančnimi vložki, zato slabo finančno stanje države ne more in ne sme biti opravičilo za nezadovoljivo ukrepanje.

Eden izmed načinov, kako brez finančnih izdatkov izboljšati razmere v konservatorstvu, bi bila dodelitev določenih pristojnosti konservatorjem kot strokovnjakom, ki so neposredno vključeni v proces vrednotenja in varovanja nepremične kulturne dediščine. Veljavna zakonodaja nam namreč ne pušča prav dosti manevrskega prostora. Dostikrat lahko le nemočno gledamo, kako posamezni neozaveščeni investorji dediščino uničujejo pred našimi očmi, vzvodov, da bi ukrepali, pa nimamo. Problem nedelovanja oziroma nemoči inšpekcijske službe na področju stavbne dediščine je prekompleksen, da bi o njem razglabljali na tem mestu. Lahko pa ugotovim, da je nedopustno, da se moramo konservatorji prepogosto ukvarjati s tem, da bodo odločbe, ki jih izdajamo, s pravnega vidika neoporečne, medtem ko nekateri agresivni investorji vsej splošni in strokovni javnosti na obeh brez strahu pred posledicami, povzročajo nepopravljivo škodo na stavbni dediščini, ki velja za javno dobro.

* Aleksandra Renčelj Škedelj, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., konservatorica, ZVKDS OE Ljubljana, 1000 Ljubljana, Tržaška 4, aleksandra.rencelj@zvkd.si.

Navsezadnje je Slovenija ena izmed držav, ki si je skrb za kulturno dediščino zapisala tudi v ustavo (Ustava RS, 5. člen) in se s podpisom t. i. Beneške listine iz leta 1964, ki govori o ohranjanju in oblikovanju arhitekturne dediščine, tudi na mednarodni ravni zavezala, da bo skrbela za njeno varstvo. Kljub temu pa je v dosednji praksi le redko videti, da je pri nas nepremična kulturna dediščina spoznana kot skupno dobro in temu primerno obravnavana na državni ravni. Lepo bi bilo, ko bi se nam končno posrečilo prepričati tiste, ki razpolagajo z vzvodi moči, in širšo javnost, da je vzdrževana in dobro ohranjena dediščina prej prilžnost za razvoj kakor pa ovira.

Zaradi šibke družbene ozaveščenosti o pomenu nepremične kulturne dediščine, pomanjkljivega znanja obrtnikov in pogosto neustreznih izhodišč sodobne arhitekturne prakse, se temeljni pogoj t. i. Beneške listine, ki govori o sožitju novega in starega, pri nas v praksi upošteva premalokrat. Deloma je za to kriva tudi sodobna arhitekturna stroka oziroma posamezni arhitekti, ki kakor da ne zmorejo več dolgoročnega pogleda v arhitekturno prihodnost, ampak so nestrpni s svojo potrebo, da dano arhitekturno tkivo zaznamujejo s svojimi »veledeli«. Ne morem se znebiti občutka, da nekateri izmed teh snovalcev »biserov« sodobne arhitekture ne zmorejo preseči uporabe metodologije učinka šoka, ki je sicer značilna za sodobno zabavno industrijo. Rešitve, ki so nastale pred stotimi leti, ko sta nestor slovenskega konservatorstva France Stele in vodilni arhitekt tistega časa Jože Plečnik skupaj premišljeno snovala posege v staro arhitekturno tkivo, pa bodo po drugi strani zagotovo preživele in ohranile svoje dostojanstvo še dolgo potem, ko bo učinek šoka ob nekaterih novodobnih stvaritvah že zdavnaj popustil. Danes je na žalost stanje tako, da konservator in arhitekt le redko zagovarjata skupno stališče in delujeta bolj kot nasprotnika in ne kot sodelavca.

Pomanjkanje poglobljenega znanja o dediščini, v katero lahko posegajo različni posamezniki, je na podedovani nepremični kulturni dediščini povzročilo že ogromno nepopravljive škode. V zadnjem času pa prispeva tudi nizek ugled konservatorske službe pri nas. Razmere za večjo uspešnost pri varovanju nepremične kulturne dediščine in ugled konservatorstva se ne bodo izboljšali, vse dokler se ne bo ustrežnejši odnos širše javnosti do kulturne dediščine kot javne dobrine. Ko bo javnost razumela odgovore, na kaj, kako in predvsem zakaj deluje konservatorska služba, se bodo stvari začele premikati na bolje. V človeški naravi je namreč, da se stvari, ki jih ne poznamo dovolj, bojimo in do njih zato pogosto razvijemo negativen odnos.

Za začetek bi bilo treba korenito poseči v utečen ritem konservatorjevega birokratskega dela in mu znova omogočiti poglobljeno strokovno delo, katerega del je tudi proces ozaveščanja širše javnosti. To nekateri konservatorji tudi že uspešno počnejo. Pred nekaj leti je tako, na primer, nastal tudi projekt »Spoznaj, Varuj, Ohrani«, ki z delavnicami za predšolske in šoloobvezne otroke približuje varovanje nepremične kulturne dediščine generaciji,

ki bo šele čez nekaj let dejavno sodelovala pri oblikovanju družbenih vrednot (Antonić 2013). Pohvaliti pa gre tudi ob stoletnici delovanja konservatorske službe na Slovenskem izdano publikacijo trinajstih etnologov konservatorjev, zaposlenih v ZVKDS, *Etnološko konservatorstvo in varstvo dediščine na Slovenskem* (Terčelj Otorepec 2013), ki so jo konservatorji v sodelovanju s Slovenskim etnološkim društvom vse leto predstavljali širši javnosti. Vendar pa, kljub hvalevredni angažiranosti posameznikov, menim, da gledano dolgoročno, takšni samoiniciativni projekti brez sistematične državne podpore ne bodo zmogli sami zapolniti vrzeli, ki bi jo bilo nujno treba začeti zapolnjevati na ravni celotne službe za varstvo nepremične kulturne dediščine.

Poleg omenjenega nujnega zmanjševanja zbirokratiziranosti konservatorskega dela bi moral zato ZVKDS celostno, sistematično in sodobnemu času primerno urediti tudi področje izobraževanja in promocije nepremične kulturne dediščine. Izobraževanje bi se moralo osrediniti na predšolske in šoloobvezne otroke in hkrati na razne interesne in lokalne skupnosti, vključno z njihovim uradniškim aparatom, ki je pogost in pomemben sogovornik v procesu varovanja in promocije nepremične kulturne dediščine na lokalni ravni. Skrajni čas je, da ZVKDS postane pobudnik raznih tematskih delavnic, predavanj, okroglih miz, posvetov in ne več samo slušatelj oziroma udeleženec.

ZVKDS bi moral več časa nameniti tudi medijskemu predstavljanju uspešnih projektov širši javnosti. Zdi se, kakor da sodobnih sredstev obveščanja ne znamo uporabiti v svoj prid. Premalokrat iščemo njihovo pozornost, preskromni in sramežljivi smo v primerjavi s pogosto precej neposrednimi javnimi napadi na naše delo. Če nam bo v prihodnosti dejansko uspelo prepričati širšo javnost, da je skrb za nepremično kulturno dediščino ne le naloga, temveč tudi prilžnost za vse nas, bodo tudi mediji sami dojeli, da gre za omembe vredno temo.

Z upanjem na boljše čase za konservatorstvo in s tem z upanjem na ohranitev tiste kakovostne nepremične kulturne dediščine, ki je v našem kulturnem prostoru še ostala, pa za konec še enkrat predlagam, da bitko za ohranitev nepremične kulturne dediščine s papirjev čim prej preusmerimo na teren, med ljudi. Dobesedno. Začnimo danes – dela je ogromno, nas pa je vedno manj.

Literatura

ANTONIĆ, Milena: Spoznaj, varuj, ohrani. *Glasnik SED* 53/1–2, 2013, 172–173.

TERCELJ OTOREPEC, Mojca (ur.): *Etnološko konservatorstvo in varstvo dediščine na Slovenskem*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 47), 2013.

Zakonodajni viri

Ustava Republike Slovenije. *Ur. l. RS*, št. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03 in 69/04. Zakon o varstvu kulturne dediščine. *Ur. l. RS*, št. 16/08, 123/08, 8/11, 30/11 - Odl. US, 90/12 in 111/2013.

Razstavni ambient salona s sliko Henrike Šantel *Pri kavi* (1912, olje, zasebna last) in goriško žensko nošo *tabin*.
Foto: Katarina Brešan, Nova Gorica, september 2013.

Razstavni ambient knjižnice s fotografijami dr. Henrika Tume in Marije Gianola (por. Tuma).
Foto: Katarina Brešan, Nova Gorica, september 2013.

MEŠČANSTVO NA GORIŠKEM

Goriški muzej na gradu Kromberk, december 2012–september 2014

Ob koncu razstave napoči čas za refleksijo procesa, ki sledi od prve zamisli do konca nekega, v tem primeru, razstavnega projekta. Včasih gre za formalno poročilo o razstavi in katalogu ali pa se vprašamo, ali je bil projekt uspešen, ali smo dosegli namen, ki smo si ga postavili na začetku, kje so bile napake in kaj smo dobro izpeljali. Včasih je to tudi opravičilo ali razlaga okoliščin, ki so prispevale k zasnovi in oblikovanju nekega dela.

Razstava o meščanstvu na Goriškem, zdaj že zaprta, sodi med raziskave in razstave o slovenskem meščanstvu v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja, ki se je začela z razstavo *Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948)* v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani leta 2008 in z istoimenskim zbornikom, ki so ga uredili zgodovinar Jože Dežman in etnologa Božidar Jezernik in Jože Hudales. Goriški muzej se je v projekt vključil v letu 2011, v načrtovani drugi del projekta, ki pa v zastavljeni obliki ni bil uresničen. Tedanji direktor, pokojni Andrej Malnič, se je odločil, da z razstavo o meščanstvu na Goriškem kljub temu nadaljujemo in jo postavimo konec leta 2012, ter mi, kot etnologinji, nalogo predstavil takole: »To bo tebi izziv.« Res je bila naloga izziv – o meščanstvu kot etnologinja nisem veliko vedela, prva misel je bila, da se je z meščanstvom z etnološkega vidika ukvarjal pravzaprav le etnolog Damjan Ovsec. Proces raziskave meščanstva na Goriškem se je torej začel s spoznavanjem tematike – in med prvimi dejstvi, ki sem jih ob srečanju z raziskavo meščanstva na Slovenskem, konkretno z zbornikom, je bilo to, da o goriškem meščanstvu ni bila napisana niti besedica. Goriška je, kakor sva se s pokojnim Andrejem pogovarjala, povsem izpadla iz zornega kota osrednje Slovenije. To je bil še eden izmed razlogov, da je Andrej z vsem srcem podprl razstavo. Odprtje razstave smo sprva načrtovali na začetku novembra, kakor smo se dogovorili na sestanku o nada-

ljevanju raziskave o meščanstvu, vendar se je zaradi drugih obveznosti našega oblikovalca, postavitev razstave zavlekla. Nato je, 24. novembra 2012, Andrej doživel možgansko anevrizmo in ostal v komi. Razstavo smo ob prireditvah ob 60. letnici Goriškega muzeja odprli tudi in predvsem z mislijo na Andreja.

Osnovna misel, ki je vodila raziskavo in razstavo o meščanstvu na Goriškem, je bila vtisnjena že v zbornik o slovenskem meščanstvu, ki nazorno prikazuje, da so bili prav slovenski meščani nosilci demokracije, gospodarskega, znanstvenega, kulturnega napredka naroda in so zaznamovali tudi slovenski nacionalni vzpon po letu 1848, ter vsebovana v misli Damjana Ovsa: »Brez meščanstva ne bi bilo ne slovenskega naroda ne samostojne države Slovenije.«

To se je ob raziskavi meščanstva na Goriškem pokazalo v vrsti spominskih zapisov, zgodb o posamičnih družinah, o društvih, o ekonomskem in kulturnem napredku slovenske skupnosti v Gorici in na Goriškem – in podobno, kakor je veljalo za slovensko ljudstvo, ki se je ob izobraženih političnih in kulturnih delavcih iz meščanskega sloja zavedelo svoje narodnosti, je veljalo tudi za meščanstvo in ljudstvo multikulturne in multi-etnične Gorice na prelomu 19. v 20. stoletje. Na razstavi smo zato, seveda ob poudarku na slovenski skupnosti, predstavili tudi posameznike iz nemške oz. avstrijske, italijanske, furlanske in judovske skupnosti ter z navedki v različnih jezikih skušali ponazoriti pestrost življenja v tedanji Gorici. Prek posameznih, pogosto le simboličnih postavitev muzejskih predmetov in s pomočjo navedkov smo tako skušali prikazati posamične elemente in vrednote, pa tudi konflikte meščanske kulture. Začeli smo z »življenjem v gostilnah, kavarnah, v ljudskem vrtu«, s simbolično postavitvijo kavarne, navedki iz opisa »treh gostil in treh jezikov« Carla Luigija Bozzija in »sprehoda v Ljudski

* Mag. Inga Miklavčič-Brezigar, univ. dipl. etnol., kustosinja, Goriški muzej Kromberk - Nova Gorica. 5000 Nova Gorica, Grajska 1, Kromberk, brezigar.inga@gmail.com.

vrt« iz spominov na družinsko življenje Avguste Šantel, simbolično predstavitev bohinjske železnice »Transalpine«, ki je v Gorico prišla 1906, nadaljevali z vitrino o športu in turistikki kot pomembnima elementoma meščanske kulture, fotografijami in razglednicami, ki ponazarjajo kulturo komuniciranja, s štirimi elementi, ki so obvladovali tedanjo meščansko kulturo.

»Politika« je bila predstavljena s portretom cesarja Franca Jožefa I. in navedkom iz spomina na njegov prihod v Gorico leta 1900, ko je delegatom slovenske skupnosti z dr. Antonom Gregorčičem na čelu položil na srce, da živijo v skupnosti z drugimi narodi in da »se morajo medsebojno spoštovati, če želijo živeti v miru in sožitju«. S politikom povezani »publicistika in narodno delovanje« sta bili predstavljena z zemljevidom tedanjega avstrijskega Primorja v slovenskem jeziku, ki ga je izdal in založil Andrej Gabršček. »Cerkev« je bila predstavljena s portretoma dveh škofov tistega časa, Alojzija Matija Zorna in Jakoba Missia, oba sta bila Slovenca po rodu. »Podjetništvo« smo predstavili z navedkom iz knjige Branka Marušiča o protestantski družini Ritter, ki se je iz Frankfurta priselila v Gorico, in njenem pomenu za razvoj goriškega gospodarstva v drugi polovici 19. stoletja. Njihovo je bilo veliko industrijsko območje s predelovalnicami svile, mlina in papirnico v Stračicah ob Gorici, z njihovim vplivom je bila skozi Gorico speljana bohinjska železnica, ustanovili so goriško trgovsko zbornico. Razvoj industrije je bil predstavljen še s sliko tovarne predilnice v Ajdovščini Milana Klemenčiča in prav tako Klemenčičevim portretom Andreja Jochmana, lastnika industrijskega valjčnega mlina v Ajdovščini.

V galeriji umetniških portretov in fotografij smo predstavili posamezne osebnosti goriškega življenja, vtis »meščanskega doma« pa smo skušali pričarati z značilnimi zavesami, klavirjema, ki sta simbolično opozarjala na pomen glasbe v meščanskem domu in tudi v društvenem življenju tedanje meščanske družbe, s stiliziranim salonom s knjižno omaro in knjigami iz knjižnice znanega goriškega odvetnika Henrika Tume ter založnika in podjetnika Andreja Gabrščka pa smo ponazorili pomen knjige in literature v meščanskem domu in družbi. Osrednji del, s »knjižnico« na eni strani in »plesno dvorano« s predstavitev svečanih oblačil na drugi strani, je predstavljal pogled na Trgovski dom, velik dosežek tedanje slovenske skupnosti, zgrajen v

središču Gorice leta 1904 po načrtih arhitekta Maksa Fabianija. Po prvi svetovni vojni je bil porušen in je tako simbolno delil usodo slovenskega meščanstva, ki se je moralo umakniti iz Gorice, sprva začasno, nato trajno pred napadi tedanjega fašističnega režima. Na usodo mnogih v tedanjem času je opozoril Kraljev portret Lojzeta Bratuža, ki so ga fašisti leta 1937 zastrupili s strojnim oljem. Pod portretom postavljeni harmonij iz zbirke Goriškega muzeja je bil prav tisti, na katerega je igral tudi Lojze Bratuž na svojih dirigentskih poteh po slovenskih cerkvah.

Andrejeva želja in ideja je bila, da bi predstavili predvsem ženske in njihovo delovanje v meščanski družbi – deloma smo to lahko uresničili s predstavitev »močnih« žensk v družini profesorja na goriški gimnaziji Antona Šantla – slikarke in glasbenice Avguste Šantel in njunih hčera, prav tako slikarke in glasbenice Avguste-Gusti, Henrike-Jeti in Danice Šantel, ter sina Aleksandra-Saše Šantla. Njihova dela in predmete smo si sposodili iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja. Prav tako smo razstavo nadgradili s spremljevalnim programom in zanj pripravili predavanji: Petra Testen je predstavila delovanje slovenskih služkinj, Barbara Šatej pa ženske v društvenem življenju v Gorici.

Navedki so vseskozi spremljali razstavljene predmete in slike, predvsem iz spominov Andreja Gabrščka iz njegove monografije *Goriški Slovenci* (1932–1934) v dveh obsežnih knjigah in iz spominov družine Šantel in dr. Henrika Tume.

Kaj pa napake: kot vsaka razstava tudi ta ni zaživela brez razlage in vodstva, navedkov v okvirjih – želela sem jih postaviti kot »slike« tedanjih časov – so bili napisani s premajhno pisavo, manjkala mi je glasba tedanjih časov, zamisel, da bi gostje lahko posedeli v kavarnici v pritličju muzeja, spili kavo iz »meščanskih« skodelic in prebirali časopise (faksimile iz let ob prelomu stoletja in časov pred prvo svetovno vojno), ni zaživela, prav tako ne želja, da pripravimo »plesni in čitalniški« večer. Vendar nam je razstava veliko dala – na slovenski strani nekdanje slovensko-italijanske meje je bila to prva takšna razstava s katalogom o meščanstvu na Goriškem – meščanstvu, ki je pred prvo svetovno vojno zaživelo v narodnem zanosu, po njej skoraj umrlo in bilo po drugi svetovni vojni na slovenski strani bolj ali manj pozabljeno.

Prekmurske skrinje.

Foto: Tomislav Vrečič, Murska Sobota, 20. 6. 2014.

RAZSTAVA PREKMURSKIH, GORENJSKIH IN BITOLSKIH SKRINJ V POMURSKEM MUZEJU MURSKA SOBOTA

Letošnja razstava o skrinjah je nastala s sodelovanjem treh muzejev: Pomurskega muzeja Murska Sobota, Gorenjskega muzeja iz Kranja in NU Zavod in muzej Bitola. Skupna tema so ženitovanjske skrinje, ki jih v svojih zbirkah hranijo omenjeni muzeji. Gorenjski muzej iz svoje etnološke zbirke predstavlja bogate kose poslikanega pohištva; največ je skrinj, pa tudi nekaj zibelk, omar, zidnih omaric in stenskih ur. Ob koncu 18. in v 19. stoletju so kmečko pohištvo poslikavali in krasili v baročnem stilu, in iz tega časa so razstavljene skrinje. Skrinje so uporabljali za shranjevanje obleke, živila in drugo, bile pa so tudi nadomestek klopi (za sedenje) in postelj (za spanje). Poslikane skrinje so najpogosteje naročali za balo in vanjo zložili zvitek platna, perilo, gospodinjske potrebščine, osebne predmete ali žito in jih z vozom slovesno pripeljali na bodoči dom neveste. Za Gorenjsko so značilne različne slikarske/podobarske delavnice, ki so krasile pohištvo. Avtorica razstave je mag. Tatjana Dolžan Eržen.

V Pomurskem muzeju Murska Sobota hranimo 28 različnih ženitovanjskih skrinj, ki so tudi na ogled na tej razstavi. Največ je tesanih skrinj, ne samo iz Prekmurja, temveč tudi iz Medžimurja. Po terenskem pregledu in raziskavi skrinj, ki jih hranimo v muzeju, bi lahko rekli, da so za »prekmurske« skrinje značilni oblika nog in pasovi ponavljajočih se (3–7) rozet. Številne rozete in ravne noge razlikujejo »prekmurske« skrinje od drugih na panonskem kulturnem območju zaradi tega, ker je takšnih skrinj v Prekmurju največ. Najstarejša ohranjena tesana skrinja s strehastim pokrovom je iz leta 1839 s Kobilja. Razstavljene so tudi mizarске skrinje, *tulipanoš lade*, pisano poslikane z značilnim motivom tulipana, in manj poslikane skrinje, najstarejša domnevno iz Slovenskih goric z letnico 1787. Posebna je mizarско izdelana skrinja s cvetličnim motivom na prednji stranici in z dvema dovršenima cvetovoma tulipana z letnico 1827 iz Doline pri Lendavi. To je dozdan najstarejša datirana skrinja (ljudski izdelek iz

Prekmurja); letnica pa tudi spodbija hipotezo, da so tesane skrinje v Prekmurju starejše od mizarско izdelanih skrinj. Prvotna funkcija skrinje in njen pomen (bala kot oblika sklepanja družinskih in družbenih vezi) sta že zdavnaj izginila. Utopično bi bilo pričakovati njuno vrnitev v stari obliki. Pa vendarle bi lahko rekli, da se vračanje vrednosti skrinje v družbo pojavlja v novi preobleki – kot primerek vrhunškega okrasja ljudske umetnosti, ki krasí zidove sodobnih hiš. Zato na razstavi lahko vidimo tudi primer aplikacije: uničeno skrinjo oziroma njene ostanke (prednja okrašena deska), vstavljeno v okvir, ki kot sodobna slika/instalacija krasí sodoben dom. Ob razstavi je izšla tudi publikacija na 110 straneh. Avtorica razstave je Jelka Pšajd.

Ženitovanjske oziroma nevestine so tudi bitolske skrinje, ki so predstavljene na panojih in s tremi kakovostnimi manjšimi replikami skrinj. Gre za podeželske in mestne skrinje (*kovcegi, kaseli*) ter potovalne skrinje (*sanduci*); na podeželju so preprostejše, v mestih pa je notranjost skrinj obložena z usnjem in tkanino. Tudi na bitolskem območju poznajo tesane skrinje, to so podeželske skrinje nevest, med njihovim bogatim okrasjem pa ni ponavljajočih se rozet. Avtorica razstave je mag. Meri Stojanova. Tako bitolske skrinje sklepajo celoten namen projekta – na enem mestu, v Pomurskem muzeju Murska Sobota, videti in spoznavati podobnosti pomurskega, gorenjskega in bitolskega prostora.

Literatura

DOLŽAN ERŽEN, Tatjana: *Skrinja za nevesto. Poslikano pohištvo na Gorenjskem*. Kranj: Gorenjski muzej, 2011.

PŠAJD, Jelka: *Škrinje so se ohranile, ljudje so pa že davno odšli. Skrinje v zbirki Pomurskega muzeja Murska Sobota*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota, 2014.

STOJANOVA, Meri: *Nevestinski soništa*. Bitola: NU Zavod i muzej Bitola, 2012.

* Jelka Pšajd, univ. dipl. soc. kult. in etnol. in kult. antrop., višja kustosinja, Pomurski muzej Murska Sobota. 9000 Murska Sobota, Trubarjev drevored 4, jelka.psjajd@pomurski-muzej.si.

Pretekla predstavitev *berštata* v Trziškem muzeju.
Foto: Milan Malovrh (Arhiv Trziškega muzeja).

Trpežni moški okovani čevlji, Trzič, prva polovica 20. stoletja.
Foto: Milan Malovrh, Trzič, junij 2014.

TRZIŠKI ŠUŠTARJI

Od rokodelstva do industrije in od copat do škornjev

Trziški muzej v letu 2014 slavi 50-letnico delovanja. V počastitev tega jubileja je v Pollakovi kajži, v osrednjih muzejskih prostorih na sedežu muzeja, v petih razstavnih prostorih odprta nova stalna postavitev čevljarške zbirke. Predstavlja izjemno tradicijo trziškega čevljarstva, ki je dajalo zaslužek na tisoče Trzičanom, in razgrinja pogled na staro rokodelsko izdelavo obutve in industrijsko proizvodnjo Peka ter njune rezultate, ki so se kazali v obutveni kulturi Trzičanov in drugih Slovencev.

Zbiranje gradiva in predstavljanje čevljarške tradicije je bilo že od ustanovitve trziškega muzejskega društva leta 1952, še bolj pa Trziškega muzeja leta 1964, njuno osrednje poslanstvo. Gradivo je zbiralo in v muzeju urejalo več ljudi, v zvezi s tem pa je najpomembnejši prispevek mag. Tite Porenta, ki se je v 80. letih 20. stoletja kot kustosinja lotila načrtnega zbiranja, evidentiranja in strokovne obdelave. Več tisoč predmetov, ki so jih iz čevljarške dediščine zbrali v muzeju, omogoča predstavitev izdelave nekdanje obutve, kakor tudi življenja, ki je bilo z njim povezano. Najstarejši razstavljeni predmeti sodijo v 18. stoletje, med njimi je izjemna cehovska knjiga iz leta 1751. Posebnost je *luč na gavage* – enkratni primerek v slovenskem prostoru, poznano je izročilo gregorjevega, ko so čevljarji luč spustili po vodi. Sodobnikom je neznano številno orodje, ki so ga čevljarji uporabljali pri svojem delu, kakor tudi obutev, ki se je stalno spreminjala. Z domačim znanjem se je v Trziču razvila čevljarška industrija, ki s Pekom in današnjimi manjšimi proizvajalci kljubuje ceneni sodobni proizvodnji obutve z vzhodnih tržišč.

Projekt odprtja nove stalne razstave je vodila direktorica Trziškega muzeja Jana Babšek, kustos razstave je dr. Bojan Knific, konservatorska in restavratska dela je opravil Boštjan Meglič. Razstavo je oblikovala Polona Zupančič, za osvetlitev je poskrbel Marjan Visković, strokovno pomoč je nudila mag. Tita Porenta, pri razvijanju interpretacij je sodelovala ddr. Verena

Vidrih Perko, sicer pa so pri načrtovanju vsebin, izboru predmetov, fotografij, listin in drugega sodelovali tudi drugi sodelavci Trziškega muzeja – med njimi Tadeja Fister, Janita Košir, Blaž Ahačič in Rok Bremec.

Postavitev stalne razstave je finančno omogočilo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije v okviru financiranja muzejev, pooblaščenih za opravljanje državne muzejske službe. Strokovno pomoč pri projektu sta nam prijazno ponudila sosednja muzeja, Gorenjski muzej iz Kranja in Muzeji Radovljiške občine iz Radovljice.

Na razstavi je prek 500 predmetov, ki govorijo zgodbe o preteklem delu in življenju čevljarjev ter o obujanju ljudi, ki so nosili izdelke čevljarjev iz Trziča in od drugod. Ob njih so različni ambienti predstavljeni z avdiovizualnim gradivom, ki dopolnjuje razstavne prostore, kakor tudi interaktivni kotički za otroke in odrasle, ki upoštevajo zanimanje posameznika in ciljnih skupin obiskovalcev ter na prijeten način omogočajo pridobivanje novih izkušenj in znanj.

Kaj je na razstavi mogoče videti?

Razcvet trziškega čevljarstva, *trziške šuštarije*, kot Trzičani raje rečemo, so sredi 19. stoletja omogočili usnarstvo in razvoj trgovine kot tudi propad nogavičarstva, ki je do tedaj dajalo zaslužek mnogim ljudem, ki so živeli v trgu. Znanje je prehajalo iz roda v rod, mojstri so po nova znanja odhajali na tuje. Obutev so v *bērštatu*, kot so rekli čevljarški delavnici, izdelovali ročno. Leta 1880 so v Trzič prišli prvi šivalni stroji.

Šuštarji so delali od jutra do mraka, od ponedeljka do sobote. Gregorjevo so praznovali, ker se je daljšal svetli del dneva, praznovanje »šuštarske nedelje« sega v 60. leta prejšnjega stoletja. Ljudje so cenili trziško obutev – bila je poceni in trpežna, prodajali so jo daleč prek meja današnje Slovenije.

* Dr. Bojan Knific, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., kustos, Trziški muzej, 4290 Trzič, Muzejska 11, bojan.knific@guest.arnes.si.

Za Trzič, njegovo preteklost in sodobnost ima poseben pomen rokodelsko izdelovanje obutve. Gre za izročilo, ki se je v pričevanjih skupaj s predmetnim gradivom, listinami in fotografijami ohranilo do sodobnosti. Ročno izdelovanje obutve, pri čemer je mišljeno ročno šivanje v nekaterih stopnjah izdelave obutve, je bilo živo še do srede 20. stoletja, deloma tudi še v njegovi drugi polovici, hkrati pa je to način izdelave, ki korenini v 19. stoletju in še v zgodnejšem času. Posebna in hkrati splošna je tržiška čevljarska delavnica – *berštat*. Ob tem je zanimivo čevljarsko orodje in rokovanje z njim, tudi materiali in vse drugo, kar je čevljar potreboval pri svojem delu. Nekatere na rokodelsko izdelovanje obutve vezane vsebine so pridobile simbolni pomen, zanje o njih pa se v sodobnosti zaradi spremenjenega načina življenja izgublja.

V Trziču je izdelovanje obutve ob koncu 19. stoletja iz popolnega rokodelstva prešlo v polindustrijsko proizvodnjo, iz nje vzporedno z založništvom v industrijsko. Sicer pa ima osrednji pomen in mesto v razvijanju posebne tržiške identitete cehovska tradicija, ki je vplivala na vsakdanje in praznično življenje Trzičanov. Nanjo se je naslanjalo nekdanje šolanje čevljarjev, z njo je bila povezana družbena struktura, ki so jo sestavljali vajenci, pomočniki in mojstri. Čevljarji so imeli zavetnika Krišpina in Krišpinjana, zanimiva so pričevanja o posebnostih nekdanjega življenja čevljarjev, povezana s ptičjim lovom, hranjenem ptic ipd. Od praznikov, ki se vežejo na starejše tradicije oz. iz pričevanj o njih, sta osrednja dva, ki imata svoje mesto tudi v sodobnosti, in sicer gregorjevo in angelska nedelja. Na podlagi slednje se je razvila danes vseslovensko poznana prireditel, »Šušarska nedelja«. Ob izdelovanju obutve v rokodelskih delavnicah so tržiški čevljarji pogosto hodili v *štero*, delat k ljudem na dom – bodisi na okoliške kmetije, tudi dlje na Koroško in drugam. Izdelke tržiške čevljarske obrti in industrije niso nosili le Trzičani, kakor tudi Trzičani niso nosili le obutve, ki je bila izdelana v Trziču. Pogled na obuvala, ki jih s konca 19. in celotnega 20. stoletja hrani Trziški muzej, pa kažejo pestro podobo oblik, ki je bila

povezana z družbenim okoljem, kjer so jih nosili, in z njihovo funkcijo. Ob tem je zanimiv širši kontekst razvoja obuvanja v svetu in na Slovenskem – kontekst, ki dopolnjuje tudi znanje o preteklem obuvanju Trzičanov.

V slovenskem prostoru ima posebno mesto tovarna obutve Peko. Ustanovil jo je Slovenec Peter Kozina, ki je na začetku 20. stoletja v tedanji nemškutarški Trzič vnesel povsem nove razsežnosti izdelovanja obutve. Sicer pa sta za pogled na preteklost Peka pomembna predstavitev proizvodnje obuval in obuval, ki so rezultat proizvodnje, in predstavitev življenja ljudi, ki so delali v Peku ali so bili s Pekom kako drugače povezani. Od leta 1903, ko je bil Peko ustanovljen, pa do danes, ko obratuje v precej manjšem obsegu kot v zlati dobi pred desetletji, je mogoče spremljati razvoj, ki je opazno vplival na življenje Trzičanov. V njem je bilo zaposlenih od nekaj sto do nekaj tisoč Trzičanov, proizvodnja obuval je v zlatem obdobju dosegala več milijonov parov letno. Ogromno obutve so prodali na bivšem jugoslovanskem tržišču, po letu 1955 so začeli s prodajo na vzhod Evrope, nekaj let pozneje na njen zahod, v nekdanji Jugoslaviji so razpredli izjemno široko mrežo prodajalnih, vodilnih delavci Peka so sodelovali tudi pri ustanovitvi drugih obutvenih tovarn. Navsezadnje je Peko obiskal tudi predsednik bivše Jugoslavije Tito, ohranjena so kopita, ki so bila izdelana posebej zanj.

Sodobnosti ni brez preteklosti, koristno je, če se sodobnost s preteklostjo oplaja. Kljub temu, da je dediščina tržiškega okolja osrednjega pomena za razvijanje lokalne identitete, so za to poslanstvo pomembne tudi vsebine, s katerimi se Trzič vključuje v širši slovenski prostor. Za sodobnost in prihodnost je pomembno razumevanje preteklosti – ne le razumevanje tržiške dediščine temveč tudi razumevanje dediščine širšega slovenskega prostora, ki odseva v pravljicah, plesnem izročilu ipd. In naposled so za razumevanje razsežnosti današnjega obuvanja pomembna obuvala poznanih osebnosti iz slovenskega političnega in kulturnega življenja kakor tudi obutev, ki jo ljudje nosimo danes.

Videogram iz filma *Tlakovalci*.
Režija: Anja Moric in Petra Dremelj, Slovenija, 5.39 min, 2014.

Videogram iz filma *8*.
Režija: Urška Martun in Gaja Naja Rojec, Slovenija, 14.59 min, 2014.

PO KONCU POLETNE ŠOLE VIZUALNE ETNOGRAFIJE

Med 5. in 12. avgustom 2014 je v Ljubljani v prostorih Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU potekala delavnica za vse zainteresirane s področja humanistike in družboslovja, ki bi želeli za namene raziskave, dokumentiranja ali prezentacije uporabljati videokamero. Poletna šola vizualne etnografije (v nadaljevanju PŠVE) je fakultativno izobraževanje z dolgo zgodovino; prvič je bila izvedena v Novi Gorici leta 1997 (Križnar 1999). Ustanovitelj in dolgoletni vodja šole je dr. Naško Križnar, letos pa je organizacijo delavnice prevzel pisec pričujočega poročila, sam sicer v preteklosti večkratni predavatelj na delavnici. Predavateljsko in mentorsko skupino sta sestavljala še dr. Sarah Lunaček z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in prof. dr. Slobodan Naumović z Oddelka za etnologijo in antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Beogradu. Šole se je udeležilo pet slušateljic, ki so v okviru učnega programa naredile tri kratke šolske filme.

Del izobraževanja na področju vizualne etnografije pogosto poteka v krajših, a intenzivnih in strnjениh časovnih sklopih, kot so poletne delavnice ali opravljanje terenske prakse. Zelo poznana je na primer poletna šola v Göttingenu, ki jo je organiziral Institut za znanstveni film (IWF Wissen und Medien gGmbH) oz. danes Univerza v Göttingenu, več podobnih delavnic ima tudi center Granada za vizualno antropologijo na Univerzi v Manchesteru. Prednost delavniških oblik izobraževanja se pokaže pri praktičnem delu, ki zahteva nekajdnevno intenzivno navzočnost na terenu in učenje telesnih veščin, ki potrebujejo vajo. V PŠVE je bilo tako v osmih dneh na voljo približno 70 pedagoških ur, ki so se zaradi potreb snemanja nemalokrat razširile še v preostanek dneвно razpoložljivega časa.

PŠVE temelji na tradiciji observacijskega sloga, ki je od konca 60. let prejšnjega stoletja prevzel vlogo osnovnega snemalnega pristopa v vizualni etnografiji. Dolgoletni razvoj je prinesel številne različice sloga, tako da je danes to poimenovanje zelo ohla-

pno (Grimshaw in Ravetz 2009). V PŠVE upoštevamo predvsem splošne ali primarne lastnosti sloga, na primer: 1. snemanje realnih ali empiričnih situacij, 2. iskanje »zgodb« na terenu, sledenje dogajanju brez vsiljevanja lastnih konstruktov, 3. antropološko ozaveščene imaginacija in etične dileme. Ta izhodišča so zelo široka in dopuščajo dovolj manevrskega prostora pri prilagajanju osebnim izbiram in možnostim udeležencev delavnice, kar je pri zelo odprtem tipu delavnice, ki nima veliko omejitev pri vpisu, pravzaprav nujno.

Aktivnosti v PŠVE lahko razdelimo v več delov. V prvi polovici delavnice smo imeli predavanja, ogleda in pogovore o etnografskih in dokumentarnih filmih, vaje snemanja in montaže; približno na sredini se je s pogovori o možnih vsebinah ali motivih filmov začela produkcija šolskih kratkih filmov; tej je bil nato namenjen preostanek šole. Naško Križnar je v uvodnem predavanju na kratko orisal nekatere najpomembnejše dogodke, raziskovalce in etnografske filme, ki so pomembni za konstituiranje vizualne etnografije pri nas in v tujini. Predstavil je zgodovino šole in natančno zamejil ter opisal posamične faze produkcije etnografskega filma. Podpisani sem predavanje namenil za začetnika konfužnemu prepletanju dokumentarnega in etnografskega filma. Izvedel sem tudi vaje iz montaže in kamere, slednje po programu, ki ga je v okviru šole v prejšnjih letih razvil akad. slik. Tone Rački (2002). Ogleda in pogovore o izbranih etnografskih filmih je v večernih terminih vodila Sarah Lunaček. Slobodan Naumović je predstavil skupne točke urbane in vizualne antropologije, ki jih je ponazoril z odlomki iz repertoarja klasikov svetovne kinematografije. Mentorja delavnice oz. vizualne produkcije sva bila Sarah Lunaček in podpisani.

V šoli so nastali trije filmi. Anja Moric in Petra Dremelj sta posneli del procesa obnove ulice v stari Ljubljani in ga naslovili *Tlakovalci* (5.39 min). Domet filma bi lahko označili kot zapisovanje primarnih vtisov in odzivov ob srečanju z nepoznano situ-

* Miha Peče, univ. dipl. soc. in umet. zgod., strokovni sodelavec, Avdiovizualni laboratorij Instituta za narodopisje ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 2, miha.pece@zrc-sazu.si.

Videograma iz filma *Moj oči tekač*.

Režija: Anja Piškur, Slovenija, 16.20 min, 2014.

acijo. Pozornost avtoric je bila enakomerno porazdeljena na sam postopek dela in na protagoniste, delavce. V film so vključeni tudi posnetki interakcij med snemalkama in delavci, kar gledalcu doda uvid v proces nastajanja filma. Samo snemanje so na žalost otežile slabe vremenske razmere, ki so preprečile ponovitve, ter zadržki protagonistov pred odkritim pogovorom pred kamero. Zaradi medijsko razvpih problemov slovenskega gradbeništva je bila kamera moteč element, čeprav je bila usmerjena v nekonfliktne elemente dela na gradbišču.

Podoben problem sta imeli tudi Urška Martun in Gaja Naja Rojec, ki sta posneli film *8* (14.59 min). Avtorici sta želeli pokazati delovni dan v majhni butični pekarni kruha v starem delu Ljubljane. Brez težav sta posneli peka oz. lastnika pekarnice ter obe prodajalki pri njihovem delu, zapletlo pa se je pri snemanju kupcev, katerim se je bilo težje približati. Vstopanje s kamero v osebni prostor je ena težavnejših prvin snemalnega dela in pri tem elementu je mogoče napredovati le s pomočjo izkušenj oz. praktičnega dela.

V tem pogledu je imela avtorica tretjega filma, Anja Piškur, lažje delo, ker je posnela film o svojem očetu, *Moj oči tekač* (16.20 min), in ker je že imela izkušnje z dokumentarnim snemanjem. Njen film ni splošen portret, ampak se omejuje na navdušenje posameznika za neko dejavnost, ki postane nerazdružljiv del njegove samopodobe. Pred avtorico sta bila vsaj dva večja izziva. Najprej je morala tek približati gledalcu, da je lahko začutil fizič-

ni vidik fenomena. To se ji je posrečilo s posnetki iz roke v teku, kar je zelo zahteven način snemanja. Drugi izziv je bil sorodstveno razmerje med avtorico in glavnim protagonistom. Mimo tega dejstva gledalec ne more, saj se v njem sprožajo vprašanja o motivih filma: ali so ti osebne narave, kaj je pravzaprav njegova tema, tek ali razmerje med očetom in hčerjo? Avtorica se je odločila, da bo v ospredje postavila svoj pogled na očeta in njun medsebojni odnos. To je – med drugim – nakazala z naslovom in s sekvenco skupnega ogleda družinskega albuma. Rezultat je zanimiv, vsekakor eden posebnjših šolskih filmov, ki so nastali v delavnicah PŠVE.

PŠVE ima v našem prostoru poseben položaj, saj zainteresiranim omogoča razvijanje posebnih veščin in občutljivosti, ki jih, na primer, ne omogočajo niti vaje v fakultetnem pedagoškem procesu. Z rednimi gostujočimi predavatelji zagotavlja tudi pluralen in dinamičen diskurz. To sta verjetno dovolj dobra razloga, da lahko za naslednje leto napovemo naslednjo izvedbo.

Literatura

GRIMSHAW, Anna in Amanda Ravetz: *Observational Cinema: Anthropology, Film, and the Exploration of Social Life*. Bloomington (Indianapolis): Indiana University Press, 2009.

KRIŽNAR, Naško (ur.): *Vizualna kultura. Zbornik predavanj na Poletni šoli vizualnega v Novi Gorici 1997*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1999.

RAČKI, Tone: *Z videokamero v roki*. Ljubljana: Irida, 2002.

TOKOVI VIZUALNE ANTROPOLOGIJE 2014

Sodelovanje, intimnost in revolucija. Novosti in kontinuitete v prepletenem svetu

Mreža za vizualno antropologijo pri Evropskem združenju socialnih antropologov (VANEASA – Visual Anthropology Network of European Association of Social Anthropologists)¹ je bila ustanovljena leta 1996 na konferenci v Barceloni in povezuje evropske vizualne antropologe. Pretok informacij poteka predvsem prek elektronske pošte (člani mreže prejemamo in pošiljamo vabila, razpise in objave), pa tudi na konferencah EASA in raznovrstnih delavnicah. Mreža informira o možnostih za študij vizualne antropologije po Evropi in se bori za priznanje etnografskega filma kot enakovrednega medija pri vrednotenju (točkovanju) znanstvenih objav. Povezuje se s sorodnimi mrežami, kot je npr. Nordijska zveza antropološkega filma (NAFA – Nordic Anthropological Film Association), od 2013 pa izdaja tudi spletni časopis *AnthroVision*.² Ta omogoča objavo znanstvenih člankov o vizualni antropologiji skupaj s filmskimi ali zvočnimi odlomki, zaželeno z interdisciplinarnim ali inovativnim pristopom; obenem objavlja recenzije knjig, filmov, razstav in spletnih portalov (Valentinčič Furlan 2011, 2013).

Mreža za vizualno antropologijo, podobno kakor drugih 23 mrež pri EASA, konference izkoristi za delovna srečanja, poleg tega predlaga delavnice, panele in lahko sodeluje pri filmskem programu. Skupni naslov 13. bienalne konference, ki je potekala med 31. julijem in 3. avgustom 2014 v Talinu, je bil Sodelovanje, intimnost in revolucija. Novosti in kontinuitete v prepletenem svetu (*Collaboration, Intimacy & Revolution: Innovation and Continuity in an Interconnected World*). Predsednica mreže dr. Beate Engelbrecht in Felicia Hughes-Freeland, obe sta tudi članici uredniškega odbora *AnthroVision*, sta vodili panel »Sodelovanje pri vizualnem delovanju. S kom, kako, zakaj?« (Collaboration in Visual Work: With Whom, How, What For?; Spletni vir 1).

Podpisana sem se ga udeležila z referatom o avdiovizualnem dokumentiranju nesnovne kulturne dediščine v produkciji Slovenskega etnografskega muzeja kot Koordinatorja varstva žive kulturne dediščine v Sloveniji od leta 2011. Snemanje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine sem predstavila kot komunikacijo med številnimi akterji. Unesco in Ministrstvo za kulturo kot upravljavec *Registra žive kulturne dediščine* pretežno komunicirata od zgoraj navzdol, na drugi strani so nosilci nesnovne kulturne dediščine s svojimi interesi in željami, ki sodelujejo tudi pri snemanjih. Koordinator varstva žive kulturne dediščine je posrednik med politiko in terenom, podpisana predvsem ob izdelavi filmov. Poleg tega se z drugimi avtorji in producenti dogovarjamo o možnostih za uporabo že posnetih filmov in smo navsezadnje v stiku z gledalci (naše prvo občinstvo so ljudje na posnetkih, potem še gledalci na predstavitev, posvetih in razstavah, manj pa vemo o »uporabnikih« filmov na spletni strani

Koordinatorja (Spletni vir 2). Referat je zbudil precej pozornosti, deloma tudi zaradi napovedi mednarodnega posveta *Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine s filmom (Documenting and Presenting Intangible Cultural Heritage with Film)*, ki bo 25.–26. septembra 2014 v Ljubljani.

Konferenca je bila zelo dobro obiskana (1130 antropologov in etnologov); velika večina je imela referate (114 panelov), udeležili pa smo se lahko še treh plenarnih zasedanj (prvi o zgodovini EASA, drugi o pripovedovanju zgodb s tekstom, video- in avdiomedijem in tretji o raziskovalnih interesih osmih evropskih študentov, kar naj bi nakazovalo prihodnost mlade evropske antropologije), 13 laboratorijev (mnogi od njih so, podoba kot senzorična antropologija, raziskovali, kako v okoliščinah na terenu čutne zaznave pretvorimo v pomene in znanje, pa tudi, kako je ta proces odvisen od našega prejšnjega znanja, pričakovanj, stališč in predsodkov). Potekali so kar trije programi etnografskih filmov; uradni spored EASA je potekal v času panelov – koordinatorji Carlo Cubero, Pille Runnel in Eric Barone so s tem gledalcem sporočali, da je filmski program strokovno enakovreden panelom z referati in ne sprostitev med odmori. Pet založnikov je predstavljalo strokovne in znanstvene publikacije, ob večerih pa je bil čas tudi za druženje, koncerte, ogleda mesta in muzejev. Talin ima zaščiten, odlično ohranjen in zelo živahno staro mestno jedro, ko pa sem se pred slovesnim zaključkom konference v zelo sodobnem Pomorskem muzeju sprehodila do tja, sem v pol ure opazila vsaj pet zapuščenih in zanemarjenih predelov, kar kaže na značilno tranzicijsko zgodbo, v kateri soživita supermoderno in propadajoče.

Konference se je udeležilo 10 slovenskih referentov, trije od njih so panel tudi predlagali (Jurij Fikfak, Dan Podjed in Liza Debevc). Več smo se družili s strokovnjaki sorodnih polj ali poddisciplin, ki jih lahko srečamo samo na podobnih mednarodnih dogodkih. Zaradi intenzivnega dnevnega programa, slovesnega odprtja konference v četrtek zvečer (kjer smo slišali, da je bila estonskim kolegom navdih 10. bienalna konferenca EASA leta 2008 v Ljubljani) in slovesnega sklepa v nedeljo zvečer, sta ostala samo še dva večera za delovna druženja. V petek zvečer je bil sestanek uredniškega odbora *AnthroVision* (delamo na daljavo, konference pa vedno izkoristimo za srečanja v živo in načrtovanje naslednjih števil; pogosto pred konferenco poteka tudi dodatno izobraževanje o delovnih orodjih za spletne objave) in ga podaljšali v pozno večerjo. Po sestanku Mreže za vizualno antropologijo v soboto pa smo predstavniki festivalov, ki so povezani v Koordinacijo antropoloških filmskih festivalov v Evropi (CAFFE – Coordinating Anthropological Film Festivals in Europe),³ ob delovni večerji razpravljali o prihodnosti festivalov. Od 16 festivalov s seznama smo bili navzoči zastopniki petih: Beate Engelbrecht (*GIEFF – Goettingen International Ethno-*

1 Več na: <http://www.easaonline.org/networks/vaneasa>.

2 Več na: <http://anthrovision.revues.org>.

3 Več na: <http://www.anthropological-filmfestivals.eu/festivals.html>.

* Nadja Valentinčič Furlan, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., anglistka, muzejska svetovalka, Kustodiat za etnografski film, Slovenski etnografski muzej, 1000 Ljubljana, Metelkova 2, nadja.valentincic@etno-muzej.si.

Shina Erlewein predava, med poslušalci v prvi vrsti Beate Engelbrecht in Janos Tari.

Foto: Anja Jerin, Ljubljana, 26. 9. 2014 (dokumentacija SEM).

graphic Film Festival), Susanne Hammacher (*RAI IFEF – Royal Anthropological Institute International Festival of Ethnographic Film*; leta 2013 je bil v Edinburgu, naslednji bo v Bristolu 2015), Pille Runnel (*World Film Festival* v Tartuju), Frode Storaas (*NAFA Symposium and Film Festival*, vsako drugo leto se seli po skandinavskih državah, vmesna leta pa gostuje po Evropi), sama sem zastopala naše *Dneve etnografskega filma (DEF)*.

V načrtu je skupna publikacija, v kateri bodo po enotni shemi predstavljeni in kritično ovrednoteni festivali, povezani v Koordinacijo. Že nekaj let je v zraku zamisel o enotni elektronski prijavi filmov, kar bi pomenilo, da avtor svoj film prijavi na CAFFE z vsemi potrebnimi podatki in označi, na katere festivale se želi uvrstiti. Zdad potekajo preverjanja, koliko bi stala izvedba takega orodja in kateri zbir podatkov je potreben, da bodo zadovoljni vsi organizatorji. V CAFFE so pristopili predvsem festivali s tradicijo, poleg njih pa zadnja leta vznikajo vedno novi festivali etnografskega in sorodnega filma. V številnih državah posebej študentje festival vidijo kot možnost dostopa do novejših etnografskih filmov. Po drugi strani je tudi res, da mnogi avtorji svoj film lahko »distribuirajo« predvsem (ali samo) prek festivalov. Naško Križnar meni celo, da zaradi trenda »festivalizacije« nastaja poseben podžanr etnografskega filma. Organizatorji festivalov si pogosto izmenjujejo podatke o kakovostnih filmih in avtorjih, občasno sodelujemo tudi programsko, zato me je presenetilo, ko sem pregledala katalog RAI IFEF 2013 in opazila, da je med 92 prikazanimi filmi komaj desetina tistih, ki smo jih videli na naših DEF, nekateri »naši« filmi pa so bili na njihovem seznamu neizbranih filmov (teh je bilo 307, torej je skupno število prijav na RAI okoli 400 filmov; DEF je imel lani 182 prijav, če bi bil bienalni festival, verjetno dvakrat toliko, kar je primerljivo). Ob tem pa se moramo zavedati, da je filmski program precej odvisen od meril in okusa selekcijske komisije. Večina velikih festivalov vanjo povabi različne strokovnjake iz različnih dežel, za vsak festival drugo ekipo. Tega si v Ljubljani z zdajšnjim proračunom ne moremo privoščiti, zato je osnovna usmeritev našega festivala pravzaprav stabilnejša.

Na konferenci sem pridobila dva filma za naš festival, srečala nekaj naših gostov DEF in spoznala nekatere avtorje filmov na

Tamara Nikolić Đerić prikazuje posnetke batane (ribiškega plovila).

Foto: Anja Jerin, Ljubljana, 26. 9. 2014 (dokumentacija SEM).

DEF, ki se niso udeležili našega festivala. Vedno je zelo osvežujoče spoznati ustvarjalce filmov, s katerimi si dopisujemo, tudi v živo, da lahko povežemo imena in obraze, ljudi; oni pa so tudi zelo veseli, ker od nas dobijo informacijo, kako so bili njihovi filmi sprejeti, kaj se je naših gledalcev najbolj dotaknilo, kakšna vprašanja so se nam porajala ob ogledu ipd.

Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine s filmom

Letos je močan val vizualne antropologije pljusnil tudi v Slovenijo. Mednarodni posvet *Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine (NKD) s filmom* smo zasnovali že na začetku leta. Zanimala so nas teoretična izhodišča, metodologije in strategije pri dokumentiranju in predstavljanju NKD s filmom. Ob primerih filmov za nacionalne in Unescove registre smo želeli razpravljati o njihovih ciljih in ciljnih skupinah, močnih in šibkih točkah, izzivih in protislovjih. Zanimalo nas je, kako video prikazi izpolnjujejo priporočila Unesca, strategije držav, strokovna, metodološka in etična stališča raziskovalcev, želje nosilcev dediščine, vizije snemalcev in producentov; v kakšnem razmerju so pisni dokumenti, fotografije in videopredstavitve na spletnih straneh NKD; kako zasnovati filme za boljše razumevanje NKD pri različnih skupinah gledalcev, z različnimi kulturnimi, nacionalnimi, jezikovnimi in izobrazbenimi ozadji; kakšen je vpliv videopredstavitve nesnovne kulturne dediščine na same pojave NKD, njihove nosilce, izobraževalne procese, promocijo držav, turistično industrijo ipd.

Vabili smo tako po seznamu naslovnikov VANEASA kot po Unescovih kanalih in še osebno etnologe, antropologe, za katere vemo, da se posvečajo NKD in filmu. Prijavilo se je osem etnologov in vizualnih antropologov iz petih držav, od katerih dobra polovica sodeluje tudi pri produkciji filmov za registre. Posvet je bil sestavni del *Dnevnov nesnovne kulturne dediščine* v Slovenskem etnografskem muzeju (Spletni vir 3), njegovo odprtje je bilo 25. septembra zvečer skupaj z odprtjem razstave o tradicionalnem izdelovanju rož iz papirja, referate pa smo predstavili v petek, 26. septembra 2014 (Spletni vir 4). Zaradi močne zastopnosti etnologov in antropologov je bil posvet enakovredno osre-

dinjen na splošna strokovna vprašanja in strategije produkcije filmov za registre.

Dr. Beate Engelbrecht (Nemčija, po upokojitvi Švica) je obravnavala vlogo filma pri zaščiti, varovanju in ohranjanju nesovne kulturne dediščine, pa tudi vprašanje intelektualnih pravic (kdo so lastniki znanja o pojavu nesovne kulturne dediščine). Dr. Shina Erlewein (Nemčija) je ob pregledu zgodovine vizualne antropologije analizirala različne pristope, kot so opazovalna, direktna, participativna in reflektivna kinematografija, pri čemer so jo zanimala razmerja med raziskovanim (pojavom in skupnostjo), raziskovalcem s kamero in občinstvom. Izhajala je iz predpostavke, da avdiovizualna predstavitev ni nedolžna, nevtralna, saj vsako snemanje vpliva na pojav nesovne kulturne dediščine in njegove nosilce, zato je edina etična možnost soudeležba lokalnih skupnosti pri oblikovanju filmske predstavitve, da soodloča, kako bo njihova dediščina predstavljena v filmu. Dr. Janos Tari (Madžarska), dr. Juraj Hamar (Slovaška), Mirela Hrovatin in Tamara Nikolić Đerić (Hrvaška) ter Miha Peče in podpisana (Slovenija) smo pretežno obravnavali praktične vidike tega polja in konkretne primere v svojih državah, bodisi snemanja za potrebe nacionalnih registrov in Unesca, bodisi za druge projekte in raziskave, ter strukturiranje in dostopnost teh filmov. V sklepnih razpravi smo ugotovljali, da so neodvisni projekti bolj demokratični glede dolžine filma in števila filmov na predstavljeno enoto, kar gledalcu omogoča več različnih gledišč (npr. raziskovalni filmi, arhivsko gradivo, filmi, ki jih je posnela skupnost sama, oddaje lokalne ali javne televizije ipd.). O filmih za različne registre smo ugotovili, da je morda celo bolje, da Unesco natančneje ne določa, kakšne naj bodo vsebina, metodologija in struktura,

saj to omogoča pluralnost pristopov, torej tudi filme, posnete z metodami vizualne etnografije.

Strinjali smo se, da je temo vredno v naslednjih letih poglobiti na še enem posvetu ali morda na enem od panelov na naslednji konferenci EASA v Milanu 2016. Navzoči vizualni antropologi smo se povezali v skupino, ki se obvešča o dejavnostih, si izmenjuje članke, dokumente, mnenja. Doslej se nam je pridružilo še pet raziskovalk iz petih evropskih držav. Članke s posveta bo Slovenski etnografski muzej kot Koordinator varstva žive kulturne dediščine objavil v posebni monografski publikaciji leta 2015.

Literatura

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: Anthrovision. *Glasnik SED* 51/1–2, 2011, 110–111.

VALENTINČIČ FURLAN, Nadja: »Anthrovision, spletni časopis VANEASA«. Povabilo k sodelovanju. *Glasnik SED* 53/3–4, 2013, 96.

Spletni viri

Spletni vir 1: Collaboration in Visual Work: with Whom, How, What for? (VANEASA); <http://www.nomadit.co.uk/easa/easa2014/panels.php?PanelID=3026>, 30. 9. 2014.

Spletni vir 2: Nesovna kulturna dediščina Slovenije: Register žive kulturne dediščine; <http://www.nesovnadediscina.si/sl/register>, 30. 9. 2014.

Spletni vir 3: Dnevi nesovne kulturne dediščine v SEM; <http://www.nesovnadediscina.si/sl/dnevi-nesovne-kulturne-dediscine-v-sem>, 30. 9. 2014.

Spletni vir 4: Mednarodni posvet Dokumentiranje in predstavljanje nesovne kulturne dediščine s filmom; http://www.nesovnadediscina.si/sites/default/files/conference_ich_and_film.pdf, 30. 9. 2014.

SLOVENŠČINA – ŽIV JEZIK V DRUŽINI IN JAVNOSTI V SLOVENSKEM ZAMEJSTVU

Družina je tista institucija, v kateri razvijamo prvi odnos do jezikov in s tem do soljudi in do sveta. Z družinsko vzgojo si pridobimo pogled na ljudi, na družbo in na jezike. Ravnanje z jeziki v slovenskem zamejstvu v dvo- in večjezični družbi je poseben izziv, ki od vsakega zahteva spoštljivo ravnanje z lastnim in jezikom drugih.

V letu Medkulturnega dialoga 2008 je na Koroškem nastala pobuda »Dvo- in večjezičnost v družini«, ki je pripravila več tematskih diskusijskih večerov. Dvo- in večjezične družine so danes stvarnost, ki odpira nove možnosti in izzive. Na podlagi izkušenj in spoznanj različnih srečanj je nastala brošura za dvo- in večjezične družine. Brošura vabi dvo- in večjezične družine k pogovoru. Tematski članki in vprašanja v brošuri naj bi spodbudili dvo- in večjezične družine, da v pogovorih najdejo smernice za obvladovanje različnih življenjskih položajev (Piko-Rustia 2011).

Razprava o dvo- in večjezičnosti v družinah pa je tudi pokazala, da je slovenščina v družinah in v družbi marsikdaj v šibkejšem položaju in zato potrebuje posebno pozornost. Pri Krščanski kulturni zvezi je zato v letu 2010 nastala pobuda *Slovenščina v družini/Familiensprache Slowenisch*, s ciljem, da z vidno akcijo opozori na pomen slovenščine kot družinskega jezika. Glavni cilj je ozaveščati družine, da dosledno uporabljajo slovenščino v družinskem krogu in v javnosti. Gre za podporo in ozaveščanje ljudi, ki govorijo slovensko, da naj cenijo to, kar znajo, ter spodbude, da tega znanja ne obdržijo zase, temveč ga posredujejo naslednjim generacijam. Cilji do ohranjanje in razvoj koroških slovenskih narečij, učenje slovenskega knjižnega jezika, spodbujanje pogovorov med starejšo in mlajšo generacijo, razvoj sodobne slovenščine pri otrocih in mladih in krepitev slovenščine kot jezika v družbi.

Janko Zerzer, bivši predsednik Krščanske kulturne zveze (KKZ) in pobudnik te akcije, ugotavlja, da na avstrijskem Koroškem število prijav k slovenskemu pouku stalno narašča, na drugi strani pa se izrazito razhajajo številke med prijavami k dvojezičnemu pouku v osnovnih šolah in znanjem slovenskega jezika pri otrocih iz družin, v katerih je slovenščina še vsekakor prisotna in bi jo starši in stari starši brez težav lahko prenašali na otroke. Da tega ne storijo, je vrsta vzrokov. V polpretekli dobi, ko se je začel širiti in je na Koroškem zavladal nemški nacionalizem, so bila koroška narečja podvržena hudi diskriminaciji. Konstrukt vindišarščine kot posebnega jezika, nekakšne smešne mešanice med nemščino in slovenščino, s toliko nemškimi izrazi, da o slovenskem jeziku sploh ni mogoče govoriti, saj se Korošci s »Kranjci« sploh ne morejo sporazumevati, ni ostal brez posledic. Neznanstveni argumentaciji so številni ljudje preprosto slepo verjeli. Propaganda o vindišarščini je pripomogla, da so se ljudje začeli sramovati svojega govora, svoje domače govorice. K opuščanju slovenščine kot družinskega jezika so na Koroškem pripomogli številni dejavniki, med njimi t. i. obrambni boji po prvi svetovni vojni in plebiscit, nacizem v medvojnem, v vojnem

času in tudi povojnem času, konflikti po drugi svetovni vojni zaradi dvojezičnih tabel, hujskanje Heimatdiensta¹ proti Slovencem in Sloveniji (Jugoslaviji) in naposled ustaljena propaganda vindišarske teorije. Vsemu pa je skupno, da so v slovenščini in Slovincih videli najhujšega sovražnika, nasprotnika. Socialno napredovanje so mnogi povezali z zahtevo po asimilaciji in nezdržljivostjo s slovensko družino, ki je veljala kot znak nazadnjaštva, uveljavilo pa se je tudi napačno – danes povsem ovrženo – znanstveno mnenje, da je učenje dveh jezikov za mladega človeka škodljivo, ker naj bi takšen otrok imel pomanjkljivosti v obeh jezikih. Ker starši želijo za otroka vedno najboljše, so mnogi svojim otrokom želeli omogočiti družbeno uveljavljanje s tem, da so mu prihranili učenje stoletja zasidranega in podedovanega družinskega jezika.

Odnos do slovenščine in Slovencev se je začel spreminjati v zadnjem desetletju 20. stoletja, v 21. stoletju pa so na Koroškem narasle prijave k dvojezičnemu pouku v osnovnih šolah na območju dvojezičnega šolstva od približno 14 % na skoraj 45 %. Da v zadnjih treh desetletjih zanimanje za slovenski jezik stalno narašča, je zelo razveseljivo dejstvo, vendar velika večina prijavljenih otrok pride v šolo brez vsakršnega jezikovnega predznanja – tudi otroci iz družin, kjer slovenščino še govorijo stari starši ali pa tudi starši. Zato je glavni cilj pobude, da zavesti starše in stare starše, da v družinah z otroki govorijo slovensko, po domače. Tudi najkakovostnejši pouk v šoli ne more nadoknadi jezikovnega znanja, ki ga lahko otroku od rojstva brez napore dajo družina, družinsko in sorodstveno okolje. Le govoriti je treba. Najtežje je spregovoriti. Na Koroškem vedno znova opažamo, da generacija, ki je obmolnila in z otroki ni več govorila slovensko, tudi zdaj, ko jih otroci prosijo, naj vsaj vnukom dajo svoj jezikovni zaklad, deloma še ne zmore spregovoriti, še vedno se boji, še vedno se sramuje. Zato skuša pobuda utrditi predvsem pozitiven in spoštljiv odnos do slovenskega jezika.

Slovenščina v družini je temelj za ohranitev in razvoj manjšin v slovenskem zamejstvu. Na rabo jezika v družini in javnosti vplivajo jezikovni svetovi in prostori, v katerih so se oblikovale starejše generacije in se oblikujejo mlade generacije. Jezikovni svetovi in prostori v družini in javnosti se stalno spreminjajo: s sodobnim družbenim razvojem nastajajo nove oblike družin in družinskega življenja, sočasni družbeno-politični razvoj vpliva na jezik v javnosti. Pobuda *Slovenščina v družini* se je zato v letu 2014 povezala s predstavnicami/predstavniki v zamejstvu, da pod geslom »žabaram, žabarin, marnvam, punam, mornjem, gučin, gavarim, mejnem se, romon in, govorim po domače« skupaj razpravljajo o družbenih in družinskih okoliščinah, ki vplivajo na izbiro jezika v družini – od zavestne lastne izbire do prilagajanja širši družini, sorodstvu in družbi. V združenji Evropi ima slovenščina kot evropski jezik in kot jezik sosednjega naro-

1 Koroški Heimatdienst (nem. Kärntner Heimatdienst, slov. Koroška domovinska služba) je koroška politična organizacija.

da nov pomen in novo vrednost. Na posvetu bodo predstavniki slovenskega zamejstva skušali odgovoriti na vprašanje, kako se lahko slovenščine kot vrednote zavedajo v družinah. Pobuda *Slovenščina v družini*, ki se je rodila na Koroškem, torej prehaja v vseslovensko pobudo za razvoj in ohranjanje slovenskega jezika v družinah v zamejstvu. Izkušnje pri drugih manjšinah in pri zdomecih so podobne, zato si pobuda prizadeva, da bi ohranjanje družinskega jezika v manjšinskih in izseljeniških okoljih čim bolj povežali.

Pobuda *Slovenščina v družini* na različne načine opozarja na pomen žive rabe slovenščine v družini, pripravila je promocijsko gradivo – nalepke, plakate, informacijsko brošuro – in izdala zgoščenke v ziljskem, rožanskem in podjunskem narečju, v pripravi pa je zgoščenka v selskem narečju.

V informacijski brošuri so zbrane izjave predstavnic/predstavnikov slovenske manjšine na Koroškem in drugih manjšin v Avstriji o njihovem osebnem odnosu do slovenščine in izkušenj o slovenščini v družini (Kuchling 2012):

Kot Korošico so me vprašali prijatelji v tuji deželi, če s starši govorim slovensko. Morala sem priznati, da mati slovensko ne zna, oče pa me jezika ni naučil. Začela sem razmišljati: zakaj me nisi naučil svojega jezika? Zakaj si me prikrajšal za tvoj način mišljenja, čutenja in ravnanja? Zakaj nisi izkoristil možnosti, da bi svojim otrokom od-

prl vrata v drug, za nas enako pomemben svet? Kako bi bili bogati! Vem, da si imel malo časa in rekel si, da meni sami prepustiš, kako se bom odločila. In odločila sem se, da se bom naučila tvojega jezika. Vendar se zavedam, da ga nikoli ne bom obvladala popolno. Verjetno nikoli ne bom v stanju, da bi mislila, čutila in ravnala v slovenskem jeziku. Za vedno bodo ostale mnoge pregrade kakor pri tujem jeziku. Jezik je ključ k razumevanju nekega naroda. (Eva Bogataj, v pismu očetu)

Čeprav sem odraščal na Dunaju, sem se vedno počutil kot Gradiščan. Moj oče je bil zidar in na Gradiščanskem ni našel dela, zato se je družina preselila na Dunaj. Tam sem obiskoval šole, jezik v šoli pa je bil seveda nemški. To ni ostalo brez posledic. Medtem ko sem do sedmega leta govoril v družini hrvaško, sem se zdaj precej odtujil svojemu jeziku. To v generaciji naših staršev ni bilo nič izrednega, saj so takratni socialdemokratski politiki propagirali asimilacijo, da ne bi bili »Krovoti« ali »Čuši« izpostavljeni zasramovanju in diskriminaciji. Šele pri sedemnajstih letih sem se spet zavestno začel posluževati svoje materinščine. Spoznal sem, da človek ne more zatajiti samega sebe. Dodaten jezik je presežna vrednost, za priznanje katere se je treba boriti. V naši družini velja načelo, da žena z otrokoma govori izključno hrvaško, jaz pa menjam jezika. In če grem doma v gostilno, nagovo-

rim sosede hrvaško, oni pa mi odgovarjajo nemško. Res čudno. (Niki Berlakovich, bivši avstrijski minister)

Doma v Slovenjem Plajberku smo marnvali, tukaj na Zilji žabarimo. Ziljsko narečje, ki sem se ga morala naučiti, je izredno melodično. Ko sem prišla na Ziljo, sem k sreči imela v hiši babico svojega moža, ki je bila stara nad 80 let. Zmeraj je govorila jasno in glasno, tako da sem prepoznala vsako intonacijo. Vse, kar smo se učili pri znanih profesorjih in dialektologih, stalno narašča vse te jezikovne posebnosti narečja sem tukaj v živahnosti govora spoznala v živo. Zavedam se, da ni dragocena samo naša dvojezičnost, temveč da so naši dialekti pravi biseri, svetinje, in kjerkoli sem, se s svojimi otroki pogovarjam v ziljščini. Če sem na obisku v Plajberku, se spet pogovarjam v rožanščini in ni težko ubrati rožanske melodije. Ne bom rekla, da sem ponosna, samo izredno hvaležna, da imam vse te možnosti izražanja, to je dragocenost, prav tako kot vse naše ljudske pesmi, v katerih je skrite veliko simbolike. Naši dialekti so stari jeziki, vendar izredno moderni, to globoko zavest lahko damo svojim otrokom. (Pepca Druml, podjetnica)

Rodila sem se v deželi, ki je 15.000 kilometrov oddaljena od domovine mojih staršev. Čeprav je Argentina tudi moja domovina, ker sem na njenih tleh in med njenimi ljudmi zrasla v odraslo osebo, si ne morem predstavljati, da bi ne poznala jezika staršev. Materni jezik – jezik staršev – ni samo sredstvo za komunikacijo, ampak je govorica srca, nosilec emocionalne vsebine v medsebojnih družinskih odnosih. Z njim sem dobila stik s tem, kar so bili moji predniki, moji pradedi in dedi. Ta stik mi daje globoke korenine, zaradi katerih vem, kdo sem, od kod prihajam. Kako hudo bi bila prikrajšana, če bi te govorice ne poznala! Znano je, kako se nekateri že odrasli, rojeni kot prva ali celo kasnejša generacija na tujem in ne poznajo svoje družinske preteklosti, krčevito trudijo, da se vračajo na rojstni kraj svojih staršev in se učijo njihovega jezika. Pri tem sploh ne igrata nobene vloge ne velikost ne bogastvo te dežele. Materni jezik je govorica srca, ki nam daje trdno osnovo in nam odločilno utrjuje identiteto. Želim sebi in vsem, da bi našo govorico ohranjali živo in da se, kljub pozitivnim močnim stikom s svetom, ne bi pustili zavajati od skušnjav prilagajanja večinam in globalizaciji. (Bernarda Fink, pevka)

Mlada pesnica Verena Gotthardt je v brošuri zapisala:

Pri nas doma govorimo v ziljskem narečju. Odločitev za mamo in atija ni bila težka, saj sta oba doma v Ziljski

dolini. Živimo v Celovcu in kadar smo v Ziljski dolini, je lepo, da lahko s starimi starši, z brati in sestrami ateja in mame govorim v narečju. Da obvladam tudi knjižno slovenščino, ni treba nikomur praviti, saj sem obiskovala Mohorjevo ljudsko šolo in sedaj Slovensko gimnazijo. Zdi se mi pa zelo pomembno, da, kdor le more, zna tudi narečje, saj mu to samo pomaga. Jaz to opažam pri pisanju pesmi, ki jih pišem v knjižni slovenščini. Pri iskanju besed mi včasih pomaga narečje. Včasih je zelo težko nadomestiti besedo v ziljskem narečju z besedo v knjižni slovenščini. Besede v narečju so bolj mehke in so mi tudi bližje. V knjižni slovenščini na primer rečemo »kruh«, v narečju pa »kruha«. In povem vam, meni beseda »kruha« pove veliko več, to pa zaradi tega, ker vidim, kako babica dela kruh in ga potem vzame iz krušne peči, beseda pa tudi zadiši po kruhu. Ker največ Slovencev na Koroškem spregovori prve besede v svojem narečju, bi bilo lepo, če bi pri pouku slovenščine več časa posvečali narečjem.

Pesnica je ubesedila širši pomen ohranjanja domače besede, domačega izročila za posameznika in družbo. Z domačim jezikom ohranimo ne le intimni odnos do staršev, starih staršev, prednikov, temveč tudi intimni odnos do snovne in nesnovne dediščine, ki so nam jo izročili. To je osnova, na kateri gradimo odnos do kulturne dediščine, kajti le z odnosom do izročila ga lahko sprejmemo in spoznamo in spoznamo njegovo vrednost, ga uokvirimo v naš vsakdanjik in ga naposled tudi posodobimo, razvijemo in posredujemo naslednji generaciji.

Tudi za ohranjanje izročila v zamejstvu je eden izmed nosilnih stebrov prav živ slovenski jezik, s katerim poimenujemo predmete, v katerem slišimo prve pesmice in pravljice, v katerem ohranjamo stara koledovanja, obredne pesmi in besedil(c)a, v katerem s podedovanimi imeni poimenujejo hribe, ravnine in doline, ki nas obdajajo, skratka, v njem oblikujemo svoj odnos do ljudi in okolja.

Z jezikom odkrivamo svet, z jezikom ga (so)oblikujemo, z jezikom ga bogatimo.

Literatura

KUCHLING, Martin (ur.): *Slovenščina v družini/Familiensprache Slowenisch*. Celovec: Iniciativa Slovenščina v družini/Familiensprache Slowenisch, 2012.

PIKO-RUSTIA, Martina: Martina Piko-Rustia, Anton Rosenzopf-Jank, Vladimir Wakounig in Pavel Zablatnik. Dvo- in večjezičnost v družini. 12 spodbud za sožitje v družini / Zwei- und Mehrsprachigkeit in der Familie: 12 Impulse für Sprachenvielfalt in der Familie. Mohorjeva založba, Celovec, Ljubljana, Dunaj 2011, 35 str. *Glasnik SED* 51/1–2, 2011, 93–94.

Pogovor s kolegom Matejem Kodričem, zaposlenim pri agenciji Saatchi & Saatchi, in samozaposlenim oblikovalcem Goranom Karimom.
Foto: Natalija Šepul, Ljubljana, 28. 3. 2013 (izsek iz video posnetka).

Pogovor z Danom Podjedom (Ergo inštitut), Blažem Telbanom (Skrina) in Luno Jurančič Šribar (Skuhna).
Foto: Natalija Šepul, Ljubljana, 11. 4. 2013 (izsek iz video posnetka).

ETNOLOGINJE IN ANTROPOLOGI, ANTROPOLOGINJE IN ETNOLOGI V PRAKSI

Tema, ki se ji v Slovenskem etnološkem in antropološkem združenju KULA (Spletni vir 1; Spletni vir 2) posvečamo že več kot leto dni, je vsekakor ena najpomembnejših in se dotika vseh, ki po končanem študiju etnologije in kulturne antropologije vstopajo na trg dela. Na kakšen način znanje, pridobljeno v času študija, osmisliti in ga uporabiti v praksi, bi moralo biti temeljno vprašanje vsake izobraževalne smeri. V združenju KULA smo si za prvi cilj postavili, da to vprašanje podrobneje premislimo in v ospredje postavimo zaposlitvene možnosti etnologov in kulturnih antropologov. Za to smo se odločili za pogovore s kolegi, ki so študij končali v preteklosti.

Tema uvodnega predavanja (8. 11. 2012) iz niza okroglih miz¹ je bila angažirana etnografija. Biti angažiran v etnografskem smislu pomeni, da se raziskovalec povezuje z ljudmi in da spreminja realnost tistih, katerih življenje raziskuje. Raziskovanje je udeležensko, saj »raziskovanci« postanejo naši sodelavci. Tako se tudi zadnja faza raziskovanja, torej zapis pridobljenih rezultatov, opravi v soavtorstvu. Odkrita želja po izboljšanju življenjske situacije tistih, s katerimi sodelujemo, se uspešno in učinkovito izraža v kombinaciji s skupinskimi aktivnostmi. Stkejo se pristični odnosi, vzbudi se večji ustvarjalni naboj, raziskava postane drugotnega pomena. Med opravljanjem dela na terenu postanejo povezave med raziskovalci in raziskovanci tesnejše, posledično pa so tudi odzivi udeležencev boljši. Med pogovorom so bile posebej poudarjene izkušnje in sodelovanje z marginaliziranimi skupinami. Motivacija udeležencev za nadaljnje pogovore in načrti za spremembe se učinkovito uresničujejo z organizacijami

konferenc, odprtih razprav in sestavljanjem fokusnih skupin. Angažiran raziskovalec je odkrito, eksplicitno privržen eni strani, zato lahko metoda opazovanja z udeležbo v številnih okoliščinah zaradi njegove močne vključenosti v skupino ali problem opazovanje potisne v ozadje. Cilj angažirane etnografije je torej rešene probleme učinkovito predstaviti širši javnosti, jih z objavljanjem člankov razumljivo posredovati tudi zunaj akademskega kroga. Drugo srečanje (6. 12. 2012) je obravnavalo dejavnost etnologa/ antropologa kot predstavnika za odnose z javnostmi. Njegova prednost naj bi bila prav globlje in širše razumevanje delovanja človeških družb, ki razpira širši spekter in poznavanje načinov komunikacije. Dobra metoda za pridobivanje stikov za nadaljnje sodelovanje je terensko delo, v katerem se antropolog mojstri med študijem – priuči se, kako nagovoriti sogovornika, da bo odnos z njim čim pristnejši. Predstavniki za odnose z javnostmi je stik organizacije z zunanjim svetom. Pri svojem delu se srečuje z etičnimi in moralnimi vprašanji: kje so meje stališč, ki jih kot strokovnjak z občutkom za soljudi še lahko predstavlja in zagovarja? Iznajdljivost in dobre komunikacijske sposobnosti z različnimi ciljnim skupinami so koristne veščine pri predstavljanju in uresničevanju idej, pa tudi predstavitev dela antropologov širšemu krogu ljudi. Učinkovite komunikacijske spretnosti lahko etnologija in antropologija uporabita pri pomoči nevladnim organizacijam ali npr. državam tretjega sveta, katerih družbene ureditve so v nasprotju z množičnimi političnimi in kapitalskimi interesi.

O drugačnih komunikacijskih sredstvih smo se ob obravnavi oglaševanja pogovarjali ob tretji okrogli mizi (28. 3. 2013). Znova je bila poudarjena metodologija – v tem primeru so jedro zbiranje podatkov, iskanje družbenega, socialnega, kulturnega

1 Posnetki okroglih miz so dostopni na portalu *Youtube* (Spletni vir 3).

* Anja Jukič, dipl. etn. in kult. antr. (un), študentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo (2. st.), Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, članica združenja Kula. 8270 Krško, Cesta 4. julija 67, anja.jukic@siol.net; Natalija Šepul, dipl. etn. in kult. antr. (un), študentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo (2. st.), Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, študentka skupnega magistrskega študijskega programa Zgodovina JV Evrope, Univerza v Gradcu, podpredsednica združenja Kula. 2392 Mežica, Podkraj pri Mežici 15, natalija.sepul@gmail.com.

ozadja ob zastavljenem problemu in kako približati koncept ali specifičen izdelek določeni ciljni skupini in hkrati najti skupni jezik z naročnikom? Oglaševanje pogosto sledi površinski oceni ciljnega občinstva, da bi se lahko približalo čim širši množici. Opira se na podatke javnomnenjskih raziskav, ki pa pogosto ponujajo stereotipne, posplošene in vrednotene podobe. Zato je pomembno globlje poznavanje delovanja družbe, ki ji z oglaševanjem predstavljamo izdelek, pri tem pa se moramo opreti na dejstva, dogodke, dejavnike, ki jih ciljna množica prepozna in poveže s tistimi iz svojega okolja in časa ter jih lahko vključi v svoj vsakdanjik. Cilj avtorja oglasa je v družbi zbuditi emocionalen odziv na predstavljeno stvar, da bi zagotovil večjo prepoznavnost v poplavi konkurenčnih korporacij, ki tržijo produkte popularne kulture. Na drugi strani pa so tudi primeri uporabe oglaševalskih orodij kot sredstev javnega ozaveščanja, ki ne ustvarjajo dobička; če pa že, skušajo to uravnotežiti z oglaševanjem družbeno koristnega.

Vse več antropologov in antropologinj, etnologov in etnologinj najde zaposlitev v podjetništvu. Na srečanju 13. 6. 2013 smo se ustavili ob izzivu iskanja meja med gospodarstvom in znanostjo: kako najti način za »prodajo« antropologije in antropološkega znanja? S približki omenjenega problema se danes ukvarjajo npr. socialna podjetja, podjetja s poudarkom na vzdržnem razvoju, reciklaži, inovaciji koristnih aplikacij itn. Perspektivno širjenje znanja v slovenska podjetja, kjer delo antropologa še ni poznano, lahko pripomore k razvoju in prilagajanju izdelkov tujim tržiščem. Tudi svetovanje pri organizaciji podjetij, torej na polju medkulturnih komunikacij, je prav tako domena antropologije. Kaj in kako tržiti brez izkoriščanja? Za etnologijo in antropologijo v splošnem velja, da preveč premišljata in poudarjata vprašanje, kaj je etično in kaj ne, kar lahko upočasnjuje izvedbo tržnih potez. Vprašanje etike je veliko pomembnejše pri prepraševanju namena uporabe produktov, torej spreminjanju navad porabnikov kakor pa pri samem raziskovanju in snovanju izdelka. Še vedno je uveljavljena ideja o učinkovitem delovanju antropologa v podjetju, ki blaži premočne kapitalistične interese, uveljavlja načelo delovanja ‚od ljudi z ljudmi za ljudi‘, saj gre naposled za stvari, ki tako ali drugače postanejo del človekovega vsakdanjika.

Na peti okrogli mizi 10. 10. 2013 smo se pogovarjali s kolegi, ki delujejo v umetnosti. V ospredju je bila problematika svobodnega poklica, samozaposlenosti in statusa v kulturi. Tako kakor pri vseh poklicih so gostje poudarili težave s financiranjem in reforme, ki v zadnjem času vedno bolj otežujejo njihovo delo. Poudarjali so predvsem projektno delo, fleksibilnost, mednarodno sodelovanje in samodisciplino. Znanost in umetnost sta si zelo podobni in se v marsikaterem pogledu tudi prekrivata, kar se lahko izrazi v izjemnih individualnih ali kolektivnih znanstveno-umetniških delih.

5. 12. 2013 je potekal pogovor o antropologinjah in antropologih, ki so zaposleni v državni in javni upravi. Pogovarjali smo se z mag. Vesno Moličnik (Državni zbor RS), dr. Tadejo Primožič (Ministrstvo za kmetijstvo in okolje – Program razvoja podeželja) in Ksenijo Yoder Batič (Javni sklad RS za razvoj kadrov in štipendije). Zadnja leta smo se nasitili zgodbic o razbohotenem javnem sektorju in državni upravi, o parazitizmu državnih in o paradržavnih ustanov in tam zaposlenih. Prav zaradi neoliberalne ofenzive proti javnemu sektorju vse bolj razumemo pomen kakovostnega javnega in državnega sektorja. Tokrat se nismo

dotaknili globalnih vprašanj privatizacije in strogega varčevanja v javnem sektorju ter vitke države, temveč smo se pogovarjali o tem, kaj lahko etnologinja in antropolog prispevata, če se zaposlita v državnih in paradržavnih organih.

Na sedmem srečanju zapovrstjo, 9. 11. 2014, smo naredili evalvacijo mednarodnega simpozija Mreže za aplikativno antropologijo pri Evropski zvezi socialnih antropologov (EASA), ki je potekal 29. novembra 2013 v Amsterdamu, z naslovom *Why The World Needs Anthropologists?* (Gorup in Štefanič 2014). Mednarodni posvet v Amsterdamu je bil namenjen razpravi o možnostih uporabne antropologije zunaj akademskega sveta. Uvodni govorniki in govornice (Anna Kirah: *Making Waves*, Jitske Kramer: *Human Dimensions*, Simon Roberts: *Bailiwick Partners*) so predstavili svoje izkušnje in najboljše prakse za razvoj izdelkov in izboljšanje storitev, ki jih spopolnjujejo antropološke spretnosti in znanja. Glavne teme njihovih predstavitev in poznejše plenarne razprave so bile kritično razmišljanje o delovanju antropologov in antropologinj v profitnih in neprofitnih organizacijah, možnosti za bodočo uporabo temeljnih znanstvenih dognanj v praksi, odpiranje novih interdisciplinarnih področij uporabne antropologije, etika raziskovalnega in uporabnega dela. Sogovorniki so bili organizator simpozija Dan Podjed, Domen Bančič, Primož Časl, Alenka Bezjak in Jaka Repič.

Na okrogli mizi 6. 3. 2014 smo govorili o antropologiji in etnologiji in medijih. Množični mediji so pomemben steber sodobne demokracije. Niso le posredniki informacij, temveč tudi kritična vest celotne družbe. Svobodni in neodvisni mediji so temelj sodobne družbe, odvisni mediji so generator interesov njihovih lastnikov in sponzorjev. Prav tako pomembna je tudi njihova vloga v prenosu strokovnih znanj širšemu občinstvu. Ker se občinstvo o etnološki in antropološki vednosti ne more seznaniti drugače, je informacija o našem znanju v množičnih medijih toliko pomembnejša. Pogovarjali smo se o odzivih domačih poslušalcev ob prihodu afriške glasbe v slovenski radijski eter, o upoštevanju etičnih struktur, o kredibilnosti v medijskem prostoru, o prepletenosti in dopolnjevanju medijev glede na naša čutila. Težko se je namreč izraziti le v enem mediju: tako kakor z besedami, lahko tudi z zvokom, sliko in podobami ustvarimo močne pomenske metafore. Kljub temu, da se nam pogosto zdi, da je medijski prostor ozek in fokusiran, je njegov žanrski zbir zelo pester. Etnologom in antropologom sta glede na način dela in analizo podatkov zelo blizu novinarska reportaža ali npr. mnenjska oddaja. Toda etnolog in antropolog lahko v medijih počneta še marsikaj drugega.

3. 4. 2014 je pogovor tekkel o antropologih in etnologih v zdravstvu. Zdravje dojemamo kot samoumevnost, njegovo vrednost spoznamo šele, ko ga izgubimo. Enako velja tudi za zdravstveno politiko. Z zornega kota delovanja zdravstvenega sistema je skrb za zdravje treba prepustiti strokovnjakom. Toda uporabniki zdravstvenih storitev niso zgolj bolniki, temveč so predvsem ljudje, z vsemi svojimi razlikami, pričakovanji, prepričanji, strahovi in vrednotami. Zato se zastavlja še eno samoumevno vprašanje: zakaj v celotnem sistemu zdravstva deluje tako malo antropologov in etnologinj? Govorili smo tudi o medicinski antropologiji, ki poudarja kulturno razsežnost kot osrednjo pri percepciji samega telesa in posledično tudi pri dojetanju zdravja in boleznih. Pomemben je pristop zdravnika oz. zdravstvenega delavca bolniku, način, kako se zdravnik ali zdravstveni delavec približa bolniku, pridobi njegovo zaupanje in najde primerno pot, da bolnik sprej-

me boizen. K slovenskem javnem zdravstvu bi morali pristopiti bolj interdisciplinarno, da bi vanj vključili več strokovnjakov tudi s področij družboslovja in humanistike.

Na deseti okrogli mizi 8. 4. 2014 smo se pogovarjali z urednicami, uredniki in člani uredniških odborov etnoloških in antropoloških revij. Na pogovoru so sodelovali: Borut Telban (*Anthropological Notebooks*), Anja Serec Hodžar (*Glasnik SED*), Jurij Fikfak (*Traditiones*), Nina Kozinc (*Časopis za kritiko znanosti*) in Ralf Čeplak (*Etnolog*). Pomemben del znanstvenega in strokovnega dela antropologinj in etnologov ter etnologinj in antropologov je objavljane znanstvenih in strokovnih člankov v periodičnih publikacijah. Z urednicami in uredniki petih znanstvenih revij, ki skrbijo za kakovost in razvoj etnologije in antropologije v Sloveniji, smo se pogovarjali o njihovem delu, o sestavi in vlogi uredniških odborov, o mednarodni vpetosti publikacij, o tematskih in teoretskih usmeritvah, o pomenu točkovanja (SICRIS) in o možnostih za objavljane študentskih prispevkov. Kot strokovno društvo, ki združuje etnologue in kulturne antropologe, smo z različnih strani prešli vprašanja, zakaj poklic etnologa in kulturnega antropologa oz. etnologinje in kulturne antropologinje ni uvrščen med poklice v *Razvidu samozaposlenih v kulturi* Ministrstva za kulturo, na katerem so navedeni vsi poklicni profili na področju kulture. V pogovorih smo tako spoznali različne možnosti zaposlitve in delovanja kolegov. Ker bo v

prihodnjih usmeritvah delovanja v kulturi vedno večji poudarek na projektne delu in s tem na samozaposlovanju, bi bila za slovensko kulturno politiko pridobitev, če bi med poklice v razvidu Ministrstva za kulturo uvrstili tudi poklic etnologa in kulturnega antropologa, saj ti že zdaj prispevajo znanje in delo k ohranjanju kulturne dediščine ter spodbujajo živo kulturno ustvarjalnost v raznih ustanovah. Poziv za uvrstitev poklica »etnolog in kulturni antropolog« med specializirane poklice na področju kulture smo med drugim poslali tudi na Ministrstvo za kulturo. Ker se zavzemamo za priznanje poklica in prihodnost naših kolegov, nameravamo tudi v prihodnosti nadaljevati s pogovori. Vljudno vabljeni na naša srečanja.

Literatura

GORUP, Meta in Janja Štefanič: Usoda antropologije – izumrtje ali preporod? Mednarodni simpozij o aplikativni antropologiji v Amsterdamu. *Glasnik SED* 54/1–2, 2014, 105–106.

Spletni viri

Spletni vir 1: Kula; <http://www.kula.si>.

Spletni vir 2: Facebook: Združenje Kula; <https://www.facebook.com/zdruzenje.kula?sk=wall>.

Spletni vir 3: Youtube: Kula – slovensko etnološko in antropološko združenje; <https://www.youtube.com/user/kulaorg>.

AKTIVNOSTI KOORDINATORJA VARSTVA ŽIVE KULTURNE DEDIŠČINE V LETU 2014

Minevajo štiri leta, odkar je Slovenski etnografski muzej prevzel naloge in obveznosti Koordinatorja varstva žive kulturne dediščine (v nadaljevanju Koordinator). V tem času je bilo na področju nesnovne kulturne dediščine Slovenije narejenih kar nekaj korakov pri identificiranju, dokumentiranju, preučevanju, vrednotenju in interpretiranju nesnovne kulturne dediščine na območju Republike Slovenije.

Člani Delovne skupine Koordinatorja so se do konca meseca septembra 2014 sestali na dveh sejah (12. 2. 2014 in 18. 6. 2014), na katerih so obravnavali novo prejete prijave (Vrbiške šjme, Bovški krafi, Cvetnosedeljske butarice, Izdelovanje drevaka, Mlinarstvo, Peka velikonočnih oblatov, Skodlarstvo, Tesarstvo, Ribniško suhorobarstvo, Izdelava jezerskega čolna - drevaka, Kopunjenje, Mojstrska delavnica Vevče) in pobude (Lajnanje, Ponikovske mačkare, Izdelovanje pisanih pastirskih palic). Koordinator je v sodelovanju z Ministrstvom za kulturo RS letos *Register žive kulturne dediščine* (v nadaljevanju Register) dopolnil s petimi novimi enotami nesnovne kulturne dediščine. V Register so bile vpisane naslednje enote: Tradicionalno lončarstvo, Izdelovanje trničev in pisav, Vrbiške šeme, Zagoriške mačkare in Slamninarstvo na Domžalskem. Ob tem je bilo evidentiranih osem nosilcev nesnovne kulturne dediščine. K že vpisanim enotam v *Registru* so bili dodani štirje novi nosilci, in

sicer k enotama Tradicionalno izdelovanje kranjskih klobas in Izdelovanje papirnatih rož. Do konca meseca septembra 2014 je bilo tako v *Register* skupno vpisanih 36 enot nesnovne kulturne dediščine in 75 nosilcev (Spletni vir 1).

Naslednji korak varovanja v Register že vpisanih enot nesnovne kulturne dediščine je razglasitev nesnovne kulturne dediščine za živo mojstrovino lokalnega ali državnega pomena. Akt o razglasitvi žive mojstrovine lokalnega pomena sprejme predstavniški organ lokalne skupnosti, akt o razglasitvi žive mojstrovine državnega pomena pa Vlada RS. Tako je 14. 2. 2014 v Tolminskem muzeju potekala javna obravnava predlogov Odlokov o razglasitvi Cerkljanske laufarije ter Drežniškega in Ravenskega pusta za živi mojstrovini državnega pomena. Vlada RS ju je razglasila za živi mojstrovini državnega pomena aprila 2014. Do konca septembra 2014 je bilo skupaj razglašanih pet živih mojstrovini državnega pomena (Škofjeloški pasijon, Tradicionalno izdelovanje kranjskih klobas, Izdelovanje ljubenskih potic, Cerkljanska laufarija, Drežniški in Ravenski pust).

V letu 2013 je bila oblikovana celostna grafična podoba Koordinatorja, s katero se predstavlja. Izdelan je bil tudi zaščitni znak Registra, ki smo ga v mesecu marcu 2014 dali za uporabo v Register evidentiranim nosilcem nesnovne kulturne dediščine. V prvi polovici leta 2014 se je za uporabo znaka odločilo 24 v

* Anja Jerin, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., kustosinja dokumentalistka, Slovenski etnografski muzej, 1000 Ljubljana, Metelkova 2, anja.jerin@etno-muzej.si.

Odprtje razstave Tradicionalno izdelovanje papirnatih rož.
Foto: Miha Špiček, Ljubljana, 25. 9. 2014.

Udeleženci mednarodne konference Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine s filmom.
Foto: Anja Jerin, Ljubljana, 26. 9. 2014.

V palači Unesca v Parizu je bila 3. 6. 2014 odprta razstava *Slovanski karnevali*, ki jo je Forum slovanskih kultur postavil pod okriljem Unesca in v sodelovanju z dvanajstimi evropskimi državami. Na razstavi, ki potuje po sodelujočih državah, je predstavljena pustna dediščina slovanskih držav. Med predstavljenimi so tudi pustna praznovanja iz Slovenije, ki so vpisana v *Register* (Cerkljanska laufarija, Borovo gostivanje, Drežniški in Ravenski pust, Obhodi pustnih oračev, Škoromatija, Obhodi kurentov, Šelmarija). Razstava bo med 27. 3. in 3. 5. 2015 na ogled v Slovenskem etnografskem muzeju.

Med pomembnejše naloge Koordinatorja sodi promocija nesnovne kulturne dediščine Slovenije; s tem skušamo v javnosti in med nosilci zbuditi interes za ohranjanje in prenašanje elementov nesnovne kulturne dediščine na mlajše generacije. V ta namen smo letos organizirali več dogodkov. Avgusta smo v sodelovanju s predstavniki Zveze društev igre pandolo Slovenije organizirali Turnir Slovenskega etnografskega muzeja, na katerem je bila obiskovalcem že drugič predstavljena igra pandolo, ki je bila v *Register* vpisana lani. Gre za tradicionalno istrsko igro, v kateri dvoje moštev tekmuje v osvajanju ozemlja. Turnir je potekal na ploščadi pred muzejem, kjer se je v igranju pomerilo šest ekip tekmovalcev s Primorskega, iz Pule in Ljubljane.

Letos so bili v sodelovanju Koordinatorja in nosilcev nesnovne kulturne dediščine, ki so evidentirani v Registru, organizirani prvi *Dnevi nesnovne kulturne dediščine v SEM*, ki so potekali med 25. in 27. 9. 2014 v prostorih upravne in razstavne hiše SEM. Prvi dan je Nena Židov na predstavitvi publikacij spregovorila o novo izdani publikaciji *Promocija nesnovne kulturne dediščine. Ob 10. obletnici Unescope Konvencije*, Lidija Nikočević je predstavila knjigo *Zvončari i njihovi odjeci*, Andreja Rihter pa je predstavila publikacijo *Slavic Carnivals*, ki jo je izdal Forum slovanskih kultur ob istoimenski razstavi pustne dediščine dvanajstih slovanskih držav. Na isti dan je potekalo tudi odprtje razstav *Tradicionalno izdelovanje papirnatih rož* in *Nesnovna kulturna dediščina Slovenije skozi fotografije* avtoric Anje Jerin in Nene Židov ter mednarodna konferenca *Dokumentiranje in predstavljanje nesnovne kulturne dediščine s filmom* v organizaciji predstavnice Koordinatorja Nadje Valentinčič Furlan,

kustosinje za etnografski film. Na konferenci so sodelovali strokovnjaki vizualne antropologije iz Nemčije (Beate Engelbrecht, Shina Erlewein), Hrvaške (Mirela Hrovatin, Tamara Nikolić Đerić), Madžarske (Janos Tari), Slovaške (Juraj Hamar) in Slovenije (Miha Peče, Nadja Valentinčič Furlan).⁴ Prvi *Dnevi nesnovne kulturne dediščine v SEM* so se končali v soboto, 27. 9. 2014, z delavnico izdelovanja papirnatih rož, ki jo je vodila Milena Zelenik, ena od nosilk te dediščine, ki je z enoto *Izdelovanje papirnatih rož*, evidentirana v *Registru*.

Spletni viri

Spletni vir 1: Seznam registriranih enot žive kulturne dediščine; http://www.mk.gov.si/si/storitve/razvidi_evidence_in_registri/register_zive_kulturne_dediscine/seznam_registriranih_enot_zive_kulturne_dediscine/, 16. 9. 2014.

Spletni vir 2: Koordinator varstva žive kulturne dediščine; <http://www.nesnovnadediscina.si>, 16. 9. 2014.

Spletni vir 3: Koordinator varstva žive kulturne dediščine: Podeljene nagrade na risarskem natečaju Regionalnega centra za varovanje nesnovne kulturne dediščine v JV Evropi na temo »Pravljica dežela legend, bajk, mitov in zgodb iz moje domovine«; <http://www.nesnovnadediscina.si/sl/podeljene-nagrade-na-risarskem-natečaju-regionalnega-centra-za-varovanje-nesovne-kulturne-dediscine>, 16. 10. 2014.

4 Podrobnejše poročilo o tem je objavljeno v tej številki *Glasnika SED*.

4. MEDNARODNA KONFERENCA O DEDIŠČINI. DEDIŠČINA IN VZDRŽNI RAZVOJ Portugalska, Guimarães, 22.– 25. julij 2014

Na Portugalskem, v zgodovinskem mestu Guimarães, je med 22. in 25. julijem 2014 potekala mednarodna konferenca o dediščini in vzdržnem razvoju. Konferenco je odlično pripravil in izvedel inštitut za vzdržni razvoj Green Lines¹ iz Lizbone, ki vsako leto pripravi več mednarodnih tematskih konferenc o dediščini (npr. o ekomuzejih, lokalnih muzejih in živih skupnostih; o ohranjanju, vzdrževanju in revitalizaciji zgodovinskih stavb in struktur itn.).

Namen konference je bil razgrniti sodobno vlogo kulturne dediščine pri doseganju smernic vzdržnega razvoja, ki se več ne osredinja le na uravnoteženo varovanje okolja, gospodarski razvoj in graditev sočutne in povezane družbe, temveč tudi na ohranjanje in razvijanje kulturne različnosti, lokalnih vrednot in pomenov, regionalnih identitet, doseganje medkulturnega in medverskega dialoga. Pri ustvarjanju vzdržne politike so tudi dediščinske prakse pridobile nove vloge in pomene, ki naj bi se uresničile z globalnimi povezavami in razmerji med razvojem gospodarstva, rabe naravnih bogastev in doseganjem dobrega počutja prebivalcev. Poleg tega se ohranjanje in predstavljanje kulturne dediščine v sodobnem svetu spoprijema z novimi, kompleksnejšimi problemi. Degradacija kulturnih krajev in spomenikov namreč ni več le rezultat staranja materialov in nespametnih posegov v bivalnem okolju, temveč tudi globalnega in lokalnega onesnaževanja, podnebnih sprememb, revščine, religije, turizma, komodifikacije, ideologije, vojn, če poudarimo le najbolj žgoče probleme. Vse to narekuje nove pristope, naloge in vizije o dediščini.

Številni udeleženci konference, ki so prišli iz različnih držav, javnih in zasebnih dediščinskih inštitutov in univerz, prevladovali pa so strokovnjaki iz ZDA, Avstralije in Anglije, so tako predstavili različne dobre in manj ustrezne prakse, projekte in akcije upravljanja s snovnimi in nesnovnimi elementi dediščine ter druge kulturne prakse (priprava lokalnih festivalov, razstav, turističnih prireditev itn.). Predstavljeni članki, ki so izšli v e-zborniku konference (Amoêda idr. 2014), posredujejo globalni pogled, kako je dediščina kontekstualizirana v štirih razsežnostih vzdržnega razvoja (okolje, gospodarstvo, družba in kultura). Pozornost je bila namenjena predvsem predstavitvi novih metodologij, orodij (npr. informacijsko-komunikacijska tehnologija), smernic in vlog dediščine na teoretični in praktični ravni.

Širok spekter razumevanj in vlog dediščine v sodobni globalni družbi so pokazale tudi teme delavnic, v katerih se je razpravljalo o dediščini in vzdržni politiki, dediščini in družbi, dediščini in okolju, dediščini in gospodarstvu, dediščini in kulturi, dediščini in izobraževanju, ohranjanju zgodovinskih stavb in struktur ter dediščini in kulturnem turizmu. Ob koncu konference je bila organizirana razprava, kako misliti dediščino v prihodnosti, kjer se je lepo pokazalo, da je dediščina tako kompleksen in večrazsežno razumljen pojem, da je težko začrtati njeno nadaljnjo razvoj-

no pot. Priznani angleški raziskovalec John Carman je predstavil misel, ki popolnoma izraža sodobne poglede na razumevanje dediščine. Po njegovi interpretaciji obstajamo raziskovalci, ki točno vemo, kaj je dediščina in se s samo definicijo ne obremenjujemo. In so raziskovalci, lahko bi jim rekli teoretiki, ki se nenehno sprašujejo, kaj je dediščina, in jo skušajo razumeti z različnimi teoretičnimi pristopi. Njegova izjava je bila v dvoran deležna številnih replik, saj se je večina udeležencev strinjala, da razumevanja sodobne vloge in pomena dediščine nikakor ne moremo interpretirati le s teorijo, nastalo v kabinetu, brez primerjav, kaj se dogaja z nosilci kulturnih spomenikov in drugih nesnovnih dediščinskih prvin na terenu. Ob grozečih družbenih problemih, s katerimi se spoprijema skoraj ves svet, in iskanju rešitev za blažitev posledic, npr. revščine, brezposelnosti, lakote, kršenja osnovnih človekovih pravic, migracij itn., ni časa za razmišljanje, kaj je dediščina v teoretičnem pogledu, temveč kako dediščinske prakse uporabiti za opolnomočenje ljudi in blažitev nastalih problemov. Čedalje več ljudi, ki se dnevno ukvarjajo s težavami, kaj bodo jedli ali kako obvarovali sebe in svoje otroke, ne more razmišljati o procesih ohranjanja, predstavljanja in sodobne rabe dediščine. Zato moramo strokovnjaki ljudem pomagati, da ob dediščinskih praksah pridobijo samozavest, nove veščine in znanja za nova delovna mesta ter posledično ekonomsko in socialno samostojnost. Po drugi strani pa je konferenca tudi pokazala, da je interpretacija dediščine odvisna tako od pristopa »od spodaj navzgor« kot od »od zgoraj navzdol«, tj. s strani strokovnjakov, ki delujejo v političnih dediščinskih ustanovah, kot so Unesco, Svet Evrope, različne nacionalne organizacije. Lokalno prebivalstvo lahko samoiniciativno raziskuje, (po)ustvarja, predstavlja, uporablja snovne in nesnovne prvine lokalne dediščine, vendar brez finančne podpore in strokovnih povezav in prizadevanj lokalne politike njihova dediščina ne bo nikoli postala svetovna ali nacionalna dediščina; le ta namreč lahko zaradi vpisa v nacionalni ali svetovni register privablja nove obiskovalce. Po drugi strani pa se odpira tudi vprašanje, česa si lokalno prebivalstvo v zvezi s svojo dediščino sploh želi.

Vir

AMOÊDA Rogério idr. (ur.): *Heritage 2014: Proceedings of the 4th International Conference on Heritage and Sustainable Development*. Barcelos: Green Lines Institute for Sustainable Development, 2014 (elektronska knjiga).

¹ Več o inštitutu na: www.greenlines-institute.org.

* Dr. Jasna Fakin Bajec, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., prof. zgodovine, znanstvena sodelavka, Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica, 5000 Nova Gorica, Delpinova 12, jasna.fakin@zrc-sazu.si.

K Mreži rokodelcev Srca Slovenije je na ustanovnem dnevu slovesno pristopilo 40 prvih članov.

Foto: Matej Povše, Geoss, Spodnja Slivna, 24. 4. 2014.

ROKODELSTVO IN NESNOVNA DEDIŠČINA SRCA SLOVENIJE

Mreža rokodelcev

Rokodelstvo predstavlja pomemben element identitete in prepoznavnosti v vseh sodobnih evropskih družbah. Napredne regije mu namenajo veliko skrb in z najrazličnejšimi ukrepi spodbujajo to gospodarsko dejavnost, s čimer pomembno prispevajo k razvoju sodobnega rokodelstva. Omenjenemu dejstvu in številnim primerom dobrih praks iz drugih slovenskih regij in sosednjih držav sledi zamisel o oblikovanju t. i. Mreže rokodelcev Srca Slovenije.

Širše območje Srca Slovenije, ki leži vzhodno od Ljubljane,¹ je bogato s snovno in nesnovno kulturno dediščino. Veliko je najrazličnejših rokodelskih dejavnosti (pletarstvo, izdelovanje slamnikov, polstenje, izdelovanje glasbil, čevljarstvo, šivanje, izdelovanje lokalnih prehranskih izdelkov, oglarstvo, zeliščarstvo idr.). Z upoštevanjem te dediščine, zavedanjem, razumevanjem in spoštovanjem naše kulturne identitete je bila aprila 2014 formalno ustanovljena Mreža rokodelcev Srca Slovenije. Pobudnik in nosilec mreže, Razvojni center Srca Slovenije, usmerja njen dolgoročni razvoj, da bi spodbudili večjo ustvarjalnost in zagotovili kakovost življenja ljudi na tem območju. Partnerske organizacije in posamezniki naj bi kot člani mreže dejavno skrbeli za ohranjanje in razvoj v lokalnem okolju poznanih rokodelskih znanj. Mreža rokodelcev Srca Slovenije tako deluje po načelu povezovanja več manjših rokodelcev, rokodelskih delavnic oz. središč v različnih občinah in njihovih krajih in uporablja infrastrukturo, ki jo že imajo v lokalnem okolju.

Ustvarjanje mreže rokodelcev Srca Slovenije ni projekt, katerega glavni namen bi bil le ohranjanje izročilnih spretnosti. Prav

nasprotno, spodbuja preskušanje povsem novih povezovalnih in podjetniških veščin. Bolje povezani rokodelci z območja so vir za razvoj novih poslovnih modelov. Mrežno povezovanje je lahko osnova za zaposlovanje po načelih socialnega podjetništva. Medgeneracijsko povezovanje je neločljivo povezano z višanjem kakovosti življenja za vse, ki si delimo ta izjemen prostor naravnih danosti v zaledju glavnega mesta države. Prav v osrčju Slovenije, omreženi v različne projekte, združujemo najboljše iz preteklosti z urbano zazrtostjo v novosti. Pomembno je, da se tradicija nadaljuje, da se znanja ne izgubijo in da ljudje spet dobijo ustvarjalno središče, ki bo postalo središče srečanj in dogajanja v lokalnih skupnostih.

Mreža rokodelcev Srca Slovenije je dejavna od ustanovitve. Izdana je bila promocijska brošura o izbranih rokodelcih Srca Slovenije (Bokal idr. 2014), vsak mesec izhajajo elektronske *Rokodelske novice iz Srca Slovenije*, 1. 10. 2014 je bilo v Litiji organizirano izobraževanje z naslovom »Kako do poklica v kulturni dediščini«, v pripravi so tudi promocijski film, spletna predstavitev in druge aktivnosti (Spletni vir 1; Spletni vir 2).

Nesnovna dediščina. Priložnost za regionalni razvoj

V četrtek in petek, 20. in 21. marca 2014, je v mestecu Straden v Štajerskem Vulkanlandu v Avstriji potekala sklepna konferenca projekta "Cultural Capital Counts" (slov. Vrednotenje nesnovne kulturne dediščine; Bokal 2012; Spletni vir 3). Številni udeleženci iz Avstrije in Nemčije so v prvem delu spregovorili o izjemnih potencialih, ki jih ima nesnovna dediščina za razvoj posamičnih regij, potekala je tudi okrogla miza z razpravo o pozitivnih in negativnih učinkih vrednotenja nesnovne dediščine. Partnerji iz Srednje Evrope so predstavljali primere svojih dobrih praks, med njimi je svoje razvojne pobude predstavil tudi Razvojni center Srca Slovenije.

¹ Območje Srca Slovenije obsega občine Dol pri Ljubljani, Domžale, Ivančna Gorica, Kamnik, Litija, Lukovica, Mengeš, Šentrupert, Šmartno pri Litiji in Trzin.

* Mojca Košir, univ. dipl. inž. obl. tekst. in oblač., strokovna sodelavka, Razvojni center Srca Slovenije. 1270 Litija, Kidričeva cesta 1, mojca.kosir@razvoj.si; Mija Bokal, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., vodja projektov, Razvojni center Srca Slovenije. 1270 Litija, Kidričeva cesta 1, mija.bokal@razvoj.si.

Glavni poudarek konference je bil na predstavitvi novega priročnika *Strategija kulturnih virov za regionalni razvoj*, ki smo ga pripravili vsi partnerji. Povzema metodologijo, po kateri v Štajerskem Vulkanlandu že vrsto let uspešno delujejo in razvijajo svoje potencialne. Pri omenjenem projektu smo ta vzdržno usmerjen pristop preskušali v praksi tudi drugi partnerji iz Srednje Evrope. Rezultati projekta so zelo dobri in konkretni, predvsem pa imajo velike možnosti, da se tudi dolgoročno uresničijo. Pri metodologiji je pomembno, da poudarja spretnosti in znanja, na katere smo lahko ponosni in ki so za regije enkratne. Priročnik je namenjen informiranju in usmerjanju vsakogar, ki se želi ukvarjati z ohranjanjem, revitalizacijo in razvojem regij. Priročnik lahko z opisom metod in orodji pomaga vsem zainteresiranim, da čim boljše izkoristijo kulturne vire svojega območja, s čimer bodo prispevali k večji privlačnosti in konkurenčnosti posameznikov in širših območij, kjer živijo in delujejo. Metodologija ovrednotenja kulturnih virov temelji na nesnovni dediščini in je, na kratko, sestavljena iz več korakov, ki jih lahko vedno znova ponavljamo z novimi izbranimi prioritetskimi projekti:

1. korak: Spoznavanje nesnovne dediščine.
2. korak: Oblikovanje prednostnih nalog, strategije in dolgoročne vizije.
3. korak: Načrtovanje procesa izvedbe postavljenih prednostnih nalog in ciljev.
4. korak: Izvedba posamičnih aktivnosti in postopno uresničevanje valorizacije (osveščanje, motivacija ljudi, upravljanje znanja, mreženje).
5. korak: Prenos odgovornosti na posameznike (zagotavljanje trajnosti).

Priročnik je v angleškem jeziku v elektronski obliki (Spletni vir 4), v tiskani obliki pa ga lahko dobite na sedežu Razvojnega centra Srca Slovenije.

Ob konferenci so potekali tudi ogledi dobrih praks. Udeleženci smo spoznali razvojno zgodbo Štajerskega Vulkanlanda. Navduhujoče je zlasti to, kako dobro poznajo svoje lastne potencialne in se med seboj povezujejo. Celotna ponudba območja Štajerski Vulkanland namreč temelji na danostih v neposrednem okolju in ljudeh – njihovi skupni produkti so tako povezani z lokalno kulinarijo, gozdovi, rokodelstvom, zdravjem ljudi itn., vse skupaj pa promovirajo tudi z različnimi tematskimi prireditvami (Spletni vir 5). Udeleženci mednarodne konference smo si ogledali vinsko klet Vinothek Klöch, holistični center zdravja zakoncev Kirchengast ter enega izmed vrtov s cveticami, ki jih lastnica Sabine Putz inovativno predeluje v različne marmelade in namaze.

Literatura

BOKAL, Mija: Nesnovna dediščina šteje! *Glasnik SED* 52/1–4, 2012, 159–160.

BOKAL, Mija idr.: *Ustvarjeno s srcem. Rokodelci Srca Slovenije*. Litija: Razvojni center Srca Slovenije, 2014 (dostopno na: <http://www.razvoj.si/UserFiles/File/Publikacije/Brosura-rokodelci-04-2014.pdf>).

Spletni viri

Spletni vir 1: Mreža rokodelcev Srca Slovenije; <http://www.razvoj.si/index.php?lng=sl&t=projekti&id=1911>, 17. 10. 2014.

Spletni vir 2: Mreža rokodelcev; <http://www.srece-slovenije.si/podjetnistvo/mrezarokodelcev>, 17. 10. 2014.

Spletni vir 3: Cultural Capital Counts – Vrednotenje nesnovne kulturne dediščine; <http://www.razvoj.si/index.php?lng=sl&t=projekti&category=izvedeni&id=982>, 17. 10. 2014.

Spletni vir 4: Cultural Resources Strategy for Sustainable Regional Development: The CCC Method; http://www.culturalcapitalcounts.eu/images/pdf/CRS_web.pdf, 17. 10. 2014.

Spletni vir 5: Steirische Vulkanland; <http://www.vulkanland.at>, 17. 10. 2014.

SLOVENSKI LINGVISTIČNI ATLAS 2 – ZAKLADNICA GRADIVA, ZANIMIVEGA ZA ETNOLOGE

Slovenski lingvistični atlas (SLA) 2, ki nastaja v Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, je le nekaj mesecev pred izidom. Enako kot prvi zvezek, ki je izšel leta 2012 z letnico 2011 in je obravnaval besedje iz pomenskega polja »človek«, bo po vsebini besedni atlas, ki bo narečno besedje za okrog sto knjižnih iztočnic, ožje vezanih na pomensko polje »kmetija«, prikazoval na kartah, opremljenih z jezikoslovnimi komentarji.

SLA 2 nastaja v okviru projekta »Materialna kulturna dediščina v slovenskih narečjih« in bo prinesel v jezikoslovni luči interpretirano etnološko zanimivo predmetnost iz vseh pokrajin slovenskega jezikovnega prostora, ki je v SLA 2 zastopan s 417 krajevnimi govori, razporejenimi v in zunaj meja Slovenije.

Gradivo za SLA 2 je bilo zbrano z anketno metodo, tj. z vpra-

šanji iz veliko obširnejšega vprašalnika za *Slovenski lingvistični atlas*, in sicer v času od sredine 20. stoletja do leta 2014, ko so nastali še zadnji zapisi predvsem v obrobni, večinoma zamejskih krajih. Ker želimo s pričujočim prispevkom predstaviti vsebino nastajajočega atlasa, bodo v nadaljevanju navedene knjižne iztočnice, za katere so narečna poimenovanja analizirana v SLA 2, hkrati pa bo v prispevku v oklepaju ob iztočnici podano še v fonetični transkripciji zapisano ponazarjalno gradivo, zbrano v Prekmurju (točka T387 Cankova). Za eno iztočnico – V143B škopnica – bo prikazana delovna različica jezikovne karte s komentarjem.

V SLA 2 je analizirano narečno besedje za prostore in opremo v kmečki hiši ter za posamična gospodarska poslopja in njihove dele oz. za »opremo« kmečkega dvorišča. Vprašanja so večino-

* Dr. Mojca Horvat, prof. sloven., asistentka z doktoratom, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 2, Mojca.Horvat@zrc-sazu.si.

ma onomaziološka (v posamezni raziskovalni točki se išče poimenovanje za določen pomen), in sicer za naslednje pojme: *kmetija* (g'rünt), *hiša* ('xiža), *slaba hiša* ('kučica), *dnevna soba (hiša)* ('kujña), *soba*, *v katero je vhod iz dnevne sobe (hiše)* ('xižica), *spalnica* ('xiža, p'rē:igña 'xiža), *čumnata* ('xižica, 'zā:gña 'xiža, 'kā:mrīca), *pograd v koči (l)*, *rjuha* ('p'rt), *blazina* ('tu:xña), *blazina čez celo posteljo* ('dēka 'tanka odeja', 'mōdroc 'na njem se je ležalo', st'rō:žok 'na njem se je ležalo – s polnilom' iz koruznega ličja'), *brisača* (b'g'sača), *cunja* ('küńska 'čōta, sal'vēt), *izba/ispa (l)*, *podstrešna soba* (podst'rē:ijña 'xiža), *podstrešje* ('pōt, na 'pō:udj), *stopnice* (s'tube), *kuhinja* ('kujña), *štedilnik* ('špōret), *peč* ('pe:ič), *ognjišče* (ōg'nišče), *burkle* ('rā:gļce), *lonc* ('pisker), *kotel* ('kōteu), *žlica* (ž'lica), *vilice* ('rāšuska), *nož* ('noš), *žepni nož* ('nožec 'žepni, zložljiv', 'pipaš 'zakriviljen nož'), *britev* (za brijte) (b'ri:itva), *vedro* ('ve:īdra), *kad* ('kāt), *shramba* ('š'pā:js), *klet a) za shranjevanje krompirja* (k'lē:it), *b) za shranjevanje vina* (pev'nica), *okno* ('ōkña), *vrata* (d'vāri), *podboj a) leseni okvir pri vratih* ('tirš'tuk), *b) kamniti okvir pri vratih* (g'vō:lp), *duri* (d'vāri), *ključ* (k'lū:ič), *kljuka* (k'lūka), *tla* ('pōt), *strop* (st'rōp, pla'fōn), *stena a) vmesna notranja stena v hiši* ('stē:ina), *b) zunanji zidovi hiše* ('stē:ina, 'zi:it 'če je iz opeke'), *streha* (st'rēja), *opeka a) zidna* ('cigeu), *b) strešna* ('cigeu), *omet* (ō'mēt, 'mōrt 'kar se nanaša z zidarsko žlico'), *slama* (s'lāma), *škopa* (slama za pokrivanje strehe) (slamn'jā:k, 'cō:ūpanje), *steklo a) splošni izraz* (g'lāš), *b) šipa* (glā'žojna), *hlev a) za krave* (k'rā:vža š'tāla), *b) za ovce* (l), *c) za svinje* (s'vinske š'talce), *kurnica* ('kürnjek, kōkōšn'jā:k), *skedenj* ('gümla, š'kägāñ), *petra* ('pā:rma 'prostor ob skednju, kjer so shranjevali seno, slamo'), *gumno* ('gümla), *stranišče* (šak'rē:it, 'ha:izl), *gnoj* (g'noj, gnō'jišče), *studenec* (v'rētina), *vodnjak* (s'tūdāñac), *korito a) za vodo* (kō'pānja), *b) za prašiče* (kō'pānja), *tnalo* (kos lesa, na katerem sekajo drva) (š'tōr), *sekira* (se'kēra), *toporišče* (š'tū:ū), *drva* (drva), *butara* (nasekano dračje ali vejevje, povezano v snop) ('pūšēu), *poleno* (pō'lāno), *čebelnjak* (čebeln'jā:k, 'pā:ñ 'košare, v katerih so čebele'), *satovje* ('sā:tje), *vosek* ('vō:ūsek), *droži* (dō'mā:čī k'vā:s), *brenta* ('pūta), *koš* (k'p'lāča 'košara iz vej', k'p'būla 'majhna košara brez ročaja, pletena iz slame'), *oprtni koš* ('pūta), *jerbas* (nizka, široka košara) (k'p'b'lāča), *dera* (l), *lesa* (za sušenje sadja) (l), *palica* ('pālca), *vrt a) sadni* ('ōgrat), *b) za zelenjavo in rože* (grē'dē:ī), *greda* (grē:īda), *hlod* ('dāblo), *deska a) splošno* (b'lānja), *b) tanka deska* ('lāta), *c) debela deska* (t'rā:m), *dleto* (d'lēto), *sveder* (s'vēdär), *mlin* (m'li:in); glagolska vprašanja → *cepiti* (drva na drobno) ('kā:lati), *sekati* ('sēkatī), *žagati* ('žagati) in *tesati* ('tāsati). Nekaj vprašanj je semazioloških, kjer se za določeno knjižno iztočnico sprašuje, ali ta v narečjih obstaja in kakšen je tam njen pomen. Te iztočnice so: *čumnata*, *izba/ispa*, *skedenj*, *petra*, *tnalo*, *cepiti* (drva na drobno), *sekati*, *droži*, *dera* in *blazina*.

Metodološko SLA 2 sledi načelom, izoblikovanim v prvem zvezku SLA, in sicer je narečno gradivo prostorsko prikazano na t. i. besednih jezikovnih kartah in interpretirano v strukturalno enotnih komentarjih. V prvem razdelku »Gradivo« je natančno razložen pomen na karti predstavljenega narečnega besedja, navedeno je predvsem arealno strnjeno besedje, prav tako pa so zapisana morebitna dodatna pojasnila zapisovalcev. V drugem razdelku »Morfološka analiza« je predstavljena morfemska zgradba poknjizenih oblik kartiranih leksemov v praslovanski izrazni podobi, ki na skupni imenovalci postavlja glasoslovno močno diferencirano narečno gradivo. V razdelku »Posebnosti

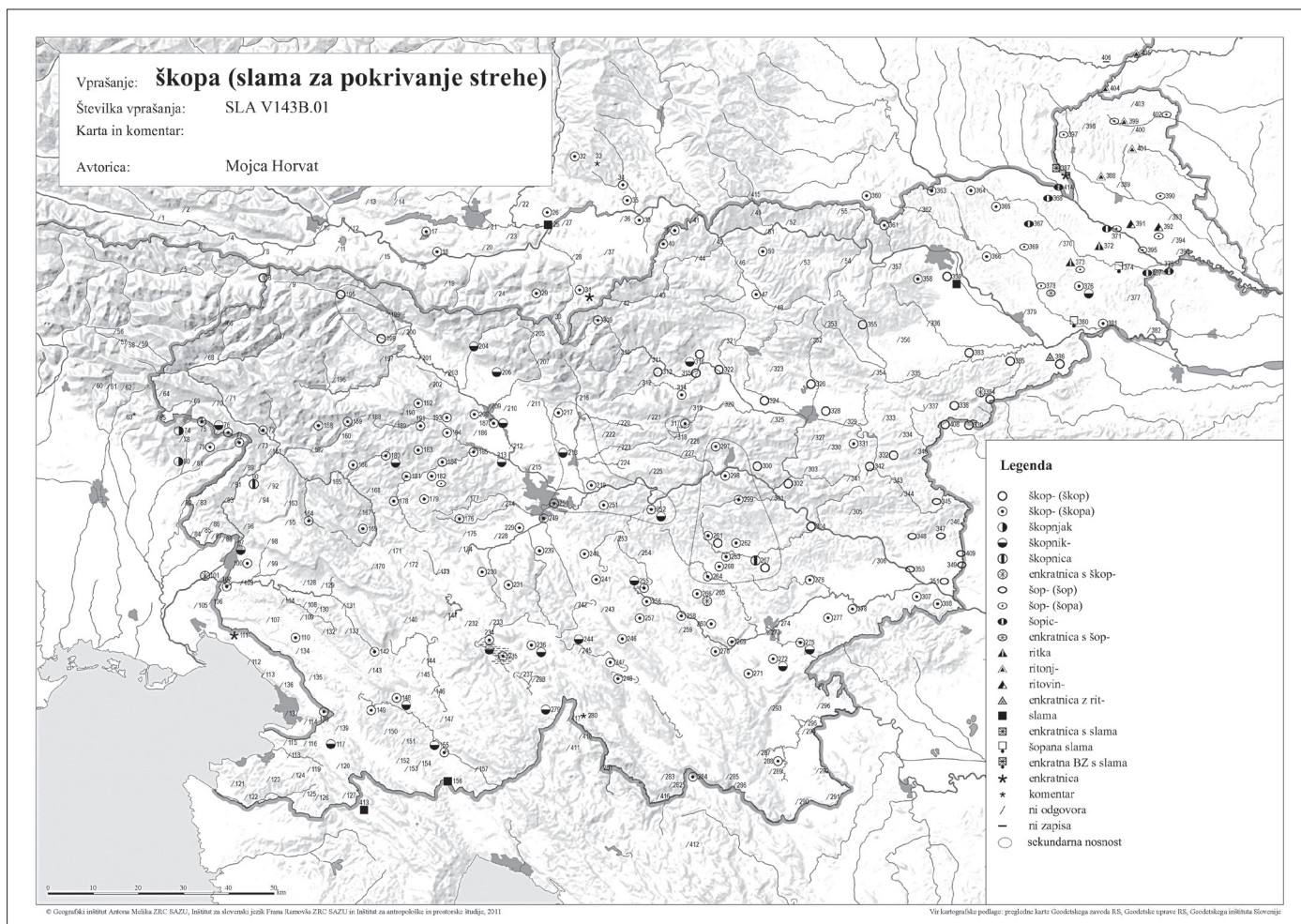
kartiranja« so pojasnjeni odmiki od splošnih kartografskih načel za posamično karto, posebej pa so poudarjena poimenovanja, ki so zapisana kot enkratnice, enkratne besedne zveze, opisna poimenovanja in nekartirano oz. nerelevantno gradivo. Pri interpretaciji gradiva ob jezikoslovni literaturi (stalni repertoar je naveden v seznamu vse uporabljene literature) uporabljamo tudi literaturo drugih ved, zlasti etnologije, zgodovine in drugih ved o kulturi, ki je navedena pri vsakem komentarju posebej v razdelku »Uporabljena dodatna literatura«. V zadnjem razdelku »Primerjaj« je opozorjeno na tiste komentarje iz SLA, ki obravnavajo iste lekseme kot obravnavano vprašanje, hkrati pa je v tem razdelku postavljena povezava še z drugimi jezikovnimi atlasi, ki zajemajo večji ali manjši del slovenskega jezikovnega prostora: *Slovanski lingvistični atlas*, *Evropski lingvistični atlas*, *Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre*, *Atlas italijanskega jezika*, *Furlanski zgodovinski, jezikovni in etnološki atlas ter Hrvaški jezikovni atlas*. Novost v primerjavi s prvim zvezkom je dodano slikovno gradivo (predvidoma risbe), ki obravnavani denotat še dodatno ponazarja.

Primer komentarja h karti iz SLA 2 za vprašanje V143B škopa

1. Gradivo

V Ramovševi vprašalnici, po kateri se je gradivo pridobivalo do leta 1961, vprašanja za *škopo* ni bilo, pač pa je tam bilo le vprašanje V143 *slama*, s katerim se je iskalo poimenovanja za pomen 'posušena stebela in listi omlatenega žita', povezava te predmetnosti s kmečko hišo oz. s streho pa je razvidna iz uvrščenosti vprašanja v razdelek II. *Hiša*. Vprašanje V143B *škopa* je bilo v vprašalnico uvrščeno šele po preureditvi, tako gradiva za kartirani (pod)pomen v govorih, ki so bili raziskovani s pomočjo Ramovševe vprašalnice, ni, prav tako pa gradiva ni v točkah, kjer slamatih streh ne poznajo (na to eksplicitno opozarjajo komentarji zapisovalcev v točkah T030 Bela – Vellach, T082 Mirnik – Mernico, T129 Ajdovščina in T198 Zgornje Gorje, čeprav takih streh niso poznali tudi drugod, kjer v zapisanem gradivu o tem nimamo podatka).

Za pomen 'snop urejene slame za pokrivanje streh' oz. 'snop poravnane, otepe ne ali ročno omlatene ržene in pšenične slame za prekrivanje streh' (SEL: 607), knj. *škopa* (ō), se v največ govorih uporablja poimenovanje *škopa* (ta v govoru T185 Pungert pomeni tudi 'drobno zrezano slamo za krmo'), ponekod v mn. obliki *škope* oz. v moškospolski različici *škop* oz. *škopi* (v T261 Tihoboj s pomensko označbo 'zvezano'), redkejšje pa so tvorjenke *škopnica*, *škopnjak*, *škoplje* in *škopnik*, slednji se pogosto pojavlja kot dvojica ob *škopi* in v T252 Zgornja Jablanica pomeni 'snopi škope', v T275 Gabrje pa 'snop slame'. Časovna različica *šopa* in njena moškospolska različica *šop*, ki sta bili v narečja prevzeti kasneje kot *škop* in *škopa*, sta v narečjih redkejši, s tvorjenkama *šopica* in *šopnjak* sta prostorsko vezani na narečja severno od Save, leksem *šopa* ima v T373 Bučkovci pomensko označbo 'povezano – iz ene šope se naredi dvanajst ritk', v T399 Gornji Petrovci pa oznako 'veliki snopi.' Leksemi s korenem *rit-* so zapisani v panonski narečni skupini, pogostejše je poimenovanje *ritonja*, redkejšje *ritovina*, posamično sta zapisani še *ritka* (v T373 Bučkovci s pomensko označbo 'razvezana, pripravljena za pokrivanje') in *ritek*. Poleg enobesednih poimenovanj sta zapisani še večbesedni, tj. *šopana/škopana slama*.

Primer karte iz SLA 2 – V143B škopa.

Avtorica: Mojca Horvat.

2. Morfološka analiza

škop- (škop) < *(škop)-ъ ← stvnem. *scoup* 'snop, otep slame', srvnem. *scoub* 'šop, sveženj, otep slame', nem. *Schaub* 'isto'; s sekundarno nazalizacijo *škomp* v točkah T195, T198, T267

škop- (škopa) < *(škop)- ← stvnem. *scoup*; s sekundarno nazalizacijo *škomp* v točkah T217, T219, T250, T251, T252, T261–T264, T266, T267, T268–T271, T297, T298, T299, dalje glej *škop*

škopnjak < *(škop)-ън-ак-ъ ← stvnem. *scoup*, dalje glej *škop*

škopnik- < *(škop)-ън-ик- ← stvnem. *scoup*; s sekundarno nazalizacijo *škompnik* v točki T218, dalje glej *škop*

škopnica < *(škop)-ън-и-а ← stvnem. *scoup*; s sekundarno nazalizacijo *škompnica* v T267, dalje glej *škop*

škoponica < *(škop)-а-н-и-а < *(škop)-а-ти ← stvnem. *scoup*, dalje glej *škop*

škopek < *(škop)-ък-ъ ← stvnem. *scoup*, dalje glej *škop*

škopje < *(škop)-ъј-е ← stvnem. *scoup*, dalje glej *škop*

škoplj- < *(škop)-ъл-ъ/*(škop)-ел-ъ ← stvnem. *scoup*, dalje glej *škop*

šop- (šop) < *(šop)- ← stvnem. **schoup(e)* ← stvnem. *scoup* oz. *scoupe*

šop- (šopa) < *(šop)- ← stvnem. **schoup(e)*, dalje glej *šop*

šopnjak < *(šop)-ън-ак-ъ ← *(šop)-ъ ← stvnem. **schoup(e)*, dalje glej *šop*

šopic- < *(šop)-и- ← *(šop)-а ← stvnem. **schoup(e)*, dalje glej *šop*

ritka < *rit-ъk-a ← *rit-ъ 'rit'

ritek < *rit-ъk-ъ

ritka < *rit-ъk-a

ritovin- < *rit-ov-in-

ritonj- < *rit-oň-

slama < *solm-a 'bilka, slama'

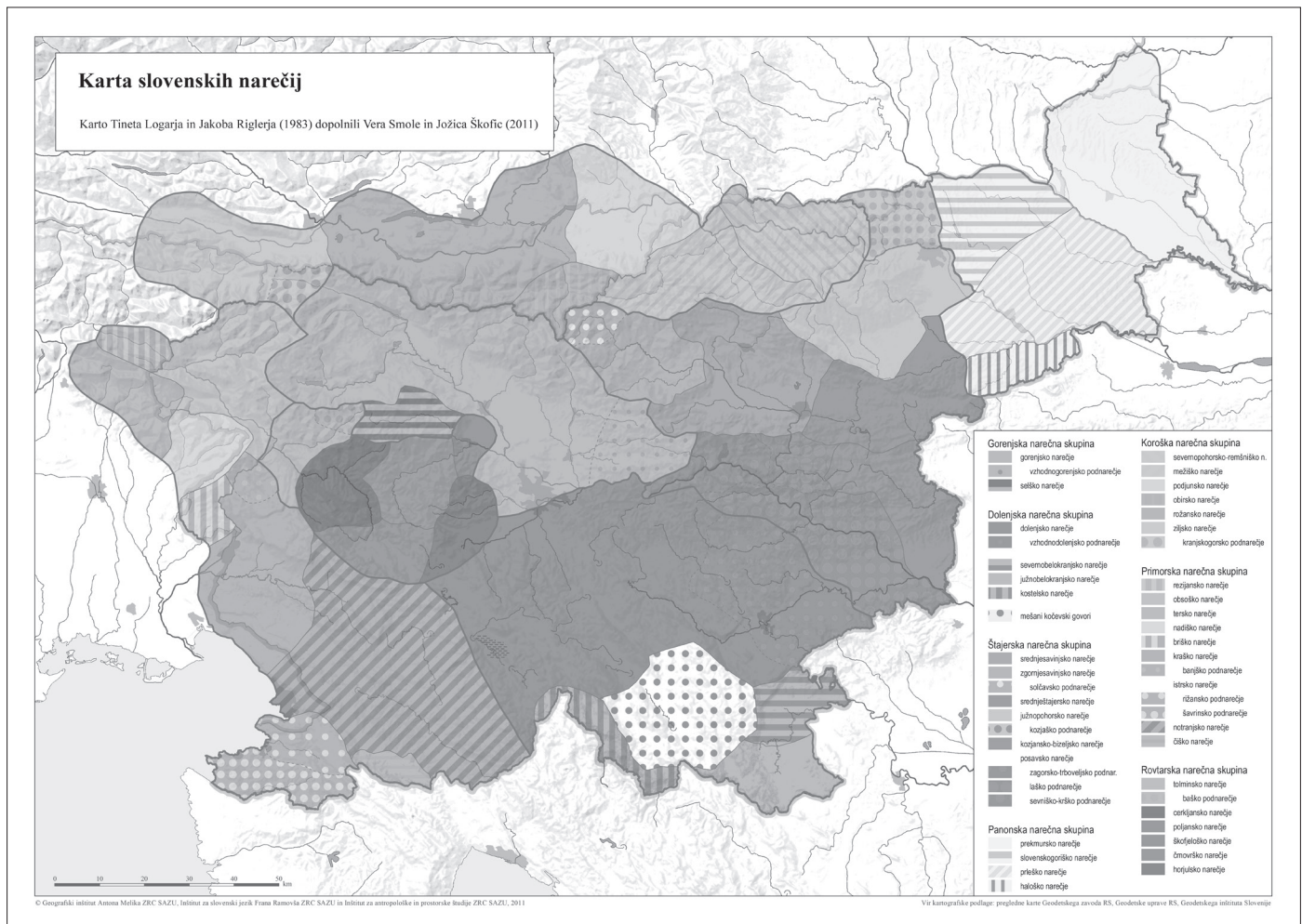
slamnjak < *solm-ън-ак-ъ ← *solm-a 'bilka, slama'

škopana slama < *(škop)-а-н-а-(j-a) solm-a ← *(škop)-ъ (← dalje glej *škop*) + *solm-a

šopana slama < *(šop)-а-н-а-(j-a) solm-a ← *(šop)-ъ (← dalje glej *šop*) + *solm-a

fratna < nejasno, morda v zvezi s *frata* ← kor. nem. *frate* 'poseka, jasa', srvnem. *vrete*, *vrate* 'ogor, goličava'

copanje < nejasno, morda v zvezi s *(copaň)-ъ 'podolžni tram pri vozu' ← bav.-nem. *Zugbaum* (Koletnik 2008, Novak 1996)

3. Posebnosti kartiranja

Pojav sekundarne nosnosti je na karti prikazan z izofono. Kot enkratnice so kartirani leksemi *copanje* v T387, *fratna* v T031 in *lesa* v T111, pri čemer je zadnji leksem morda pomensko nerelevanten (zaradi odsotnosti pomenskih označb tega ni mogoče z gotovostjo potrditi).

Kot enkratnice s *škop-* so na karti prikazani leksemi *škopljji* v T101, *škopok* v T266 in *škopanica* v T384, kot enkratnica s *šop-* je kartiran leksem *šopnjak* v T378, kot enkratnica z *rit-* leksem *ritek*, kot enkratnica s *slama* pa leksem *slamnjak* v T387.

Kot enkratna besedna zveza s *slama* je kartiran leksem *škopana slama* v T187.

Kot tretji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *škopje* v T266, T187 *škopana slama* in *škopnica* v T267. Z znakom za komentar je zaradi pomenske nerelevantnosti prikazan tudi leksem *slamnata streha* v T033.

Kot nerelevanten odgovor je kartirano poimenovanje *grižjola* 'trstika' v T063.

4. Uporabljena dodatna literatura

Baš, Angelos, idr.: *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Koletnik, Mihaela: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba

Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2008 (Mednarodna knjižna zbirka Zora; 60).

Novak, Franc, Novak, Vilko: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Murska Sobota: Pomurska založba, 2009.³

5. Primerjaj

SLA: V143A *slama*; OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: /; HJA: /

Nastajajoči *Slovenski lingvistični atlas 2 – Kmetija* bo z analizo pestrega zbira narečnega besedja iz pomenskega polja »kmetija« obogatil jezikoslovčev in nejezikoslovčev vodenje o poimenovanjih za tematsko zaokroženi del materialne kulturne dediščine slovenskega kulturnega prostora in s tem odprl možnosti za nove jezikoslovne, etnološke, zgodovinske, kulturološke in interdisciplinarne študije.

Nagrajenke (od leve proti desni): Sonja Porenta, Nada Gračner, Tončka Dvojmoč, Dragica Valant, Alanka Holešek in Ivanka Falant.
Foto: Blaž Verbič, Velenje, 19. 10. 2014.

Pogled na razstveni prostor.
Foto: Blaž Verbič, Velenje, 19. 10. 2014.

3. MEDNARODNI FESTIVAL VEZENJA V VELENJU

Od 17. do 19. oktobra 2014 je v Rdeči dvorani Velenje potekal 3. mednarodni festival vezenja, ki se ga je udeležilo okoli 100 razstavljalcev iz sedmih evropskih držav. Bilo jih je precej več kot na prejšnjem festivalu, organiziranem pred dvema letoma (Knific 2012), izjemne so bile nekatere razstavljenе vezenine, predvsem pa je v zadnjih letih mogoče opaziti razcvet ljubiteljske veziljske dejavnosti na različnih območjih Slovenije. Vezilje ob ustvarjanju novih vezenin vse bolj razmišljajo o njihovi uporabnosti v sodobnem življenju, tokrat v oblačenju, ki je bilo rdeča nit celotnega festivalskega dogajanja.

Pokrovitelj festivala je bila Mestna občina Velenje, pripravljen je bil v sodelovanju z Andragoškim društvom Univerza za III. življenjsko obdobje Velenje, Muzejem Velenje, Športno rekreacijskim zavodom Rdeča dvorana Velenje, Mladinskim centrom Velenje in Festivalom Velenje. Andragoško društvo Univerza za III. življenjsko obdobje Velenje, ki ga vodi Marija Vrtačnik, že 25. leto aktivno deluje pri vseživljenjskem izobraževanju starejših oseb. Ena od pomembnih aktivnosti so ročna dela, ki, kot sami pravijo, »starejšim ženskam bistrijo um, ohranjajo ročne spretnosti in zagotavljajo druženje. Ohranjanje kulturne dediščine in prenosa tovrstnega znanja nazaj v okolje, predvsem na mlajše generacije, je naša najvišja vrednota.«

Na Slovenskem primanjkuje nacionalno pomembnih prirediteljev, katerih cilj je predstavljati in razvijati vezenja kot kulturne dediščine. S prireditvijo, ki posega v evropski prostor, skrbijo za spoznavanje in popularizacijo te ustvarjalnosti, predvsem pa veziljam ponudijo možnosti, da predstavijo svoje delo in spoznajo delo drugih. Spremljevalne dejavnosti, kot so predavanja, nastopi skupin in delavnice, omogočajo spoznavanje vsebin, ki so povezane z vezenjem in s širšim področjem kulturne dediščine, so eden pomembnih načinov seznanjanja ljudi s pomenom kulturne dediščine v sodobnem življenju, bodisi da gre za poustvarjanje

preteklih načinov vezenja (izdelovanje replik) ali pa za sodobne interpretacije vezenja, ki dobivajo svoje mesto v vsakdanji ali praznični rabi. Sledili sta sobotni modni reviji, in sicer modna revija vezilj, ki so se predstavile s svojimi vezenimi oblačili, in pa revija Maje Ferme iz Velenja. Gre za vrhunsko slovensko modno oblikovalko, ki je za svoje delo prejela številna priznanja, med njimi tudi nagrado revije Elle, in prvo slovensko modno oblikovalko, ki se je predstavila s samostojno modno revijo v New Yorku. Na festivalu je predstavila ekskluzivno kolekcijo oblačil in nakita Maja Ferme Fashion.

Poleg vezenin sta veliko zanimanja obiskovalcev festivala pritegnili priložnostni razstavi, ki so ju pripravili v Muzeju Velenje in v skupini keramikov Gambatte, ki deluje pri Društvu šaleških likovnikov. Predstavili so se z inovativnimi glinenimi oblačili, namen pa je bil, da bi veziljam ponudili nove motive in zamisli za njihove izdelke. Velenjski likovniki so poskrbeli tudi za ustvarjalne delavnice, ki so pritegnile predvsem najmlajše obiskovalce festivala. Muzej Velenje je ob zbirki šiviljskih izdelkov znane velenjske šivilje, 95-letne Štefke Mlinar, predstavil njeno zanimivo življenjsko in poklicno pot. Razstavo je postavila kustosinja Muzeja Velenje Mateja Murkovič.

V okviru tokratne osrednje teme festivala je potekalo tudi tekmovanje za priznanje »Naj vezeno oblačilo«. Sto petdeset vezenih oblačil si je ogledala komisija v sestavi Damijan Kljajič, ki kot pomočnik direktorice in kustos dela v Muzeju Velenje, Jožica Grobelnik, ki je bila pobudnica mednarodnih festivalov vezenja v Velenju in vodi vezilski krožek Spominčice na Univerzi za III. življenjsko obdobje Velenje, komisiji sem predsedoval sam. Sodelovanje etnologov pri tovrstnih tekmovanjih, natečajih, izborih ipd. se še vedno marsikomu zdi sporno, v zvezi s tem imam pomisleke tudi sam, a glede na prizadevanja za širšo uveljavitev etnologije in načela nove muzeologije, je takšno delo

* Dr. Bojan Knific, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., kustos etnolog, Tržiški muzej, 4290 Tržič, Muzejska 11, bojan.knific@guest.arnes.si.

pravzaprav nujno, če upoštevamo Zakon o varstvu kulturne dediščine in če želimo uresničevati načelo »oživljanja« in z njim povezano »vključevanje dediščine v sodobno življenje in ustvarjalnost, njeno trajnostno uporabo in uživanje v njej,« kakor nam narekuje Zakon o varstvu kulturne dediščine.

Vezenine smo si člani komisije ogledali že v petek, podrobneje pa v nedeljo, ko smo se lotili tudi ocenjevanja. Izmed vseh oblačil, ki so jih vezilje predložile v ocenjevanje, smo izbrali deset izdelkov, ki so se nam zdeli najustreznejši za priznanje, imenovano »Naj vezeno oblačilo«. Glede na prijave in vnaprejšnji dogovor smo oblikovali dve kategoriji, in sicer kategorijo vezelih oblačil, primernih za sodobno rabo, in pa kategorijo oblačil, ki so čim dosledneje izdelane po starih zgledih. Vezena oblačila smo vrednotili po sedmih merilih, in sicer glede izvirnost v opori na tradicijo ali skladnost s tradicijo; zahtevnost izdelave; natančnost izdelave; barvno ustreznost; obseg dela; končni videz; uporabnost. Slednje merilo je bilo pri izboru izdelkov najpomembnejše, želeli smo namreč spodbuditi vezilje, da izdelujejo vezena oblačila, ki jih bodo ljudje nosili – v okviru sodobnega oblačenja ali kostumiranja.

Prvo nagrado za »naj sodobno vezeno oblačilo« je prejela Ivan-ka Falant iz Društva upokoencev Galicija, in sicer za vezeno

bluzo, izdelano po zgledih z začetka 20. stoletja. Njena uporabnost je dvojna – kot vezena bluz, ki interpretira oblačenje na Slovenskem na začetku 20. stoletja, in kot vezana bluz, ki jo ženska lahko obleče ob sodobnih slovesnejših priložnostih. Drugo nagrado v isti kategoriji je za vezeno sodobno obleko prejela Tončka Dvojmoč iz Črnomlja, tretja nagrada pa je bila prav tako podeljena za vezeno sodobno obleko, in sicer Nadi Gračner iz Trstenika v Srbiji.

Kar precej vezelih oblačil je sodilo v kategorijo oblačil, ki so bila izdelana kot bolj ali manj natančne kopije, replike, oblačil, ki so se nosila v preteklosti, predvsem v 19. stoletju. Razstavljenih je bilo kar nekaj bogato vezelih peč, drugih takšnih oblačilnih kosov je bilo manj. V tej kategoriji je prva nagrada pripadla Alanki Holešek iz Šaleškega folklornega društva Koleda iz Velenja za istrski pripadnostni kostum, ki je vključeval spodnji in zgornji kamižot, predpasnik ter vezeno ovratno in naglavno pečo, druga Dragici Valant iz Kulturno umetniškega društva Zasip za vezeno pečo in tretja Sonji Porenta za rokavce.

Literatura

KNIFIC, Bojan: Drugi mednarodni festival vezenja v Velenju. *Glasnik SED* 52/1–4, 2012, 180–181.

VLOGA DEDIŠČINE V VIŠJEŠOLSKIH STROKOVNIH PROGRAMIH GOSTINSTVA IN TURIZMA

Prvi višješolski strokovni program gostinstva in program turizma se je začel izvajati leta 1996 na takrat prvem samostojnem višješolskem izobraževalnem zavodu v Sloveniji, na Višji strokovni šoli za gostinstvo in turizem na Bledu, kjer v prenovljeni obliki teče od leta 2007 (Spletni vir 1). Študij traja dve leti, ovrednoten je s 120 kreditnimi točkami, po koncu študija pa diplomant pridobi naziv diplomirani organizator poslovanja v turizmu. Na spletni strani Centra republike Slovenije za poklicno izobraževanje je pod temeljnimi cilji študijskega programa in pridobljenih kompetenc diplomanta zapisano:

- izobraziti organizatorje poslovanja v gostinstvu in turizmu s širokim strokovno-teoretičnim in praktično uporabnim znanjem s področja gostinstva in turizma,
- pridobiti generične in poklicno-specifične kompetence s strokovnega področja gostinstva in turizma,
- se usposobiti za spremljanje novosti stroke in uporabo strokovne literature,
- oblikovati samozavest in odločnost za poslovne odločitve in reševanje konkretne strokovne problematike,
- oblikovati odgovoren odnos do zagotavljanja kakovosti pri svojem delu (Spletni vir 2).

Če v nadaljevanju pri pridobitvi generičnih in poklicno specifičnih kompetenc izhajam izključno iz predmetov, ki ju predavam – »Turistična geografija in kulturna dediščina« in »Dopolnilne turistične dejavnosti«, mora študent med študijem pridobiti:

- pozitiven odnos do oseb iz različnih kulturnih, nacionalnih, družbenih in socialnih okolij,
- prenesti v šoli pridobljena teoretična spoznanja s področja ... etnologije, ekologije, dopolnilnih turističnih dejavnosti, gastronomije v reševanje praktičnih primerov,
- znanje samostojnega vodenja, načrtovanja, organiziranja in nadziranja delovnih procesov in izvajanje dela v skupini,
- zavedanje o pomembnosti varovanja naravnega in kulturnega okolja in njegovo vključevanje v gostinsko-turistično ponudbo,
- znanje ovrednotiti prostor in kakovost turističnega območja,
- da samostojno in ustvarjalno uporabljajo spretnosti s področja vodenja potovanj, organizacije prireditev in animacije gostov,
- da se zavedajo pomena dopolnilnih turističnih dejavnosti za oblikovanje pestrejšje ponudbe,
- da oblikujejo turistične proizvode in organizirajo dogodke (prav tam).

Nadalje je v katalogu znanja za predmet »Turistična geografija in kulturna dediščina« zapisano, da so splošni cilji predmeta:

- poznavanje osnovnih geografskih značilnosti na nacionalni, evropski in globalni ravni, ki so pomembne za turizem,
- poznavanje in razumevanje pomena naravnih vrednot in kulturne dediščine kot osnove za oblikovanje integralnih turističnih izdelkov,

- poznavanje in upoštevanje smernic in omejitev, ki jih pri razvoju turizma postavlja varstvo okolja, naravnih vrednot in kulturne dediščine,
- študent naj bi prikazal in analiziral podatke o vplivu turizma na okolje, analiziral naravne pogoje za razvoj turizma po posameznih turističnih področjih v Sloveniji, vključeval elemente kulturne dediščine in naravnih vrednot v oblikovanje integralnih turističnih proizvodov,
- kreativno razmišljal o turističnih spominkih, povezanim z naravno in kulturno dediščino itd. (prav tam).

Pri predmetu »Dopolnilne turistične dejavnosti« naj bi študent spoznal značilne vrste dopolnilnih turističnih dejavnosti (organizacija potovanj in turistično vodenje, turistična animacija, zdraviliški turizem, wellness turizem, športni turizem, kongresni turizem, kulturni turizem, igralniški turizem); oblikoval, organiziral in izvedel naj bi posamične vrste dopolnilnih turističnih dejavnosti. Prav tako naj bi oblikoval gradivo za vodenje turistov, pripravil idejni osnutek programa, dogodka; preučil možnosti in zmožnosti animacije v aktualnem okolju; organiziral izredni dogodek ter sodeloval pri dokončni pripravi scenarija programov, izbral vsebino animacijskega programa, opredelil sposobnosti izvajalca, skupine itn. (prav tam).

Kakor je razvidno iz opisa predmetov, gre za vsebinsko izredno kompleksna predmeta z veliko zahtevanimi znanji z različnih področij. V program gostinstva in turizma se vsako leto vpiše 140 študentov. Večinoma pridejo iz srednjih ekonomskih šol, srednjih gostinskih in turističnih šol, v zadnjih letih pa opažamo tudi večje število vpisanih gimnazijcev in diplomantov prve bolonjske stopnje različnih smeri. Na našo šolo se v prvi vrsti vpišejo, ker želijo delati v turizmu in gostinstvu ter predvsem dobiti praktično in uporabno znanje. In predvsem »želja po pridobitvi praktičnega in uporabnega znanja« je zame kot predavateljico predmetov »Turistična geografija in kulturna dediščina« ter »Dopolnilne turistične dejavnosti« velik izziv in odgovornost. Prav diplomanti naše šole se tako med opravljanjem obveznega praktičnega izobraževanja kot tudi po končanem študiju zaposlijo v turističnih informacijskih centrih, postanejo šefi recepcij, gostilničarji, turistični vodniki ipd., kar pomeni, da so prvi stik z obiskovalcem, s turistom. Velikokrat je prav od njihovega pristopa, gostoljubnosti in znanja odvisno, kako se bodo gostje pri nas počutili. Predmet »Turistična geografija in kulturna dediščina« poteka v 1. letniku, obsega 72 ur predavanj, 24 ur seminarских vaj in 24 ur ekskurzij oz. terenskega dela. Naši študenti imajo različna predznanja o etnologiji, umetnostni zgodovini, zgodovini, geografiji, zato pri svojih predavanjih dosledno poudarjam razloge in načine, zakaj in kako uporabiti dediščino v turizmu kot našo veliko konkurenčno prednost. Od študentov ne pričakujem poglobljenega znanja z vseh področij, pač pa poznavanje osnovnih elementov slovenske kulture in mogoče načine njihovega strokovnega vključevanja v turizem.

* Dr. Boža Grafenauer, univ. dipl. etnol. in kult. antropol. in soc. kult., predavateljica, Višja strokovna šola za gostinstvo in turizem Bled, 4260 Bled, Prešernova 32, boza.grafenauer@vgs-bled.si.

Na predavanjih se seznanimo z osnovnimi pojmi, povezanimi z dediščino, in različnimi odnosi do nje. Na podlagi primerov dobrih praks iščemo možnosti vključenosti etnološke dediščine v turizem, in sicer s področij vsakdanjega gospodarskega razumevanja, kulture stavbarstva, dediščine šeg in navad, dediščine kulinarike in gostoljubnosti, dediščine mojstrov domačih in umetnostnih obrti, dediščine verovanja, oblačilnega videza itn. Velik je poudarek tudi na zgodovini Slovencev, kjer so v ospredju pozornosti vsi tisti zgodovinski procesi in dejstva, ki so (bili) bistveni pri opredeljevanju naše identitete. Pri zgodovini turizma sta poudarjeni razvojna pot turizma pri nas in v svetu, posebej na Bledu, in poznavanje blejske zgodovine in blejskih posebnosti. Vsebina predmeta »Turistična geografija in kulturne dediščina« je pomembna podlaga tudi za predmet v drugem letniku, tj. »Dopolnilne turistične dejavnosti«, ki obsega 48 ur predavanj in 60 ur vaj, v okviru katerih morajo študentje pripraviti in izvesti turistično vodenje na primeru Bleda in štiri konkretne projekte, ki se vsebinsko velikokrat nanašajo ali izhajajo iz dediščine, npr. Bled – podoba raja, martinovanje ipd.

Natančneje to pomeni, da študentje pripravijo dogodek za znano ciljno skupino in poskrbijo za celotno organizacijo in izvedbo dogodka, ki vključuje vodenje prireditve, izvedbo animacijskega programa, okrasitev miz in prostora, sestavo in pripravo menija ter strežbo. Pri predmetu »Dopolnilne turistične dejavnosti« so študenti odgovorni za izvedbo animacijskega programa. Skoraj

vsak turistični animacijski program nosi v sebi mnogo lokalnih značilnosti, posebnosti in tradicij, ki jih lahko na zanimive načine raziskujemo, interpretiramo in tržimo. In prav pri tem se etnološko znanje pokaže kot izredno uporabno in dragoceno, saj ni mogoče pripraviti strokovnega in inovativnega animacijskega programa brez poznavanja posebnosti predstavljenega kulturnega okolja.

Ob konkretni izkušnji priprave in izvedbe projekta za določeno ciljno skupino spoznajo neizogibnost poznavanja dediščine in njen pomen za vključevanje v turistično ponudbo. Med študijem se seznanijo z mogočimi pristopi vključevanja dediščine v turizem in njeno vsestransko uporabnostjo v sooblikovanju identitete ponudbe prav na vseh področjih, v kulinariki, obrti, arhitekturi, pri prireditvah itn.

Odgovor na vprašanje študentov, kaj naj počnem z dediščino v turizmu, me kot predavateljico nenehno spodbuja, da skupaj iščemo nove možnosti, rešitve in nadgraditev vsakokratne interpretacije dediščine v turizmu in gostinstvu.

Spletna vira

Spletni vir 1: Višja strokovna šola za gostinstvo in turizem Bled: Razvoj zavoda; <http://www.vgs-bled.si/index.php/o-soli/zgodovina-sole>, 23. 10. 2014.

Spletni vir 2: Center RS za poklicno izobraževanje: Višješolski študijski program - Gostinstvo in turizem; <http://www.cpi.si/visjesolski-studijski-programi.aspx#Gostinstvointurizemodoll201011dalje>, 23. 10. 2014.

POROČILO O DELU SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

Od novembra 2013 do novembra 2014

Spoštovane članice, spoštovani člani Slovenskega etnološkega društva! Izteka se dvoletni mandat mojega predsedovanja Slovenskemu etnološkemu društvu. Vodenje društva mi je bilo v veselje, zame je bila to popolnoma nova izkušnja, vendar pričakovana. Ko sem sprejela funkcijo predsednice društva, to še zdaleč ni bil nepremišljen korak, še manj iluzija, da je zadeva preprosta. Verjetno so se tudi zaradi tega moja pričakovanja uresničila, tako v dobrem, kot v slabem. Ko potegnem črto pod narejeno, ugotavljam, da mi je vodenje društva vendarle več energije dalo, kakor mi je vzelo. Naredili smo veliko dobrih stvari, pogosto smo naredili več, kakor smo načrtovali. Predvsem pa smo sodelovali – vsi, ki smo program pripravljali in izvajali, in vsi, ki ste se ga udeleževali. Vsem se zahvaljujem za skupna druženja, izmenjavo znanj in izkušenj, pomoč, dobronamerne kritike in mnenja, odzive in predloge. Upam, da se srečamo še velikokrat in skupaj ustvarimo še veliko.

Med novembrom 2013 in koncem oktobra 2014 se je zvrstila množica aktivnosti, o katerih ste že lahko brali na Društvenih straneh letošnjih zvezkov *Glasnika SED*, morebiti ste se jih tudi udeležili.

2013

November

November je za Slovensko etnološko društvo poseben mesec, saj takrat podeljujemo Murkove nagrade, Murkova priznanja in Murkove listine. V letu 2013 so bili nagrajeni: prof. dr. Zmago Šmitek, prejemnik Murkove nagrade za življenjsko delo; Muzej Ribnica, Ivica Križ (Dolenjski muzej Novo mesto), dr. Daša Koprivec (Slovenski etnografski muzej) so prejeli Murkova priznanja za izjemne dosežke v prejšnjem letu; Center DUO Veržej je prejel Murkovo listino za večletna kontinuirana prizadevanja, ki bogatijo, ohranjajo in popularizirajo etnološko znanje. Na dan podelitve nagrad, 11. novembra, je potekala tudi strokovna ekskurzija *V Škocjanskih hribih po poteh Orlovih ekip*, ki jo je vodil dr. Boris Kuhar. Murkov nagrajenec, zasl. prof. dr. Zmago Šmitek, je bil tudi gost etnološkega večera *Pogovor z Murkovim nagrajencem*, ki ga je vodil Milan Vogel 28. novembra na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Vse strokovne ekskurzije, navedene v tem poročilu, je organizirala Zora Slivnik Pavlin, etnološke večere pa Tanja Kovačič.

December

Na tiskovni konferenci 17. decembra so bile predstavljene publikacije, ki so izšle letu 2013, torej dve dvojni številki 53. letnika *Glasnika SED* in zbornik *Etnološko konservatorstvo in varstvo dediščine na Slovenskem* kot 47. izdaja Knjižnice Glasnika SED.

2014

Februar

V letu 2014 smo začeli aktivnosti izvajati v februarju. Prvi etnološki večer, 13. februarja, je bila projekcija filma »*Tak ti je tu blu*« v Slovenskem etnografskem muzeju. Sledil ji je pogovor z ustvarjalci filma, ki ga je vodil dr. Naško Križnar.

Marec

Zbor članov SED smo imeli 5. marca v Rokodelskem centru Ribnica, kjer so nas gostile dobitnice Murkovega priznanja za leto 2013. Že naslednji teden, med 10. in 14. marcem, pa je v Slovenskem etnografskem muzeju potekal festival *Dnevi etnografskega filma 2014*, na katerem je bilo predvajanih 36 filmov v rednem programu in 11 študentskih filmov. V tednu festivala, 12. marca, je potekal tudi etnološki večer *Pisma iz Benečije. Vizualna produkcija Inštituta za slovensko kulturo*, ki ga je vodil dr. Naško Križnar, gostje pa so bili ustvarjalci filma iz Inštituta za slovensko kulturo iz Čedad. Marčevske aktivnosti so se sklenile 29. marca s *Strokovno ekskurzijo v Zgornjesavsko dolino*, po kateri so nas popeljali mag. Tita Porenta (Mestni muzej Radovljica), Zdenka Torkar Tahir (Gornjesavski muzej), Nataša Kokošinek (Mestna knjižnica Jesenice), Stanko Košir (prejemnik Murkove listine v letu 2012) in Silvo Mirtič (Liznjekova domačija).

April

Letos smo se odločili, da moramo več storiti za promocijo društvenih publikacij, zato smo sodelovali na *Slovenskih dnevih knjige*, ki so potekali na Kongresnem trgu v Ljubljani med 14. in 18. aprilom. K izvajanju smo pritegnili tudi študente etnologije in kulturne antropologije. Etnološki večer *Etnologija in digitalna humanistika* (Slovenski etnografski muzej, 24. aprila), katerega gostje so bili dr. Saša Poljak Istenič, dr. Špela Ledinek Lozej in doc. dr. Drago Kunej, večer pa so vodili Mihaela Hudelja, Miha Peče in Barbara Sosič, je bil namenjen seznanitvi z informacijsko tehnologijo, orodji in storitvami, ki se danes uporabljajo v humanistiki.

Maj

Etnološki večer *Izgubljena generacija. Prostorska razporeditev slovenskih naselij v Furlaniji in vpliv geografije na procese identifikacije ter občutke pripadnosti* (Slovenski etnografski muzej, 21. maj) nas je znova popeljal med Slovence v Italiji. Gosta Ale-na Carlja in Igorja Jelena je skoz pogovor vodila doc. dr. Mojca Ravnik.

Junij

Okrogle mize *Aktualno ...* so se potrdile kot zelo privlačne. Letošnja, z naslovom *Vidiki avtentičnosti pri ohranjanju dediščine*, je potekala 11. junija v Slovenskem etnografskem muzeju. O de-

* Anja Serec Hodžar, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., strokovna sodelavka, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 2, anjahodzar@gmail.com.

diščini smo se pogovarjale doc. dr. Marija Klobčar (Glasbenonarodopisni inštitut Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU), dr. Saša Poljak (Inštitut za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU), Jelka Pšajd (Pomurski muzej Murska Sobota), dr. Helena Rožman (Galerija Božidar Jakac, Kostanjevica na Krki), dr. Nena Židov (Slovenski etnografski muzej). Pogovor sva moderirali mag. Marjetka Balkovec Debevec in Anja Serec Hodžar. Izvedena je bila tudi prva delavnica letošnje *Male šole etnologije*, ki jo je 11. junija pod naslovom *Spoznavanje mlinarske obrti ter peke kruha na Dolenčevem mlinu v Podlipoglavu* pripravila in vodila Aleksandra Renčelj Škedelj.

Julij

Druga delavnica iz niza *Mala šola etnologije* je bila 6. julija v Krškem. Vodili sta jo dr. Helena Rožman in Alenka Černelič Krošel pod naslovom *Krško v spominih njegovih prebivalcev*.

Avgust

Avgust smo preživel aktivno, tudi fizično. Med 9. in 15. avgustom je potekala poletna delavnica *Evidentiranje in urejanje etnografske zbirke v Bezgovici nad Osilnico*, pri izvedbi katere smo sodelovali Slovensko etnološko društvo, Etnološka zbirka Palčava šiša (Plešče, Hrvaška) in Muzej Kočevje. Pri organizaciji in izvedbi sta sodelovala mag. Marko Smole in Tanja Kovačič. 30. avgusta smo se pod vodstvom mag. Tite Porenta in dr. Mojce Tercej Otorepec podali *Po lovskih poteh od planine do planine pod južnim grebenom Košute nad Tržičem*.

September

Septembra je dr. Helena Rožman v Krškem izvedla še zadnjo delavnico *Male šole etnologije*.

Oktober

3. oktobra je potekal sklepni sestanek projekta *Etnologija obmejnih regij*, v okviru katerega so dr. Katalin Munda Hirnök, doc. dr. Mojca Ravnik, Barbara Sosič in Jasna Simoneta skupaj s skrbniki zasebnih muzejskih zbirk na Tržaškem iskale možno-

sti za oživitve in redno delovanje teh zbirk. Mag. Tita Porenta je organizirala seminar *Interpretacija etnološke dediščine*, na katerem je predavala mag. Marjeta Keršič Svetel. Seminar smo imeli 4. oktobra v Jezerskem hramu na Dolenjem Jezeru. Skupaj z Akademsko folklorno skupino France Marolt in Javnim skladom Republike Slovenije za kulturne dejavnosti smo 14. oktobra organizirali okroglo mizo (*Po)ustvarjanje plesne dediščine*. Udeležence je skoz pogovor vodila Ana Eterović, gostje pa so bili Anita Matkovič, dr. Saša Poljak Istenič, Tomaž Simetinger in Tjaša Ferenc Trampuš. 25. oktobra smo pod vodstvom zasl. prof. dr. Zmaga Šmitka popotovali *Po mitični pokrajini Vurberka, Ptujске Gore in Boča*.

November

Med 9. in 11. novembrom je potekal posvet *13. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo. Srednjeevropsko povezovanje etnologov in kulturnih antropologov kot izziv današnjemu času*. V okviru posveta smo 9. novembra pripravili strokovno ekskurzijo v Novo mesto (Dolenjski muzej) in po občini Dolenjske Toplice. 11. novembra so bile podeljene Murkova nagrada, Murkovo priznanje in Murkova listina za leto 2014. Murkovo nagrado za življenjsko delo je prejela dr. Ivanka Počkar iz Posavskega muzeja Brežice, Murkovo priznanje mag. Polona Sketelj iz Slovenskega etnografskega muzeja in Murkovo listino Milan Vogel, upokojeni sodelavec časnika Delo.

Publicistična dejavnost

V letu 2013 so izšle štiri številke 53. letnika *Glasnik SED* (1–2, 3–4) in zbornik *Etnološko konservatorstvo in varstvo dediščine na Slovenskem* (Knjižnica Glasnika SED; 47). Ta je bil med decembrom 2013 in novembrom 2014 promoviran na devetih predstavitev po vsej Sloveniji.

V letu 2014 so izšle štiri številke 54. letnika *Glasnika SED* (1–2, 3, 4) in monografija *Interpretacije dediščine* (Knjižnica Glasnika SED; 48), ki je rezultat posveta SED o interpretaciji dediščine oktobra 2013.

ETNOLOGIJA IN DIGITALNA HUMANISTIKA

Digitalne zbirke v vsakdanji rabi

Zvečer se vrnem iz terena, polna vtisov celega dne, »opremljena« s podatki, terenskimi zapiski, fotografijami, avdio in video posnetki. Velik del opravljenega dela je že za menoj, vendar je veliko še treba narediti, najprej urediti zbrano gradivo. Ena izmed glavnih metod etnologije in kulturne antropologije je etnografija, delo na terenu. Seveda to ne pomeni le stalne navzočnosti in spremljanja kulturne dediščine v vsakdanjem življenju. Z delom na terenu pa raziskovalci niso le opazovalci dediščine, temveč tudi akterji njenega ustvarjanja. To se začne z ustrezno dokumentacijo, zapisi, hrambo in upravljanjem pridobljenih podatkov. Le ustrezno zbrani, obdelani in shranjeni nam lahko kar najboljše služijo za nadaljnje raziskovalne namene ter zagotavljajo preglednost, boljše uporabnost in seveda dostopnost. Slednje je s pomočjo digitalizacije in uporabo svetovnega spleta vse lažje doseči. Etnologi in kulturni antropologi si namreč v zadnjem desetletju vse bolj pomagajo z računalniki, elektronskimi mediji, uporabljajo svetovni splet in informacijske tehnologije, zato lahko govorimo o t. i. digitalni humanistiki, ki omogoča dostopnost in širitev humanistike.

Verjetno se jezuitski pater Roberto A. Busa, oče digitalne humanistike, leta 1949 niti ni zavedal, da je začel z delom, ki bo postalo mejnik začetka digitalne humanistike in je po svojem konceptu še danes monumentalno. Želel je izdelati *index verborum* vseh besed v delih sv. Tomaža Akvinskega, tj. seznam več kot 11 milijonov besed srednjeveške latinščine. Da bi pri tem uporabil informacijsko tehnologijo, se je povezal s tedaj ustanovljeno korporacijo IBM. Skupaj so začeli z digitaliziranjem, ki je trajalo skoraj 30 let. Najprej je bilo celotno besedilo spremenjeno v milijone perforiranih kartic, pozneje v kilometre magnetnih trakov, nazadnje pa so s prvim konkordančnim programom v zgodovini digitalne humanistike spremenili vse besede iz *Opera omnia* sv. Tomaža Akvinskega v posebno bazo, ki danes obsega 20 milijonov vrstic na 65.000 straneh v 56 knjigah, ki sestavljajo tiskano izdajo *Index Thomisticus* (1976) (Winter 1999: 7–8; Ogrin 2005: 13). Tretja faza se je začela 1987 s pripravo prenosa podatkov na zgoščenko; prvič so bili izdani leta 1992 (Busa 2004).

Vse od 60. let prejšnjega stoletja so se množile sorodne pobude in z dostopnostjo osebnih računalnikov po letu 1980 se je tudi delež digitalnih zbirk začel povečevati, ne glede na to, kakšen je vir dokumenta – pisni, slikovni, zvočni ali vizualni. Inventarne knjige so začele nadomeščati podatkovne baze, digitalizacija pa je omogočila uporabnikom boljše in predvsem hitrejšo raziskovalno pot. Le z enim klikom imamo na našem zaslonu dostop do različnih depojev, muzejev in pester izbor virtualnih predstavitev na domačih spletnih straneh ustanov in društev. Iz domačega naslanjača si lahko ogledamo (arhivski) posnetek s terena, preberemo članek iz leta 1906 ali poslušamo izvorni zvočni glasbeni zapis prve zdravice. Primer za ogled raznovrstnih dejavnosti, ki jih ponuja digitalizacija v humanističnih vedah, lahko dobimo

pri angloameriških združenjih za računalništvo v humanistiki¹ ter njihovih glavnih članih. Na njihovih spletnih straneh se lahko razgledamo po obsežnih institucionalnih, raziskovalnih in izdajateljskih oz. prezentacijskih dejavnostih, ki se v zadnjem času širijo in stopnjujejo.

In kakšne so prednosti digitalizacije ter kakšna je njena uporabnost? Po mnenju mnogih procesi digitalizacije

spremenjajo metodološko podlago humanistike in večdisciplinarnost, kar v praksi lahko pomeni povezave med različnimi vede z elementi informacijske tehnologije; spreminjajo potek dela, saj lahko poteka celo v mednarodnem sodelovanju, izmenjavi mnenj, izkušenj in t. i. dobre prakse v novih oblikah sodelovanja; spreminjajo – kar je s humanističnega gledišča najbolj pomembno – vrsto evidence nad gradivom in s tem povezan način analize in predstavljanje gradiva. (Ogrin 2005: 12)

Nekaj primerov in aktualnih polemik je bilo predstavljenih tudi na etnološkem večeru *Etnologija in digitalna humanistika*, ki ga je Slovensko etnološko društvo organiziralo 24. aprila 2014 v Slovenskem etnografskem muzeju.² Glavnino je sestavljala predstavitev konkretnih projektov v etnologiji, ki hkrati uporabljajo informacijsko tehnologijo v najširšem pomenu besede ali temeljijo na njej. Večer in pogovor so vodili Mihaela Hudelja, Miha Peče in Barbara Sosič, nekaj primerov dobrih praks pa so predstavili še dr. Saša Poljak Istenič, dr. Špela Ledinek Lozej in doc. dr. Drago Kunej.

Na spletu obstaja in se na novo pojavlja vrsta novih portalov in različnih digitalnih zbirk, s katerimi raziskovalci ali ustanove želijo uporabnikom približati in ustrezno predstaviti segmente kulturne dediščine, bodisi premične, nepremične ali duhovne. Z vsakim takšnim dogodkom pa se digitalizacija in konkretni primeri približajo širši javnosti, tj. uporabnikom. Naj naštejemo le nekatere predstavljene baze in projekte, ki pa so popolnoma različni. To so podatkovna baza in brskalnik Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo EtnoInfoLab; spletni portal Etnofolk, v katerem so poleg Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU sodelovali še etnološki inštituti češke, slovaške in madžarske Akademije znanosti, Univerza Mateja Bela (Slovaška) in IT-podjetje AiP Beroun (Češka); računalniška baza podatkov

1 Glej na primer spletne strani in povezave krovne zveze The Alliance of Digital Humanities Organizations – ADHO (<http://adho.org/>) ali evropske zveze The European Association for Digital Humanities – EADH (<http://eadh.org/>).

2 V skoraj istem obdobju so se tudi na Hrvaškem pogovarjali o podobni temi; 28. aprila 2014 je potekal znanstveni posvet z naslovom *Dva dana za baštino. Digitalizacija kao stara/nova strategija upravljanja baštinom*, ki ga je Hrvaško etnološko društvo organiziralo v sodelovanju z Oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo in Oddelkom za informacijske in komunikacijske znanosti Filozofske fakultete v Zagrebu (Spletni vir).

* Ana Vrtovec Beno, univ. dipl. etnol. in kult.antropol., mlada raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, ana.beno@gmail.com.

Slovenskega etnografskega muzeja, imenovana Galis, omogoča ogled depojev in fototeke na spletni strani omenjenega muzeja; projekt Zborzbirk predstavlja različne zbirke med Alpami in Krasom; t. i. EtnoMuza je digitalna multimedijška shramba slovenske ljudske glasbene in plesne kulture; SIDIH pa je spletni iskalnik slovenske humanistike in umetnosti. Omenjene baze se razlikujejo po virih, ki jih vsebujejo, metodah dela in načinih vnašanja podatkov ter naposled tudi po namenu in uporabnikih. Lahko se spreminjajo, razvijajo, dodajajo in posodablajo. Uporabniku digitalizacija omogoča primerjavo podatkov in iskanje po različnih merilih in kategorijah.

Predstavitvam je sledila odprta razprava o posamičnih aktualnih vprašanjih ter o možnostih srečevanja etnologije in informatike. Po odzivih in obiskanosti pogovornega večera lahko sklepam, da je zanimanje za digitalne zbirke in digitalizacijo v humanistiki veliko, in prav je tako. Tudi mlade etnologe in kulturne antropologe navajamo na uporabo spleta in iskanja po digitaliziranih zbirkah, jih seznanjamo z novimi možnostmi in njihovimi oblikami; želimo, da jim postanejo pomoč pri študiju.

Vendar, ali digitalizacija v etnologiji in kulturni antropologiji pomeni upad obiska arhivov in klasičnih dokumentacij ustanov? Ali to pomeni, da med raziskovalci ne bo več zanimanja za fizične oblike, na primer brskanje po knjigah, poslušanje posnetkov na matricah, pregledovanje fotografskih albumov ali ogled zbirke v živo? Menim, da »stara šola« ne bo nikoli nemodna.

Elektronske izdaje nam res omogočajo hitrejši pregled gradiva in kakovostnejšo evidenco, vendar se vsak pravi raziskovalec zaveda, da, če se omejimo na »možnosti računalnika, potem humanist brez tega stroja nima več svojega predmeta. Dobil je veliko evidenco, a izgubil svoj lastni cilj. Dobil je moč, a izgubil dušo« (Ogrin 2005: 19).

Zato omogočimo širši javnosti dostop prek spleta do etnologije, kulturne dediščine, bogastva, ki ga naše ustanove hranijo, vendar ... čez dan se pa le srečajmo na terenu!

Literatura

BUSA, Roberto A.: Foreword: Perspectives on the Digital Humanities. V: Susan Schreibman idr. (ur.), *A Companion to Digital Humanities*. Oxford: Blackwell, 2004 (dostopno na: <http://www.digitalhumanities.org/companion/>).

OGRIN, Matija: Uvod. O znanstvenih izdajah in digitalni humanistiki. V: Matija Ogrin (ur.), *Znanstvene izdaje in elektronski medij*. Ljubljana: Založba ZRC, 2005, 7–21.

WINTER, Thomas Nelson: Robert Busa, S.J., and the Invention of the Machine-Generated Concordance. *The Classical Bulletin* 75/1, 1999, 3–20.

Spletni vir

Hrvatsko etnološko društvo: *Dva dana za baštinu*. *Digitalizacija – stara/nova strategija upravljanja baštinom*, 28. 4. 2014; <http://www.hrvatskoetnologodrustvo.hr/novosti/predavanja/dva-dana-za-bastinu-digitalizacija-stara-nova-strategija-upravljanja-bastinom>, 13. 6. 2014.

MALA ŠOLA ETNOLOGIJE 2014

S projektom »Mala šole etnologije« smo si tudi letos prizadevali za boljše poznavanje etnološke vede med laično javnostjo. Na letošnjih delavnicah so sodelovali tako najmlajši, ki so se z etnološko tematiko šele seznanili, kot tudi odrasli. Z delavnicami smo skušali udeležencem približati vsebine, ki so drugače sicer zanje precej abstraktne. Uspešno dosežen cilj delavnic je bil seznaniti udeležence s kulturno dediščino na različnih ravneh njene pojavnosti ter jih v neposrednem stiku z njenimi posamičnimi elementi pripeljati do tega, da jo spoznajo kot javno dobro ter si do nje ustvarijo tako individualen kot tudi družbeno odgovoren odnos.

Prvo delavnico – *Od zrna do hlebčka. Spoznavanja mlinarske obrti ter peke kruha* – je 11. junija 2014 na Dolenčevem mlinu v Podlipoglavu organizirala Aleksandra Renčelj Škedelj v sodelovanju z lastnico Dolenčevega mlina Olgo Avsec in njenim sinom Matijem.

Skupini otrok iz vrtca Hansa Christiana Andersena, enota H. C. A. v Šiški, ki sta se udeležili delavnice spoznavanja mlinarske obrti in peke kruha, sta bili pri pogovorni urici v vrtcu dan pred odhodom na Dolenčev mlin seznanjeni z glavnimi pojmi, povezanimi z mlinarsko obrtjo. Delavnica na Dolenčevem mlinu v

Podlipoglavu je bila razdeljena na dva dela. Najprej so otroci s tipanjem in razločevanjem oblik in barv spoznali različne vrste žita ter si ogledali dele mlinskega mehanizma, ob tem pa slišali veliko zanimivih zgodbic, povezanih z življenjem mlinarjev. Drugi del delavnice je bil namenjen razlagi, kako od zrna pridemo do kruha. V tem delu so otroci sami zamesili vsak svoj hlebček kruha, ki so ga potem s pomočjo lastnice mlina dali peči v veliko krušno peč. Da so otroci lažje počakali na pečene hlebčke, smo organizirali igro lov na zaklad. Mlinarjev sin Matija se je preoblegel v gozdnega škrate in zbranim otrokom prebral ljudsko pravljico o izgubljenem mlinčku. Ko je končal, je otrokom povedal, da je v mlinu skrit zaklad, ter jih nato usmerjal pri iskanju. Na ta način so otroci spoznavali tudi različne stavbne dele hiše z mlinom ter ponovili dele mlinskega mehanizma. Ko so našli zaklad, so z veseljem ugotovili, da gre za škatlo, polno domače orehove potice, s katero so se ob koncu tudi posladkali. Delavnice se je udeležilo 40 otrok, starostne skupine od 4–6 let, v spremstvu štirih vzgojiteljic.

Drug del programa pa je, lahko rečemo že tradicionalno, potekal v Kulturnem domu Krško, enota Mestni muzej Krško. Alenka Černelič Krošelj in Helena Rožman sta vodili delavnici, ki sta

* Dr. Helena Rožman, prof. zgod. in univ. dipl. etnol., muzejska svetovalka, vodja enote Mestni muzej Krško, Kulturni dom Krško, 8270 Krško, Valvasorjevo nabrežje 4, helena.rozman@mestnimuzejkrsko.si; Alenka Černelič Krošelj, prof. umet. zgod. in univ. dipl. etnol. in kult. antropol., direktorica, Posavski muzej Brežice, 8250 Brežice, Cesta prvih borcev 1, alenka.cernelic-kroselj@guest.arnes.si; Aleksandra Renčelj Škedelj, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., konservatorica, ZVKDS OE Ljubljana, 1000 Ljubljana, Metelkova ulica 6, sasarencej@yahoo.co.uk.

Delavnica na Dolenčevem mlinu.
Foto: Špela Rupar, Podlipoglav, 11. 6. 2014.

Delavnica *Krške šole*.
Foto: Maja Ivanišin, Krško, 28. 9. 2014 (Fototeka Mestnega muzeja Krško).

bili povezani s problematiko šol in šolstva, kar je trenutno zelo lepo predstavljeno na občasni razstavi *Ivan Lapajne*. Učitelj, ravnatelj, publicist, Krčan in svetovljan (avtorica Alenka Černelič Krošelj).

Delavnici sta bili izvedeni 6. julija (*Krško v spomnih njegovih prebivalcev*) in 28. septembra (*Krške šole*). V okviru prve (naričtovani sprehod po starem mestnem jedru Krškega zaradi zelo slabega vremena ni bil mogoč) so udeleženci obujali spomine na šolsko tablo in šolske klopi. V delavnico *Krške šole* – izvedena je bila v okviru programa Dnevi evropske kulturne dediščine – pa so udeleženci, skladno s povabilom prinesli različne pred-

mete, povezane z njihovimi doživetji v šolskem obdobju. Ob likovnih in drugih predmetih smo nato obujali spomine, ki so bili zaradi mešane starostne sestave udeležencev zelo barviti in so se časovno raztezali skoz vso drugo polovico 20. stoletja. Med udeleženci se je razvila živahna razprava o pomenu ohranjanja takšnih spominov, etnologinji pa sva opozorili na pomen podatkov, ki sicer oblikujejo posameznikovo življenjsko zgodbo, obenem pa so pomemben vir za raziskovalno delo etnologov in kulturnih antropologov. Delavnic se je udeležilo 15 udeležencev; zanimivo pa je, da smo pritegnili predvsem odrasle različnih starostnih skupin.

PO LOVSKIH POTEH OD PLANINE DO PLANINE POD JUŽNIM GREBENOM KOŠUTE NAD TRŽIČEM

Slovensko etnološko društvo v sklopu izobraževalnega programa vsako leto organizira tudi strokovne ekskurzije, ki smo jih pred leti poimenovali Rajže. S tem je želelo na pobudo in pod vodstvom naših kolegov etnologov v spoznati in doživeti različne teme in terene. Sedanje vodstvo SED spodbuja tudi manj formalne društvene programe, namenjene druženju in sprostitvi. Med take vsekakor sodi tudi pohod po lovskih poteh od planine do planine pod južnim grebenom Košute nad Tržičem, ki se je zgodil 30. septembra 2014 na pobudo letošnjih etnologov - abrahamovcev. Pridružilo se nam je 10 članov, od tega samo dve abrahamovki.

Naše druženje smo začeli v Trziču pred stolpnico, od koder smo se odpeljali mimo zaselka Slap in vasi Čadovlje do Dovžanove soteske. Čadovlje z Dovžanovo sotesko so za etnologe zanimive zlasti zaradi ohranjene Jamenšnikove domačije in sušilnice za

lan in sadje. Domačija je bila zavarovana kot nepremična kulturna dediščina skupaj s sušilnico za sadje. V njej so prvotno sušili lan. Jamenšnikova domačija je še danes ohranjena kot karavanška dediščina stavbarstva. V prenovljeni sušilnici je bila v letih 1998 in 1999 urejena mozaična predstavitev Dovžanove soteske z naravnimi znamenitostmi in načinom življenja prebivalcev tega območja s posebej predstavljeno nekdanjo sušilnico za lan (Tercelj Otorepec 1999). Dela v Dovžanovi soteski so se v naslednjih letih nadaljevala s sodelovanjem kranjskih območnih enot Zavoda za varstvo narave in Zavoda za varstvo kulturne dediščine, pri čemer smo povezali etnološko konservatorstvo z geologijo, biologijo in geografijo. Uredili smo gozdno učno pot od Jamenšnikove paštbe skoz gozdne združbe in zaselek Na Jamah do Doline, kjer je bila obnovljena stara šola. V njej je danes izobraževalno središče s priložnostnimi razstavami. V okviru

* Mag. Tita Porenta, prof. zgod. in univ. dipl. etnol., muzejska svetovalka, Muzeji radovljiške občine – Mestni muzej Radovljica, 4240 Radovljica, Linhartov trg 1, mestnimuzej@siol.net; dr. Mojca Tercelj Otorepec, univ. dipl. etnol. in univ. dipl. soc. kult., konservatorska svetovalka, ZVKDS OE Kranj, 4000 Kranj, Tomšičeva 7, mojca.tercelj@zvkd.si.

Prvi postanek.

Foto: Mojca Tercej Otorepec, nad Tegoško planino, 30. 9. 2014.

Udeleženci pohoda.

Foto: Tit Hodžar, nad Tegoško planino, 30. 9. 2014.

projekta Phare so bile izdelane nove informativne table, izšli sta tudi zloženkni o življenju karavanškega človeka (Šubic in Tercej Otorepec 2001; Šubic idr. 2006).

Najprej smo se ustavili na parkirišču nad Dovžanovo sotesko, pod vasjo Dolina. Ogledali smo si geološki steber in kaskade Tržiške Bistrice, opozorili na geološko pot, ki je speljana tod mimo zaradi svetovno znanega nahajališča fosilov. Nad Dovžanovo sotesko je tudi Partizanska tehnika Kokrškega odreda, za katero skrbi Tržiški muzej, več o Dolini in Dolincih pa si lahko preberete v rubriki Knjižne ocene in poročila v tej številki *Glasnika SED*.

Naš drugi postanek je bil pod Bornovim gradičem Puterhof v Jelendolu. Leta 2008 je KS Dolina - Jelendol v sodelovanju s Tržiškimi muzejem tu postavila informativne table. Ob njih smo se na kratko seznanili z zgodovino navzočnosti baronov Born, ki so bili od konca 19. stoletja pa do 2. svetovne vojne lastniki okoli 4000 ha gozdov nad dolinama Dolina in Ljubelj. Zgodba o plemiški družini Born se začne leta 1891, ko je baron Julijus Born (1840–1897), bančnik iz Berlina, kupil gozdne veleposesti in začel graditi osnovno gospodarsko infrastrukturo za gospodarjenje z gozdovi, izrabo vodnih sil in predelavo lesnih izdelkov. Njegov sin Friderik je na današnjem območju Ljubelja in Podljubelja spodbujal letoviški in lovski turizem; bil je drugi lastnik avtomobila na Slovenskem in začetnik avtomobilske alpske vožnje čez stari Ljubelj. Drugi sin, dr. Karl Born, je podedoval veleposest v Jelendolu, kjer je zgradil gozdno železnico in žičnici, v Tržiču pa žago, opekarno in elektrarno. Bil je tudi dolgoletni član občinskega odbora Občine Tržič. Bornov grad (Sv. Katarina, tudi Puterhof), ki ga je zgradil že Julijus Born, je bil leta 1944 požgan, posestvo pa leta 1947 nacionalizirano. V okolici so do začetka 2. svetovne vojne nastale številne stanovanjske in gospodarske hiše za uslužbence na Bornovem posestvu.

Naš pohod smo začeli pod planino Pungart. Pod južnim karavanškim grebenom Košute, ki na severni strani meji na sosednjo koroško dolino (Sele), je imel baron Karl Born znano lovišče, v katerem je gojil jelene, košute in kozoroge. Lovišče je bilo nekoč

ograjeno z visoko ograjo, turistom prehod ni bil dovoljen. Tod so nastale tudi planine in lovske kočje Dolga njiva (najbolj oddaljena, vendar najlepše opremljena lovska kočja), Tegošče, Pungart, Šija, Kofce in nekatere druge. Med najstarejšimi Bornovimi lovci na tem območju je bil Matevž Ahačič (1857–1926), ki je služboval kar 54 let. Lovska služba je bila težavna in nevarna zaradi številnih divjih lovcev.

Zaradi logistično zahtevnejšega pohoda in nepredvidljivega vremena smo tokrat obiskali le Pungart in obnovljeno Dolgo njivo, čeprav so danes najbolj obiskane Kofce, največ pa se dogaja na Šiji, kjer so planinska kočja, planšarija in kočja tržiške Gorske reševalne službe (GRS), s steze pa smo daleč spodaj videli tudi Tegoško planino. Obe planini danes upravlja pašna skupnost Brezje, ki na začetku junija na gorsko pašo pripelje krave. Nad sabo smo občudovali greben Košute z njenimi dvatisočaki Kladivom (2094 m), Tegoško goro (2044 m) in najvišjim Košutnikovim turnom (2133 m). Pogled proti juhovzhodu nam je segel do Kriške gore s Tolstim vrhom, na severno steno Storžiča in naprej na Krvavec in Kalški greben v Kamniško-Savinjskih Alpah z Grintavcem, Skuto in Kočno. Na zahodu smo občudovali Dobrčo, v daljavi pa Julijske Alpe.

Obilna malica z lovsko obaro, žganci in štruklji na Dolgi njivi nam je povrnila moč za pot nazaj do Pungarta, od koder smo se še pred mrakom varno in prijetno utrujeni spustili v dolino.

Literatura

KRAGL, Viktor: *Zgodovinski drobcji župnije Tržič*. Tržič: Župni urad, 1936, 107–116.

PORENTA, Tita: *Usoda družine Born*. V: Jože Dežman in Hanzi Filipič (ur.), *Vročje sledi hladne vojne. Meja med Slovenijo in avstrijsko Koroško v letih 1945 do 1991*. Celovec: Mohorjeva, 2013, 59–64.

ŠUBIC, Tadeja idr.: *Narava in človek*. Tržič: Občina Tržič, 2006 (zloženska Phare projekta).

ŠUBIC, Tadeja in Mojca Tercej Otorepec: *Kremenov konglomerat in življenje na njem*. Tržič: Občina Tržič, 2001 (zloženska Phare projekta).

TERCELJ OTOREPEC, Mojca: Jamenšnikova »paštba«. *Naša žena. Priloga Dediščina* 4, 1999, 9–10.

Uvodni nagovor mag. Tite Porenta, glavne organizatorke seminarja.
Foto: Tanja Kovačič, Dolenje Jezero, 4. 10. 2014.

Udeleženci posveta so se popoldne udeležili vodenega ogleda po Muzeju Cerkniškega jezera.
Foto: Tanja Kovačič, Dolenje Jezero, 4. 10. 2014.

INTERPRETACIJA ETNOLOŠKE DEDIŠČINE

Seminar z mag. Marjeto Keršič Svetel

V soboto, 4. oktobra 2014, je Slovensko etnološko društvo organiziralo seminar »Interpretacija etnološke dediščine«. Potekal je v prostorih Zavoda za ohranjanje naravne in kulturne dediščine, ki spada pod okrilje Jezerskega hrama Kebe v Dolenjem Jezeru pri Cerknici. Seminar je vodila mag. Marjeta Keršič Svetel, prof. zgodovine in etnologije, absolventka podiplomskega študija komunikacije in varstva narave ter članica strokovnega sveta mednarodnega strokovnega združenja za interpretacijo dediščine Interpret Europe. Potrebo po pridobitvi teoretičnih znanj interpretacijske stroke so izrazili udeleženci in udeleženke posveta SED Interpretacije kulturne dediščine, ki je potekal 18. in 19. oktobra 2013 v Ljubljani.

V prvem delu seminarja je predavateljica skupaj z udeleženci definirala termina dediščina in interpretacija. Spoznali smo, da je dediščina nekaj, kar je nastalo v preteklosti in kar je za nas pomembno. Dediščina ima za nas neki smisel, za katerega si želimo, da bi ga prenesli tudi na druge. Mag. Keršič Svetel je opozorila, da dediščina ne nastane sama od sebe, temveč se mora nekdo z njo ukvarjati. Da bi se dediščina lahko ohranila, jo moramo najprej definirati, potem pa še druge prepričati, da je pomembna tudi zanje. Besedo interpretacija je predavateljica opisala kot tujko s številnimi pomeni. Za potrebe seminarja je interpretacijo definirala kot »stroko v okviru strateškega komuniciranja«. Nadaljevala je s predstavitvijo osnov uspešnega komuniciranja. Opozorila je, da je komunikacija izredno močno orodje, katerega rezultati so odvisni od načina, kako jo uporabljamo. Na podlagi zgradbe človeških možganov je razložila, da so najtrdovratnejši spomini tisti, ki so vezani na čustva, okuse in vonje. Izhajajoč iz tega moramo, če želimo (pri)vzgojiti neki odnos, v ljudeh vzbuditi določeno doživljanje. Človekov um ne

deluje na podlagi sprejemanja dejstev in strokovnih informacij. Prav nasprotno, ljudje so si od nekdaj pripovedovali zgodbe in interpretirali svet okoli sebe. S tem namenom so si pripovedovali mite in izvajali rituale. Danes, ko nam primanjkuje časa in smo obenem zasuti z informacijami, za interpretacijo uporabljamo druge metode. Izvajamo jo z vključitvijo čim večjega števila čutnih zaznav, z načrtnim ustvarjanjem doživetij in s podoživljanjem, pri nesovni dediščini pa se zanašamo na predstavitev in uprizorjanje. Pri tem uporabljamo zgodbe (mite, pravljice in druge pripovedi), ki niso nujno resnične, pa vendar vodijo k resnici. Potreba po interpretaciji dediščine pogosto nastane šele takrat, ko začne država postopno ukinjati finančno podporo muzejem, galerijam, parkom in drugim ustanovam. Ustanove, ki prej niso bile odvisne od števila obiskovalcev, se morajo začeti boriti zanje. To najlažje dosežejo tako, da se naučijo, kako prepričati ljudi, da je to, kar ponujajo, za ljudi pomembno. Sredstev, s katerimi lahko ljudi prepričamo, je neizmerno mnogo. Na začetku se moramo vprašati, kaj je naš cilj. Šele na podlagi opredelitve cilja se odločimo, katero pot, metodo oziroma orodje bomo pri tem uporabili.

Predavateljica je predstavila potek strateškega načrtovanja interpretacije, ki poteka od identifikacije in preučevanja virov do določitve pomenov in ciljev interpretacije, določitve tistega, kar naj obiskovalec začuti in kar naj bi storil, določitve ciljne javnosti, metod in sredstev dela, določitve omejitev ter tudi vmesnega in končnega ovrednotenja, ki omogoča vpeljavo prilagoditvenih sprememb. Pri tem je pomemben tudi izhodiščni položaj. Na primer, v nasprotju z veliko večino evropskih držav Slovenci nimamo želje, da bi potovali po Sloveniji. To dejstvo je treba upoštevati, ko oblikujemo interpretativno strategijo. Izredno po-

* Tanja Kovačič, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., absolventka doktorskega študijskega programa Humanistika in družboslovje, smer Etnologija, kulturna in socialna antropologija, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 5220 Tolmin, Žagarjeva 7, tanja.kovacic85@gmail.com.

memben pa je tudi osebni odnos interpreti: »Strast je pomembna – pozabi na strokovni pristop! Če ne boste zaljubljeni v stvar, tudi drugih ne boste prepričali,« je poudarila mag. Keršič Svetelova.

Po koncu seminarja smo se udeležili vodenega ogleda Muzeja Cerkniskega jezera, po njem pa smo se spet zbrali na sklepni diskusiji. Na primeru videne interpretacije dediščine Cerkniskega jezera smo se pogovarjali o možnostih dopolnitve in nadgradi-

tve tega turističnega produkta. Predavateljica je predstavila in analizirala še številne druge primere (poskusov) interpretacije iz Slovenije in tujine. Razložila je, zakaj določeni primeri muzejskih prezentacij, informacijskih tabel, učnih poti in spominkov ne delujejo in učinkujejo nasprotno zaželenemu. Predstavila je primere dobrih praks in pojasnila, kako se jim lahko približamo z upoštevanjem ugotovitev interpretacijske stroke.

(PO)USTVARJANJE PLESNE DEDIŠČINE

14. oktobra 2014 je v Slovenskem etnografskem muzeju v organizaciji Slovenskega etnološkega društva, Akademске folklorne skupine France Marolt in Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti (JSKD) potekala prva iz niza okroglih miz o (po)ustvarjanju plesne dediščine. Pobudnik strokovnih razprav je društvo Akademška folklorna skupina France Marolt, ki je po letošnji ukinitvi programskega financiranja s strani Ministrstva za kulturo začela tudi javno opozarjati na problematičen status folklorne dejavnosti na Slovenskem – na zanemarjenost in finančno podhranjenost, pomanjkanje strokovnega zanimanja in nacionalne razvojne strategije. Na okrogli mizi so sodelovali: Tjaša Ferenc Trampuš, svetovalka za folklorno dejavnost pri JSKD, dr. Saša Poljak Istenič, raziskovalka iz Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Tomaž Simetinger, umetniški vodja Akademске folklorne skupine France Marolt, in Anita Matkovič, etnologinja kustosinja v Belokranjskem muzeju Metlika. Okroglo mizo sem povezovala podpisana.¹

Govorci so v odprti razpravi z občinstvom iz etnoloških in etnokoreoloških vrst iskali odgovore na vprašanja, kakšna je vloga folklornih skupin (ali, širše, (po)ustvarjalcev plesne dediščine), kakšne modele (po)ustvarjanja spodbujati v bodoče, kako zainteresirati etnologe za preučevanje preteklih (in sodobnih) plesnih praks ter s tem omogočiti pridobivanje znanstvenega gradiva kot vira in navdih za odrske predstavitve. Soglašali so, da so spremembe potrebne in da je največja težava, ali lahko folklorna dejavnost v trenutnem kulturnem modelu sploh preživi. Sklepa sta dva: folklorne dejavnosti ne gre odvzeti statusa ustvarjalne dejavnosti, ki deluje na polju umetnosti, prav tako pa je nujna večja povezanost z etnologijo in sorodnimi vedami, saj je etnokoreologija močno zapostavljena in kljub velikim potrebam ni rešeno vprašanje systemskega preučevanja.

Dejavnost (po)ustvarjalcev plesne dediščine je umetnost. Namero dosedanje kulturne politike, ki želi folklorne dejavnosti odvzeti status umetniške ustvarjalne dejavnosti, njene akterje pa definirati kot neustvarjalne »žive muzeje ljudskega izročila«, etnologi odločno zavračajo in se strinjajo, da je ples umetnost,

odrsko uprizorjanje ljudskega plesa pa ustvarjalno, umetniško delo. Zato je treba folklorno plesno dejavnost obravnavati enakovredno kot vse druge dejavnosti, pri katerih se o »umetniškosti« sploh ne sprašujemo, npr. pri glasbeni, zborovski, orkestrski, gledališki idr. Folklorne (po)ustvarjalci ne le, da »ohranjajo« ali »konzervirajo« šege, navade, plese, petje ali oblačilno dediščino, prav nasprotno, njihova dejavnost je umetniška, navdih za sodobno uprizorjanje pa črpajo prav iz teh virov. Umetniško delovanje folklornih skupin je treba nujno ločiti od problematičnega koncepta avtentičnosti in stereotipne ljudskosti ter ustvariti, spodbujati in podpirati kakovost in vrhunskost. Določiti je treba jasna merila, ki bodo navodilo za kakovostnejše, zahtevnejše razmišljanje (po)ustvarjalcev, ter prevetriti pogosto nejasna in, če ne zastarela, ponekod premalo, drugod pa preveč definirana merila, ki temeljijo na spornih konceptualnih premislekih.

Etnologija se mora vključiti v preučevanje plesnih praks

Pri raziskavah plesa močno pogrešamo etnološko znanje, zato folklorne (po)ustvarjalci črpajo iz del ljubiteljskih raziskovalcev. Opraviti imamo z zelo nenavadnim nasprotjem; vsa folklorna dejavnost sloni na naključju in prostem času ljubiteljev. Če se ozremo po sosedstvu (Madžarska, Hrvaška), je položaj bistveno drugačen (poklicni folklorne ansambli, inštituti, srednješolski in fakultetni program itn.). Udeleženci so bili soglasni, da je nujno treba spodbuditi zanimanje etnologov za preučevanje plesne kulture, prav tako so izrazili skrb ob dejstvu, da v vsej državi v nobeni izmed znanstvenoraziskovalnih in pedagoških institucij nimamo systemsko zagotovljenega niti enega samega delovnega mesta raziskovalca plesne kulture. Prav tako želijo, da bi v izsledkih etnoloških raziskav folklorne ustvarjalci našli navdih. Dr. Saša Poljak Istenič predlaga tudi vpis določenih elementov plesnega izročila oz. folklornih skupin v *Register žive dediščine*. Znanstveni vidik delovanja folklornih skupin ne sme biti prepuščen ljubiteljem. Seminarji JSKD so informativni, koristni in vse raznovrstnejši, vendar žal ne zadoščajo. Potrebujemo formalen izobraževalni program, bodisi v srednjih šolah ali na fakultetah, kjer se bodo šolali izobraženci, ki želijo delovati na področju folklorne dejavnosti.

V Sloveniji se ni delno profesionaliziral niti en ansambel, kot poklicne folklorne skupine pogosto imenujejo na tujem, niti no-

¹ Aktivna folklornica in nekdanja dolgoletna predsednica Akademске folklorne skupine France Marolt (2007-2010 in 2012-2014).

Sodelujoči na okrogli mizi (z leve proti desni): Ana Eterović, Anita Matkovič, Tomaž Simetinger, dr. Saša Poljak Istenič in Tjaša Ferenc Trampuš.

Foto: Janez Klemenčič, Ljubljana, 14. 10. 2014.

Tomaž Simetinger, umetniški vodja Akademske folklorne skupine France Marolt in pobudnik okroglih miz.

Foto: Janez Klemenčič, Ljubljana, 14. 10. 2014.

Akademska folklorna skupina France Marolt predstavlja koroške plesne na regijskem srečanju odraslih folklornih skupin.

Foto: Janez Eržen, Lendava, julij 2013.

benemu ni bil dodeljen status nacionalnega pomena, kaj šele, da bi imeli finančno in prostorsko podprt nacionalni program. To pomeni, da od 10.000 folklornikov, ki delujejo v okrog 500 folklornih skupinah, ni noben zaposlen na folklornem področju, saj je to s sredstvi, ki jih resorne institucije namenjuje tej zvrsti, povsem nemogoče. V Razvidu samozaposlenih Ministrstva za kulturo je trenutno 126 plesalcev, koreografov in *performerjev*, med njimi ni nobenega folklornika. Večina se ukvarja s sodobnim plesom.²

² Stanje v Razvidu samozaposlenih na Ministrstvu za kulturo 29. 9. 2014. Po dosegljivih podatkih se v Sloveniji s (po)ustvarjanjem plesnega izročila preživljata dve osebi, ki ustvarjata na področju plesne dediščine manjšinskih etničnih skupnosti, vendar je ob tem treba poudariti, da gre pri folklornih skupinah manjšinskih etničnih skupnosti za povsem drugačen razvoj dejavnosti in način financiranja. Omeniti je treba tudi Zavod Etnika, ki se v okviru plesne šole in otroških delavnic ukvarja tudi (a ne izključno) s poučevanjem ljudskega plesa. Prekernih delavcev na pod-

Vrhunska društva na področju ljubiteljske dejavnosti se morajo vsaj (pol)profesionalizirati. Vse druge dejavnosti, zborovska, baletna, simfonično- in pihalnoorkestrska, sodobna plesna, gledališka in filmska imajo osrednje profesionalne ustanove, ki skrbijo za razvoj teh zvrsti kulture. Folklorna dejavnost je s tem podvržena hudemu kadrovskemu primanjkljaju, ki pa ga ni mogoče rešiti brez systemske državne pomoči. Če si želimo presežke, so ti vedno povezani s sredstvi.

Dosedanji model delovanja folklornih skupin se je izčrpal, iskati moramo nove modele ustvarjalnosti in financiranja, kar bo tema prihodnjih strokovnih debat v Slovenskem etnografskem muzeju. Vabljeni!

ročju umetniškega (po)ustvarjanja folklornih skupin, torej, vsaj zaenkrat, ni.

Udeleženci ekskurzije pred vhomom v grad Hrastovec.

Foto: Anja Serec Hodžar, Hrastovec, 4. 10. 2014.

STROKOVNA EKSKURZIJA V MITIČNO POKRAJINO VURBERKA, PTUJSKE GORE IN BOČA

Namen tokratne ekskurzije Slovenskega etnološkega društva je bil praktičen prikaz, kako je tradicionalno ljudsko izročilo lahko zapisano v pokrajino, s katero se povezuje v neločljivo celoto. Potniki manjšega avtobusa smo se ob osmi uri, 25. oktobra 2014, zbrali pred stavbo Slovenskega etnografskega muzeja, vozilo pa se je izkazalo za idealno, zlasti kadar smo z glavne ceste morali zapeljati na ozke lokalne poti.

Pot nas je vodila v najjužnejši del Slovenskih goric, kjer se na levem bregu Drave, med Mariborom in Ptujem, dviga markantni grad Vurberk. Z njegovih zidov se odpira razgled na širo Dravsko polje in še dlje, do Ptujске Gore in Boča. Vidne meje te pokrajine so enake krogu razprostranjenosti številnih ljudskih pripovedi, ki jim je osnovni motiv prav grad in vse, kar je bilo povezano z njim.

Še pred Vurberkom smo se ustavili nedaleč stran, v občini Lenart, pri gradu Hrastovec. V tem sorazmerno dobro obnovljenem objektu iz sredine 15. stoletja je danes socialno varstveni zavod, vendar se nam je ponudila nevsakdanja možnost, da smo si ogledali baročno kapelo in slavnostno dvorano s poslikavami iz 17. in 18. stoletja, ki sodi med najlepše primere iz tedanjega časa na Slovenskem. Najpomembnejši detajl je bil, vsaj za nas, kamnita antropomorfna demonska maska na glavnem portalu. Ker prikazuje bitje z zašiljenimi ušesi in odprtimi usti, iz katerih štrlita živalska čekana, tako kot pri vepru, se ponuja razlaga, da je v nekakšni zvezi z okoliškimi ljudskimi zgodbami o krutem graščaku.

Ta je bil za ravnanje s svojimi podložniki kaznovan s tem, da je pred smrtjo počrnel in se spremenil in pošast, trpljenja pa so ga naposled rešili zli duhovi, ki so ga s truščem odnesli v zrak. Pripoved je v bistvu podobna nekaterim, ki opisujejo vurberškega gospoda Kresnika: ta se je v podobi velikega vepra povzpel v nevihtne oblake in se spopadel z nasprotnikom v enaki živalski podobi, vsakokrat ko je grozilo, da bo polja in vinograde uničila

toča. Sledeč tej fabuli, smo se zapeljali naprej do Vurberka. Čeprav mu ljudsko izročilo pripisuje še daleč častitljivejšo starost, je bil grad Vurberk po zgodovinskih virih sezidan v 12. stoletju. Na star kulturni pomen »triglavega hriba«, na katerem stoji, opozarja najdba kamna Mitrovega oltarja iz rimske dobe. Radiestezisti so okoli gradu uredili obhodno pot z energijskimi točkami, saj tu domnevno poteka energijska »zmajeva črta«. Spomin na zmaja je ohranjen že v samem krajevnem imenu (Wurmberg) in v grbu lastnikov gradu. Lokalno ustno izročilo pa še podrobneje razlaga, da je pošast ogrožala grad in prebivalce bližnjih naselij, dokler je ni premagal mladi junak Kresnik. Ranjeni zmaj je s svojim telesom zajezil tok reke Drave in povzročil poplave. Ena od legend opisuje slepo hčer vurberškega graščaka, ki je ozdravela, ko se je ozrla na hribovje onstran Dravskega polja in tam zagledala čudodelno svetlobo. V zahvalo za čudež naj bi na tem mestu zgradili cerkev na Ptujski gori.

Dejanski razlogi za postavitev ptujskogorske cerkve (1398–1410), ki velja za naš najlepši spomenik gotske arhitekture, nam niso povsem jasni. Posvečena je Mariji zaščitnici s plaščem in je že zgodaj postala sloveča božja pot in kraj mnogih čudežnih ozdravitev. V cerkveni ladji je kar dvakrat upodobljen vurberški zmaj: na sklepniku prezbiterija in na Sigismundovem oltarju. Povezavo odkrijemo tudi v legendi o hkratni graditvi cerkva na obeh lokacijah in Marijini preprečitvi samomora arhitekta, ki ga je prekosil njegov vajenec. Legenda o slepi vurberški deklici, na katero opozarja tudi skulptura na novozgrajenem krožišču pod cerkvijo, pa je bila zapisana še v drugi različici: bolnica je bila pripeljana na Ptujsko Goro in je tam ozdravela, ko se je na vrhu bližnjega Boča pojavila svetloba »vilinskega kamna«.

Predem smo nadaljevali pot proti občini Radlje, da bi se približali Boču, smo se, lačni in rahlo prezebli, ustavili na imenitem kosilu v gostišču Majolka v Jurovcih. Tam nas je že pričakoval kolega, dr. Aleš Gačnik, in nas nato popeljal še na pokušnjo lo-

* Dr. Zmago Šmitek, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., zaslužni profesor. 1000 Ljubljana, Krojaška 2, zmago.smitek@S5.net.

kalnih vin v lepo obnovljeno Vidovo klet v vasi Vidma. Ob prijetnem posedanju za pivsko mizo smo z domačim kletarjem in »vinogojcem« razpredali o razmerah in perspektivah pridelovanja žlahtnih sokov, od rizlingov do šmarnic. Na minljivost časa nas je spomnil prvi mrak in pohiteli smo še do zadnje postaje na naši začrtani transverzali.

Pogorje Boč je s svojim najvišjim delom (979 m) odlična razgledna točka, zato na njem stoji tudi dvajsetmetrski radarski stolp nekdanje JLA. Po ljudskem prepričanju je Boč votel in poln vode, ki ima zdravilne lastnosti. Od tod tudi izročilo o »jezeru v gori« in »vilinskem kamnu« ter o votlini Belojači, ki je s 600 metri najdaljša štajerska jama. Vodni izviri v podnožju hribovja so bili pomemben razlog za ustanovitev dominikanskega nunskega samostana Studenice leta 1237. Umivanje s to vodo iz še danes ohranjenega izvira na samostanskem dvorišču je lajšalo očesne bolezni, v bližini pa je zdaj urejen tudi »Energetski park Studenice«. Na samostanskem hodniku, ki je vodil na nunski kor, je bil t. i. čudodelni križ, pod katerim je na lastne stroške vzdrževala večno luč vurberška gosposčina.

Ogled Studenic je potekal v nekoliko mističnem večernem ozračju, ob siju žarometov. Dotrajano poslopje, ki so ga pred leti že začeli obnavljati, je zaradi finančnega propada mariborske škofije spet prepuščeno negotovi usodi. Otrpnilo je v zaspano brezčasje, kakor zakleta kraljična, ki še vedno pričakuje princa - odrešitelja. Ob takšnih poetičnih primerjavah je bilo vre-

dno spomniti na dejstvo, da je širša okolica Boča povezana s trubadurskim pesnikom Wolframom von Eschenbachom. V epski pesnitvi *Parsifal* (marsikomu bolj poznani v Wagnerjevi operni priredbi) je omenil kraje Celje, Hajdina (Ptuj) in Rogatec ter hidronima Drava in Grajena. Boč ima v tej mitični pokrajini osrednje mesto, saj naj bi bil v sijajnem gradu na njegovem vrhu shranjen sveti gral. Ime je zapisal po nemško, »Vatsch« (to-rej Boč, Voč), in spominja na ime Montsalvat iz širše evropske srednjeveške tradicije o iskanju svetega grala. Medtem ko drugi avtorji opisujejo gral kot čudežni kelih, pa je za Eschenbacha to svetleč kamen z neizčrpnimi zdravilnimi in spiritualnimi energijami. Zdi se, da je pesnik okoli leta 1200 dejansko potoval skozi omenjene spodnještajerske kraje in v svojo pesniško stvaritev vpletel segmente lokalnega ljudskega izročila.

Ob vsem tem se nam ponovno postavlja vprašanje razmerij med ljudsko ali kmečko kulturo ter fevdalno dvorno kulturo. Iz predstavljenih primerov je mogoče sklepati, da si gotovo nista bili tako vsakasebi, kakor so doslej trdili nekateri slovenski zgodovinarji, pač pa ju je povezoval dvosmerni tok zgledov in izmenjav. Tako tudi v izročilu o vurberškem Kresniku ni opazen le ljudski, temveč delno tudi plemiški dekor in sentiment. Zaenkrat je težko povedati kaj več o dinamiki in intenzivnosti takšnih procesov, ki doslej niso bili deležni dovolj šne pozornosti, in ostajajo izziv za morebitne bodoče multidisciplinarne raziskave.

STROKOVNA EKKURZIJA TOKRAT V »NADVSE DOBRE« TOPLICE

O teh Toplicah je že v drugi polovici 17. stoletja pisal polihistor Janez Vajkard Valvasor in dodal, da se nahajajo na Srednjem Kranjskem in da jih od daleč obiskujejo. Govorim o Dolenjskih Toplicah, ki so bile središče letošnjega tridnevnega etnološkega dogajanja.

Kot predpriprava na letošnje 13. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo ter Murkovanje 2014 (10. in 11. november 2014) smo se članice in člani Slovenskega etnološkega društva (SED) in Hrvaškega etnološkega društva (HED) v nedeljo, 9. novembra 2014, odpravili na strokovno ekskurzijo.

Sam sem bil kot domačin in predvsem etnolog neizmerno vesel in počaščen, da sem lahko udeleženkam in udeležencem predstavil tisto najboljše, kar imamo: našo naravo, našo kulturno dediščino in posebej ustvarjalnost naših ljudi. Prvi postanek izleta na Martinovo nedeljo je bil v Novem mestu, kjer nas je v Dolenjskem muzeju prisrčno sprejela kolegica Ivica Križ, lanska prejemnica Murkovega priznanja. Predstavila nam je svoje delo, ki ga opravlja kot kustosinja za etnologijo, in nas popeljala po razstavi Dolenjska in njeni ljudje, za katero je bila lani nagrajena.

Razstava predstavlja območje osrednje Dolenjske, in sicer osnovno zgodbo o življenju in delu kmečkega prebivalstva in obrtnikov v 19. in v prvi polovici 20. stoletja. Poudarek razstave je na predstavitvi materialne kulture, posebej gospodarskih

dejavnosti, od nabiralništva, lova, lova na polhe, ribolova do živinoreje in poljedelstva ter vinogradništva, ki je dajalo značilen pečat tej pokrajini že od srednjega veka.

Od obrtnih dejavnosti so prikazane tako mestne kot podeželske obrti: mlinarstvo, usjarstvo in čevljarstvo, lončarstvo in novomeška tovarna Keramika. Medičarsko in svečarsko obrt predstavlja ena redkih in v celoti ohranjenih lectarskih delavnic v Sloveniji z bogato zbirko lesenih rezljanih modelov za lect in voščene votive iz 18. in 19. stoletja. Tudi mlinarska in lončarska obrt sta predstavljeni z rekonstrukcijo lončarske delavnice in mlina z izvorno opremo. Od nesnovne dediščine so predstavljene ljudska likovna umetnost in šege koledarskega kroga: pustne, velikonočne in božične šege.

Po samem ogledu smo se sprehodili še po starem mestnem jedru Novega mesta ter pot nadaljevali mimo Prečne, Straže v Sotesko, kjer smo si ogledali razvaline gradu Soteska, muzej oz. depo starih avtomobilov in Hudičev turn. Veličasten dvorec Soteska je bil po Valvasorjevem mnenju eden najlepših v deželi Kranjski. Ob koncu 17. stoletja so na odprtem polju ob reki Krki zasnovali nov baročni park, katerega pomemben sestavni del je bil na deteljčasti talni osnovi pozidan vrtni paviljon, poznan kot Hudičev turn. Notranjost vrtnega paviljona Hudičev turn je bogato poslikana z iluzionistično poslikavo s konca 17. stole-

* Primož Primec, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., vodja TIC Dolenjske Toplice, 8350 Dolenjske Toplice, Sokolski trg 4, primoz.primec@dolenjske-toplice.si.

Pred Kulturnim centrom Društva Kočevarjev staroselcev z muzejem.

Foto: Primož Primec, Občice, 9. 11. 2014.

tja. Med motivi velja na oboku pritličja omeniti prizor iz antične mitologije, Zevsovo ugrabitev Ganimeda, v nadstropju pa naslikano iluzionistično stebriščno arhitekturo, upodobitev grškega boga Bakha in posebitve vere, upanja in ljubezni. Nenavadno ime Hudičev turn je izražalo življenjski slog aristokracije rokokoskega časa, ki se je podeželanom zdel pregrešen. V vrtnem paviljonu so prirejali radožive grajske zabave, zato se ga je prijelo to ime. V neposredni bližini gradu, v nekdanjem gospodarskem poslopju, pa je še razstavni depo starih in vprežnih vozil Tehniškega muzeja Slovenije.

Kosili smo v eni naših najstarejših gostil, Gostilni Štravs v Podturnu, ki je letos praznovala 50 let. Slovci predvsem po odličnih ribah in divjačinskih jedeh.

Z ogledom smo nadaljevali v najvzhodnejšem delu kočevskega jezikovnega otoka, v vaseh Občice in Kočevske Poljane. V prvi smo si ogledali Kulturni center Društva Kočevarjev staroselcev, ki z muzejem predstavlja zgodovinska dejstva o nekdanjih prebivalcih Kočevske, ki so tod živeli več kot 600 let. Zgodovina 800 km² obsežnega nemškega jezikovnega otoka se namreč zač-

ne s poselitvijo nemških kmetov v 14. stoletju. Predstavljeno je njihovo življenje, delo in izselitev med drugo svetovno vojno. V neposredni bližini centra pa je društvo, ki neguje kočevsko identiteto, osnovalo še Gensko banko starih sadnih sort. Društvo Kočevarjev staroselcev/Gottscheer Altsiedler Verein je bilo ustanovljeno leta 1992, združuje pa večinoma Kočevarje in njihove potomce iz Mošnic in okolice, ki se leta 1941 niso izselili.

Ekskurzijo smo sklenili s sprehodom po še eni kočevski vasi, Kočevske Poljane/Pöllandl, ki ležijo v Črmošnjiško-Poljanski dolini. Vas je zaščiten kot kulturni spomenik, v njej pa ima svoje prostore Zavod za ohranitev kulturne dediščine Mošnice/Moschnitze, ki stoji poleg župnijske cerkve sv. Andreja in nekdanje šole. Pred večerno predstavitevijo novih publikacij SED in HED v Dolenjskih Toplicah pa smo si v Poljanah pogledali še primer dobre prakse – obnovljeno kočevsko hišo.

Na koncu pa z moje strani le še zahvala za vse tiste pike na i, in sicer: hvala Zori, hvala Urošu, hvala Anji, hvala Ivici in hvala Mariji in Metki.

Predstavitve publikacij Slovenskega etnološkega društva in Hrvaškega etnološkega društva.

Foto: Anja Serec Hodžar, Dolenjske Toplice, 9. 11. 2014.

Posvet je bil odlično obiskan.

Foto: Anja Serec Hodžar, Dolenjske Toplice, 10. 11. 2014.

13. VZPOREDNICE MED SLOVENSKO IN HRVAŠKO ETNOLOGIJO

Srednjeevropsko povezovanje etnologov in kulturnih antropologov kot izziv današnjemu času

13. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo so bile zamišljene kot dogodek, ki naj bi etnologom in kulturnim antropologom omogočil, da povedo, kaj bi želeli raziskovati, če ne bi bili odvisni od zahtev financierjev in vsebin, ki jih določajo projektni razpisi. Torej tisto, kar se jim zdi, da bi morali raziskovati. Prav tako naj bi bila to priložnost, da srečajo morebitne partnerje, s katerimi bi te zamisli in raziskave lahko uresničili. Ker so zahteve po mednarodnem povezovanju danes realnost, smo k sodelovanju povabili tudi društva iz Italije, Avstrije in z Madžarske. Zato smo posvet naslovlili *Srednjeevropsko povezovanje etnologov in kulturnih antropologov kot izziv današnjemu času*. Žal se na naše povabilo niso odzvali.

Prijave prispevkov iz Slovenije in Hrvaške so nakazovale, da se referenti usmerjajo v predvsem dve smeri. Prva je bila predstavljanje že izvedenih projektov in izkušenj ob tem. Druga je bila odpiranje vprašanja, kaj projektno delo sploh pomeni in kje so možnosti za dejansko uporabo spoznanj etnologije in kulturne antropologije. Nekateri prispevki so bili ožje vezani na koncept srednjeevropskosti.

Spored posveta je bil zelo natrpan, skupaj s spremljevalnimi dogodki je trajal tri dni. Društvi sta, kot že tolikokrat doslej, okrepili in spodbudili medsebojne vezi in sodelovanje ter omogočili čezmejno izmenjavo izkušenj in dosežkov. Prav zadnjim društvenih dosežkom je bila namenjena predstavitve publikacij v nedeljo, 9. novembra, kjer so bile predstavljene tri publikacije Hrvaškega etnološkega društva, *Ponovno iscrtavanje granica. Transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih regija u novim političkim okolnostima*. *12. hrvatsko-slovenske etnološke paralele* (2014), elektronska knjiga Sanje Potkonjak *Teren za etnologue početnike* (2014) in knjiga Mirne Tkalčić - Simetić *Hrelič – Antropologija prijepornog mjesta* (2014) ter zadnji izdaji iz Knji-

žnice Glasnika SED, *Interpretacije dediščine* (2014) in *Etnološko konservatorstvo in varstvo dediščine na Slovenskem* (2013). Referati, predstavljeni 10. in 11. novembra, so bili razporejeni v štiri sklope: *Srednja Evropa in vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo*, *Projektno sodelovanje in kulturna dediščina*, *Dediščina stavbarstva in Snovna in nesnovna dediščina*. Poseben del so bile tri okrogle mize, vsebinsko med seboj precej različne, navezovale so se na problematiko nacionalnih manjšin, mobilnost in prostovoljstvo ter na koncept projektnega dela in aplikativnosti etnologije.

Vsi povzetki so dostopni na spletni strani Slovenskega etnološkega društva.

Vsebinsko raznovrstni prispevki niso prinesli veliko skupnih sklepov. Se je pa oblikoval pomemben poudarek, ki so ga nakazovali vsi prispevki – pri vseh je želja po povezovanju, sodelovanju in skupnem delu pri projektih, vendar pri tem ni glavna motivacija pridobivanje finančnih sredstev, temveč dvig kakovosti raziskav in tudi rezultatov. Dejansko nas način financiranja raziskav in vse bolj tudi strokovnega dela sili v iskanje projektnih partnerjev in čezmejno sodelovanje. Kar pa etnologi in kulturni antropologi pogrešamo pri načinu financiranja, je, da bi bila bolj v ospredju vsebinska kakovost projektov, ki bi bili fleksibilnejši in bi omogočali, da se projektno delo lahko prilagodi novim ugotovitvam, do katerih pride v procesu raziskav, posebej pa, da bi financierji spoznali možnosti, ki jih etnološko raziskovalno delo ponuja pri aplikaciji rezultatov.

* Anja Serec Hodžar, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., strokovna sodelavka, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, 1000 Ljubljana, Novi trg 2, anjahodzar@gmail.com.

SLAVNOSTNI NAGOVOR UDELEŽENCEM »MURKOVANJA« 2014

Govori so nehvaležna stvar in dostikrat dolgočasni ter suhoparni. Zato želim, če že moram nastopiti, povedati kaj nekoliko bolj živopisnega. A kaj bi bilo barvitejšega od barv samih? Zato sem se odločil, da svoje kratko razmišljanje posvetim tej temi, ki mi je tudi sicer blizu in jo malo bolje poznam. Kakor me je že pred časom očarala Indija s svojimi subtilnimi ali pa tudi najbolj norimi in kričečimi barvnimi kombinacijami, ki v tamkajšnjem okolju začuda nikoli ne delujejo kičasto, tako me zanimanje za simboliko barv ni zapustilo v vsem poznejšem času. Prav zdaj se ukvarjam z indijskimi mandalami, kozmičnimi diagrami, ki kar žarijo v močnih kontrastnih barvah.

Ker so barve tako impresivne sestavine naših življenj, je njihova povednost zanimiv izziv za etnologe in antropologe. Čeprav je posameznikovo doživljanje barv odvisno od njegovega vsakokratnega kulturnega in zgodovinskega okolja, sega v svojem bistvu v same temelje človeške kognicije. Govorica barv je komunikacijski sistem, ki se je razvijal stotisočletja v povezavi s slikovnim jezikom in jezikom gest oz. telesnih gibov in je s tem predhodnik artikuliranega govornega jezika. Zato so barvanje in krašenje telesa, ples in likovna ustvarjalnost prvinski segmenti vseh človeških kultur, dosti zgodnejši od iznajdbe prvih pismenk. Sposobnost dojemanja barv in njihovih odtenkov pa nam razkriva tudi stopnjo senzibilnosti posameznikov in kultur. Presenetljivo se na Slovenskem tej tematiki nismo veliko posvečali, če že, potem tu in tam pri obravnavi ljudskih noš, slikarj na pirhah ali na steklu ali na panjskih končnicah. Tu se odpirajo še mnoge možnosti raziskovanja.

Vsaka barva, z izjemo črne, je pravzaprav svetloba in svetloba je barva. Zato je bela osnova vseh drugih barv in slednje so tudi najbolj vidne v dnevni luči ali, kot pravimo, »ob belem dnevu«. Bela je barva čistosti in nedolžnosti v fizičnem in duhovnem smislu in lahko predstavlja nekaj oddaljenega in svetega. Bele cvetlice so na našem podežlju ter v cerkveni umetnosti predstavljale Svetega duha, Marijo ipd.

»Bele žene« (*rojenice*, *žark žene*) so otroku v zibki prerokovale bodočnost. Bela kača, ki uteleša duh prednika, pa je varovala kmečki dom in se igrala z domačimi otroki, kadar staršev ni bilo doma. Lahko bi našteali še več belih mitičnih živali, začeniši z belim gamsom Zlatorogom v Triglavskem pogorju. Po ljudskih pripovedih ga je skušal upleniti »zeleni lovec«, ki je priplezal iz doline, a je pri tem sam padel v prepad. Zelena barva vsiljivca v metaforičnem smislu pomeni še vse kaj drugega od uradne lovske uniforme. Kaže na nasprotje zeleno-belo, ki ga lahko razberemo iz besednih zvez »zeleni gozd« ali »zeleno polje« ter »belo mesto« (npr. Bela Ljubljana) in ga lahko prevedemo v razmerje natura–kultura. Kadar je polje »belo«, pomeni, da je posejano ali da je obrodilo, kar ga uvršča v območje kulture, enako kot »pobelego polje« s čredami ovac.

V negativnem pomenu je bela predstavljala bolezen in smrt (npr. bolezensko in smrtno bledico). Smrt so videli kot belo žensko figuro, zato so se tudi prazniki, posvečeni pokojnikom, imenovali »Bele sobote« in »Bele nedelje«. Na tej točki se bela barva pridružuje črni, barvi mračnega podzemlja. Tako kot so črni oblaki

napovedovali točo, je tudi noč prinašala strah pred demoni in čarovnicami. V ljudski baladi o Lepi Vidi ugrabi dekle ali mlado mater črn demon, ki ne more biti le »črn zamorec« v dobesednem smislu, temveč, kot je zapisal literarni zgodovinar Jože Pogačnik, »uničevalna moč« in »glasnik teme«.

Črna je po tej logiki seveda nekaj nečistega in grešnega. V naših baladah o grešniku mora spokornik klečati na črnem kamnu tako dolgo, da se ta pobeli. V zgodbah o dušah nekrščenih otrok (*mavje*, *movje*), ki se ponoči pojavljajo v podobi črnih ptic, je omenjeno, da jih je mogoče odrešiti s tem, da se jih poškropi z blagoslovljeno vodo: tedaj se spremenijo v bele golobe.

A pojdemo k bolj veselim in optimističnim barvam. Med njimi je gotovo na prvem mestu rdeča, barva ognja, toplote, ljubezni in novega življenja. Rdeče jabolko je zrelo jabolko in lahko simbolizira poroko, tako kot v Beli krajini, kjer ga nosijo na drogu pred ženitovanjskim sprevodom. Rdeča je tudi apotropajska barva, ki preganja zla bitja, zato je bila tudi najpogostejša (in nekoč edina) barva velikonočnih pirhov.

Rdeča v povezavi z zeleno ponazarja dve vegetacijski stopnji: začetno in končno, kar pomeni, da sta si barvi lahko bodisi v opoziciji ali pa nastopata v kombinaciji, kakor je razvidno tudi iz nekaterih opisov oblačila Zelenega Jurija. Zeleno-rdeči izbor je bil skoraj nepogrešljiv pri sestavi različnih šopkov, pušeljev in venčkov. Življenjsko moč narave, vidno v njenih zelenih odtenkih, so pripisovali še zlasti zimzelenim drevesom. Na Slovenskem so, tako kot mnogokje, ob otrokovem rojstvu posadili drevo in po njegovi uspešni rasti presojali zdravje in življenjsko dobo posameznika. Povezava je veljala celo v tej smeri, da je ob smrti človeka shiralo tudi »njegovo« drevo. Zaradi htonskega simbolizma je imela zelena barva tudi negativen aspekt, viden v predstavah o zelenih zmajih ter o zelenih laseh in očeh čarovnic. Zanimivo je, da so rdečo barvo v starejši dobi imenovali tudi rumena, rujna in žolta. Polič rujnega vina je tako lahko vseboval rdečo ali rumeno kapljico. Ta pomenski preplet je mogoče pojasniti z dejstvom, da je rumena barva sonca, enako kot rdeča, pomenila toploto in dobro letino, s tem pa tudi prijetno občutje izobilja. Kresni venčki so bili večinoma rumeni, ponekod pa tudi rdeči. Veseli značaj rumene daleč odtehta negativne konotacije z rumenečim in odpadajočim listjem ter boleznijo. Zanimiva je simbolika rumene slame, ki je veljala za pribežališče in skrivališče duš. Pojavlja se npr. kot demonska prikazen škopnika, v krščanski preobleki pa je rumeno seno, ki so ga natresli pod hišnimi mizami na božični večer, vabilo dušam pokojnikov, naj se na njem pogrejejo in si spočijejo.

Besedo »rumena« so zasilno uporabljali še za opredelitev nekaterih svetlejših odtenkov rjave barve. Vendar si te besedne škrčnosti pri poimenovanju rumenorjavih tonov ne moremo razlagati kot neobčutljivost človeškega očesa pri zaznavanju okolja, pač pa bolj s pomanjkanjem ustrezne terminologije. Da je bilo dejansko tako, pričajo številni primeri, ko so kmetje ločevali posamezne domače vrste goveda in drobnice, a tudi konj, psov, mačk, kokoši, po njihovih barvnih značilnostih, torej glede na paleto odtenkov med rumeno, rdečo in rjavo ter črno in sivo. Seznam

* Dr. Zmago Šmitek, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., zaslužni profesor. 1000 Ljubljana, Krojaška 2, zmago.smitek@S5.net.

takšnih domačih imen kažejo dobršno mero ljudske ustvarjalnosti.

Pri poimenovanju domačih živali so se mnogokrat zatekli tudi k primerjavam z divjo naravo. Tako so npr. določenim primerkom dali ime *puhaš* (po barvi polha), *galobaš* (po golobu) ali kar šoja. Črn konj je bil *vranec*, torej vranje barve. Domnevamo lahko celo, da se je barvna terminologija v globoki preteklosti oblikovala prav ob primerih konkretnih stvari in živali in se šele polagoma povzpela na abstraktno raven.

Od rumenorjavih barvnih variacij tvegajmo še skok v modrino, ki nam daje občutek nebesne ali morske širine, pa tudi brezčasovnosti in neminljivosti. Če bi naši današnji nagrajenci za življenjsko delo, Ivanki Počkar, namenili šopek modrih spominčic, bi povzeli prav ta pomen, ki ga je ohranilo njihovo ime. V krščanski umetnosti je svetlo modro ogrinjalo svete Marije, kar je dalo ime cvetlici *Marijin gvantec* ali *kopitnik*. Modra je barva umirjenosti, miselne koncentracije in vedenja in po svojih abstraktnih in ezoteričnih značilnostih primerljiva le še z belo. Zato je imela sorazmerno manjšo vlogo v zemeljskem svetu. Temno modra je veljala za barvo resnobe, kar je narekovalo njeno izbiro pri oblačilih starejših ljudi in uradnih oseb.

Naš cvetober barv lahko podaljšamo še z omembo zlate in srebrne, ki strogo gledano, nista označbi barv, temveč kovin. Ti kovi-

ni sta bili povsod, in od davnine, merilo bogastva in ugleda, tako zemeljskega kot tudi nebesnega. Zlat je bil prestol kralja ali cesarja, ki je bil božji namestnik na zemlji. Od tod tudi vizije zlatih in srebrnih božjih palač, stoječih v onstranstvu, ki se ponavljajo v mnogih mitih in pravljicah. To bajno bogastvo je bilo domena ambivalentnih sil neba in podzemlja, zato nastopa še v zgodbah o zakopanih zakladih, o zlati ptici, ki prileti iz raja, ali o hudiču, ki ponoči prešteva svoje cekine.

Moji današnji utrinki naj bodo kljub svoji fragmentarnosti vendarle nekakšen kažipot v etnologijo simbolov. Aktualnost odpiranja takšnih tem se prav danes potrjuje tudi s priznanjem kustosinji Slovenskega etnografskega muzeja, Poloni Sketelj, za postavitev odmevne razstave o simboliki vrat. Svojevrstna simbolika je tudi v tem, da se naše slovesne podelitve Murkovih nagrad in priznanj dogajajo prav v času, ko se narava pobarva v svoje najrazkošnejše barve, preden jo prekrije zimska belina. Iz vseh pisanih barv pa je sestavljen tudi pušelj, ki ga simbolično namenjam slavljenkam in slavljencem letošnje Murkove žetve. Z željo, da bi v naši etnologiji še naprej cvetele vse barve, naj sklenem svoj skromni nastop.

ETNOLOGIJA MI JE VEDNO DAJALA VSE BISTVENO¹

Dragi in cenjeni kolegi in prijatelji, spoštovani vsi navzoči! V imenu vseh nocojšnjih nagrajencev se iskreno zahvaljujem vsem predlagateljem, ki ste za nas žrtvovali čas za obrazložitve predlogov, Komisiji za Murkovo nagrado, priznanja in listine, ki nas je prepoznala kot priznanja vredne, in vsem vam tukaj, da moremo z vami deliti naše veselje ob tem.

Zase in nagrado lahko rečem, da pravzaprav težko izmerim, koliko sem dala etnologiji in koliko ona meni. Nocojšnja čast podelitve Murkove nagrade je utež v eno smer, občutek pa, da mi je etnologija vedno dajala vse bistveno, se nagiba v drugo. Dala mi je predvsem, da sem iz vsake težave lahko ponovno vstala in našla še večje razsežnosti življenja in dela.

Kustosi etnologi opravljamo tako rekoč vsa dela, v muzejih tudi mnogo fizičnih del: evidentiranje in zbiranje predmetov na terenu, prenos in transport v muzej, čiščenje predmetov, evidentiranje vhodov, inventariziranje, fotografiranje in vse drugo, dokumentiranje in vrednotenje, preučevanje, umestitev predmetov v depo, na razstavo, za spletno objavo, na primer v rubriki Muzejski utrinek, na Facebooku, muzejski spletni strani, v strokovnem prispevku in zborniku, do projekcije in predstavitve – bodisi, pri nas, ob Posavski muzejski vitrini, pred občinstvom v Domu upo-

kojencev, Gasilskem domu, na Železniški postaji Libna, v Godbenem domu Kapele, Domu krajanov, na seji občinskega sveta, v Domu obrtnikov, v Dvorani v parku in še marsikje.

»Pridemo tudi na dom,« je pri etnološkem delu uveljavljen način dela. Brez domov in brez ljudi naše stroke ni. Etnologija je bila vedno veda o ljudeh in za ljudi. Čeprav je muzej ustanova, ki hrani in raziskuje premično kulturno dediščino, je muzejski etnolog strokovnjak, ki so mu nosilci kulturne dediščine, torej ljudje, enakovredno s predmeti na prvem mestu.

Etnolog v muzeju sicer navadno dela kot kustos, kar izvirno pomeni čuvar muzejskih zbirk, danes pa s precej razširjenim zbiranjem najrazličnejših nalog in vlog. Kot pomembno sodobno nalogo kustosa - muzealca vidim strokovno interdisciplinarno in medinstitucionalno sodelovanje, sodelovanje s skupnostmi in drugo zainteresirano javnostjo in, kot najpomembnejšo nalogo, delitev znanja in rezultatov muzejskega dela s kolegi ter posredovanje tega med ljudi. Da ljudje od zunaj ne bi spraševali: »Kaj pa vi sploh delate?«, temveč bi pogosteje pripominjali: »Česa pa vi sploh ne delate?« ali: »Povsod ste. Kje pa vi sploh niste zraven?!« No, tudi to se v Posavskem muzeju v zadnjem času spreminja, čeprav je še dolga pot do dojemanja, da bi naš muzej čutili za svojega v vsaki posavski vasi.

Priznati moram, da še nisem obiskala vseh naših 435 krajev (od tega 109 v občini Brežice, 158 v občini Krško, 117 v občini Sevnica, 28 v občini Kostanjevica na Krki in 23 v občini

¹ Zahvalni govor avtorice v Dolenjskih Toplicah, 11. 11. 2014, ob prejemu Murkove nagrade za izjemne etnološke znanstvene in strokovne dosežke zaokrožene v življenjskem delu (op. ur.).

Ivanka Počkar in Naško Križnar med dokumentiranjem rekonstrukcije lupljenja sliv na Bizeljskem in snemanjem filma Slivarji.
Foto: Alenka Terlep, Bizeljsko, 4. 9. 1981 (negativ hrani Goriški muzej).

Ana Vogrinc, rojena leta 1912, snaha kapelnika Kapelske godbe Jožeta Vogrinca, med pogovorom z etnologinjo Ivanko Počkar.
Foto: Jože Macur, Podvinje, 10. 7. 2009.

Radeče), kaj šele, da bi imela stik z nosilci kulturne dediščine, ki jih je po statističnih podatkih 74.809. Če prištem še generacije pred njimi, je teh – za etnologijo dragocenih ljudi in njihovih védenj – na stotisoče.

Najljubše mi je vedno delo z ljudmi, pri katerih sem že od svojih prvih terenskih raziskav med vsem drugim zapisovala tudi življenjske zgodbe ljudi in predmetov. Ja, tudi življenjske zgodbe predmetov, vendar vedno v povezavi z ljudmi.

Kljub nenehnemu brzdanju in učinkom drugih muzejskih sprožilcev zavor je v mojih desetletjih dela v muzeju ta postal bogatejši tudi za zelo veliko število terenskih zapiskov, fotografskih posnetkov, muzealij in različnih rezultatov strokovnega dela. Klasično smo fotografirali še vse do leta 2006. Težko mi je bilo, na primer, varčevati s fotografskimi filmi in se precej omejevati pri fotografiranju. To mi je bilo najtežje. Prav tako sem le stežka samoomejevala terensko delo, ki je za etnologa in muzejskega delavca gotovo osrednje. Sodelavci se spominjajo, kako so v moji odsotnosti zaradi vsega tega od ravnatelja muzeja poslušali levite na moj račun. Varčevalo se je pač. V začetku ni bilo ne fotoaparata, ne pisalnega stroja, ne telefona. Kljub temu me veseli, da sem vztrajala in tudi v takšnih razmerah opravljala delo, ki ga imam rada.

Etnologija je bila zame ljubezen na prvi pogled, čeprav študentje etnologije pri prof. Vilku Novaku tedaj še nismo prav razumeli, da pomembno spadata zraven tudi Vuk Karadžić in branje cirilice. Neizmerno sem hvaležna, da nas je profesor tedaj navajal k razmisleku o slovenskem jeziku in izviru besed. Bilo je nekaj starejših kolegov, ki so mi dali misliti o stilu in slogu, običaju in šegi, materialu in gradivu, in da je element pravzaprav sestavina. Menda se niti ne zavedajo, kako so me jezikovno, domoljubno in etnološko usmerjali. Marija Makarovič me je vpeljala v skrivnosti prebiranja matičnih knjig in v polno zavedanje o dragoceniosti zapisovanja življenjskih zgodb. Vsakdo me je še česa naučil, prof. Vilko Novak, Anka Novak, prof. Slavko Kremenšek, Moj-

ca Ravnik, Naško Križnar in še kdo, kolega Janez Bogataj pa me je za povrh takoj po diplomi leta 1976 posedel v avto in pripeljal v Brežice. V muzeju sem delala po en mesec, prvič, drugič, v tretje gre rado – in takrat že začasno stalno, kot sem si dolga leta govorila. Zdaj že dolgo nisem več začasno stalno.

Učili smo se tudi drug od drugega, premlevali etnološke dileme vrstniki in mlajši kolegi, saj na začetku zaposleni etnologi, na primer v muzejih, nismo imeli ne mentorja ne telefona, računalnikov seveda še ni bilo. Najbrž so se tudi zato med nami, etnologi, spletle močne vezi in nuja, da se družimo, izmenjavamo mnenja in delujemo v Slovenskem etnološkem društvu. Ko so se utekle elektronske poti, je bilo osebnih stikov nekoliko manj, kar sem pogrešala, vendar pa se je zelo okrepilo in razmahnilo naše druženje na drugačne načine, sploh z Rajžami in Etnovečeri. Vedno so me z dobro voljo pričakali tudi – tako sem rada mislila – ljudje na posavskem terenu, ki so me bistveno obogatili, in sem jim hvaležna za mnogo tega, česar sem se od njih naučila.

Komaj za vsako deveto stvar je beseda. Tako je zapisal Ivan Cankar v Lepi Vidi. Za zahvalo pa je ena sama beseda: hvala! Hvala predlagateljici te velike nagrade, dragi kolegici in prijateljici Jani Mlakar Adamič. Po razburkani Savi navzgor in navzdol med nama že leta potujejo prijazna bodrila. Hvala sopolisnikom predloga, dragi kolegici Jelki Pšajd in kolegoma Dejanu Vončini in Damjanu Kljajiču, cenjeni komisiji za Murkovo nagrado, priznanje in listino, in vsem kolegom, ki ste me prepoznali kot nagrade vredno. Hvala vsem tistim, ki ste me pri delu podpirali, kot tudi onim, ki me niste, in sem zato tem bolj zagnano delala. Etnologija se pri nas doma začne že zjutraj, traja ves dan in leže k premisleku šele pozno zvečer. Zato hvala tudi moji družini, ki to prenaša. In za sklep: verjetno je najstarejša oseba od danes navzočih tukaj v 94. letu starosti moja mama. Ob vsakem najinem druženju si pri njej kaj po etnološko zapišem, in mi pravi, če ti ne bi tega zapisala, bi bilo, kot da ni bilo. Hvala tudi tebi, mama!

28. PODELITEV MURKOVE NAGRADE, MURKOVEGA PRIZNANJA IN MURKOVE LISTINE

Kulturno kongresni center Dolenjske Toplice, 11. november 2014

Spoštovane kolegice, spoštovani kolegi, dragi nagrajenci in nagrajene, novoizvoljena Komisija za Murkove nagrade, priznanja in listine, v kateri so sodelovali mag. Irena Destovnik, dr. Jerneja Ferlež, mag. Andrej Dular (člani) in dr. Marko Terseglav (predsednik), se je sestala na dveh rednih sejah. Na drugi je obravnavala prispele predloge za nagrajence in nagrade. Do roka je Komisija prejela šest popolnih vlog: dve za Murkovo nagrado, eno za Murkovo priznanje in tri za Murkovo listino. Predlogi za nagrade so bili tehtni, uravnoteženi in dobro utemeljeni, kar Komisiji seveda ni olajšalo dela, saj se je morala med šestimi izredno izenačenimi vlogami odločiti le za tri, ki naj predstavijo najboljše, kar je slovenska etnologija videla kot najboljše v prejšnjem in prejšnjih letih. Kljub težavnemu delu je Komisiji uspelo uresničiti zastavljeni cilj, namreč, da je bil vsak od lavreatov potrjen soglasno in ne s preglasovanjem večine. Pretehtali smo vsa mnenja, pripombe, še posebej ko smo tehtali argumente pri skoraj enakovrednih predlogih, kjer so dela kandidatov pokazala, da bi si vsak od njih zaslužil predlagano nagrado. Naš izbor nagrajencev, za katerega smo prepričani, da je dober, ni temeljil ne na čustvenih ne na kakršnih koli »kuhinjskih« pripomočkih, ampak na dejstvih in na delih, s katerimi so kandidati prispevali k razvoju, teoriji in praksi ter k prepoznavnosti slovenske etnološke stroke.

Komisija je soglasno sklenila, da Murkovo listino za leto 2014 podeli etnologu in novinarju Milanu Voglu za njegovo več kot tridesetletno strokovno spremljanje in promocijo slovenske etnologije v medijih, zlasti v osrednjem časniku *Delo*.

Utemeljitev za Milana Vogla

Milan Vogel je edini slovenski novinar, ki je na kulturnih straneh sistematično spremljal dogajanje v slovenski etnološki vedi in v Slovenskem etnološkem društvu. Brez njegovega prizadevanja slovenska javnost ne bi vedela za uspešno delovanje etnologov in SED. Že pred tridesetimi leti smo se zavedeli njegovega potenciala in smo ga v SED že takrat zadolžili za svojega tiskovnega predstavnika.

Milan Vogel je po študiju slavist in etnolog; seminarsko nalogo *Smrtne šege v Mežiški dolini* je objavil v *Koroškem fužinarju* (1972), diplomatska naloga pa je nosila naslov *Življenje družin v Šentanelu* (1974). Po diplomi je bil najprej zaposlen v Delavskem muzeju na Ravnah, nato pa se je zapisal časninarskemu poklicu. Bil je urednik pri *Naših razgledih* in *Razgledih*, do upokojitve pa je bil v kulturni redakciji *Dela* posebej zadolžen za področje kulturne dediščine in etnološke teme. Največji del pozornosti je usmerjal v predstavljanje dogodkov in dosežkov v etnologiji v obliki poročil s tiskovnih konferenc, ocen posameznih knjig in prireditev ali pogovorov z raziskovalci, avtorji

in nagrajenci. Tudi po upokojitvi še poroča o aktivnostih SED in obenem angažira same etnologue za pisanje in populariziranje etnološke stroke. S tako številnimi in poznavalskimi poročili, kot so Voglova v *Delovih* izdajah, se ne more pohvaliti noben drug medij.

Ker ne sami etnologi ne ustanove, v katerih strokovno delujejo, nimajo na voljo ustreznih služb za javno predstavljanje in populariziranje svoje dejavnosti oziroma posameznih, tudi na državni ravni pomembnih dosežkov, sodelovanje sredstev javnega obveščanja ni le dobrodošlo, temveč tudi nujno. Pozornost drugih poročevalcev in medijev pritegnejo zlasti odprtja pomembnejših razstav in druge prireditve z mednarodno udeležbo ter občasno kakšna izjemna publikacija, medtem ko je o drugem delu etnologov v muzejih, na terenu in v znanstvenoraziskovalnih ustanovah javnost slabo obveščena. Milan Vogel je v tem pogledu izjema, ki potrjuje pravilo.

S pisanjem v osrednjem slovenskem dnevniku in v zadnjem času tudi z oglašanjem na radijskem programu ARS vztrajno in sistematično, kritično in pogosto polemično, predvsem pa s potrebno strokovno avtoriteto odpravlja prav te »bele lise«. Pogosto poroča tudi o dogodkih zunaj prestolnice in skrbi, da ob predstavitvah najvidnejših imen etnološke vede na Slovenskem stopijo iz ozadja in dobijo javno priznanje za svoje delo tudi mnogi manj izpostavljeni, a v svojem okolju in na ožjih strokovnih področjih prav tako zaslužni raziskovalci, konservatorji, kustosi in drugi soustvarjalci dosežkov etnologije, ki po drugi strani, brez odmevov spod peresa Milana Vogla, tudi ne bi bila, kar je.

Murkovo priznanje za izjemen strokovni dosežek v etnologiji za leto 2014 je Komisija namenila mag. Poloni Sketelj za uspešno in odmevno razstavo *Vrata. Simbolni prehodi življenja* v matičnem, Slovenskem etnografskem muzeju.

Utemeljitev za mag. Polono Sketelj

Razstava o vratih uspešno združuje koncepciji dveh stalnih razstav SEM (*Med naravo in kulturo* (2006) in *Jaz, mi in drugi. Podobe mojega sveta* (2009)) in ju mnogostransko pogloblja v izbrani temi. Kar nikakor ni naključje, saj je avtorica razstave tudi soavtorica obeh stalnih razstav SEM. A to dejstvo samo na sebi ne zagotavlja kakovosti. Mičen, poučen in kompleksen rezultat je predvsem sad avtoričinega večletnega strokovnega zanimanja, prizadevnega združevanja in povezovanja ljudi, predmetov in informacij ter neutrudnega terenskega odkrivanja razmerja med stvarnim in predstavnim vidikom izbrane kulturne prvine.

Obraavnava vrat na razstavi je izjemno široka, saj upošteva njihovo oblikovno tipologijo, njihovo prostorsko razvrstitev, funkcije vrat in njihove širše simbolne pomen. Avtorica je razstavo zasnovala zelo premišljeno – tako, da spodbuja zanimanje in ponuja odgovore na vprašanja različnih starostnih, poklicnih in

* Prof. dr. Marko Terseglav, prof. slov. in prim. knjiž. 1000 Ljubljana, Rimska 25, marko.terseglav@gmail.com.

V spremljevalnem programu sta nastopila duo Jure Tori (harmonika) in Ariel Cubria (kitara). Program je povezovala Alenka Černelič Krošelj. Foto: Voranc Vogel, Dolenjske Toplice, 11. 11. 2014.

interesnih tipov obiskovalcev. Dojemati in doživljati jo je mogoče na več načinov: kot šarmantno živopisnost snovne dediščine in njenih formalnih tipologij, kot ilustrativno pripoved o določenosti snovnih oblik s spreminjajočimi se družbeno/kulturnimi simboli in pomeni.

Začetno pozornost obiskovalcev razstava usmerja na civilizacijski razvoj vrat in temeljne pomene prehajanja med odprtim in zaprtim, varnim in nevarnim, znanim in neznanim prostorom bivanja. Fizični prostor prehajanja, ki ga predstavljajo vrata, obravnava povezano z razvojem stavbarstva in naselij, s tem tudi na ločevanje javnega, skupnega in zasebnega. Razvojnimi oblikami vrat na drugi strani se pridružujejo znakovni, krasilni, konstrukcijski in materialni elementi – ti raznolikost oblik dograjujejo v specifično kulturno in družbeno govorico slovenskega prostora, ta pa je del širših zgodovinsko-geografskih okvirov in mestoma dopolnjena s primerjavo iz drugih kulturnih okolij. Razvojna oblikovna in simbolna tipologija vrat je v nekaj prostorih predstavljena s pomočjo izbranih sakralnih, plemiških, meščanskih in mestnih, kmečkih in podeželskih različic vrat (od 18. stol. do sodobnosti), skupaj s pripovedjo o historičnemu razvoju javnega in zasebnega prostora in kultivaciji potreb po ločevanju/ograjevanju in hkrati notranjem členjenju doma, gospodarskih poslopij, dvorišča in posesti. Vloge in pomeni vrat so zato obravnavani tudi z vidika osebne in družinske intimne ter fizičnega in simbolnega varovanja pred ogrožajočimi dejavniki. Kot nekakšno nasprotje so v razstavo zajeta še jetniška vrata, pri katerih funkcija ni varovanje, ampak kaznovanje, omejevanje in prisilno bivanje, z vrati ločeno od drugih.

Razstava nas opozarja na tiste pretekle in sodobne šege letnega kroga in življenjskih mejnikov, pri katerih imajo vrata osrednjo vlogo. Razstava spregovori tudi o izdelovanju vrat in vratnih elementov – z materiali, orodji, polizdelki in izdelki so predstavljene pretekle obrti in sodobni slovenski (obrti in industrijski) proizvajalci.

Druga stran obnavljanja in ohranjanja pa izhaja iz vprašanj, tesno povezanih z vsemi, ki se tako ali drugače ukvarjajo z dediščino: kaj in kako, zakaj in za koga ohranjati tisto, kar je odslužilo svoji primarni rabi?

Predmetno gradivo dopolnjuje izjemna količina slikovnega gradiva in kar enajst avdiovizualnih vsebin, ki so bile posnete v letih 2012 in 2013 za potrebe razstave. Postavljene so na več oglednih

Murkove nagrajence je predstavil dr. Marko Terseglav, predsednik Komisije za Murkove nagrade, Murkova priznanja in Murkove listine. Foto: Voranc Vogel, Dolenjske Toplice, 11. 11. 2014.

točkah na razstavi, kjer z živo sliko in besedo dopolnjujejo vsebino poglavij. Razstavno izkušnjo bogatijo tudi nekateri zvočni in ambientalni elementi in ponazorila kot posebna oblika razstavne komunikacije. Ena od poučnih potez razstave so didaktični elementi, ki izbrane vsebine ponujajo otrokom, navsezadnje tudi odraslim, družinam in ranljivim skupinam. Postavljeni so v samo razstavo – tako jih je mogoče uporabljati tudi zunaj vodene pedagoške dejavnosti za otroške skupine.

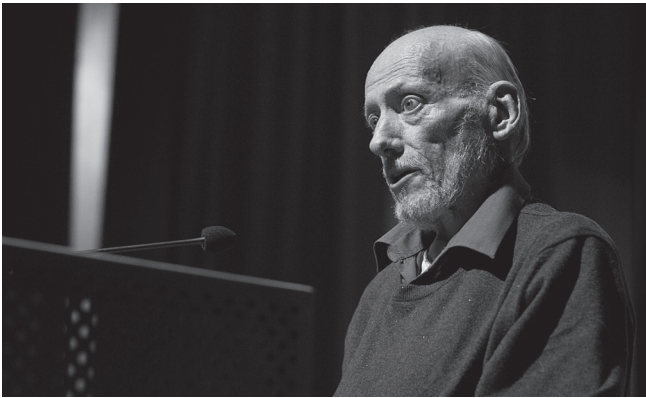
Razstavo in dogodke ob razstavi si je od odprtja do konca leta 2013 ogledalo skoraj 3000 obiskovalcev, v prvih dveh mesecih letošnjega leta še okoli 3200. Še bolj kot število se zdijo pomembni odlični odzivi obiskovalcev – ustni in pisni. Prav ti namreč dokazujejo, kako se »navadna«, »vsakdanja« tema zlahka in močno dotakne obiskovalca. Iz »navadne« tako postane trajno pomembna.

Murkovo nagrado za izjemne etnološke znanstvene in strokovne dosežke, zaokrožene v življenjskem delu, Komisija podeljuje dr. Ivanki Počkar, muzejski svetnici v Posavskem muzeju Brežice.

Utemeljitev za dr. Ivanko Počkar

Ivanka Počkar je ena tistih slovenskih etnologinj in etnologov, ki si ozke specializacije spričo narave dela v regionalnem muzeju ne morejo, zaradi svoje predanosti stroki pa nočejo privoščiti. Posega na vsa področja zanimanja etnologije, širina njenega raziskovalnega polja je izjemna. Iz večjih raziskovalnih sklopov izstopa raziskava načina življenja obrtnikov *Dve gasi, dva policaja, sto obrtnikov. Življenje mestnih obrtnikov od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne na primeru Brežic* (2005), v katerem avtorica natančneje obravnava trinajst obrtnih dejavnosti in devet brežiških obrtniških družin. Vsaka družina je predstavljena v celoti, sama zase monografija. Razširjena in prilagojena doktorska disertacija *Rokodelci in obrtniki v Brežicah od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne* (1999) je pionirsko delo v prikazovanju utripa mesta skozi življenje obrtnikov in rokodelcev.

Obrt in rokodelstvo v Brežicah kot dediščina, ki mu je veljavo dala Ivanka Počkar, se ohranja tudi v živi podobi. Na grajskem dvorišču brežiškega muzeja je Ivanka Počkar 6. 10. 2013 organizirala Sejem rokodelskih znanj, ki je obujal rokodelske veščine. S prvim raziskovalnim sklopom se prepletajo poklicne in druž-

Slavnostni govornik zaslužni prof. dr. Zmago Šmitek, prejemnik Murkove nagrade za življenjsko delo v letu 2013.

Foto: Voranc Vogel, Dolenjske Toplice, 11. 11. 2014.

bene skupnosti: vinogradniško in sadjarsko prebivalstvo, operkarji, kolnarji. O slivarjih na Bizeljskem je leta 1982 pripravila odmevno razstavo in publikacijo, ki jo je izdal in založil Posavski muzej Brežice.

Sadove svojega raziskovalnega dela je predstavila še v *Zgodovinskem časopisu* (1985) in v *Trinkovem koledarju*. O opekarjih je pisala v reviji *Rast*. Za raziskavo o nabiralcih premoga »Kolnarji – Lovilci in nabiralci naplavljenega premoga v Savi pri Brežicah, po toku navzgor in navzdol«, ki je bila objavljena v znanstvenem zborniku *Brežiške študije* 3 (2009), je bila leta 2012 nagrajena z Murkovim priznanjem. Tekstovno gradivo o nabiralcih premoga je leta 2010 nadgradila s polurnim filmom *Savski kólnarji*, za katerega je pripravila spremno besedilo in scenarij. Tematski preplet naštetega je udejanjen v stalni razstavi *Kólnarji, trgovci, obrtniki*, odprti leta 2011 v nekdanji obrtniški Srebetovi hiši v Brežicah.

Brez izkušenj, ki si jih je pridobila kot zapisovalka življenjskih zgodb, bi obrtnikom in kolnarjem teže prisluhnila. Sledila je zgledu Marije Makarovič, ki je življenjsko zgodbo kot kategorijo uvedla v slovensko etnologijo. Ivanka Počkar je leta 1998 izdala knjigo življenjepisov prebivalcev ob sotočju treh rek *Iz časov ječmenove kave. Življenjepisi Štajercev in Kranjcev ob sotočju rek Krke, Save in Sotle*. Zginjajočo preteklost je ujela v pričevanja 12 domačinov, rojenih v različnih socialnih okoljih od konca 19. stoletja do tridesetih let 20. stoletja. Leta 2006 je zapisala življenjske zgodbe petnajstih Pohančanov *Pohanca. Časi na vasi. 760 let Pohance*. Zapisovanje življenjskih zgodb do tedaj anonimnih posameznikov je utemeljeno z njenim prepričanjem: »Zgodovino delajo ljudje, etnologijo pa še zlasti.« Da bi bile zgodbe malih ljudi povsem razumljive, je življenjepisom dodala še obsežen slovar narečnih izrazov. Pred izdajo življenjskih zgodb (2005) je s Pohančani posnela 26 min. video-DVD *Prvomajski mlaj. Pohanca skozi čas*.

S področja nesovne dediščine poleg življenjskih zgodb ohranja tudi dediščino glasbenih skupin. Kot soavtorica je sodelovala pri zborniku, ki je izšel ob 15-letnici Mešanega pevskega zbora Viva Brežice *Zborovska glasba v Posavju od 19. do 21. stoletja. Mešani pevski zbor Viva Brežice, dediči preteklosti, soustvarjalci sedanjosti in nosilci prihodnosti* (2008).

Kot muzealka na delovnem mestu kustosinje - etnologinje med svoje delovne obveznosti šteje evidentiranje, dokumentiranje,

Letošnji nagrajenci (z leve proti desni): mag. Polona Sketelj, dr. Ivanka Počkar in Milan Vogel.

Foto: Voranc Vogel, Dolenjske Toplice, 11. 11. 2014.

preučevanje in predstavljanje etnološke dediščine Brežic in Posavja. O izsledkih svojih del pripravlja razstave, piše znanstvene, strokovne in poljudne članke v katerih seznanja širšo javnost s posameznimi segmenti dediščine. Je avtorica številnih stalnih in občasnih razstav. Od stalnih razstav se v Posavskem muzeju Brežice podpisuje pod bogato *Etnološko zbirko*, ki predstavlja vsakdanje življenje kmečkih in mestnih ljudi ob Sotli, Savi in Krki. Je soavtorica kataloga *Vodnik po zbirkah Posavskega muzeja Brežice*, ki ga je izdal Posavski muzej Brežice (2001). Protipol Etnološke zbirke s pretežno kmečko tematiko je *Meščanska zbirka*, ki so jo pod imenom *Bürger – mestjan – meščan* odprli na gradu leta 2007 in ob njej izdali tudi katalog.

Kot muzealka skrbi tudi za dediščino na terenu. Pri svojem delu je vseskozi v živem stiku z ljudmi, pozna zasebne zbirke in zbiralce, jih vodi in usmerja, pomaga pri izdaji publikacij in jih predstavlja javnosti. Pri njenem muzejskem delu velja še posebej poudariti, da je izvrstna fotografinja. V polnosti se zaveda pomena muzejske in etnološke dokumentacije, ki je osnova za vse drugo strokovno delo, zato ima med slovenskimi etnologi verjetno eno največjih fototek. Redno objavlja v strokovnih časopisih in zbornikih: *Glasnik SED, Traditiones, Šolska kronika*. Kot avtorica ali soavtorica je zapisana v več kot 120 bibliografskih enotah svetovnega knjižničnega kataloga. Ivanka Počkar je aktivna tudi v strokovnih društvih; v Slovenskem etnološkem društvu je bila dolgo časa članica Komisije za podeljevanje Murkovih nagrad, priznanj in listin.

Dr. Ivanka Počkar je zvesta in suverena naslednica velikih imen slovenske etnologije. Sistematično deluje na terenu kot nekoč terenske ekipe Borisa Orla, upošteva smernice Matije Murka, da naj etnologi način življenja raziskujejo v celoti in v vseh pojavnostih (materialnih, duhovnih in socialnih). Skoraj ni področja, na katero ne bi posegla. V lokalni skupnosti uživa velik ugled zaradi svoje širine, znanja, doslednosti in profesionalizma. V stroki je turbulentna dogajanja niso nikoli premaknila z jasno začrtane, etično utemeljene in strokovno suverene poti. Med svojimi stanovskimi kolegi je izjemno spoštovana in cenjena. Brezkompromisno je predana poklicu in stroki, v neprijaznem delovnem okolju je vztrajala, ker je po njenih besedah ta muzej »vsaj malce dišal po etnologiji«. Ivanka Počkar more biti zgled etnologom in kulturnim antropologom, ki šele začenjajo svojo strokovno pot.

ODSTIRANJE SLOVENSКИH KRAJEVNIH IMEN

Mengore in Kupljenik

1. V slovenskih zemljepisnih imenih je včasih prišlo do netipičnih glasovnih sprememb, ki so otežile etimologizacijo.

Mengore

Méngore (na *Méngorah*) je poimenovanje 453 metrov visoke vzpetine med Mostom na Soči, Volčami in Tolminom, znane zaradi romarske cerkve Marijinega imena.

France Bezlaj se o tem imenu v svojem opusu ni izrekel, Dušan Čop ga je, sicer brez glasoslovne utemeljitve, izvajal iz **Medgore* (1975: 30), medtem ko je Marko Snoj (Spletni vir 3) ob pomanjkanju srednjeveških zapisov in narečnih podatkov ter glede na zapis *Menkara* iz leta 1780 podvomil, da imamo v imenu opraviti s prvino *gora*.

Cerkev na Mengorah je prvič omenjena že v urbarju leta 1377 kot cerkev sv. Sobote (*sancte Sabade*) s kmetijo v Poljancih (*in villa de Poglantica*). Vas *Poljanica*, danes ledinsko ime *Peljanca* na prevalu pri Kozarščah, je obsegala 1,5 kmetije, od tega je ena kmetija pripadala cerkvi sv. Sobote, pol kmetije pa oglejski cerkvi (Kos 1948: 60). V listini iz leta 1419 je cerkev navedena kot cerkev sv. Marije »de Sabottina« (Stafuzza 1978: 17; Höfler 2001: 83). Ustanovna listina oz. dovoljenje za graditev nove cerkve (na Mengorah) iz leta 1493, ki jo je v čedajskem Kapiiteljskem arhivu našel Franc Rupnik, objavil pa Jožko Kragelj (1993: 6), ne vsebuje imena *Mengore*.

Tolminski urbar leta 1523 (hranijo ga v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, mikrofilm v Arhivu Republike Slovenije) v popisu dajeve pri župi Doblar navaja (fol. 61) cerkev »*Zwischen pirg genant in windisch Namengorach*« (Trpin 2001: 117).

Cerkev Matere božje je omenjena v vizitaciji leta 1570: »della *Mengora* sub plebe *Volzanae*« (Höfler 2001: 83).

Popis škofij, proštij idr. iz leta 1668 (hranijo ga v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, mikrofilm v Arhivu Republike Slovenije) locira cerkev *in Mengora*. Tudi v vizitacijah leta 1755 in 1756 je le zapis *Mengora* (Attems 1994: 449, 487).

Jožefinski vojaški zemljevid iz leta 1780 piše *Menkara* (Jožefinski 1997: 239).

Na zemljevidih franciscejskega katastra iz leta 1822 (k.o. Čiginj in Kozarišče) zasledimo več zapisov imena *Mengore*, ki se nanašajo na mikrotoponime na prevalu med vasema Kozaršče in Modrejce in pa na hrib s cerkvijo (Spletni vir 1).

Pod cesto iz Kozaršč proti Modrejcam je ledinsko ime *U Mengari*, prečrtano z rdečo, nadpisano: *za bregom*. Še za spoznanje niže, še zmeraj desno od ceste, je ledinsko ime *Na peljancah*, znano še iz urbarja leta 1377. Nad cesto je ledinsko ime *na mengorjeh*.

Točno nad vasjo Kozaršče se dviga hrib s cerkvijo, z dvema napisoma: zgoraj *Mengore*, tik pod njim *Na Mingoriech*.

Očitno je, da je treba izhajati iz ledinskega imena *U Mengari*, ki označuje prehod iz kotline s Kozarščami v Soško dolino proti Modrejcam. Tu bi bilo poimenovanje **medgore* oz. **medgor-*

je smiselno. Premena *-dg-* > *-ng-* je nastopila zaradi olajšanja izgovora sklopa dveh zapornikov, gre torej za disimilacijo po zaporih. Ta tip disimilacije je dokaj redek, saj v enakih primerih navadno izpade *-d-*, npr. v kr. i. *Pogara* (< **Podgora*), *Poklanče* (< **Podklanče*), *Pokljuka* (< **Podkljuka*). Nekateri srednjeveški zapisi za zaselek *Medgore* pri Žetalah v okolici Ptuja (1451 *Neygoramen*) ter koroške *Medgorje* (1322 *Meygor*) in *Megorje* (1305 *Meygöriach*) kažejo na variantno obliko **medjigorъ*, ki je v slovenskem glasovnem razvoju dala pričakovano obliko **Mejgorje*, po izpadu *-j-* *Megorje*.

V toponimiji je izpričanih le malo primerov disimilacije *dg* > *ng*. Tako je grad *Podgrad* pri Vranskem v jožefinskih vojaških opisih leta 1780 večkrat zapisan kot *schloss Pongrad* (Jožefinski 1999: 140, 143, 144), čeprav so srednjeveški zapisi leta 1376 *Podgrad*, leta 1431 *Podgradt in Vranzker pharr* itd. Sem verjetno spadata tudi krajevno ime *Napóle*, nem. *Nampolach* v Ziljski dolini (pri Melvičah), krajevno pogovorno *Na Pólah*, tož. *Na Pólane*, narečno nem. *Lämpelach* (Zdovc 2008: 80), leta 1469 *Lämpellacher veld*, in krajevno ime *Näpplach* na že ponemčenem Koroškem, leta 1152 *Namplach*, leta 1529 *Naplach*, ki ju Kranzmayer (1958: 162) in Kronsteiner (1982: 68) sicer razlagata iz **napoljane*. Vendar se zdi smiselnejše izhajati iz **nadpoljane*, ker je s tem mogoče razložiti *-m-* v nem. obliki *Nampolach* in zapisu *Namplach* 1152 za *Näpplach*. Gre za disimilacijo *-dp-* > *-mp-*, ki je podobna disimilaciji *-dg-* > *-ng-*.

Občno ime **medgorje* je izpričano v različnih slovanskih jezikih bodisi neposredno bodisi samo v toponimiji, npr. v srbohrvaščini (*Medjugorje*), češčini (*Mezihoří*), slovaščini (*medzihorie*), poljščini (*Międzygórze*), ruščini (*mežigor'e*), ukrajiniščini (*mižgir'ja*), njegovo praslovansko rekonstrukcijo **medjigorъ*/**medjigorъe* zato navaja tudi ESSJa (1993: 49). Glede na pomen v stari poljščini je mogoče nasploh rekonstruirati pomen 'polje med dvema gorama', kar v celoti ustreza stanju, kot ga izkazuje katastrski zemljevid Kozaršč iz leta 1822.

Ime *Méngore* je torej nastalo iz **médgore*, kar je posamostaljeni tožilnik smeri od predložne zveze **med gorama*, pomenilo pa je 'prostor med dvema gorama', v našem primeru na prevalu med Kozarščami in Modrejcam. Vzpetina, sicer del Bučenice, je prejela ime po tem prevalu. Ime *Mengore* je disimilirana oblika imena **Medgore*, ki je tvorjeno enako kot *Neverke* (< **Medvrhe*) in *Medvode* (leta 1744 še zapisane *Med vodame*).

2. Pojav premeta v razmeroma starih historičnih zapisih za nekatera krajevna imena je raziskovalce pri etimologiziranju včasih zavedel.

Kupljenik

Kupljénik je vas v občini Bled. Pridevniška oblika je *kupljénski*, prebivalci so *Kupljénčani* (Jakopin 1985: 141). Najstarejši zapisi v blejskih urbarjih so: leta 1330 *Poclenich*, leta 1422 *Puklenik* in leta 1431 *Puklenik*, *Poklenik*, v listinah leta 1422 *Kuplenikch*, leta 1436 *Kuplenigk* in v radovljiškem urbarju leta

* Dr. Silvo Torkar, dr. znanosti s področja jezikoslovja, mag. znanosti s področja slovenskega imenoslovja, prof. ruščine in sociologije, znanstveni sodelavec, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramoviša ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 4, silvo.torkar@zrc-sazu.si.

1498 *Kupflenikh*. V jožefinskih opisih in zemljevidih leta 1780 (Jožefinski 1998: 80, 81, 194) zasledimo *Kuplenik* in za Selško planino *Kuplenske Kutsche*. Kot vidimo, je pridevnik tvorjen iz podstave *Kupljen-* in ne iz celotnega imena. Franciscejski kataster leta 1826 (k.o. Selo pri Bledu) izpričuje zapis *Kupleinik* (Spletni vir 2).

Skok (1927: 251–252) je skušal pojasniti to krajevno ime iz zbirnega občnega imena **kupl'e* (h *kup* v pomenu 'kopica'), dopuščal pa je tudi izvajanje iz osebnega imena *Kupljen*. Ramovš (1928–29: 264, ponatis 1997: 372) je ime rekonstruiral kot **kupl'ennykь*, ne da bi ga natančneje razložil. Čop (1983: 100) je izpeljal to ime iz deležnika *kupljen* in navedel ljudsko izročilo, da je bil tukajšnji svet kupljen od selške srenje (Selo pri Bledu). Obenem je navedel tudi narečne imenske oblike *Klpěnk*, *Klplěnk* in na *Kaplěnkā*. Bezljaj se o tem toponimu ni izrekal. Snoj (2009: 220) je na podlagi zapisa *Puklenik* iz leta 1511 menil, da je današnje ime nastalo po premetu iz prvotnega **Pukljenik*, ta pa iz **Pukel* 'grba'. *Puklenik* naj bi pomenil posestnika na gorski grbini.

Čprav je zapis na *Pukl-* izpričan že v 14. stoletju, medtem ko se v 15. stoletju pojavljajo tako zapisi na *Pukl-* kot na *Kupl-*, je malo verjetno, da je oblika **Pukljenik* prvotna. Iz občnega imena *pukelj* bi nastal kvečjemu *pukeljnik* in ne *pukljénik*. Tudi naglas *Kuplěnk* ne potrjuje takšne razlage. O tem, da so bolj zgodaj izpričane oblike že metatezirane in torej niso tudi starejše, nam priča občnoimenska vzporednica *kupljénik* za poimenovanje žitne mere tako v slovenščini kot v hrvaščini. Žitna mera *kupplenik* (13,45 do 16,81 l za žita in 19,33 l za bob in sol) se pojavlja v blejskem urbarju leta 1458 (Bizjak 2006: 68), leta 1498 *kuplenig* v urbarju za Žumberk, *kuplenikh* leta 1509 v turjaškem urbarju, *kwpnenyik* leta 1593 v Metliki, *caplenig* leta 1674 v Vinici (Kos 1991: 170, 244, 325, 471); mero *kupljenik* za žito in vino poznajo tudi Hrvati (Mažuranić 1908–1922: 575).

Že v 16. stoletju je izpričan tudi priimek *Kupljenik*. Leta 1536 je v mitninski knjigi v Bači zapisan Wastian *Khuplenickh* (Gestrin 1972: 115), najslovitejša oseba s tem priimkom pa je bil gotovo protestant Peter *Kupljenik*, rojen ok. leta 1530 v Radovljici in sežgan kot krivoverec leta 1595 na grmadi v Rimu. Danes obstaja ta priimek v različicah *Kupljenik*, *Kuplenik*, *Kuplenk* in *Kupljenk*.

Občno ime *kupljénik*, 'žitna mera, mernik', je izpeljano s priponskim obrazilom *-ik* (< *-ikъ*) iz trpnega deležnika na *-n* glagola *kupiti* (in ne *kupičiti*, kot meni Bajec), podobno kot *krščénik* ali *učénik* 'učitelj' (Bajec 1950: 85). Glede na to, da je v srbohrvaščini izpričano občno ime *kupljenica* v pomenu 'kupljena zemlja, njiva' (RJA 5: 504), se zdi docela sprejemljiva tudi ljudska razlaga imena *Kupljenik* 'kupljen svet', ki jo navaja Čop. Priimek *Kupljenik* pa je najverjetneje nastal kot vzdevek z metaforičnim prenosom iz poimenovanja merske enote *kupljenik*, podobno kakor priimki s primerljivo motivacijo *Bokal*, *Frakelj*, *Maselj*, *Stubelj*, *Verč*, **Kaznenik* (leta 1442 *Chasnenich*, Merku 1982: 32).

Literatura

- BAJEC, Anton: *Besedotvorje slovenskega jezika. I. Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1950.
- BIZJAK, Matjaž: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. 5. Urbarji Briksenške škofije 1253–1464*. Ljubljana: Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2006.
- ČOP, Dušan: *Imenoslovje zgornjesavskih dolin*. Ljubljana, 1983 (rokopis).

ČOP, Dušan: Slovenska krajevna imena in priimki na Koroškem in vzh. Tirolskem. *Onomastica Jugoslavica* 5, 1975, 21–33.

ESSJa 1–38–: *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*. Под редакцией академика О.Н. Трубачева. Москва: Наука, 1974–2012–.

KOS, Dušan: *Novejši urbarji za Slovenijo. Prvi zvezek. Urbarji za Belo krajino in Žumberk I-II*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1991.

KOS, Milko: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zvezek drugi. Urbarji Slovenskega Primorja*. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1948.

KRAGELJ, Jožko: *Mengore. Ob 500-letnici tolminske božje poti 1493–1993*. Gorica: samozaložba, 1993.

KRANZMAYER, Eberhard: *Ortsnamenbuch von Kärnten I–II*. Celovec: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1956–1958.

KRONSTEINER, Otto: *Die slowenischen Namen Kärntens*. Dunaj: Österreichische Gesellschaft für Namenforschung, 1982.

MAŽURANIĆ, Vladimir: *Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1908–1922.

MERKU, Pavle: *Slovenski priimki na zahodni meji*. Trst: Mladika, 1982.

RAMOVŠ, Fran: Skok Petar. *Kupljenik = Kupělnik*. ČJKZ VI, 251–252. *Južnoslovenski filolog* 7, 1928–29, 264 (ponatis v: RAMOVŠ, Fran: *Zbrano delo. 2. Knjiga*. Ljubljana: SAZU, 1997, 372).

SKOK, Petar: *Kupljenik = Kupělnik*. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* VI, 1927, 251–252.

SNOJ, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan in Založba ZRC, 2009.

STAFUZZA, Bruno: *Vertenza tra Modrea e Volzana ai primi del 1419*. Gorica: samozaložba, 1978.

TRPIN, Drago: *Tolminska na začetku habsburške oblasti in njen urbar iz leta 1524*. Nova Gorica: 2001 (rokopis).

ZDOVC, Pavel: *Slovenska krajevna imena na avstrijskem Koroškem*. Celovec: Drava, 2008.

Viri

ATTEMS, Carlo M.: *Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije 1750–1759*. Gorica: Istituto di storia sociale e religiosa, 1994.

HÖFLER, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska. Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2001.

GESTRIN, Ferdo: *Mitninske knjige 16. in 17. stoletju na Slovenskem*. Ljubljana: SAZU, 1972.

JAKOPIN, Franc idr.: *Slovenska krajevna imena*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985.

JOŽEFINSKI 1997: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804). Opisi. 3. zvezek*. Ljubljana: ZRC SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 1997.

JOŽEFINSKI 1998: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804). Opisi. 4. zvezek*. Ljubljana: ZRC SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 1998.

JOŽEFINSKI 1999: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi. 5. zvezek*. Ljubljana: ZRC SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 1999.

RJA 5: *Rječnik srpskoga ili hrvatskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1898–1903.

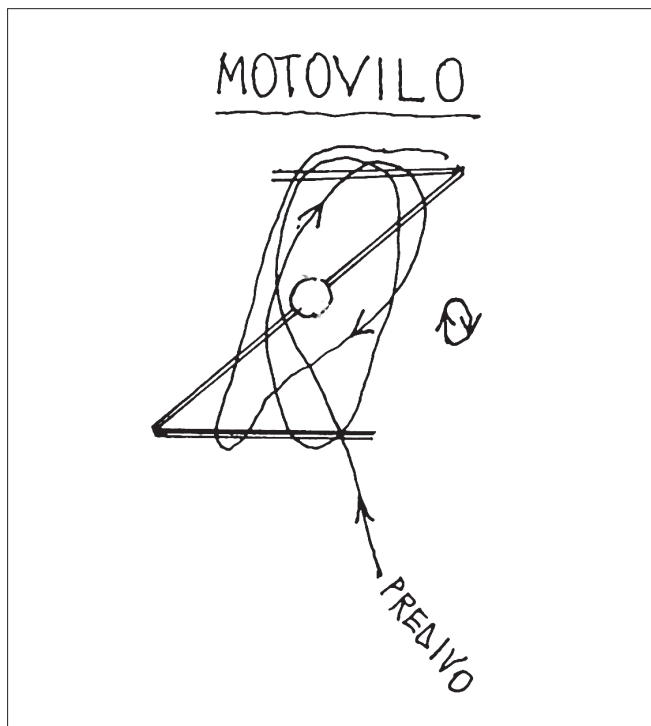
Spletni viri

Spletni vir 1: Pregledi in iskanja po podatkovni zbirki ARS. Franciscejski kataster za Primorsko 1822; <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=203852>, 23. 9. 2014.

Spletni vir 2: Pregledi in iskanja po podatkovni zbirki ARS. Franciscejski kataster za Kranjsko 1826; <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=226391>, 25. 9. 2014.

Spletni vir 3: SNOJ, Marko: Izvor imena »Mengore«. *Jezikovno svetovanje*, januar 2013; <http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/svetovalnica/izvor-imena-mengore#v>, 25. 9. 2014.

MOTOVILO IN MOTOVILITI

Skica motovila po spominu iz otroških let med opazovanjem predelave lanu pri stari materi Tereziji Skubic v Zg. Dragi pri Višnji Gori, 1936–1938.

Avtor: Valentin Skubic.

Motovilo je preprosta lesena naprava za navijanje prediva in ne preje, kakor je napačno navedeno v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 1997). Po tej napravi je nastal tudi pojem (glagol) motoviliti, kar pomeni delati počasi, nerodno in neurejeno.

Ko sem v zadnjem času uporabil pojem motoviliti v prenesenem pomenu, sem naletel na kar nekaj težav. Prvič, v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je navedeno, da je motovilo naprava za navijanje ali odvijanje preje (lahko tudi vrvi, žice ali celo gasilskih cevi). Na spletu je pod geslom motovilo narisano vreteno za navijanje preje. Vendar, ker je iz te naprave izpeljan pojem motoviliti, kar pomeni, kot smo pravkar opisali, delati počasi in nerodno, je popolnoma jasno, da prvič, to ne izhaja iz vretena za navijanje preje (ta deluje hitro in pravilno) in da se na motovilu ne navija preja, ampak predivo. Predivo so niti, pridobljene iz stebel lanu po predhodni obdelavi s sušenjem in trenjem na preslici in česanju z glavnikom podobno napravo velikih žebeljev, zabitih v leseno prečno gredo, ki pa se mora predhodno, prej ko gre v prejo niti na kolovratu, grobo naviti v urejeno balo. Tej bali se reče predivo in bala se navije s pomočjo motovila. Samo na ta način predica z lahkoto vleče lanena vlakna iz prediva in jih na kolovratu zvija v tanke ali debelejšje niti. Vsi se boste spomnili narodne pesmi: Predica predi, predi, prav tanko nit naredi.

Ker pogrešamo fizično podobo te naprave, ki se ji je reklo motovilo, prikazujemo preprosto skico motovila in njegovo funkcijo. Izredno me je pri tem tudi začudilo dejstvo, da *Slovenski etnološki leksikon* (Baš 2004), sploh nima gesla motovilo, kaj še, da bi bila ta naprava slikovno prikazana. Pridelava in predelava lanenih vlaken je ena od najbolj prvinskih opravil na slovenskem podeželju pri domačem pridobivanju platna za oblačila in posteljino.

Še anekdota o sejanju lanu. Lan cveti svetlo modro in včasih so bile s to rastlino posejane cele doline. Neki popotnik, ki ni bil iz teh krajev, se je vrgel na trebuh na njivo cvetočega lanu, misleč, da je prišel na morje. Najbrž je še veliko ljudskih pripovedi o gojenju in predelavi lanu pri nas. Moj namen tokrat je bil samo pojasnitev pojmov, kaj je predivo in kaj preja v našem narodnem izrazoslovju in kaj pomeni motovilo in motoviliti.

Vira

BAŠ, Angelos (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.

SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS, 1997 (elektronska izdaja na disketah).

* Dr. Valentin Skubic, dr. vet. med., univ. prof. v pokoju. 1000 Ljubljana, Malči Belič 19, valentin.skubic@guest.arnes.si.

40-LETNICA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA V LETU 2015

Spoštovane članice, spoštovani člani Slovenskega etnološkega društva!

SED v letu 2015 praznuje 40-letnico delovanja.

Vabimo vas, da se pridružite praznovanju. Spomnite se na zanimive osebne izkušnje, prigode in dogodke, povezane z društvom, in nam jih pošljite.

Objavljali jih bomo na spletni strani društva (www.sed-drustvo.si), posebej zanimive pa tudi v Glasniku SED.

Prosimo, da poskrbite, da so besedila jezikovno pregledana in pripravljena za objavo ter naj ne bodo daljša od **15.000** znakov s presledki.

Prispevke sprejemamo na elektronski naslov:

info@sed-drustvo.si

NAVODILA ZA PISANJE, OBLIKOVANJE IN ODDAJO PRISPEVKOV

Glasnik SED je strokovno-znanstvena revija, ki objavlja izvirne znanstvene, strokovne in poljudne prispevke s področja etnologije, kulturne antropologije in sorodnih ved ter prispevke ljubiteljev etnološke vede. Uredništvo prosi vse avtorje, da pri pisanju, oblikovanju in oddaji svojih prispevkov upoštevajo naslednja navodila:

Besedila v elektronski obliki pošiljajte na naslov glavne urednice: tatjana.vojkovic@gmail.com, tipkopise s svojimi podatki pa na naslov Uredništva Glasnika SED, Slovensko etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana.

Znanstveni in strokovni prispevki za rubriko Razglabljanja naj bodo dolgi od 30.000 do 45.000 znakov s presledki, poročila naj ne presegajo polovice avtorske pole, knjižna poročila in ocene razstav ali filmov pa ne treh strani. Prispevki naj bodo napisani z urejevalnikom besedil Word, z običajnim (enojnim) razmikom vrstic, v naboru znakov Times New Roman in v velikosti 12 pik.

Znanstveni in strokovni prispevki naj vsebujejo **izvleček** (od pet do deset vrstic) in **povzetek** vsebine (ok. pol strani) ter **ključne besede**. Na koncu prispevka pripišite svoje podatke (ime, priimek, izobrazba, strokovni oz. znanstveni naziv oz. poklic, službeni ali domači naslov in e-naslov).

Prispevki v rubriki Razglabljanja so razvrščeni po veljavni Tipologiji dokumentov / del za vodenje bibliografij v sistemu COBISS, objavljeni na spletni strani (<http://home.izum.si/COBISS/bibliografije/Tipologija-21.11.2002.pdf>); tipologija se določi na podlagi predlogov avtorja, recenzenta in uredništva. Vse prispevke anonimno recenzirajo uredniški odbor in zunanji recenzenti; recenzije se hranijo v arhivu SED.

Fotografij, skic in risb v elektronski obliki – skeniranih v formatu JPG v ločljivosti vsaj 300 dpi – ne vstavljajte med besedilo, temveč jih pošljite ločeno; vsako od naštetih prilog opremite z naslednjimi podatki: naslov, avtor, kraj in datum nastanka oz. s podatki o njenem lastništvu. Za objavo kakršnegakoli gradiva iz drugih knjig in revij priložite pisno dovoljenje založnika.

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji. Prispevki so načeloma objavljeni v slovenskem jeziku. Za lektoriranje in prevode povzetkov in izvlečkov v angleški jezik poskrbi uredništvo.

NAVODILO ZA PISANJE SEZNAMA VIROV IN LITERATURE:

Na koncu prispevka v poglavju Viri in literatura po abecednem vrstnem redu napišite vse uporabljene vire in literaturo.

Samostojne publikacije:

PRIIMEK, Ime: *Naslov*. Kraj izida: Založba, leto izida (Naslov zbirke; št.). Primer: HALBRAINER, Heimo: *Po sledih protestantov, Judov, Romov in Slovencev v Radgoni in okolici*. Potrna: Kulturno društvo člen 7 za avstrijsko Štajersko, 2003 (Znanstvena zbirka Pavlove hiše; knjiga 2b).

Periodične publikacije:

PRIIMEK, Ime: *Naslov*. Ime *publikacije* št., leto izida, strani.

Primer: BAJDA, Polona: Rasna neenakost v Južni Afriki: Odnosi med belci in črnci na slovenski farmi v Namibiji. *Glasnik SED* 44/1, 2004, 40–46.

Zborniki:

PRIIMEK, Ime: *Naslov*. V: Ime Priimek (ur.), *Naslov*. Kraj izida: Založba, leto izida (Zbirka; št.), strani.

Primer: PIKO-RUSTIA, Martina: Uvodne misli. V: Katalin Munda Hirnök in Polona Sketelj (ur.), *Odstrta dediščina: Etnološko delo in muzejske zbirke Slovencev v Italiji, na Madžarskem in v Avstriji*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2003 (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 35), 69–73.

Več avtorjev ločite z vejicami, dva povežite s slovenskim in, pri več kot treh pa seznam končajte z idr. Tuje kraje izdaj, kadar je to mogoče, poslovenite, npr.: Wien – Dunaj, Klagenfurt – Celovec ipd.

Filmografija:

NASLOV. Producent, leto izdelave. Kraj(i) snemanja, leto snemanja. Scenarij; strokovno vodstvo; snemalec; montaža; glasba; komentar; režija. Format, trajanje, tip enote.

Primer: LETO ORAČEV. Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU, 2006. Veliki in Mali Okič, Gruškovje, Videm pri Ptujju, Ljubljana in razni drugi kraji, 2005. Scenarij in strokovno vodstvo: Naško Križnar, Beno Vidovič; snemalci: Naško Križnar, Miha Peče, Marijan Vidovič, Sašo Kuharič, Drago Kokolj; asistent: Sašo Kuharič; montaža: Miha Peče; režija: Naško Križnar. Mini DVD, 38 min., etnografski film.

Arhivski viri:

Ime in signatura arhivskega fonda, Ime arhiva, arhivska enota, ime in/ali signatura ali paginacija dokumenta. Posamezne enote citata naj bodo ločene z vejicami.

Primer: AS 730 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Gospostvo Dol, fasc. 43, pg. 1332.

Spletni viri:

Naslov spletne strani, datum.

Primer: <http://www.sed-drustvo.si>, 7. 12. 2004.

Uredništvo ima pravico, da prispevkov, ki ne ustrezajo uredniškemu programu in navodilom, ne objavi.

Cena posamezne številke | Price per Issue: 5 EUR
Letna naročnina | Yearly Subscription: 20 EUR
Transakcijski račun SED | SED Transaction Account Number: 02083-0016028646 NLB, d. d., Mestna hranilnica

Distributer | Distribution: BUČA d. o. o.

UDK 39(497.4)(05)
ISSN 0351-2908

Glasnik SED je indeksiran v bazah podatkov | Glasnik SED is entered into the following data bases:

Anthropological Index Online (AIO RAI) <http://aio.anthropology.org.uk>
Anthropological Literature <http://hcl.harvard.edu/tozzer/al.html>
ULRICH's International Periodical Directory (I.P.D.) <http://www.ovod.com>
RILM Abstract of Music Literature <http://www.rilm.org/prime-jt.htm1#G>
International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
<http://www.lse.ac.uk/collections/IBSS/about/journalsG.htm>
CAB Abstract <http://www.cabi.org>
ProQuest <http://www.proquest.co.uk/en-UK/>
Scopus <http://www.scopus.com/>
Ebsco <http://www.ebsco.com/>

Revijo subvencionirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS in Ministrstvo za kulturo RS. Revija je vpisana v evidenco javnih glasil, ki jo vodi Ministrstvo za kulturo RS pod zaporedno št. 550. | The Bulletin is subsidized by the Slovenian Research Agency and the Slovene Ministry of Culture. The Bulletin has been entered in the record of public printed media at the Slovene Ministry of Culture under the number 550.

Fotografija na naslovnici | Cover Photo:

Peter Hosta, rojen leta 1933 v Sv. Križu 9 (zdaj Podbočje 20), z glinenima psoma - pepelnikoma, ki ju je poleg treh drugih obveznih izdelkov naredil za pomočniški izpit pri lončarju Jožetu Prahu v Podbočju okoli leta 1950.
Foto: Ivanka Počkar, Podbočje, 5. 11. 2010.

Peter Hosta, born in 1933 in Sv. Križ 9 (now Podbočje 20), with clay ashtrays in the shape of dogs. He made them in addition to other three products required for his assistant potter certificate after completing his apprenticeship with potter Jože Prah in Pobočje around 1950.
Photo: Ivanka Počkar, November 5, 2010.

Izšlo | Published:

Trboje, december 2014 | December 2014

SLOVENSKO *Etnološko* DRUŠTVO
SLOVENE *ethnological* SOCIETY

Metelkova 2, 1000 Ljubljana

TISKOVINA

